DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

partizanlar ölmez

GRİGOR STOİÇKOV

PARTİZANLAR ÖLMEZ

Grigor Stoiçkov

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

HABORA KİTABEVİ YAYINLARI: 167

Baskı : ENGİN OFSET 27 79 86

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Grigor Stoiçkov

PARTİZANLAR ÖLMEZ

Çeviren:
S. Demir

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

HABORA KİTABEVİ

Nuruosmaniye Cad. Atasaray 106

Cağaloğlu — İstanbul

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİRİNCİ BÖLÜM

KIT KANAAT YAŞAMAK

— Halk refahı gökten düşmeyecek. Bu uğurda kan dökülecek, kurbanlar verilecektir. Bunlar arasında biz de olabiliriz... Fedailik gerek, diye konuşuyordu Stefço olgun bir adam gibi...

1

Anam ocağın başına çömelmiş, ateşteki bakracı karıştırıyordu ağaç kaşık ile. Dışarda şiddetli bir yel esiyor, bacadan dumanı geri çeviriyordu. Acı duman gözleri yakıyor, sert bir koku insanın boğazını gıcıklıyordu. Anamın göğsünden kuru bir öksürük kopuyordu ara sıra. Babam içeriye girdiği zaman ben ocağın etrafında dolanıyordum.

— Boğulacaksınız be! dedi babam öfkeli öfkeli ve sonra yumuşak bir sesle devam etti : Biraz önce öğretmen uğradı yanıma, bir kilo süt istiyor bizden her gün.

Anam sanki duymadı onun bu sözlerini Babam dumadan boğazı gıcıklanarak öksürdü ve ağırlığını kimi sağ, kimi sol ayağı üzerine vererek bir iki dakika mırıldandıktan sonra yeniden :

— E, ne diyeceksin? Ben, olur, ya da olmaz hiçbir şey demedim. Gelecek oldu gene. Sana soruyorum, ne diyeceksin?

Anam bakracı ateşten indirip yere koydu ve üfledi yanan parmaklarını. Ayağa kalktı. Yüzü terlemişti biraz, uykusuzluktan kızarmış gibiydi gözkapakları. Saçlarını topladı kara başörtüsünün altına.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

— Ya çocuklara? diye sordu, ama bir hoşnutsuzluk, bir azar vardı sesinde.

— Çok değil, bir kilo süt bu. Onunla da, onsuz da hep o, halimiz değişmeyecek. Sonra, görüyorsun ya, paramız gaza tuza yetmiyor.

Anam çok iyi biliyordu paranın değerini. Her levayı çıkınlayıp saklar, olur olmaz yere harcamazdı, ama yetişmiyordu sadece sütten aldığı bu para. Kuru ekmeğimizin katığı da süttü.

Onlar lâfâ daldılar, beni, git bak, ineklerin yemliğinde yem var mı? diyerek ahıra yolladılar. Dışarda oldukça soğuk bir ocak rüzgârı vardı. Avlunun içindeki derin karda daracık patikalar açılmıştı ve babam her sabah tipiden kapanan bu patikaları temizliyordu. Müthiş soğuktu, ben sadece ahırın kapısını aralayıp baktım, ineklerin yemlikleri eşeleyip karıştırdıklarını görünce kapadım kapıyı. Daldım babamın işliğine. Bu bir işlik değil, alçak saçak altı bir sayvandı. Önceleri koyunlar melermiş burada, ama iki ucunu bir araya getirebilmeleri için satmış ihtiyar bu koyunları, sayvanın önüne bir duvar işleyerek ahırı bir işliğe dönüştürmüş ve özellikle kırda bayırda hayatın söndüğü, kardan yolların kapandığı kış aylarında ilkel âletlerle köylüye ufak tefek hizmetlerde bulunuyordu burada. Bahar geldi mi, inekleri koşar, sürüp ekmeye, kazmaya, biçmeye, kır işlerine yollanırdı ihtiyar hepimizle beraber. Güneşin doğması onu tarlada, batması işlikte bulurdu. Kör boğazlar kalabaydı, ekmek lâzımdı.

Bir defa onun yanında rendenin tahtaları nasıl düzlediğine bakıyordum. Kapı açıldı, tipi hücum etti içeriye. Üstüne un serpilmiş gibi beyazlandı talaşlar. Boylu boslu bir adam girdi kapıdan. Kasketini avucuna vurdu, paltosundan karı silkti ve :

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

— Dışarısı yaman, müthiş bir kar fırtınası! Zenginlerin işi iyi ama, fakirlere yazık. Yakacağı olmayan kavuşacak mevlâsına. Beni görünce de : Ya, bu çocuk kim, Grigor olmasın bu bay(1) Georgi?

— En küçüğü, dedi babam.

Öğretmen saçlarımı okşadı. Ben dondum kaldım. O ,yaşımı, ne olmak istediğimi, okumaya hevesli olup olmadığımı sordu. Konuşkan, cana yakın bir adamdı. İnsanları da tanıyor, dertlerini de biliyordu.

— Okumalısın yavrum. Ancak okursan adam olursun. Daha çok kimseler okuyabilsin diye köyde ortaokul da açmaya uğraşıyoruz, dedi öğretmen.

— Lâfı ediliyor mu? diye sordu babam.

— Birinci sınıfın açılmasını artık hemen hemen yoluna koymuş gibiyiz. Ama biraz daha koşturmak lâzım. Çarın adamlarından beklersek, köyün ortaokul göreceği yok. Onların çocuklarına ekmek de var, okul da çok. Yoksulları düşünen yok, bay Georgi.

Büyük annemden çar hakkında, Tanrı hakkında çok iyi şeyler dinlemiştim, oysa öğretmen çarı sevmiyordu galiba. Korkmuyor muydu ondan? Ya muhtar duyarsa, ya jandarmanın kulağına giderse?

Şaşaladım doğrusu. Bir tuhaf göründü bana bu adam, babam ise süt vermek istiyordu ona.

Öğretmen birkaç odun parçası tıktı sobaya. Teneke soba kor gibi kızardı. Çabucak ısındı içerisi ve

---

(1) «Bay» kelimesi Bulgarcada ağabey ve daha fazla da aga anlamında kullanılır. Öz ağabey için batko, bate kelimeleri vardır. «Bay» halktan, halkın yaşayışından uzaklaşmamış, tecrübeli, alçak gönüllü, dürüst insanlara saygı ve sevgi ifadesidir. Mehmet aga, Ahmet aga... gibi (çeviren).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

küçük pencerelerdeki buzlar sökülmeye başladı. Babamın ellerine bakıyordu öğretmen, köylülerden kimilerini soruşturuyor, yerli zenginleri, ağaları taşlıyordu. Sonra daha ciddi bir tavırla ihtiyara:

— Seçimler yaklaşıyor, bay Georgi, hazırlanıyor musun? diye sordu.

Anladım ki, ciddi bir işten söz ediyorlar ve çıktım işlikten. Az sonra annem öğle yemeğine topladı bizi. Akşam üzeri öğretmen süt almaya geldi. Annem şişeyi doldurup verdi. Dönüp gitti öğretmen.

O günden sonra Todorov her akşam geliyordu bize. İlk zamanlarda şişeyi alır, tasalı tasalı döner giderdi, kimi kez daha erken, inek daha sağılmadan gelir, oturur, Angel ve Neno'ya derslerden söz açardı. Büyük annemi kandil önünde daha iyi bir kader için Tanrıya tapındığını görünce güvensizlikle başını çevirir ve dokunaksız bir gülümseme ile büyük anneme :

— Tanrı yüksekte Nenka nine, nerden duyacak o seni. Yerde olanlar bile duymak istemiyor da, bulutların ardına gizlenmiş o Tanrı mı duyacak. Boşuna yakıp ziyan ediyorsun zeytin yağını. Kandilde yakacağına yemeğe koy da bari çocuklar faydalansın...

Büyük annem onun bu sözlerinden alınır ve :

— Yükseklerde de olsa görür O. Yerde her olanı biteni Tanrım görür, derdi.

— Görüyor ama, hep zenginlerin ambarları dolu. Tanrı olsaydı, adalet olsaydı oğlun bay Georgi o kovuk içinde gece gündüz çalışmayacaktı. Kimileri kıra bayıra işe gittikleri yoktur, soğuk nedir bilmezler, ama yine de üstleri pek karınları toktur, yamalı değildir giysileri. Onun için dinle beni, boşuna yakma zeytin yağını.

Öğretmenin bu sözlerine canı sıkılan büyük annem odadan çıkıp ahıra gider, soğukta durur, öğ-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

retmen gidince hemen gelirdi yanımıza, ama öfkeli, çatık bir yüzle dönerdi, sanki kesesine el uzatmıştı Todorov.

Ağabeylerim alaya alırlardı büyük annemin lâflarını, ama ben büyük annem gibi düşünürdüm, göklerin en güçlü varlığı Tanrı, yerin en güçlü adamı da çar sanırdım. Todorov'un bu sözleri şaşırtmıştı beni. Tanrı olmasın olur muydu, çara karşı gidilir miydi?

Mart sonlarına doğru hava yumuşamış, lodos ağaçları uyandırmış, damlarda kar çökmüştü Sokaklar çamur olmuş, çürümüş yaprak ve gübre kokusu sarmıştı her yanı. Ahırlarda koyunlar meliyor, hayvanlar kırlara çıkmak için böğürüyorlardı. Güzel, ılık hava nisanda da devam etti. Kırlar yeşermeye, ağaçlarda tomurcuklar açmaya başlamıştı.

Bir sabah babam kalktı, diğer günler gibi işliğe gitmedi. Aynanın karşısına oturup usturayı aldı eline. Neşesizdi, tasalı düşünceler okunuyordu kırışık yüzünde. Annem pek rahat değildi, acele acele hizmet ediyordu babamın etrafında. Babam traş oldu, giyindi ve kapıdan çıkarken :

— Oy verme işi Sofiya'ların evinde olmalı Çocuklar pek dolaşmasınlar sokaklarda, oturup derslerine çalışsınlar. Hayvanları unutmayın.

— Georgi, sen partilere karışma, ver oyunu, dön gel eve! dedi annem.

Hatırlıyorum, bundan birkaç ay önce babam yine aynı eve gitmişti. Akşamleyin bir canlılık vardı köyde. Bir düzensizlik olmuş, muhtar memurun değilmiş diye konuşuluyordu. Yine öğretmenler bulandırmışlarmış suyu, ama ne yapmışlardı ben anlamadım. (Çok sonraları belediye seçimlerinde komünistlerin oy pusulası dağıttıklarını öğrendim. Bizim köylüler bu pusulalarla oy vermişler ve ka-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

zanmışlar. Belediye meclisine iki devrimci Georgi Stefanov ve Evtim İvanov Dokolenski, okul encümenliğine de sosyalist Dr. Angel Neşkov Ançev seçilmişler.)

Sofiya'ların evi, daha doğrusu Metodi Georgiev Trinin'lerin evi, köyün alt kenarında idi. Odalarının birinde ilkokul öğrencilerinden bir sınıf okuyordu. Beklenmedik bir merak sarmıştı beni. Ağabeylerime ve anneme haber etmeden evvel çıkıp koştum köyün öteki ucuna. Yaklaştığım zaman bir duvarın dibine durup o eve doğru diktim gözlerimi. On ,onbeş adam vardı evin önünde, kimileri ellerini sallıyorlar, kimileri de acı acı sigaralarını tüttürüyorlardı. Kasketli başların üstünde tütün dumanı savruluyordu. Yanında iki kır bekçisi ile muhtar göründü bir yerden. Öfkeliydi ve : «Serkeşliktir bu, oy vermekten kaçınmak serkeşliktir, başka bir şey değildir, ama kollarımı bir sıvarsam...» diye tekrarlıyordu yüksek sesle. Kalabalığın yanından geçerek, seçmenleri oylarını kullanmaya çağırmak için evlere saptılar.

— Başlıyoruz, diye haykırdı biri ve birer birer adımladılar odaya doğru. Girdiler içeriye. Ben çabucak kapının yanına koştum.

Büyük bir merak beni hep bu oy verme odasına doğru itiyordu. Ne biçim bir yerdi burası? Ne yapılıyordu içeride? Ne demekti bu oy vermek? Nasıl yapılıyordu? Ve göze görünmez bir böcek gibi daldım içeriye. Kendimde değildim. Ama öğretmenin dar, uzunca bir masanın başında oturduğunu ve eliyle küçük bir sandığı işaret ettiğini görünce daha da şaşıp kaldım. Seçmenler kalın bir kilimle bölünmüş bir yere giriyorlar, orada biraz durakla-yıp sonra öğretmenin yanına gidiyorlardı. Öğretmen her birini karşılıyor, kalemle listeye işaret ediyor ve başıyla selâmlayıp uğurluyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

— Hayırlısı olsun! dedi öğretmen ilk olarak sandığa oy pusulasını bırakana.

Sıkıntılıydı odanın içi. Erkeklerin eski aba rubaları gübre ve hayvan kokuyordu. Tütün tiryakileri ara sıra öksürüyorlardı ve keyiflerine hiç uygun gelmiyordu bu oy verme işi. Zengin bir köylünün elinde küçük küçük bir takım kâğıtlar vardı ve her içeri girenin eline tıkıştırıyordu bunlardan. Öğretmenin buna canı sıkılıyor ve :

— Rahatsız etme, bırak insanları kendi kendine. Kendi işlerini görür onlar, gül rengi gözlüğe ihtiyaçları yok. Gösterdiğiniz yoldan gide gide bu duruma gelmişler, diyordu.

Oda çabucak boşaldı. Dışardan bir gürültü geldi. Biri kısık bir sesle bağırıyordu :

— Muhalefet propagandası yapacaksın ha! Kargaşalık yaratmaya mı geldin buraya! Haydi çek arabanı, şimdi çağırırım jandarmaları.

Başka biri ona :

— Ulan, tefeci, kapa şu pis ağzını! diyordu.

Sesler çoğalıyor, gittikçe de yükseliyordu. Kavga genişlemişti. Sonra birkaç silâh sesi bastırdı gürültüyü. Ben korku ile dışarıya kaçtım. Georgi Stefanov, Evtim İvanov Dokolenski ve daha başkalarının etrafına içleri hınç dolu pek çok adam toplanmışdı. Biraz ötede başka bir grup vardı. Arada kızarmış, terlemiş biri öteki gruptakilere atıp tutuyordu. Ötekiler hınçlı hınçlı karşılık veriyorlardı:

— Ulan Tsankov yanlısı! Senden ekmek bekleyeceğiz, ulan alçak!

— Kanlı Tsankov'cular cephesine mi oy verelim istiyorsun ulan? Derimizi yüzdüler, daha mı onları destekliyeceğiz. Yağma yok! İnek kısırlaştı, sağılmıyor artık!

Hiç, hiçbir şey anlamıyordum. Öyle korkmuş-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tum ki, birbirleriyle kanlı bıçaklı olmaya hazır bu adamlardan uzak olmak için buradan kaçmak bile aklıma gelmiyordu.

O gürültü sırasında Todorov odadan çıktı, kapının önünde durup :

— Vatandaşlar, bu ne demek böyle ! Bırakın topu tüfeği bir tarafa. Girin içeriye. Silâh çekmekle olmaz bu iş. Seçim sona ermeden kıracaksınız birbirinizi.

Fakat ötekilerin kulağına bile girmiyordu bu sözler, gittikçe ateşleniyorlardı. Islık sesleri, yuha sesleri yayıldı. Elinde tabanca ile köylünün karşısına dikilen o herifi yuhalıyordu hepsi. Tabancalı, korkarak geri geri çekilmeye başladı, sonra arkasını dönerek uzaklaştı oradan.

— Yuhaaa! diye haykırıyorlardı peşinden. Gözden kaybolunca sesler de dindi ve odaya doluştu insanlar.

Akşam üzeri köylüler meydana toplanmışlardı küme küme ve seçimle ilgili yorumlarda bulunuyorlardı. Hayli ateşlileri vardı aralarında Tütüncüler sigaralarını tüttürüyorlar ve derin derin çektikçe, külü üflenmiş küçük bir kor parçası gibi kızarıyordu sigaralarının uçları. Bir süre sonra birleşti bu kümeler. Fiskoslar dindi. Birşeyler anlatıyordu biri. Bir an için dinen sesler sonra birden, sanki bir bomba gibi patladı meydanlıkta :

— Ura! Düştü cephe hükümeti!

— Yaşasın Halk Birliği!

Düğünde imişler gibi boğazları yırtılırcasına bağırıyorlardı, ben birşey anlamıyordum.

O akşam öğretmenin süt almaya gelmesini bekledim geç vakitlere kadar. Korkumu yenerek o günkü kargaşalığı soracaktım. Benim gözümde çok büyümüştü öğretmen. Cardan korkusu yoktu, o gün odada duruyor ve köylüler birer birer onun ya-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

nından geçiyorlardı. O, her birine sandığı gösteriyordu. Köyde herkes büyük bir saygı gösteriyordu ona. Demek ki, iyi bir adamdı. Bazen avluya çıkıp belki dedemlere gelmiştir diye bakıyordum, bazen de pencereye dikilip yola dikiyordum gözlerimi. Ama pencerenin yanına, serin bir yere bırakılan süt şişesini alan olmamıştı o gece. Birkaç gün Todorov bize uğramadı. Komşu köylere gitmişti bir işle.

Sonra yine sık sık gelmeye başladı bize. Derslerine iyi çalıştıkları için ağabeylerim Angel ile Neno'yu övüyordu bir gelişinde, başka kez koca ninemle atışırlardı Tanrı konusunda, boşuna yakıp ziyan etme zeytin yağını bu yağ kıtlığında, diye tavsiyede bulunurdu koca nineme, kimi gelişinde çarı yererdi. Yarınlardan da söz ederdi sık sık. Gelecekte bu yoksullar memleketinin nasıl gelişeceğini, nasıl refaha kavuşulacağını anlatırdı. Anam dinler, başını sallar ve pek inanamazdı bu sözlere. Olacağına değil ama, madem ki öğretmen söylüyor, Allah vere de öyle ola, diyordu.

— Dostlarımız gibi olduk mu, halimiz de bambaşka olacak o zaman, bay Georgi, diyerek bitiriyordu sözünü. Ekmeğimizi kendimiz yoğurmalıyız. Taçtan tahttan beklememeliyiz. Zengin adam kurt gibidir, gözü daima başkalarının ağılındadır, bizi hep koyun sürüsü olarak görür. Sopayı göstermezsek kemiğimize kadar kemirir bizi. İyi belle benim bu sözümü.

2

İşlikte babam kapı, pencere, saban ve daha başka ne ısmarlarlarsa yapardı. Odun parçalarından iskemleler de yapardı. İki iskemleyi biri traktör, diğeri harman makinesiymiş gibi bir iple bağlayıp oynamayı çok severdim. Harman sonlarına

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

doğru Novoseltsi köyünden bir harman makinesi geldi bizim köye. Ama bu makine de zenginlerin harmanlarına giderdi. Ben çok hoşlanırdım bu makineden ve hiç bıkmazdım iskemlelerle makine oyunundan. İşliğin önünde oynarken çoğu kez öğretmen de beni görür, biraz seyrettikten sonra yanıma gelip saçlarımı okşardı. Sonra iskemleye oturur, çocukların traktör, harman makinesi oyuncaklariyle oynadıkları bir ülkeden söz açardı. O ülkede yoksul yok, zengin yok, derdi. Merakla, hayranlıkla dinlerdim onu. Ve bu memleketin hangi memleket olduğunu artık ondan öğrenmiştim, bilirdim ama, yine sorardım ve büyük bir hayranlıkla, sevgiyle cevap verirdi.

Sonra beni bırakır, ben oyunuma devam ederdim, o da babamla birşeyler fısıldaşırdı. Gittikten sonra ben sokağa çıkar, mahalle çocuklarını toplar, öğrendiklerimi, o ülkede çocukların nasıl oyuncaklarla oynadıklarını onlara anlatırdım. Bir defa köy jandarması çocukları bir yerde gizlenmiş görünce, kimbilir ne plan kuruyorlar, diyerek bizi gözetlemeye kalkmış ve usulcacık yaklaşarak benim konuştuklarıma kulak kabartmış. Ben henüz sözlerimi bitirmeden sol kulağımda müthiş bir acı duydum. Sanki en azından on arı, iğnesini sokmuştu kulağıma. Bir çığlık kopardım. Gözlerimi diktim yukarı ve jandarmayı görünce yuttum sipsiyi.

— Nereden öğrendin bu miskinlikleri? Söyle, nereden öğrendin? diye bağırdı ayağını sokaktaki kalın toz tabakasına basarak. Çocuklar küçük bir kuş sürüsü gibi uçup kaçtılar, sadece ikimiz kaldık. Kim doldurdu kafana bu masalları? diye soruyor ve gaddarca kulağımı çekiyordu. Bir karış boyu ile böyle konuşacak... Haymananın haymanası seni. Devleti satacaksın ha?

Ben hiçbir suç görmüyordum bunda, ne dinle-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

diysem onları anlatıyordum çocuklara. Fena birşey mi söylemiştim? Kötü bir düşüncem yoktu. Hem de öğretmen anlatıyordu bunları.

— Marş eve! Çocukları topladığını bir kez daha görürsem, belediyenin mahzenine kapayacağım seni! dedi jandarma ve kulağıma yeniden öyle bir asıldı ki, bütün hafta şiş durdu kulağım.

Akşamleyin Todorov'a anlattım bu olayı. Başını büktü, gülümsedi ve :

— Merak etme, yavrum. O güzel yaşamın bize de gelmesinden korkuyor jandarma. Ama korsa da korkmasa da, er geç bize de gelecek o hayat, dedi ve :

— Korkma sen. Topla gene çocukları, anlat onlara bildiklerini. Sadece dikkat et, jandarma görmesin. Çocukların güzel, gerçek oyuncaklarla oynayabilmesi fena mı? Bizde de olacak, çocukların bizde de güzel oyuncakları olacak, diyerek özendirdi beni.

Bütün gece şaşkın gibiydim. Kötü birşey miydi öğretmenin anlattıkları?

Ertesi sabah Angel bana usulcacık :

— Akşama bizimle geleceksin, dedi.

İkindi sıraları evden çıktık. Güya yarışıyormuşuz gibi koşuyorduk sokaklarda ağabeyimle. Köyün kenarında koca ağaçlar altında Stefço Georgiev ve daha başka gençler bizi bekliyorlardı. Birkaç yaş daha büyüktüler benden. Stefço gözlerini bana dikerek ağabeyime :

— Bunu neye getirdin? Çocuk henüz! dedi.

— Lâzım olacak, dedi Angel başını sallayarak ve hepimiz birden çayıra doğru yollandık. Bir gizlilik vardı bu işte.

Hava sıcaktı. Gün artık kavuşmak üzereydi ve yeşil otlarda ilk çiğ taneleri parıldıyordu. Hafif bir yel biçilmemiş çayırı dalgalandırıyor ve kır çiçek-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lerinin hoş kokularını getiriyordu bize. Uzun uzun gölgeler salmıştı ağaçlar. Bir ara Stefço, dünden kalma «ödevi» tamamlamalarını önerdi. «Çayırda ne biçim ödev yapacaklardı,» hayret ettim doğrusu.

— Grigor, sen burada durup etrafı kollayacaksın. Bekçilerden korunuyoruz.

Olur, dedim başımı sallayarak.

— Bir kimseyi gördün mü, hemen ıslık çalacaksın, ama yavaşcacık.

Otuz adım kadar uzaklaşıp toplu bir halde oturdular ve başladılar fısıldaşmaya. Hiçbir şey duymuyordum. Ayaklarımın ucuna basa basa on adım sağa, sonra dönüp on adım sola durmadan dolaşıyordum. Kulaklarım daima tetikteydi, bazen parmaklarımın ucuna basarak doğrulur, etrafa bakınırdım. Güneş batmış, hava serinlemişti. Rüzgâr da sanki biçilmemiş onlara inmişti. Bir sessizlik çöktü etrafa. Binlerce cırcırböceği ötmeye başladı. Artık karanlık basmış, göremez olmuştum bizimkileri ve çayırlıkta yapayalnız hissetmeye başlamıştım kendimi. «Bunlar başka birşeyler kuruyor ama, acaba ne?» diye bir şüphe damladı içime.

Sırlarını öğrenmeye niyetlendim. Bıraktım bekçiliği ve usulca yollandım onların bulunduğu tarafa. On adım bile gitmemiştim, duydular.

— Nereye, nereye? diye bağırdı Angel. Ben birden belinledim. Bu hareketimden utanarak döndüm eski yerime.

Geç vakit, tâ sığırtmaç meradan dönerken yollandık köye. Kenarda ikişer ikişer ayrıldık. Ben Angel'e nasıl ödevdi bu «öder» diye alaylı alaylı sordum. O pek aldırış etmeden :

— Bir takım zor dersler vardı, dedi kolunu savurarak.

Dokundu bana onun bu cevabı. Demek ki bana güvenleri yok. Başka bir kez gözetlemeye karar

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

verdim ben bunları, ve buldum o fırsatı.

Çayırdaki olaydan bir süre sonra Stefço rastgele gördü beni. İhtiyarlardan bir kimse var mı, yok mu diye bakındı, çünkü bizim kapının önündeydik ve usulca :

— Benimle gelecek misin? dedi.

Ve ne cevap vereceğimi beklemeden aldı yanına beni. Bizim avludan geçip daldık küçük derenin yanındaki söğütlüğe. Az sonra Angel de yetişti, başkaları da geldi, hepsi toplandı. Stefço beni bir yana çekti ve :

— İşini biliyorsun değil mi? Gözlerini dört açacaksın, kulaklarını tavşan kulağı gibi dikeceksin, balık gibi susacaksın, dedi.

Ve sokuldu ötekilerin yanına. Başladılar gizli gizli konuşmaya. Bir ara bir şıraklama duyuldu: Bir, iki, sonra bir daha. İyice merak ettim ben. Bıraktım bekçiliği, yavaşça yaklaşıp bir nefes alarak:

— Dur! diye bağırdım.

Şaşaladılar. Korktuklarının farkına vardım ve ne yaptıklarını benden gizlememelerini isteyerek :

— Gördüm, gördüm, dedim.

— Ne gördün be! Kapa çeneni! diye karşılık verdiler öfkeli öfkeli.

— O şıraklayan şeyi gördüm. Boşuna gizlemeyin benden, gördüm!

Bakıştılar. Stefço'nun elinde tabancanın demiri soğuk soğuk parladı. Hayret ettim. Yaklaşıp tabancayı aldım, birkaç kez şıraklattım ve döndüm önceki yerime. Heyecan içinde kalmıştım, hızla çarptığını duyuyordum kalbimin. Silâh!

Türlü düşünceler başladı kafamı kurcalamaya, eniden toplandığımız zaman daha başka, cesur, mert görünüyorlardı gözümde.

— Sakın bir kimseye söyleyeyim deme! diye uyardı birkaç kez beni Stefço.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hiç kimseye söylemeyeceğime, dilimi tutacağıma söz verdim. Sözümde de durdum.

3

— Tanrı herşeye kadirdir, herşeye gücü yeter, her dilediği olur, evlâdım, diyordu o günü büyük annem.

— Ha, ha, ha diye gülerek alaya aldılar büyük annemin bu sözlerini Angel ile Neno. Onlara göre kilise uydurmaları masaldı bunlar.

— E, büyük anne, Tanrıdan daha güçlüsü yok demek ha?

Büyük annem alındı onlara bu sözlerinden. Yüzü çatıldı, gözleri küçülüp parladı :

— Din, iman yok sizde, Allahsız olmuşsunuz siz, onun için de âfetler, felâketler eksik olmuyor. Yokluktan kurtulamıyor insanlar. Dolu da yağacak, taş da yağacak.

— Kötülükler Tanrıdan değil, büyük anne, çardan geliyor. Tapınmakla, dua etmekle düzelmez bu işler. Öğretmeni işitmedin mi ne diyordu? Göklerden, saraydan hayır beklemek boşuna.

Büyük annem çok kızdı, tam o arada babam haykırdı dışarıdan :

— Hepiniz girmişsiniz içeri, ahırda ineklerin yanında adım atacak yer yok.

Neno bakkal dükkânına koştu, ahırı temizlemeye Angel ile ikimiz gittik. Tam başlamıştık gübreyi toplamaya, Stefço geldi :

— Kolay gelsin! dedi, koşuldu bize yardıma.

Birkaç yere topladık gübreyi. Angel sürdü el arabasını öne.

— Hepsini birden kaldıramayız mı? dedim.

— Ancak Tanrı gücüyle olabilir. Haykır büyük anneme, Tanrıya dua etsin de, temizleniversin ahır, diye cevap verdi bana Angel.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Alaylı bir gülümseme vardı yüzlerinde. Canım sıkıldı büyük annemle eğlendikleri için, ama aynı zamanda düşündüm. «Tanrı nasıl yapabilir bu işi? Sonra neden bu Tanrı, insanlar arasında değil de, yedi kat göklerin ardına gizlenmiş?» diye sordum kendi kendime.

Biz ahırı temizlerken hava birden karardı, sağnak bir yağmur boşandı kara bulutlardan. Az sonra bu yağmur yuvarlak buz tanelerine dönüştü. Dolu yağıyordu. Oysa ekinler artık diz boyu olmuşlar başak salmışlardı. Pencereden bakan babam, kırışık alnından teri siliyor, derin derin ah çekiyordu. Annem ağlayıp sızlanıyor, büyük annem de durmadan tapınıyor, haç çıkarıyordu :

— Sen koru, Yarabbi! diyordu tekrar tekrar. Oysa Tanrı korumak istemiyordu bizi. Yerler bembeyaz olmuştu doludan. Büyük annem telâşlı ve çaresiz bir halde ocaktan sacayağını alıp avluya fırlattı.

— Büyük anne, niye attın sacayağını avluya? diye sordum, hayretle.

— Tanrı halimizi görsün, bize acısın, diye attım yavrum, dedi büyük annem.

Buz taneleri daha sert vurmaya başlamışlardı yere. Tın tın ötüyordu sacayağı, sanki üstüne avuç avuç çakıl atıyordu bir kimse. Tanrının hiç umurunda değildi, ne halimizi görüyor, ne de babamın derin ahlarını duyuyordu.

— Tarladan umduğumuz ekmeği de kaybettik, dedi babam derin bir ah çekerek. Gözleri nemlenmişti. Annem yüzünü önlüğü ile örterek hıçkırdı. Bir matem havası çöktü odaya, sanki cenaze vardı, sanki bir kimse ölmüştü bizden.

Dışarıya bakıyor, buz taneleri vurdukça sacayağından çıkan sesleri dinliyor ve bize acımayan, bir parça ekmeği de elimizden alan o «merhamet-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

li, insaniyetli Tanrı» yı düşünüyordum. Hayır, hayır! Tanrı diye bir varlık olsa fakir fukarayı düşünür, acır onlara! Büyük annem sacayağını attı, ama Tanrı gene duymadı, görmedi...

Bütün saat hiç dinmeden yağdı. Biraz yavaşladıktan sonra babam çarıkları çekip tarlaya gitti. Umutsuz, kederli döndü tarladan. Bütün gece uyumadı. Büyük annem ise kandil önünde tapınıyor ve :

— Köyde bir günâhlı var, Tanrı cezasını veriyor, diyordu tekrar tekrar.

Ertesi gün öğretmen sınıfa girdi, ama kitabı açmadı. Sıraların arasına geçti. Yüzlerimize bakıyordu. Birşeyler okuyor muydu yüzümüzden, bilmiyorum.

— Çocuklar, doluyu gördünüz mü? diye sordu.

Görmeyen var mıydı bu «Tanrı âfeti» ni. Her çatının altında yoksullar dün ağlayıp sızlamışlardı.

— Bulutların soğuk hava katmanlarından geçmesiyle dolu meydana geliyor...

Ve dolunun hangi doğal kanunlarla meydana geldiğini, Tanrının bu işte eli olmadığını enine boyuna anlattı. Tanrı ismini cahillik yaratmıştır. İnsan, birçok âfet karşısında bir teselli, bir umut için kendisi uydurup yaratmıştır Tanrıyı.

«Büyük annemin sacayağı onun için tesir etmedi Tanrıya;» dedim kendi kendime ve bir daha kulak vermez oldum büyük annemin o masallarına.

Büyük âfetlerin geçip gitmesinden, gökyüzünün kara bulutlardan temizlenip açılmasından. ev ve avlu içinde işlerin bitmesinden sonra Nenka nine erik ağacının gölgesine oturup kenevir eğirir veya eski yün ipliği bükerdi, çokçası da gömleklerimizi yamar ve :

— İplik tutmuyor artık. Çürüdüler, gelmiyor iyi günler, diye yakınırdı hep.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

O zaman biz üç kardeş, yanına oturur, bize eski zamanlardan birşeyler anlatmasını isterdik. Büyük annem biliyordu ne istediğimizi ve gördüklerini, başından geçenleri, başkalarından dinledikleri ağır ağır başlardı anlatmaya.

— Hiç unutmuyorum o günleri, çocuklar. Panagürişte'de ayaklanmanın başladığı günlerde büyük dedeniz Vele dede durmadan öteye beriye gidip geliyordu ve bir gün öküzleri koştu. Bir torba un koydu arabaya, başka unumuz da yoktu evde, komşulardan da topladı, kimilerinden ekmek, kimilerinden peynir, kimilerinden et aldı ve çekti gitti. «Kardeşlerin yanına gidiyorum,» diyordu. İsyancılara yemek götürmeye gitmişti. Bütün gün yoktu meydanda. Gece de dönmedi. Birkaç gün sonra döndü geldi ama, ne ölü, ne diri. Güç belâ gelebilmişti. Hemen uzandı yatağa.

— Allahım, Vele, bu ne hal! Her yerin delik deşik! diyerek başladı ağlamaya anam. Dedem:

— Ama ben de bağışlamadım, dedi.

Sonradan öğrendik ki, isyancılar püskürtüldükten sonra dedem gizlenmiş, eve yollandığı zaman elinde kocaman bir bıçakla bir düşman volunu kesmiş. Üzerine atılarak oniki yerinden saplamış. Ama kısmeti varmış, yaraları iyileşti dedemin.

Eski, ağır bir meşe kapısı vardı evimizin Göz gibi birkaç delik vardı bu kapıda. Bu kapıdan söz açılınca, büyük annem bu delikleri göstererek :

— İşte bu deliklerden dedeniz kurşun çekiyordu düsman üzerine, diyordu.

Baska bir olay daha çok hoşumuza gidiyordu bizim. Orada Vele dedeyi baş eğmez cesur, mert bir Bulgar olarak görüyorduk.

— Büyük anne, anlat şu gazelleri, şu Çerkezlerle olan işi.

Şöyle bir olayı anlatıyordu büyük annem. Çer-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kezler Şopluğa da yayılmışlar. Bir takımları hep ağılların etrafında dolaşırmış. İstedikleri kadar koyunu kaldırırlar, kesip yerlermiş. Kurt sürüleri gibi musallat olmuşlar ağıllara. Aman demiş insanlar bu Çerkezlerden. Hayrını gömedikleri için bırakmaya başlamışlar koyunculuğu. Bir güz Vele dede, yapraklarını kışın hayvanlara vermek için çalı kesiyor ve yığıyormuş. Her gün beraberinde koyunları da çıkarıyormuş otlatmaya. Kimbilir ne değilmiş koyunları, avluları var, koyunları yok, denmeyecek kadar. Bir gün ormandan iki Çerkez çıkmış karşısına :

— Ey, gâvur, Allahın emriyle topluyoruz koyunlarını, diyerek katmışlar koyunları önlerine.

Vele dede yapmayın etmeyin, çoluk çocuk aç kalacak, çıplak kalacak, diye yalvarmış yakarmış ama, hiç aldırış etmemiş Çerkezler. O zaman Vele dede iyice kızmış, gözleri kararmış ve elindeki sopayı savurarak ikisini de yere sermiş, üstlerine çalıları, gazelleri çekip tutuşturmuş. Sonrasını bilmiyorum ama, bir daha köye Çerkez ayağı basmamış, diye anlatıyorlardı.

— Hangi şeytan defetti acaba bunları başımızdan? diyorlarmış. Yalnız Vele dede biliyormuş bu şeytanın sopa olduğunu.

Rus askerlerinin nasıl büyük bir sevinçle, coşku ile karşılandıklarını içtenlikle, gayet tatlı sözlerle anlatıyordu büyük annem. O günleri andığı zaman daima nemlenirdi gözleri.

— Aç kalmıştık, onlar bize şeker verdiler. Kardeş gibi davranırlardı bize.

Şimdi düşünüyorum da, Rusları sevmede, istilâcılara boyun eğmemede, şeref ve özgürlüğümüze kastedenlere karşı sopa kaldırmada etki göstermiş büyük annemin hikâyecikleri.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

4

1933 yılı şubat ayında bakanlıktan bir müfettiş gelmiş, diye bir haber yayıldı öğrenciler arasında. Merak ettik ve gördük kendisini. Uzun boylu, iri ve biraz kamburca bir adamdı. Altın çerçeveli gözlük taşıyordu. Sınıfımıza gelecek diye her saat titriyorduk. Sadece Todorov'un sınıfına giriyordu. Ve hep çatık suratlı çıkıyordu. Ertesi gün rahatsızdım, okula gitmedim. Öğleden biraz önce Neno okuldan döndü. Solgundu.

— Neden bu kadar erken dönüyorsun, yoksa bir yaramazlık mı ettin de kovdular? diye sordu babam.

Koşarak gelmişti Neno. Terden saçları parıl parıldı. Sık sık soluyor ve sinirli sinirli avuçlarını açıp kapıyordu.

— Öğretmeni... Todorov'u... Görevden aldılar...

Boğazıma birşey durdu. En iyi öğretmeni işten atmışlar. Niçin? Kime ne fenalık etmiş? Bu haber babamı da sarstı. Birkaç kez zorla nasıl yutkunduğunu gördüm.

Öğretmenin görevden alınması köylüde memnuniyetsizlik ve kaynaşma yarattı. Neno ile Angel birkaç gün okula gitmediler. Tatilde değildi öğrenciler, boykot ilân etmişlerdi. O zaman ilk kez duymuştum «boykot» sözünü.

Ağabeylerim hiç evde durmuyorlardı. Stefço ile, Nikola Evtimov'la, başkalariyle öteye beriye koşuyorlardı. Eve döndükleri zaman fısıldaşmak için daima gizli bir köşe araştırırlardı.

Akşamleyin meydan tedirgin insanlarla dolardı. Bir kimse tarafından dokünulmuş bir arı kovanına benziyordu köy. Evlerde gizli toplantılar ya-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

pıyordu gençler ve hep Todorov'un görevden alınmasıyle ilgiliydi bunlar.

Bir hafta kadar sonra, herkes köy meydanına çıksın, diye bir haber dolaştı avludan avluya, evden eve. Kapılar gıcırdadı, sokaklar insanla doldu. Erkekler, genç, ihtiyar, çoluk çocuk, bütün aile halkını getirmişlerdi. Ellerinde değnek, baston en yaşlıları bile gelmişti. Bu kadar bir kalabalığı köy davulu bile toplayamazdı.

Ben bizim sokak kapısının önünde duruyor ve kalabalığın gitgide nasıl arttığını, çakıllı meydanın nasıl dolduğunu seyrediyordum. Güçlü kuvvetli iki adam okuldan uzun bir masa getirip kalabalığın ortasına koydular. O zaman ben de koşup kalabalığın arasına sokuldum. İstemez misin, bayan öğretmen Paunitsa Georgieva masa üzerine çıktı. Endamlı, güzel bir kadındı Paunitsa. Bizim köylüler bildikleri her güzel bir vasfı ona yakıştırırlardı. Analar, kızlarından nasıl olmaları gerektiğini isterlerken :

— Paunitsa gibi akıllı, güzel olun, derlerdi.

— Ş-ş-ş-t! Ses kesilsin! denildi.

Sesler dindi. Birkaç kişi çarıklarının uçlariyle izmaritleri ezip kulak kesildiler. Kadınlar kocalarına dayanarak ve ayaklarının uçlarına basarak doğruldular. Bu kadar insan bayram şenliklerinde bile çıkmış değildi.

— Sevgili köylü kardeşlerim, diyerek söze başladı Paunitsa. Heyecandan yüzü al al olmuştu. Gözleri parlıyor, kadınları, erkekleri, çocukları... hepsini kavrıyordu. Bir analık saygısı ile dolu idi bu gözler.

— Yoksulların iyiliği için çalıştığını iddia eden iktidarın öğretmen kıyımına giriştiğini görüyorsunuz. İyi öğretmenleri işten atıyor, hiç olmazsa insanlara tatlı dille yardım etmeye, neden iki yaka-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

larının bir yere gelmediğini, yoksulluktan kurtulmadıklarını anlatmaya, onları aydınlatmaya çalışan öğretmenleri işinden alıyor. Todorov'dan ne kötülük gördünüz?

— Asla! diye gürledi halk. Öğretmen görevine dönmeli!

Sıradan halkın iyiliğini düşünmüyor diye Paunitsa hükümeti yeriyor, eleştiriyordu. Sert konuşuyordu öğretmen ve genci ihtiyarı, hepsi öğrenciler gibi dinliyorlardı onu.

Paunitsa konuşmasını bitirdi. Kalabalık dağıldı. Sigara tüttürmek ve köyde yaşamı bulandıran büyük politikayı incelemek için erkeklerden küçürek birkaç grup kalmıştı meydanlıkta.

Çok sonraları Todorov bu olaylar etrafında şunları yazdı :

«Toplumcu bir öğretmen gibi çalışmalarımdan ötürü sık sık göz altına alınır, sürgün edilir ve hükümet organlarınca sorguya çekilirdim. Lâik öğretimden ötürü hakkımda sadece bir buçuk ders yılı içinde 18 kere soruşturma açılmıştı.

Son soruşturma 1933 yılı şubat ayında ilk eğitim müfettişi Tsani Simeonov tarafından yürütülmüştü. Halk arasında komünist faaliyet yürüttüğüm gerekçesiyle Milli Eğitim Kanununun 70. maddesi gereğince 13 şubat 1933 tarihli 1560 numaralı emirle görevimden alındım. O sıralarda Millet Meclisinde Sgovor partisinden Raşko Macarov, çalışmalarımı kınayan bir konuşma yapmıştı.

Parti ilçe yönetimi ve öğretmenler sendikası işten atılmamı kınayan birer bildiri yayınladılar. Parti, öğretmenleri o zamanki iktidarı sorumsuzca davranışlarından ötürü protesto eylemlerine çağırdı.

Bununla ilgili olarak yerel parti örgütü, okumaevi, kooperatif, yeşilay derneği, sigortalar ve bir

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

de arıcılar birliği ile birlikte bir hafta içinde birkaç protesto toplantısı ve köyde bir de miting düzenlediler. Öğretmen Paunitsa Georgieva yönetiyordu mitingi.

İşçi Gençler Birliği, öğretmen Todorov'un görevine dönmesini isteyen protesto toplantıları yaptı. Öğrencilerle de başarı ile yürütülen bir grev düzenlendi, birkaç gün okula gitmedi öğrenciler.

Parti ve başka örgütler Milli Eğitim Bakanlığına görevden alınmamı kınayan protesto telgrafları çektiler.»

Muhtar ve jandarmalar içleri hınç dolu aba giysili erkeklerle yüz yüze gelmeye cesaret edemiyorlar, belediyeye karanlıkta girip karanlıkta çıkıyorlardı.

Köy ortasında erkekler küme küme akşamı yaparlardı. Yüksek sesle konuşurlardı. Yerli bir ağa geçerken de sakınmazlar, alçaltmazlardı seslerini.

Bu tıraşı uzamış tedirgin insanlar ne konuşmuşlar, ne kararlaştırmışlardı bilmem, ertesi gün arabalar tangırdadı. Üstlerine başlarına biraz çekidüzen vermişler, bayramlık giyinmişlerdi, ama yüzleri gülmüyordu, hınçlıydılar.

Kahırlı ve öfkeli başörtülü kadınlar avlulardan birbirleriyle şöyle konuşuyorlardı:

— Sofya'ya Bakanın yanına gidiyorlar. Öğretmen için şikâyette bulunacaklar. Görevine iadesini isteyecekler. Büyüklere ağlanacaklar.

Todorov şöyle anlatıyor o günleri:

«Sofya'da protesto eylemine katılanların sayısı 50'nin üstündeymiş. Köyden şehre arabalarla gitmişler. Başkentte çeşitli dairelerden daha birçok memur katılmış onlara. Bakan heyeti kabul etmemiş. Bakanlığın koridorlarında şube müdürü Çuçulayn karşılayıp «kabul etmiş» heyeti.

— Bunca insan neye toplanmışsınız böyle, ne

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olmuş, ne var? demiş çatık yüzle.

Heyet, Todorov'un görevine iadesini istiyor.

Çuçulayn kesiyor sözlerini:

— Komünistler iktidara gelirlerse, Todorov sizi bire dek köyün altındaki söğütlere asacak, siz ise onu kurtarmak için yollara dökülmüşsünüz.

— Öğretmenimiz iyi bir öğretmendir. Haksız yere azledilmiştir. Görevine iadesini istiyoruz, demiş heyet.

Müdür köpürmüş:

— Bir komünist için miting yapmaya gelmişsiniz buraya. Şunu iyi bilin ki, bakanlık, halk arasında komünizm propagandası yapanlara yer vermeyecektir. O kadar. Gidebilirsiniz!

— Nasıl olur?

— Öğretmen yollanacak size. Ama komünist değil!

Ve hızla kapatmış kapıyı müdür.

Bizimkiler, yazıklar olsun size deyip, üzülerek dönmüşler. Ama protesto gösterisi bakanı düşündürmüş.

«Güzün görevime iade edildim. Öğretmen sayısı hemen hemen iki misli olmuştu, çunku genişlemişti ortaokul. Vasil Bozarev ve eşi Todorka Staneva, Kosta ve Nadejda Dimitrova (karı koca), Hristina Dimitrova vb. köye öğretmen atanmışlardı.»

Ben daha yukarı sınıfa geçmiştim ve Todor Todorov öğretmenim olmuştu. Sonsuzdu sevincim.

Botevgrad'ın Novaçene köyündendi öğretmen Todorov. Sonradan öğrendim, kalabalık, yedi kişilik bir ailedenmiş, para yetişmiyormuş, öğrenime devam edebilmek için burslu olarak ruhani okula girmiş. Ama Tanrıya «hakaret», tartışmalara ve yeşilay derneğine aktif katılma nedeniyle okuldan atılıyor. Tutum ve davranış notu kırık olduğu için

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

zorlukla Samokov pedagoji lisesine girebilmiş. Okulu bitirmiş, ama iş bulamıyormuş ve Sofya'da maliye bakanlığında hademe olarak çalışan babasının yanına gitmiş. Oradan getir götür işlerinde babasına yardım ediyormuş. Sonunda bir yolunu bulup 1929 yılında Gorna Malina köyüne öğretmen olarak gelmiş. O yıllarda Paunitsa Georgieva, Aleksandır Simitçiev ve eşi Nadejda da orada öğretmenlik ediyorlarmış.

Todorov, yeni bir okul binası yaptırma girişiminde bulunmuş, eylem komitesinin başına geçmiş. Şüpheciler bu işin başarılacağına inanmıyorlarmış, «dünya durdukça yeni okul binası görmez bu köy, öğretmen boşuna uğraşıyor,» diyorlarmış, ama sadece iki yıl sonra yeni okul binası öğrencileri karşılamaya hazırmış.

Öğretmenler «Vasil Levski» okumaevini kurmuşlar ve temsil verme çalışmalarına başlamışlardı. Öğretmenlerle öğrencilerden oluşan oyuncular rollerine büyük bir hevesle çalışırlardı. Piyeslerin çoğu ulusal kurtuluş yıllarına aitti. Hatırlıyorum, provalardan sonra ateşli ateşli şöyle konuşuluyordu :

— Hani şimdi o beyler, paşalar, görsünler haydutlardan yetişen nesli.

Ama faşistler geldi. Osmanlı esaretinden de kötü oldu.

«Fena Kaynana», «Miras Taksimi», «Vasil Levski'nin Asılması», «Boryana», «Sokak Çocuğu» v.d. oyunlarla bu amatör tiyatrocular Neguşevo, Gaytanevo, Dolna Malina ve başka köyleri dolaşırlardı.

Temsillerden elde edilen paralarla okumaevi için bir yer satın aldılar, «Dünyayı Sarsan On Gün», «Sakin Don», «Ana», «Demir Ökçe», «Deniz Kurdu», «Fransa İhtilâli» v.d. gibi kitaplar aldılar,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

«Bakış», «Yankı» gazetelerine, «Ekonomik Sorunlar», «Halk Eğitimi» v.b. dergilere abone oldular.

Böylece, öğretmenlerin yardımı sayesinde köyde okumaevi devrimci bir kültür ocağına dönüştü. Bu ocağın ateşi birçok kimselere doğru yolu ışıklandırdı.

5

Dolunay geceyi o kadar aydınlatıyordu ki, nerdeyse şafak sökecekti sanki. Tarlalardan köye doğru hafif bir yel esiyor ve avludaki erik ağacının dalları yavaş yavaş sallanıyordu. Gölgesi, odanın duvarlarında oynuyordu. Uykum gelsin diye boşuna yumuyordum gözlerimi. Henüz oynamaya doymadan toplamıştı annem bizi. Sokaklarda ve başkalarının avlularında ortalık kararıncaya kadar kalmamızdan hoşlanmazdı annem. Yoksulluk tutumlu yapmıştı onu, karanlık çökene dek yemeğimizi yerdik. Geçlere kadar çok seyrek yanardı bizde gaz lâmbası. Onların geçim derdini bilmediğimiz için başka çocuklar gibi geç saatlere kadar oynamak istiyorduk. Ama anamızın şefkatli sesi ve babamızın sert bakışı bizi intizama, düzene alıştırmıştı. Ne ağabeyim Angel, ne Neno, ne de ben ana - babamızın sözünden dışarı çıkıyorduk. Zamanında toplanıyorduk eve. Ama kurallara bağlılık pek kolay olmuyor çocuklukta, yatağımda bir o yana, bir bu yana, döner dururdum. Gecenin boşluğunda da kabahat vardı o gece. Örtüyü gözlerime çekerek oyunu unutmaya, uyumaya çalıştım. O sırada yağsız araba gibi gıcırdadı kapılardan biri. Sonra ayak sesleri duyuldu ve kayboldu. Alışıktım buna, babam yatıp dinlenmek için eve dönüyordu işlikten.

Onun ayak sesleri beni yataktan kaldırdı ve

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ben usulca o hoş geceyi seyretmek için pencereye gittim. Neno derin uykuya dalmıştı. Angel dönmemişti. Babam karanlıkta soyunup yattı. Niçin uyumadığımı hiç sormadı bana. Yorgun olduğu için daha yatarken uyudu.

Pencereyi açtım. Unutmıyacağım o geceyi. Alaca bir aydınlık dolu idi avlu içi. Erik ağacının uzamış gölgeleri bir o yana, bir bu yana koşuyordu. Köpek, ayaklarını uzatmış yatıyor ve sanki metalden dökme gibi görünüyordu. Bahar kokusu bastırmıştı gübre kokusunu. Türlü çiçek kokuları geliyordu bahçeden. Yüzümü, boynumu, göğsümü yumuşak, nazik bir el gibi okşuyordu ılık yel. Bir bebek elceğizi gibi gıdıklıyordu, haşlamıyordu. Herhangi bir pencerede ışık var mı, yok mu diye uzanıp baktım. Uyuyordu herkes. Nisan sonu köyde kır işlerinin sıkı olduğu bir zamandı, yoruldukları için erkenden yatarlardı insanlar. Ama ben çocuktum. Uykum gelmemişti. Oynamak istiyordu canım ve yıldızları sayıyordum. Kaça kadar saymaya bilirsem oraya kadar sayar, sonra yine bir'den başlardım. Ama bitmiyordular. Saman yolu kocaman bir yay gibi duruyordu köyün üstünde ve yol gibi görünüyordu. Acaba nereye götürür beni bu yolca yollansam?

Yoruldum yıldızları saymaktan. Serin olmuştu, uzandım pencerenin kanatlarını çekip kapamaya. Bu arada biri geçti oradan, pencereye doğru başını kaldırdı ve köşede evin gölgesinde durdu. «Hırsızlar» olmalı dedim kendi kendime ve tam haykıracağım bir sırada ıslıkla verilen dikkatli bir sinyal sessizliği bozar gibi oldu. Köpek hırladı, koştu gölgeye doğru. Angel hemen :

— Şaro, şşşit! dedi dostça.

Ağıldan çıktı Angel. Karanlıkta ne yapmıştı orada ve kim çağırıyordu onu? Ayakları ucuna ba-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sıyor ve hafifçe doğruluyordu. İşte, evin kapısına doğru büktü başını. «Babam bir yerden çıkıvermesin diye bakıyor, çünkü görüverirse...» dedim kendi kendime. Ama neden bu kadar sakınıyor? Seslensem mi acaba? Köpek, kuyruğunu sallayarak dostça havladı ve bacaklarına dolandı. Biraz kabaca itti onu Angel. Sokak kapısına doğru yollandı. Hafif bir ışık, silueti aydınlattı ve hemen tanıdım, Stefço idi.

Stefço, Angel kadardı, ama zayıfça, yüzü sivilceliydi. Ve herşey iyi görünürdü ona. Yama yama üstüneydi giysileri. Ama yoksul kılık kıyafeti hiç sıkmıyordu onu.

Onların grubuna sokulduğum zaman, saçlarımı, yanaklarımı okşar ve gülümseyerek:

— Her hindi folluğunu bilmeli, senin günün de gelecek, derdi.

Nikola Evtimov'la ikisi ve daha başka yaşıtlarıyle fısıldaşıyorlardı aralarında. Bir şeyler kuruyorlar gibi geliyordu bana hep. İşte, şimdi de, gece yarısı yollandılar nereye yollandılarsa. Ama annem bir duyarsa, babam birşeyler sezip yoklar da Angel'i bulamazsa, bütün ay kıçı üstüne oturamaz Angel. Fakat annem de, babam da yorgunluktan öyle bir uykuya dalmışlardı ki, uyanacakları yoktu yakında.

Gözden kayboldukları tarafa doğru bir hayli baktım. Nereye gidiyorlardı? Kızlarla mı buluşacaklardı acaba? Bu saatlerde hangi baba bırakır kızını. İnsanların ağır yaşamını yönetmek için köylerinde sürüp giden ataerkil yasalar sertti, ama âdildi. Bir kız gece yarılarında bir gençle buluştu mu, adı çıkardı onun. Pınar başlarında da, imecelerde de dedikodular bitmezdi, dillere düşerdi o kız. Haset, kıskanç kadınlar neler neler uydurmaz-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lardı. Onun için de başka bir yere gitmiş olmalıydı bizim delikanlılar. Hırsızlık etmeye gitmiş olmalıydı bizim delikanlılar. Hırsızlık etmeye gitmiş olmasınlar? Böyle bir şeyin aklıma gelmiş olmasına bile şaştım. Hiç olacak iş değildi bu. Angel bir iğne çalsa, iki elini de birden keserdi babam. Alın teriyle kazanılmamış, haram yemezdi. Hiç unutmam, bir gün tarladan dönüyorduk. Önümüzdeki arabadan bir köylü inip başkasının tarlasından birkaç koçan mısır kırdı. Babam çok kızdı, çatlıyacaktı öfkesinden. Kendi kendine mırıldandı durdu. Ben pek kulak asmamıştım buna. Biraz sonra, o duymadan, ben de indim arabadan. İki koçan süt mısırı kopardım. Arabaya binerken beni gördü. Kızgın kızgın baktı. İnekleri durdurdu. İndirdi övendireyi sırtıma. Öyle bir vurdu ki, hiç unutmuyorum.

— Geri ver mısırları sahibine!

Kopardığım yere gittim, bıraktım iki koçan mısırı.

— Aç geber, ama başkasının malına el uzatma. İyi bil ki, hırsızlık çok kötü şeydir. Bir kimse çalıyorsa, insan değildir o, diye öğüt verdi bana.

İşte böyle yetiştiriyordu o bizi.

Angel ile Stefço nereye gittiler acaba? Bütün bütüne kulak kesilmiştim. Yaprakların en ufak bir hışırtısını bile çok iyi duyuyordum. Bir ara tavuk sesleri duyuldu. Bir kedi çıktı kümesten. Sonra uğursuz bir baykuş ötmeye başladı komşularda. Büyük annemin mistik inançlarının etkisiyle korktum, kapamadım pencereyi. Epeyce bir süre uyku girmedi gözüme. Kapı gıcırdadı. Angel'di gelen. Sanki kovalıyorlarmış gibi koşuyordu. Bir kedi çabukluğu ile daldı odaya Girdi yorgan altına. Boştu, birşeyler yoktu elinde. Rahatladım biraz. Demek fena bir yere gitmemişlerdi. Angel sık sık soluyor-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

du, rahat değildi, uzun süre uyumadı. Sıkıntılı bir rüya görüyormuş gibi dönüyordu yatağında. Annemin ah vah ederek acınması beni erken uyandırdı. Kalktım, acaba ne olmuş diye merak ederek öğrenmeye çalıştım. Azarladı beni annem ve derhal bir iş buldu, bakkala yolladı tuz almaya. Oysa, üç dört gün bile geçmemişti tuz alalı. Bitmiş olamazdı. Ama yolladı annem beni. Şaşırmıştı kadıncağız. Çabucak dönmek üzere koştum bakkala doğru. Şimdiye dek görmediğim bir hal vardı insanlarda. Köy meydanına gelen kimi gençler, hayretle baş sallıyor, omuz büküyorlardı. Demek bizde değil, köyde birşeyler olmuş. Biraz rahatladım ve kulak verip ne olduğunu anlamaya çalıştım, ama hiçbir şey anlayamadım. Bakkal da heyecanlıydı.

— Köyümüz için büyük bir rezalet bay Dimitri, köy ortasındaki karaağaca ve mezarlık yanındaki meşeye kızıl bayrak asılması büyük rezalet, diyerek karşıladı köy ağasını. Bir mayıs mı, ne diyorlar bilmem, ama, öyle sanıyorum ki, kızıl şeytanlar eşiniyor burada. Hayıra değildir bu. Zamanında bir çaresine bakmak lâzım. Geç kalınırsa, ucu bulunmaz bir daha.

Sakalını kaşıdı öfkesinden Dimitri ağa. Gereksiz yere gidişmişti top sakalı. Homurdanarak:

— Komünistlerin işidir bu ancak. Bekçiler de bekçi mi ya! Kodese tıkmalı onları. Ben muhtara da diyordum... Kamçı babam, kamçı. Kamçısız olmaz! Sonra olur olmaz kimsenin eline de tüfek verilmez. Köylü kısmı, görünürde uysaldırlar, koyun gibidirler, ama ne bokböceğidir, ne tehlikelidir onlar bilsen!

Tuzu unuttum ben. Havadisi eve ulaştırmaya koştum. Fakat baktım, hepsi biliyor, yüzlerinden okunuyordu bildikleri.

Gerginlik ve gizli bir korku içinde geçti bütün

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

gün. Kimsenin yüzü gülmedi. Angel'in gözleri akşamki uykusuzluktan kıpkırmızıydı. Acaba o mu yapmıştı bu işi? Bu bayrak asma işini Angel'in yapabileceğini düşünmek bile ürküttü beni.

Muhtar, yanında iki bekçi ile meşe ağacına doğru yollandılar. Meraklı insanlar, çocuklar, ayı peşine takılır gibi ardına takılmışlardı onların. Muhtar sık sık arkasına dönüyor, gelmemeleri, geri dönmeleri için gözdağı veriyordu onlara. Fakat kalabalık dayatıyor, gittikçe de artıyordu. İnsanları evlerinden dışarı çıkarıyordu bu seyir.

Hafif bir yel esiyor, kızıl bayrak da dalgalanıyordu. Kır bekçilerinden biri zar zor ağaca tırmandı, ama çok uğraştı bayrağa yetişene dek.

Bir aydan fazla hep bu mesele konuşuluyordu insanlar arasında Türlü tahminler ortaya atılıyordu, bir ipucu bulunamamıştı. Ekinler olmuş, orak başlamıştı. Kır işleri çoğalıverince unuttu köylüler bayrak meselesini.

Ağustos ortalarına doğru annem bir kova kadar yaban armudu getirdi. Kırdan, tarlalıktan toplamıştı kadıncağız. Kurutmak için yere yaydı armutları. Kışlıktı bunlar. Yoksulluk neler öğretmiyordu insanlara. Hafifçe göğnüdü armutlar, ben avuç dolusu alıp yiyordum.

O gün kıra gitmiştim, döndüğüm zaman sokak kapısını açık buldum, alışılmış bir hal değildi bizde sokak kapısının açık bırakılması. Köpek avlu içinde ürkek ürkek dolaşarak havlıyordu. Kapı eşiğinde jandarmayı gördüm uzaktan. Şaşırıp kaldım. Henüz kendime gelmedim, Angel ile muhtar içeriden çıktılar. Muhtar öfkeliydi, sanki onun arpa tarlasına girmişti ineklerimiz.

— Götür! dedi jandarmaya. Tüh! İlçede rezil edecekler bizi.

Jandarma ökçelerini vurdu, tüfeğin kayışını

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

düzeltti ve «yürü önümde!» dedi Angel'e başı ile işaret ederek. Elleri cebinde, boynu kısık, yollandı Angel jandarmanın önünde. Yüzü solmuş, bez gibi olmuştu. Karşılaştık, gözleri büyüdü. Konuşmak istedi ama, anlaşılan, cesaret edemedi. Sadece ucu kımıldadı dudaklarının. Acaba ne söylemek istiyordu, anlayamadım. O kadar sarsılmıştım ki, bu bir rüya mı, gerçek mi, bilemiyordum. Annem muhtarın bir adım ötesinde telâşlı, öfkeli öfkeli el savuruyor, birşeyler ileniyordu .Başörtüsü omuzlarına inmiş, önlüğü yana bükülmüştü .Onu bu halde görmemiştim başka zaman. Muhtar öfkesinden kükremiş, sık sık yere vuruyordu bastonu ile.

— Muhtar, hiç değil, seni biri kandırmış. ne diye oğluma tutunuyorsun. Angel karışmaz böyle işlere.

— Karışmadı ise, temizse, bu işte bir suçu yoksa, sağ salim döner gelir. Ulan, biz cellat değiliz. Yeter artık.

— Biliyorum ben sizin ne kadar cellat olmadığınızı...

Muhtarın kin dolu gözlerle dik dik bakışı karşısında sözünü tamamlamadı annem ve böyle bitti bu konuşma.

Annem hızla örttü kapıyı, tükürdü, sövdü saydı. Soğuk soğuk baktı ve diş gıcırdatarak:

— Soyguncular, tefeciler! dedi.

Babam evde değildi.

Köpek, avluya dikilmiş, hırsıza havlar gibi ürüyordu. Ben kapıya tırmanarak üçünün ardından bir hayli baktım. Muhtar, sanki köyü karıştıran bu, demesinler diye biraz yandan gidiyor, jandarma, ayağındaki bol ve buruşuk çizmeleri sürüyerek sokağın ortasından götürüyordu Angel'i. Tozda bir çizi kalıyordu arkalarından. Angel daha da büzülmüştü kısalmış öğrenci ceketinin içinde. Me-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

raklı kadınlar avludan başlarını uzatıyorlar, sokakta erkekler durup bakıyorlardı.

6

Sanki bir bora geçmişti evden. Annem canı yanmış gibi dolaşıyor, ellerini bazen önlüğünün altına koyuyor, bazen de önüne bağlıyor, sessizce ah vah edip yazıklanıyordu. Teselli için, bir iyi söz için komşularımızı aramadı. Öyle bir kadıncağızdı o. Her acıya kendi katlanır, her kederi kendi bilir, kendi çekerdi. Yakınmazdı öyle çok çok. Herkesin kendi kahrı, kederi vardı. Az da değildi Can sıkmaktan, başkalarını tedirgin etmekten hoşlanmazdı annem. Biz Neno ile bakışıyor, omuz büküyor ve ne yapacağımızı bilmediğimiz için aylak aylak dolaşıyorduk avluda.

Biri babama bildirmiş, o da erken erken, daha öğleden önce tarladan döndü. Çabucak inekleri arabadan boşandırıp annemi aradı. Annem sessizce olup biteni iğneden ipliğe kadar anlattı. Babam sadece başını sallıyor, dudaklarını büküyor ve dalgın dalgın fırça gibi olmuş sakalını kaşıyordu. Günlerce ustura çekmemişti yüzüne. Hiç eve girmeden, çarıklarından tozu toprağı hiç silkmeden çıktı avludan ve iri iri adımlarla belediyeye doğru yollandı. Güneşin en çok kızdırdığı bir sırada döndü. Bir saati geçmişti gideli.

— Kur sofrayı da yesin çocuklar, dedi ve çarıklarını sökmeye başladı. Çıkardı, tozunu toprağını silkti, iplerini çekti. Bütün bunları ne yapacağını bilmemekten, üzüntüden, kederden yaptığı her halinden belliydi. Yüreğine çöken acıyı bastırmaya çalışıyordu. Ne yaptığını bilmiyordum, ama yaptığı işten ötürü acaba Angel'e darılacak mı diye merakla bir göz attım babama. Fakat hiç birşey an-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

layamadım.

— Bırak şu çarıkları şimdi, diye çıkıştı annem babama. Bulmuşsun sırasını. Nereye gideceksin de hazırlanıyorsun?

Tutukluların nerede bulunduklarını babam anneme sessizce söylediyse de, ben hepsini duydum. Gözümün önüne geldi belediyenin mahzeni, hemen her gün bu mahzenin pencereleri önünde oynardık. Hattâ geçen yıl odunları mahzene indirmek için hizmetçiye yardım bile etmiştik. Odunları dizmek için birkaç kere aşağı bile inmiştim. Merdivenerini de, kapısını da biliyordum mahzenin.

Sofraya oturduk. Annem çanakları koyuyor ve hep şunu tekrarlıyordu:

— Angel, kırıntı atmıyacak ağzına. Georgi, bir sorsaydın da, bir parça ekmek yollasaydık. Sarayım mı peşkire, ha, ne dersin?

— Sordum. Sözünü ettirmiyorlar ekmeğin. Yakında serbest bırakacaklarmış. Benim bildiğim, masum bile olsa insan, ellerine düşmesin.

Hiçbir şey anlamadım babamın bu sözlerinden. Kulak da vermemiştim. Çok acıdım Angel'e. Onu o kadar çok seviyordum ki, aç tutulacağını duyunca ağzım kurudu, boğazıma durdu daha ilk yudumum. Yarı aç sofradan kalktım. Babam sert sert baktı, ama birşey demedi. Annem nereye hazırlandığımı sormadan edemedi. Biraz gezineceğim diye cevap verdim annem.

— Otur oraya! dedi babam. Gezinin sırası değilmiş şimdi.

Angel'i görmek maksadiyle belki ilk kez yalan söylemiştim. Ağıla girdim ,koynumu armutla doldurdum, koştum belediyeye. Muhtarın faytonunu çeken atlar sayvan altında puflıyorlardı. Küçük avlu içinde ne bir kimse, ne de bir ses, çıtırtı vardı. Avludan içeri atlamak üzereyken apteshanenin ka-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

pısı gıcırdadı. İşte, aynı o jandarma. Birkaç adım uzaklaştı, durdu, şapkasını koltuğuna aldı, seyrelmiş saçlarını taradı ve kendine biraz çeki düzen verip içeri yollandı. Çizmelerinin nalçaları traklıyordu taş basamakları çıkarken. Girdi içeriye. Mahzenin küçük penceresi güneye bakıyordu, tozlu cama vuran güneş ışınları kırılıyordu. Tekrar bakındım, kimseler yok. Sıcaktan toz bile yanmış, kokuyordu. Atladım duvardan bahçenin içine. Açıktı mahzenin küçük penceresi. Paslanmış demir parmaklığı vardı pencerenin. Kalınca bir el zor geçebilirdi bu parmaklıktan. Kaçmak imkânsızdı.

— Angel, kardeşin, kardeşin, diye bir ses geldi içeriden.

Ve işte Angel pencerede. Korku kalmamıştı yüzünde. Alt dudağı kımıldadı. Duygulanmıştı. Ben de şaştım. Ne diyecektim, niçin gelmiştim.

— Grigor, sen...

Birkaç kez yutkundum, sanki boğazıma birşey durmuştu, tek bir kelime söylemeden, çektim gömleğimin ucunu. Armutlar pencereden içeri düştüler. «Bravo» dediler, Angel de elimi öyle bir içtenlikle sıktı ki, çok duygulandım. Titrek bir sesle:

— Nasılsın? diye sordum.

Bana çocukça gülümsedi. Anladım, kırılmamıştı cesareti.

— Eğer birşeyler lâzımsa, ben... Muhtar izin vermiyor, babam gitmiş sormuş. Ama ben yolunu bulacağım.

Angel'in gözleri parladı. Benim bu davranışım, kardeşlik içtenliği duygulandırmıştı onu. Hepsi daha cesur, daha mert göründü bana şimdi, çok korkunç bir yerde bulunuyorlardı değil mi! Buna da ancak gerçekten er olanlar dayanırdı.

— Jandarma! Ve hemen kayboldum ben.

Annem sofrayı kaldırmıştı ve «nerelerdeydin?»

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

diyerek darıldı bana. Bir dilim ekmek aldım, biraz tuz biber ektim ve çıktım avluya. Nereye gittiğimi, Angel'i gördüğümü çok istiyordum onlara söylemeyi ama, cesaret edemedim. Babam, işine girmeyen yerlere sokuluyorsun, diyerek darılacak diye korkuyordum. Annem derin derin ah edip Angel'i anıyordu. O rutubetli mahzende çocuklar aç ne yapıyorlar acaba? Gece orada kalırlarsa, örtüleri de yok, diyordu. Annemin yazıklanmalarını dinlerken, Angel'i gördüğümü söylemek dilimin ucuna geliyordu ama ,dayandım. Tuttum dilimi. Jandarmanın onların yanına gittiğini hatırladım. Neşem kaçtı. Niçin gidiyordu, ekmek mi götürüyordu onlara? Sanmıyordum. Ama dayak atacağına da ihtimal vermiyordum. Öyle ya, nasıl dövecek! Hem de niçin? Hayat gerçeklerinden, gaddar hayattan uzak, çok uzaktım ben.

Akşamleyin yine koştum belediyeye. Angel neşeli değildi. Mor bir çürük lekesi vardı bir gözünün altında. Bu neden oldu? diye sordum. Belli belirsiz bişeyler mırıldandı, sözde istemeyerekten gözünü çarpmış mahzende. Annemi üzmemek için, söylememeli imişim. Ben de öyle yaptım, sıktım dişlerimi.

Annem çok azap çekti. Babam kahrından geç saatlere dek işlikte kalıyordu. Rende ile, çekiçle, işle avutmaya çalışıyordu kendini. Evden sanki neşe de, masallar da, gülmeler de... hepsi uçtu gitti Ama işte, yine dönüp geldiler. Serbest bıraktılar Angel'i. Babam, lokması ağzında, doğruldu, hafiften gülümsedi, pek belli olmuyordu bu gülümseme, ama yüzü başkalaştı. Neno, ben sarmaş dolaş kucaklaşıyordum Angel ile.

— Haydi yeterin o kadar. Bırakın dinlensin, az mı çekti mahzende, dedi babam tatlı bir titizlikle bize ve yaklaştı Angel'e. Ve ancak bir babanın

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

yapabileceği gibi yumuşak yumuşak Angel'in saçlarını okşadı ve derin bir iç çekti:

— Henüz küçüksün oğlum. Büyük işlere karışacak halimiz yok. İktidara gelen, iktidardan düşen partizanlar varsınlar ezsinler biribirlerinin kafalarını. Biz bir parça ekmeğin nereden çıkacağına bakalım, ötesi...

O uğursuz günden sonra evimizde rahatça uyuyabilmişti insanlar. Sadece ben pek rahat değildim, birşeyler kurcalıyordu kafamı. Belediyenin mağazasında yatak yoktu, sadece saman vardı yerde. Nasıl durmuştu Angel orada? Muhtarla jandarmalar birşey yapmışlar mıydı onlara? Niçin kapamışlardı onları? Bütün bunları anlamak istiyordum. Ve sabaha kadar zor dayanmıştım. Artık gözümde başka idi, büyüklerle ölçerdim Angel'i. Köyün her yerinde belediyedeki tutuklulardan söz ediliyordu, bu arada Angel'in de adı geçiyordu. Komünist olduğunu söylüyorlardı ağabeyimin. Ben henüz bu sözün ne demek olduğunu bilmiyordum. Gelince kendisine soracaktım ve biz bize kalacağımız bir sırayı kolluyordum. Damdan düşer gibi başladım mağaza çok mu korkunç, nasıl geçirdiniz? diye sormaya.

O geçmiş kara yıllarda küçük köy ve kasabalarda aydınları öğretmenler, papazlar, muhtarlar ve tahsildarlar oluştururdu. Öğretmenlerden gayri ötekiler tutucu idiler, gerici idiler, insanların dine bağlı kalabilmeleri ve açgözlü burjuvazi tarafından kolayca sömürülebilmeleri için cahil bırakılmalarından yana idiler, ama öğretmenler öyle değildi, ilericiydi onlar, her gittikleri yere aydınlık götürüyorlardı, insanları cahillikten kurtarmaya, gözlerini açmaya uğraşıyorlar, onlara insanca haklarını koruma yolunda mücadele etmeyi öğretiyorlardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bizim gözümüzde öğretmenler, halkımızın yüzyıllar boyu gerikalmışlığının karanlığını yırtan ve aydın bir geleceğin yoluna ışık tutan ışınlardır.

Angel daha çok konuşmak istemiyordu. Canım sıkıldı sözlerini kıskandığı için. Gücendim, ama vazgeçmedim soru sormaktan. Köyde herkesin, kimilerinin nefretle, kimilerinin saygıyla söz ettikleri bu komünistlerin nasıl kimseler olduklarını sordum sonunda.

— Nereden bileyim nasıl insan olduklarını, iyi insanlarmış, öyle diyorlar, ama görmedim, dedi.

— Karaağaca sen ve ötekiler asmışsınız kızıl bayrağı, mahallede öyle konuşuyorlar. Doğru mu?

Angel dudak ısırdı, cevap vermedi bana.

7

1928 yılının güz mevsiminden sonra çok yıllar geçmişti. Kara bir briçkanın köyün içinden toz kaldırarak geçtiği ve meydanda durduğu o cuma gününden bu yana köyün kenarındaki küçük köprü altından çok sular akıp gitmişti. Saçları kısa kesilmiş, kırmızı bir barhet entarili genç bir kadın inmiş briçkadan. Uzaklaşmasını beklemiş briçkanın ve yerden bavulunu alarak:

— Okul nerede? diye sormuş.

«Yeni bir öğretmen gelmiş, adı Paunitsa Pavlova Georgieva imiş» diye bir haber akşama dek bütün köye yayılmış.

Ama bu cazibeli öğretmen muhtarın gönlüne göre değilmiş. Köye, pek dürüst olmayan öğretmenler yolluyor diye homurdanarak Eğitim Bakanlığını kınamış.

Çok geçmeden köylüler anlamış bunun nede-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nini. Etropole'li isyancı Yordan Kesyakov'un kızkardeşi imiş. Kesyakov, o zamanki tüm Botevgrad ilçesinde tanınmış bir devrimci. Gazeteler «devlet düşmanı» diye yazıyorlarmış onun hakkında, adliye de ipe çekilmesini istiyormuş.

Bizimkiler çok yere kulak vererek öğretmen hanımın kardeşi hakkında bir hayli şey öğrenmişler ve başlamışlar ondan ona anlatmaya. Balkan savaşı zamanında yoksulların yanında yer almış, savaş aleyhinde mücadele etmiş. Birinci Dünya Savaşı yıllarında da yoksullardan yana olmuş.

Devrimci fikirler yaydığı için öğretmen bulunduğu Novacene kövünden kovulmuş.

1923 yılında Eylül Ayaklanmasının hazırlık günlerinde kendi yöresinde Paunitsa ile birlikte çalışmış.

1925 yılında Sovyetler Birliği'ne iltica etmiş.

Yeni öğretmen muhtarın günlerini zehir ettiyse de, kövde yediden yetmise kadar büyük küçük herkes sevdi onu. İnsanların cilesini bilir, dertlerini paylasırdı. Öyle bir insandı. Paunitsa. Fakirlerin sadece dertlerini paylasmak yetivor. İnsan bir derde düşünce, tatlı bir söz büyük bir teselli oluyor ona.

Paunitsa, öğrencilerin ikinci bir annesi olmustu. Cocuklar seviyordu onu. O da mesleğine tutkundu. Okul, cok cocuklu bir aile ocağı olmustu. Paunitsa'va. Yoksul cocuklar cocuklarıydı onun. Teneffüs zamanlarını öğretmenler odasında gecirmez, koridorda bizim aramızda gecirir ve bazen birini kucaklar, evde olanlarını, ana babasını sorar, daha basarılı olabilmesi için ne yapması gerektiğini, okulda ve insanlar arasında nasıl davranacağını öğütler, bazen de başka birinin koluna girerdi. Her gün de böyle idi.

Sözleri tatlıydı, sıcaktı, öğütleri yürektendi,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

bir ana gibi şefkatliydi.

Bir süre sonra hükümet bir yasa geçirdi. Bu yasa gereğince kocaları devlet memuru olarak çalışan kadın öğretmenlerin aylık ücretleri 2000 levaya indiriliyordu. Bu yasa «evli çiftler» yasası olarak bilinirdi. 2000 leva, para değildi o yıllarda. Çok düşüktü değeri. Paunitsa geçim sıkıntısı çekmesine rağmen öğretmenliği bırakmadı, çünkü çok bağlıydı çocuklara.

Temsillere daha çok erkekler giderdi, kadınlar, orta çağın ataerkil aile geleneklerini seyrek bozarlardı. O zamanki anlayışlara göre kadınlar için değildi öyle yerler, erkekler içindi. Paunitsa ve başkaları, yüzyıllar boyu kadını bağlayan bu zinciri koparıp attılar. Ev sahibinin kızlarıyle, gelinleriyle kol kola verip onları tiyatro oyunlarına götürmeye başladı Paunitsa. Nineneler ve daha yaşlı kadınlar kötü karşılıyorlardı bunu, kıyamet alâmeti, Allah taş yağdıracak diyorlardı. Ama ne taş yağdı ,ne kıyamet koptu.

1934 yılı baharında, hükümetin milli eğitim bütçesinde kısıntı yapacağı ocak başlarında da, köy meydanında da, duvar diplerinde de çok konuşuluyordu. Öğretmen aylıkları da budanır ve bakarsın bırakıverirler işi öğretmenler. Bu, öğretim aracı, onarım, odun, kömür parası olmamak demekti. Okul kapıları kapanacak demekti. Bir kıpırtı görüldü köylülerde:

— Bu ne biçim hükümet böyle? Çocukların hakkına da mı göz dikecekler! Sakın daha çok gözleri açılmasın, onlar da biz gibi cahil kalsınlar, ömürleri boyunca çeksinler mi isteniyor? diye açıktan açığa konuşuyorlardı.

Bu tedirginlik bir açık toplantıda dile getirildi. Köy meydanı insan dolmuştu. Öğretmen Kosta Vartalov, sonra Vasil Bozarov bir masaya çıktılar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İkisi de, milli eğitim bütçesinin budanmasını protesto ettiler, iktidarı kınadılar.

— Kendi milletinin geleceğini düşünen bir hükümet ilk önce öğrenimin yaygın hale getirilmesine, okuma yazma bilmezliğin ortadan kaldırılmasına, yeni okul binaları inşasına, yeni sıralar, öğretim araçları alınmasına çalışır, çocukların, eskiden taş tahta ve taş kalemle okudukları gibi okumalarını istemez, diyordu Vartalov, kol savurarak.

— Haklısın! Çok doğru söylüyorsun! diye bağrıyordu köylü ve yumruk kaldırıyordu.

Millet Meclisine gönderilen bir protesto kararı kabul edildi. Birkaç gün sonra bu protesto kararı «Pladne» gazetesinde çıktı. Bu gazeteyi alıp okumayan ev kalmamıştı.

Köyde öğretmenlerin otoritesi arttı. Köylüler yapacakları her işi onlara danışırlardı. Bir işe girişmek mi söz konusu:

— Soralım ilkten öğretmenlere, diyorlardı.

8

Dersyılı sona erdi. Dershaneye anababalar ve çocuklar toplandık. Biz büzülüyor, çekingen bir tavırla oturuyorduk, ama yaşlılar sanki okulda değil de, mahallede bulunuyorlarmış gibi kendi işlerini konuşuyorlardı. Bana yakın oturanlardan birileri bir tarla sınırını, çiğnenmiş bir ekini, çalınmış bir otu tartışıyorlardı. Biraz ötedekilerden biri vergilerden yakınıyordu. Oysa ne yardımı dokunabilirdi yanındakinin ona, o da ciğeri yanıklardan biriydi, ama avunuyordu.

İçerdeki çiçek demetlerinden hoş kokular yayılıyordu. Okulun saçaklarına yuva yapmış kırlangıçlar pencerelerin önünde uçuşuyor, bizi dışarıya, onlar gibi serbest serbest uçmaya çağırıyorlar, da-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ha da sabırsızlandırıyorlardı.

Bizimkilerden kimse yoktu. Ah şu sefalet! diyordum içimden. Babam geçim sıkıntısı yüzünden gelememişti. Üzerine aldığı işleri tamamlamaya çalışıyordu. Son zamanlarda uykusundan da bölüyordu. Ama evde nereye baksan, yoksulluk. Sanki bir bataklığa dalmışız, gece gündüz çabaladığımız halde kurtulamıyormuşuz gibiydik.

Öğretmen iyi bir haleti ruhiye ile sınıfa girdi. Biz alışkanlıkla ayağa kalktık. Hep bir ağızdan selâmladık. Sonra başladı konuşmaya, ama daha çok anababalara konuşuyordu. Biz pek dinlemiyorduk, çünkü daha çok ortaokula kimin, nasıl notla geçeceğini düşünüyorduk. Öğretmen biraz daldırmıştı kendini. Arka sıralarda kimi öğrenciler horoz şekeri çıkarmışlar, gizlice yemeye çalışıyorlardı. Sürekli oturmaktan, dinlemekten usanmıştı yaşlılar da başlamışlardı esnemeye. Alışık değildi onlar saatlerce ders dinlemeye. Tarlada bütün gün ayak üstüne durur, sürer, ama, kırda bunca iş varken oturamaz, ders dinleyemezdi. Öğretmen bunu çabuk sezerek konuşmasını bitirdi. Ve geçti belgelerin dağıtımına. İlkokulu en iyi notla bitirenlerin adları arasında benim adımı da okudu. Sevinçliydim, ama sevincimi paylaşmaya bir kimse yoktu bizden. Üzüldüm.

— Ve siz artık ortaokula geçmiş bulunuyorsunuz, artık ortaokul öğrencilerisiniz, diye konuşuyordu öğretmen. Bu küçük tören duygulandırmıştı onu. Mendili ile nemlenen gözlerini sildi.

Annem ellerini önlüğüne sokmuş, sokak kapısının önünde bekliyordu. Beni görünce başörtüsünü düzelterek bana doğru geldi. Tatlı bir gülümseme kaplamıştı yüzünü.

Ona övünmek için hemen koştum.

Babam, tozlu, ötesine berisine talaş yapışmış

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tutkallı önlüğü ile çıktı. Ellerini silkti, belgeyi aldı, baktı, kelime kelime heceledi ve:

— Çocuk utandırmadı bizi, karı! Bizden daha iyi çalışmış. Aferin! dedi.

Öğleden sonra hep bekledim birşeyler söylesin diye. Oysa diğer günlerde olduğu gibi yine işine bakıyordu. Beni, okuldaki başarımı unutmuş gibiydi.

Bu nedenle hayli üzüntülü geçirdim öğleden sonraki vaktimi. Akşam yemeği de bir sessizlik içinde geçti, herkes gündüzden yorulmuş görünüyor, uyku için acele ediyordu. Yatmaya hazırlandığım bir sırada annem girdi odaya. Titrek bir sesle:

— Grigor, babanla konuştuk, Angel okumaya gitti... Uğruna borçlandık, tarlayı sattık. Neno zanaata tutundu. Sen...

Sözleri kesildi. Gereksiz yere önlüğünü, başörtüsünü yokladı. Birşeyler söylemek istiyordu, ama konuşamıyordu.

— Sen artık büyüdün, ihtiyaçların arttı. Neno'nun rubaları çok yıprak, kışı geçiremiyeceksin o rubalarla. Sonra kitap lâzım olacak, defter lâzım olacak. Geçiremezsin ilkokulda gibi, harçlık lâzım olacak... Oysa görüyorsun, para yetmiyor, iki ucunu bağlıyamıyoruz...

Annem ne diye söylüyor bunları bana. İlkten. bana ruba alacaklarını sanmıştım, ama derhal kovdum kafamdan bu hayali. Ruba! Kadıncağız harçtan borçtan, geçmiş sıkıntısından söz edivor, ben ruba hayal edeceğim!

— Bu yaz çalışsan fena olmaz. Sofya'da bir yerde çalışırsın diye konuştuk babanla.

Irgat! Annemin sözleri acı bir ilâç gibi yaktı içimi. Fakirliğimizden hiç sıkılmıyordum, ama bir aşağılık görüyordum ırgatlıkta. Bir parça ekmek için, bir çift çiy çarık için başkasına kul olmak demekti ırgatlık. Hayır! Ve o gece uyku girmedi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

gözüme. Bir o yanıma, bir bu yanıma yattım, uyuyamadım. Sekiz kör boğazdık, ekmek yetişmiyordu, birinden ötekine geçe geçe yama tutar yeri kalmıyordu giysilerimin. Sık sık yutkunuyor, boğazımı sıkan bu düğümü çözmek istiyordum. Ama sabaha kadar çözemedim. Annem beni uyanık ve gözlerim şişmiş olarak buldu.

— Doydun mu uykuna, yavrum?

Cevap vermedim. Sormadan devam etti:

— Hazırlan, Sofya'ya gideceksiniz.

Irgatlık etmiyeceğime en ufak bir umut ışığı bari olsaydı!

Babamla bir köylünün arabasına yerleştik. Araba çok yüklü idi ve daha bizim ovada atların sırtı beyaz köpük oldu. Yolcular maldan mülkten, geçim derdinden ve günün birçok sorunlarından sözediyorlardı. Ben de kendi kendime dalmıştım. Irgatlığa götürüyorlardı beni. Yalnız kalacağım. Annemden, kardeşlerimden uzak. Canım sıkıldığı zaman kime dert yanacağım? Ağam nasıl bir insan çıkacak? Arabanın ardından kalkan boz renkli toza kayıyordu gözlerim. Köy gözden kayboldu. Atlar koşuyor, nal sesleri yüreğime batıyordu. «Beni annemden babamdan, Şaro'dan ayırmayın, ırgat yapmayın beni!» diye yalvarmak istiyordum.

— Bay Georgi, pazara mı götürüyorsun oğlanı? diye sordu merak ederek genç simalı köylü sigarasını sararak. Eski bir kasket vardı başında.

— Gurbetliğe, gurbetliğe. Beşon para kazansın o da bu yaz. Körboğaz kalaba, toprağımız yok gibi, ev içi kadar bir tarla. Besleyemiyor bizi. Biliyorsun, fukaralık, çocukları da başladık ırgat vermeye. Bu pek iyi değil ama...

— Kime vereceksin?

— Arayacağız.

— Demek rasgele?

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

— İş değil bu ama...

Sustular. Güneş gittikçe yükseliyordu. Birkaç saat yolculuktan sonra:

— İşte, dediler, başkent Sofya!

Araba içinde doğrulup ileriye doğru baktım. Bacalar tütüyor, binalar da yükseliyordu uzaklarda. Kenardaki evler yarı yıkıktı, virandı, çok benziyorlardı bizimkilere. Burada da mı fukara var? Burası bari başkent Çar insanlara daha yakın.

Arabacı yoldan saptı. Derip toplanmamız lâzımdı. Üst baş toz içinde kalmıştı. Elle silktik, yüzlerimizi peşkire sildik ve yollandık yeniden. Poduyane garına yakın bir yerde Novoselski Han'ın avlusuna çekti arabacı arabayı. Burası küçük bir aşçı dükkânı ile bir han avlusu idi .Temiz değildi o kadar. Dolay köylerden ve özellikle Novoselsko'dan gelen köylüer burada kalırlardı. Arabada çıkınlarını, torbalarını çözerler, köyden ne getirdilerse yerler, para harcamazlardı aşçıya. Buraya komsu bir de «Meçkarski» adında bir han bulunuyordu.

Biz de öyle yaptık. Büyük şehrin kalabalığına sokulmazdan önce çıkınlarımızı çözdük. Sadece babam ve ben yemedik. Boğazıma bir topaç oturmuştu, babamın da dertleri vardı. Beni ırgatlığa verecek bir yer bulmalıydı. Hana girdi, biraz sonra döndü.

— Biraz gez, dolaş buralarda, pek uzaklaşma. Dikkat et, kaybolmayasın, bulamam sonra seni! dedi babam.

Herkes kendi işi ile bir tarafa yollandı ve ben yalnız başıma kaldım o büyük şehirde. İnsan kalabalığını görmemiştim henüz. Yüz adım kadar ayrıldım, ama hanı kaybetmemek için sık sık dönüp bakıyordum.

Öğleden sonra geç vakit, memurlar işten dö-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nerlerken, dolaşmaktan yorulan babam, yanında orta boylu bir adamla geldi. Gözlerinin etrafı bir hayli kırışık idi bu adamın. Zayıftı ve şarap kokuyordu. Göz kapakları sanki uyku uyumamış gibi şiş şişti.

— İşte, benim oğlan bu, dedi ve beni gösterdi babam.

Çabucak anlaştılar. İki inek otlatacağım, evde de yardım edeceğim. O da bir kat ruba alacak, altı yüz leva da para verecek. Şu var ki, Kasıma kadar kalmalıymışım. Bunu işitince ben de sesimi çıkardım:

— İyi ama, okullar daha erken açılıyor; dedim.

— İşime gelmez, ben molla değil, ırgat arıyorum, dedi surat asarak yabancı adam. Gözleri ufaldı ve ta şimdi baktı bana. Tartıyordu.

Pazarlık bozulmasın diye babam şart koşmadı. El sıkıştılar, beni sanki satıyorlardı. Birer kadeh rakı ile pazarlığı perçinlediler. Çorbacı bana da uzattı bir kadeh, almadım. Babam:

— Ağzına koymaz, o kusuru da yoktur oğlanın, içmez, dedi.

9

Beni ırgat tutan Nikola Veselinov'un evinde benden daha büyük zayıf bir çocuk vardı, arabacı olarak tutulmuştu. Nikola'nın malı mülkü yoktu. Kiracılıkla uğraşıyor ve iki ineğin sütünü satıyordu. Konut inşa ettiren türlü üstencilerle anlaşıyor, sonra adresleri arabacıya veriyordu. Irgat Mirço bütün gün İskır nehrinden arabaya kum yükletiyor ve kimseden yardım görmeden yine kendi boşaltıyordu. Nikola, anlaşılan iyi para kazanıyordu bu işten, çünkü her akşam körkandil dönüyordu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

eve. Karısı sakin, yavaş bir insandı ama bu, tam tersi, kavgacı, çok gürültücü idi. Gece yarıları sarhoş dönünce evi başına yıkardı.

O zamanlarda Poduyane semtinde hemen her evde birkaç süt ineği bakılıyordu. Ve her sabah güğümlerle, kimileri elde, varlıklıca olanlar iki tekerlekli arabalarla başkent burjuvazisinin evlerine süt taşırlardı.

Beni inek otlatmak için tutmuşlardı, pazarlık öyleydi. Süt götürmek için birkaç da adres verdiler. Sonra başka işe de koştular, az göründü yaptığım işler. Daha ilk gün içime çöktü acı, kederden yüreğim sızladı. Bir kat elbise için canımı çıkaran bu herifin evinde olacağıma neden babamın evinde olamıyorum. Emeğimin nasıl sömürüldüğünü ilk olarak hissediyordum.

Kadın yırtık pırtık bir kilim attı antreye ve:

— İşte, burada yatacaksın. Biz yattıkan sonra döşeyeceksin, havalanması için her sabah avluya atacaksın örtüyü ve bunu erkenden biz daha kalkmadan yapacaksın, dedi.

Torbamı, ne varsa akşamdan hazırlar, kapının rezesine asardım. Sabahleyin ayaklarımın ucuna basa basa çıkardım dışarı. İlkten köpek karşılardı beni, çabuk dostlaşmıştık onunla. Dostça kuyruğunu kıvırarak ayaklarıma dolanır, sokağa kadar uğurlardı beni.

— Sana kendi oğlanları gibi bakıyorlar, dedi şakacıktan ahırda yatan öteki ırgat. Ben henüz adım atmış değilim evin içine, sana ise örtü bile verdiler. Allah vere de dostluğunuz bozulmaya.

Mirço, Aprilovo köyündendi. Namuslu, iyi çocuktu, ama köle gibi itaatkârdı. Anlaşılan başkalarının evinde ırgatlık onu insanlıktan çıkarmıştı. Daha iyisini bulamam diye köle gibi çalışır, ses çıkarmazdı.

Çorbacı hemen her akşam körkandil geç dönerdi, kapıyı açınca da başlardı bağırmaya, öyle ki komşular bile uyanırdı.

— Yok mu kimse bu evde be? Ben, erkeği değil miyim bu evin?

Ertesi gün geç vakitlere kadar uyurdu, ben ise uykusuzluktan müthiş başağrısı ile geçirirdim günleri. Gürültüler bir vakte kadar sürerdi. Uykum dağılırdı, yıldızları sayar, köpeği okşar, tekrar dönerdim. Hanımın hoşuna gitmedi bu ve yanımıza gelerek:

— Mirço, al bunu yanına. Eve yaramıyor, vakitli vakitsiz uyandırıyor bizi, dedi.

Mışıl mışıl uyurdum ama, ne yaparsın. Mirço'ya baktım, alaylı bir gülümseme vardı dudaklarının ucunda. Gözleriyle sanki, «Dostum, uzun sürmez, anladın mı, bizim gibilerin yeri hayvanların yanında» diyordu.

Mirço ağılda kendine büyük bir makine ambalajı üstüne yatak yapmıştı. Ötesinde berisinde fransızca yazılar bulunan bir sandığı doğrultmuş, dibini duvara dayamıştı. Köşede, koca ineğin yanındaydı. Penka adını vermiştim ben bu ineğe. Mirço omuzumu okşayarak derdimi paylaşır gibi:

— Böyledir kardeşim. Yaşamak olacak mı sanıyordun sen bunların yanında. Nereye yerleştireyim seni? Apartmanım daraşmalık. Ama bulacağız. İşte şurada, alt tarafımda...

Sandığın bir ucuna, sidikten sararmış samanlar üstüne köpek büzülmüş yatıyordu. Mirço dürttü köpeği. Köpek fırladı kalktı, kuyruğunu kıvırdı.

— Evin gitti elden Şaro, dedi Mirço. Hanımın emriyle yataktan mahrum ediliyorsun. Şikâyete hakkın var. Evin daha lâyık olana veriliyor.

Gülünecek bir hal değildi ama, ikimizi de gül-

dürdü bu şaka.

Mirço biraz saman getirdi, döşedi ve tavuk folluğuna benzer bir yatak hazırladı bana. Toz içinde kalmış örtüyü de yayarak bir jestle:

— Buyurun yeni evinize, göçmen arkadaş, dedi. Bunun da tapusunun başkasına ait olduğunu unutma, günün birinde buradan da, haydi çek arabanı, diyebilirler.

Tek ışığımız, pencerelerden vuran ay ışığı idi. Gübre yığınından kokulu bir buhar kalkıyordu. Boğucu, nemli bir hava vardı içeride. İnekler geviş getiriyor, ara sıra dişlerini takırdatıyorlardi. Yularlarının zincirleri yemliğe dokundukça çıkan ses sinirleri tırmalıyordu. Mirço bir yandan öbür yana döndükçe üstüme saman kırıntıları, toz yağıyordu, Korkuyordum gözlerimi açmaya. Biraz uyukladım mı da samanlardan gıdıklanarak uyanırdım. Fakat çabuk alıştım. Kımıldandığını duyunca hemen kopardım gözlerimi eğer uyumadı isem.

Günler gelip geçiyordu. Çorbacı nerede yarım bir iş kaldı ise, beni yolluyordu. Boynum artık armut sapı gibi incelmiş, gömleğimin yakasına dokunmaz olmuştu. Ama güzün, sona ereceği için dayanıyordum. İşte bu umut güç katıyordu gücüme. Gözlerim nemli, içim doluydu, ama kime sert yanabilirdim.

Bir akşam Mirço bu gübrelik içinde kaderine sövüp sayıyordu. Örtüyü alıp gitti, arabanın içine yattı. Bir kucak ot vardı arabada. Ben yalnız kaldım. Kâbuslu bir uyku sırasında mı, nasıl olmuş bilmem, sandıktan yere, ineğin yanına tekerlenivermişim, hem de hiç uyanmadan. Ta sol ayağımda sert bir acı duyunca birden uyandım. Korku ile gözlerimi açtım, bir de ne göreyim, inek ayağımın üstüne yatmış, rahat rahat geviş getiriyordu. Çatlayacaktı ayak kemiğim.

— Deh, Penka, diyerek elle dürttüm ineği, ama hiç duymadı bile. O zaman yumrukla vurarak başladım sesle ağlamaya. Ağlamak değildi de, acıdan, sakat kalacağım diye korkudan bağırıyordum. Mirço yetişti:

— Ne var?

Durumu görünce ineği hızla dürttü, elini uzattı, kurtardı beni.

— İç biraz su, geçer, dedi teselli ederek.

Su değil, sıcak gözyaşları yakıyordu boğazımı. Örtünün üzerine büzüldüm ve sabaha dek gözyaşı döktüm. Başka çocuklar neden odalarında yumuşacık yataklarda yatıyorlar da biz ineklerin yanında yatıyoruz? Neden?

Bütün hafta boğazıma bir şey tıkanıyor, gitmiyordu. Biz fakirlerin neden böyle yazılmış yazgısı?

İnekleri hep küçük fabrikaların etrafında otlatırdım. Firmaları bacalarına yazılmıştı. Diğerlerini hatırlamıyorum ama biri «Gloriya» idi. Bunların etrafı boştu, pis bir ovalıktı. Öğlende işçiler ikişer üçer sararmış otların üstüne otururlar, çıkınlarını çözerler veya çantalarından şunu bunu çıkarıp yerlerdi. Gözleri sulanırdı kıtır kıtır soğan yerken. Kalktıkları zaman rüzgâr buruşmuş yağlı gazete parçalarını, soğan kaplarını tarlalıklara uçururdu.

Kimi işçilerin yarım saat kadar güneşledikleri nehir boyuna da giderdim. Burası denizdi onlara, çünkü yıllık izinlerini aldıkları zaman denize değil, ek beş on para çıkarmak için başka yerlere hamallık etmeye giderlerdi. Bir gün ben nehir boyundayken, fabrika düdükleri, hemen hepsi birden ötmeye başladı. Benden birkaç adım ötede bir grup işçi vardı. Birden doğrulup fabrikaya doğru baktılar. Onlardan biri, bıyıkları kırarmaya başlamış,

yüzü kuru üzüm gibi kırışıklanmış olanı tüh diye ağzından sigarasını atarak:

— Vay anasını! Duman görünmüyor. Ateş yanmıyor demek. Bu düdükleri de neye öttürüyorlar acaba? dedi.

Gloriya tarafından bir genç ağzını açmış, koşa koşa geliyordu. Acaba bir kaza mı meydana gelmişti? Ter içinde kalmıştı delikanlı. Grup yanında durdu.

— Ne var, ne olmuş? diye sordu işçiler.

— Prens, prens dünyaya gelmiş. Verecekler-miş...

— Tüh! diye bıyıklı öfkeli öfkeli tükürdü ve sinirli ellerle yağlanmış paketten bir sigara çıkardı. Sevindirmedi bu haber onu.

— Bir kene daha doğmuş. Bir asalak doğmuş, dedi.

— Şsst! Yavaş! Deme öyle, diye uyardı onu kula bir işçi.

— Doğru değil mi, yalan mı? Varıp ta bizler gibi is pas içinde mi çalışacak. Kuştüyü yataklarda büyüyüp yetişecek, bizim ise yine anamız koşalanacak o rahat etsin diye.

Bir matem havası sarmıştı bu adamları. Neden? Bir ölümü vardı? Hayır. On dakika kadar sustular. Sonra biri sigarasını çekerek:

— Haydi, dönelim işyerine, dedi.

Sigara dumanı yükseliyordu arkalarından, Fabrika düdükleri hâlâ ötüyordu. Ben fabrikaya yaklaştım, duvara dayandım. Saçları dağınık, terli şişmanca bir adam koltuğunun altına bir damacana almış, veliahtın şerefine porselen kadehlere rakı dolduruyordu.

— Buraya, buraya! diye bağırıyor, Bulgaristan emin ellerde. İçin küçük çarın sağlığına! diyordu.

Bulgaristan emin ellerde. Küçük çar! Kafam bu düşüncelerle çatlıyor, sesler kulaklarımda uğulduyordu. Akşamleyin Mirço bana sordu:

— Duydun mu? Şu öteki meyhaneci bana da ikram etti. Veliaht doğmuş diye açmış zenginler keselerin ağzını. Kârları olacak bu tantanadan.

Ayağımıza çarık vermedi velihat. Çayırlar biçildiği zaman yara oldu ayaklarım. Topuklarımın etrafı daima al kan içinde kalırdı. Islanınca da arodan kıvranırdım. Dayanamadım, ev sahibi hanıma yakındım. Nedense acıdı. Kullanılmış eski bir çift lâstik bot verdi bana. Artık ayaklarıma dikendiğim zaman ayaklarım yanmış, sanki bütün gün ineklerin ardında koşuyordum. Ama botları çıkardığım zama nayaklarım yanmış, sanki bütün gün su içinde durmuş gibi derisi bembeyaz olmuş, buruşmuştu. «Hanımın merhametinden» dedim esefle kendi kendime.

Aynı akşam, ama daha geç saatlerde, henüz uykuya yatmıştık, çorbacı geldi ansızın ve:

— Haydi, kalkın bakalım, çabuk olun, bir araba kum lâzım, dedi.

— Karanlıkta mı? diyecek oldu Mirço, belki geçiştirilir diye.

— Haydi, haydi. Sizi boşuna mı tuttum, rüzgâra mı para ödeyeceğim.?

Mirço çekti arabayı nehire, atları boşandırmadı.

— Çabuk doldur, çünkü burası yasak. Yakalarlarsa, yine bizim sırtımıza yüklenecek. Çorbacı kolayca kurtulacak, ceza bize olacak.

Yalınayak suya girdim ve başladım arabaya kürekle yaş kum yüklemeye. Bir ara yer değiştirirken ayağım kaydı, düştüm .Of, gözüm! diyerek elimi gözüme götürdüm. Mirço istemeyerekten kürekle gözüme vurmuştu. Elim kan içinde kaldı. Gö-

züm sakatlanacak, kör olacağım diye korktum. Mirço da korktu. İyice dolmamıştı araba, döndük geldik. Bir araba daha yükletmemiz lâzımdı.

Çorbacı öfkeli karşıladı bizi:

— Deli gibi ne koşturuyorsunuz atları ?

— Çocuğun... gözü...

— Gözünü açsa ya. Çevir arabayı geri! Haydi!

— Ama...

Nikola yakaladı dizginleri, arabayı çevirdi ve bir kamçı bastı beygirlere. Beygirler birden atladı, ben tutunamadım, düştüm arabanın içine. Mirço zor tutuyordu dizginleri. Tâ nehirde yavaşladı beygirler. Avucuma su alarak yarayı yıkadım. Acıdan gözyaşlarımı zor tutuyordum. Soğuk kumun üstüne oturup ağladım. Bu insanların gaddarlığına dayanamayarak ağladım. Eh, dedim, şimdi anneciğim yakında bir yerde olsa da beni bağrına bassa, beni okşasa, koynunda ağlasam. Ama annemin tatlı sözleri yerine serin bir yel okşuyordu beni nehir kenarında. Kimsesiz, boynu bükük bir garip gibiydim.

Yarayı rakı ve bir takım yapraklarla ilâçladım. Bütün gece bu olanı düşündüm. Neden tüm insanlar annem gibi değil? Sebep ne? Ne olur öyle olsalar.

Yaz sonlarına doğru arabacı, çorbacı ile atıştı ve öfkelenip attı kamçıyı:

— Bir derimi yüzdün, bir daha yüzmek istiyorsun. Ben senin hayvanın mıyım, ulan, deyip yollandı Mirço. Öfkesi geçince döner sandım ama, akşam oldu dönmedi. Mirço ilk kez başkaldırmıştı.

Yalnız kaldım, diye üzüldüm. Sonu yoktu kederimin. Çorbacı daha da iş yükledi sırtıma. Atlara da ben bakacaktım. Sadece bakmak değil, kiracılık da yapacaktım. Köye dönebilmek için yol param yoktu, gelip beni almaları için bizimkilere bir

haber etmenin de yolu yoktu. Dişlerimi sıkıyor, günleri sayıyordum. Bari ders kitaplarımı almaya param olacak, diyerek teselli oluyordum. İlk kez okula ben de kitapla gideceğim, güzel defterlerim, silgim olacak. Annem «Kendi alınteri ile kazanıp aldı evlâdım» diyerek komşulara övünecek, diyordum.

Bu türlü düşüncelerle uyudum. Soğuğun ısırması ile uyandım. Kalktım. İnekleri kıra çıkardım. Ağaçlarda yaprakların solmaya başladıklarını gördüm. Çilemin sonu yaklaşıyordu. Ve gerçekten sonu gelmişti. Akşamleyin çorbacı beni hazır elbise satan bir dükkâna götürdü. Pahalı kumaşlardan da vardı, ama o en ucuzlarına baktı, kaba şayak olanlara. Pazarlık öyleydi, bir kat elbise.

Hafta sonuna doğru babam beni almaya geldi. Bana yeni rubaları giydirdiler. Her ne kadar en âdi, kaba şayak da olsa, çok seviniyordum. Çünkü hep ağabeylerimden kalan rubaları giyiyordum. Hayatımda ilk olarak yeni kostüm görüyordum.

Babam ve çorbacı rubalarıma sevineyim diye beni avluda bırakıp hesaba bakmak için içeriye geçtiler. Ben üstüme başıma bakmaya doyamıyordum.

«Oyalandılar. Herhalde kadeh tokuşturacaklar, çorbacı babama rakı ikram edecek», dedim kendi kendime, rubalarımın ötesini berisini yoklarken. Sonra bir kavga, gürültü duydum. Babam içeriden çok öfkeli çıktı, bana hiç bakmadı, kolumdan tutup avludan sokağa çıkardı. Hınçla çatılmıştı kaşları. Çorbacı neye kızdırmıştı onu bu kadar?

Poduyane garına giderken yolda çatık kaşlarının düzeleceğini, öfkesinin geçeceğini sanıyordum hep. Dolu yağdığında nasılsa o hep öyle derin iç çekiyordu. Öfkesi hiç geçmemişti. Ama cesaret e-

dip sordum:

— Baba, paralardan çanta parası kalacak mı?

Umutsuz bir halde başını salladı.

— Vermedi paranın hepsini. Böyledir bunlar.

— Yollayacak mı?

— Ölüler dirilirse, o da yollar! dedi.

Ve iri iri adımladı. Çorbacının bu hareketi çok dokundu bana. Boğazım sıkıldı. Bu kadar alçaklık olur mu hiç? Kır yolunda yumuşak toza basa basa yürüyor, yutkunuyordum, hep sıkılıyordu boğazım. Başkentten köyümüze kadar sonsuz görüdü bu yol bana.

10

Okulda beni Yeşilay Derneğine başkan seçtiler ve Paunitsa Georgieva, Todorov, Vartalov ve Bozarov'u dernek çalışmalariyle ilgili olarak gün geçmez arardım. Çok şey biliyordu onlar. İçki ve tütünün zararları hakkında söyleşiler sıklaştı. Çalışmalarımız okul duvarlarını aşmış, evlere varmıştı. Derneğe üye öğrenciler, fasulye çömleğinin fokurdadığı ocak başlarında iri iri kıyılmış tütünden sigara sarıp içen babalarına tütünün zararlarını anlatıyorlar, içki aleyhinde mücadele ediyorlar, bir yudum rakının nice kötlüklere yol açtığını örneklerle gösteriyorlardı. Kadınlar:

— Doğru, anam, çok doğru! diyerek destekliyorlardı bizi. Onlar zaten ezeldenberi şeytanı lânetliyorlardı insanlara rakı kaynatmayı öğrettiği için. Çünkü evde sokakta gürültü ve kavgalar çoğu birkaç kadeh yuvarladıktan sonra çıkıyordu, kimileri elâlem arasında gülünç oluyordu. Komşusuna bıçak çekenler, karısını balta ile kovalayanlar, tarla sınırlarında birbirini boğazlıyanlar bulunuyordu.

Biz yeşilaycılar, okumaevi kitaplığından tüm kitapları okumayı kararlaştırdık. Bir kitap okuduk

mu, hepimiz toplanır, o kitap hakkında düşüncelerimizi söylerdik. Bazan çok heyecanlı, tartışmalı geçerdi bu toplantılar.

Okul kitaplığındaki kitapların hepsini okuyup bitirdikten sonra, okumaevi kitaplığından başladık kitap almaya.

Okumaevi yerel parti örgütünün girişimi ile 1929 yılında meydana getirilmişti. Öğretmenlerden Paunitsa Georgieva, Todor Todorov, Aleksandır ve Nadejda Simitçiev ailesi, Nevena Çervenkova, İvan Naydenov ve köylülerden Stoyno Aleksiev Stoykov, İvan Petkov Apostolov, Grigor (Gligo) Stanoev, Evtim Todorov ve başkaları okumaevi çalışmalarına aktif olarak katılmışlar ve katılıyorlardı.

Okumaevi meydana getirilirken iktidar ve koltuk kavgası ile birbirlerine karşı atıp tutan yerel burjuva partileri bu «ışık ocağı»nın kurulmasına önem vermemişler,

— Varsınlar gömülsünler fareler gibi kitaplar içine, bize baş ağartmıyacaklar ya, demişler.

İyi ama, okumaevi köyde uyanık gençleri, öğrenci ve delikanlıları çeken bir merkez olmuş. Okumaevine gelenlerin çoğu, koltuğunda bir kitapla eve döner, gaz lambasının titrek ışığında gözleri yorulana dek kitap okuya okuya düşünebilir insanlar olmaya, düne kadar övendireden başka birşey bilmeyen bu gençler gerçekleri görmeye, haksızlıklara karşı isyan etmeye başlarlar.

Bazan bir renkli, kimi iki renkli afişler belirmeye başladı ev ve avlu duvarlarında «Ustalar», «Anga», «Kaynana», «Karlükova Değirmeni», «Trikeri'li Esir», «Devrimci Yurtseverler» v.b. piyes ve komedilerin okulda oynanacağı bildiriliyordu bu afişlerde. Hepsi de ileri içeriği olan piyeslerdi, ya sosyal adaletsizliğe karşı isyan, ya da Bulgaris-

tan'ın esaret yıllarındaki savaşları gösteriliyordu bu piyeslerde.

Okumaevi salonunda gece geç vakitlere kadar Dobri Çintulov, Hristo Botev, Peyu Yavorov v.b. ünlü ozanlardan şiirler okunur, uyanış devrinden devrimci şarkılar söylenirdi.

Her müsamereden sonra köylüler duvar diplerinde, kapı önlerinde gece yarılarına kadar sigaralarını tüttürerek temsillere olan hayranlıklarını dile getirirler, türlü yorumlamalarda bulunurlardı. Kimsenin gelip de sırtlarından semeri alıp atmıyacağını, bunu ancak kendilerinin yapabileceğini anlıyorlardı artık.

Aydınlık çalışmaları ile okumaevi halk arasında iyi bir siyasal iş başarıyordu. «Geçim darlığının kökleri nerede?», «Yorganımız neden kısa?», «Ekmeğimize ortak olanlar» gibi sosyal konularda türlü konuşmalar düzenlenirdi köylüye iki haftada bir çarşamba günleri. Her ne kadar büyükler bizi kovsalar da, sizin kafalarınız almaz bu işleri deseler de, biz yine bir yolunu bulup sokulurduk bu toplantılara.

Ben, ağabeyim Angel, Angel Cambazski, Stefan Georgiev v.b. yanlarına çok sokulurdum. Bunlardan kimileri Sofya'da okuyorlardı. Sofya'daki hayatı soruyordum onlara.

Yaz tatillerinde peşlerinden ayrılmazdım, boş vakitlerimin çoğunu okumaevinde geçirirdim. Kardeşin kardeşe nasıl balta kaldırdığını görmek için Elin Pelin'e ve özellikle «Toprak» romanını okumaya yönelttiler beni. Elin Pelin'den «Andreşko» ve «Allah'ın Musibeti» ni, sonra İvan Vazov'tan «Esaret Altında» romanını kaç kez okuduğumu bilmiyorum. Çok şeyleri anlamıyordum, yaşıma göre değildiler, ama Stefço okuduğum kitapların özetini anlattırıyordu ve böylece kahramanların davra-

nışını açıklıyordu bana. Şu veya bu kahramanın neden şöyle veya böyle davrandığını çok çok derinlere dalmadan yalın bir biçimde açıklıyordu. Bir kez, nasıl oldu bilmem, ona:

— Yahu, Stefço, şu sosyalizm nedir? diye sordum.

Gülecek, benimle alay edecek sanıyordum, ama gülmedi, alay etmedi. Ciddiyetle cevap verdi:

— Sosylaizm, yoksulu, zengini olmayan bir devlettir. Bizde, ülkemizde de olursa, filanca zenginin 100 dekar toprağı olsun, oğulları bol bol yiyip içsinler de son kuru ekmeğine tuz biber ekerek boynunu büküp yutkunasın, böyle şey olmayacak. Anlıyorsun, değil mi?

Belki de anladım, çünkü önceki gün babam çok kızmıştı, öfkeliydi, haftayı geçirmek için kimseden bir ölçek zahire alamadığını söylüyor, yakınıyordu anneme.

Ağabeyimin dostlariyle arkadaşlığım derinleşmişti, toplanmalarının basit birer toplantı olmadığını, bir amaca dayalı bulunduğunu benden gizlemez olmuşlardı. Ve onların arasında din aleyhinde, köyün papazı aleyhinde türlü sözler dinliyordum. Eleştiriyorlar, yeriyorlardı onları. Artık iyi gözle bakmıyordum papaza. Bayramlarda kiliseleri dolduran, allahın rahmetini kazanmak için lokmasından bölerek kiliseye götüren zavallı kadınları aldatan aşağılık bir soyguncu idi bana göre. Okuldan kiliseye götürürlerken, gitmez olmuştum, sıvışır kaçardım. Stefço bir kez çarın nasıl bir mürai olduğunu anlatmıştı, sözde halkı düşünürmüş, ama boyuna para harcayarak namuslu insanlara zulüm eden polisleri, jandarmaları, muhtarları teşvik edermiş. Onun bu sözleri o dazlak kafalı adama karşı büyük bir nefret uyandırmıştı içimde. Bir defa arkadaşlarımdan birinin evinde kimse görmeden

duvar takvimindeki resminin gözlerine iğne batırmıştım. Nefretim o derece artmıştı ki, az kalsın belâya uğrayacaktım.

Bulgarca dersini Sofya'lı genç, şık bir bayan öğretmen veriyordu bize. İyi veriyordu dersi. Kitaptan bir parça okumaya başladı mı, kendimizden geçerek hayretle dinlerdik.

Bir gün öğretmen, süslenmiş, yeni entari ile gelmişti. Selâmladı. Bir sevinç vardı yüzünde. Oturduk. Okuma kitabı yerine renkli, kalın kapaklı bir kitap açtı.

— Bugün çocuklar, önderimiz, Bulgar halkının koruyucusu Çar III. Boris hazretlerinin doğum günü. Tüm Bulgar halkı için bu bir bayram, büyük bir bayramdır. Çar hakkında birşeyler bileniniz var mı?

Öğretmen ellerin kalkmasını bekledi biraz, ama yoktu el kaldıran, bütün sınıf susuyordu. Bu sessizlik içinde biri hızla burnunu çekerek sınıfı güldürdü. Öğretmen yüzünü ekşitti. Biz Tsvetan Grozdanov'la bakıştık. Dedesi devrimciydi Tsvetan'ın, köyde biliniyordu bu. Çar hakkında sadece dazlak kafalı olduğunu biliyor, başka bişeyler bilmiyorduk.

Öğretmen sandalyeden kalktı, kitabı açtı, göğsüne dayayıp sıralar arasına yollandı. Tüm sıraları dolaşıp sonunda bir sıraya dayandı. Sonra kitabı gözlerine tutup:

— Öyleyse, ben bir hikâye okuyacağım size halkı büyük bir ata gibi seven bu yüce insan hakkında. Onsuz halkımız... Öğretmen arkasını getiremedi, onsuz bu halkın daha ne hallere düşebileceğini söylemeye söz bulamadı ve başladı kitaptan okumaya.

Birkaç kez duraklayarak iyi işitip işitmediğimizi sordu. Hepimizin kafasına çok iyi yerleşmeliymiş

bu okudukları. Hikâyede çarın bir gün geç vakit avdan dönerken bir çobana raslayarak ona yaptığı iyilik anlatılıyordu. Çobanı arabasına almış. Konuşmuşlar .Ne dilediğini sormuş çobana. İyi kalpli, saf, fakir ve tokgözlü çoban, yağmurlu günlerde ayakları ıslanmasın diye bir çift sağlam ayakkabıdan başka hiçbir şey istemiyorum, der. Ayrılırlar. Çoban onun çar olduğunu anlayamaz. Ertesi gün çoban, hayal ettiği ayakkabılarını alır. Böylece «atamız» fakirlere yardım edermiş. Arkamda birinin «Çarın ne kadar çok ayakkabı dağıtması lâzım!» dediğini duydum. Başıma neler gelebileceğini pek düşünmeden:

— Yalan bu! diyerek sessizliği bozdum.

Öğretmen mosmor oldu. Kitabı kapadı, öfkeli öfkeli bana doğru geldi. Eli öyle titriyordu ki, kulağımı tutamadı. Ve öyle bir bağırdı ki, tükürükler saçıldı ağzından:

— Defol, dışarı! Hayırsız! Sen... çara... Öğretmenler kuruluna götüreceğim senin bu davranışını. Nankör!

Yanıldığımı anlamıştım ama, geç idi artık. Son dersti, hemen gitmedim. Okul bahçesinde durdum biraz. Sonra defterlerle çantamı toplamadan (kitabım yoktu, arkadaşlarımın kitaplarından okurdum) eve yollandım. Annem bir kabahat işlediğimin farkına vardı ve daha kapıdan başladı ne var, ne oldu diye sormaya. Akşama dek kendimde değildim. Gece de uyuyamadım. Annem babam öğrenince kim bilir ne kadar darılacaklar bana. Öğretmenler kuruluna götürecek meseleyi öğretmen! Cezasız geçmiyecekti bu iş.

Ertesi sabah ablam Dimitra erken erken bize geldi. Öğretmen Paunitsa onlarda oturuyordu. Beni çağırmış. Bunu sadece bana söyledi ablam.

Ürkek adımlarla Paunitsa Georgieva'nın evine

girdim. Yüreğim tup tup ediyordu. Göz ucu ile öğretmene baktım. Kısa boylu, dolgunca, kısa siyah saçlı idi, başında genişce bir tarak vardı. Bir anne gibi şefkatli, gayet içten bir insandı Paunitsa. Biraz endişeli buldum onu, bu, daha çok endişelendirdi beni. Bir avuç ceviz çıkarıp koydu masaya. Buyur etti. Yiyordum ama, hiçbir şey konuşmaması yoruyordu beni. Avlu içinde ev sahibi, bahçeyi eşeleyen tavukları kovuyordu. Acıkmış bir hayvanın böğürmesi geliyordu yakından. Sıvışıp gidiversem, diye kapıya baktım.

— Dünkü gün nasıl geçti? diye sordu Paunitsa, sanki hicbir şey olmamış gibi. Haberi yok, bilmiyor, dedim ilkten kendi kendime. Ama ben daha bir kelime söylemeden:

— Duyduğuma göre Bulgarca dersinde...

Zor tuttum kendimi odada, az kalsın kaçacaktım. Yanıma geldi, elini omuzuma koydu. Kadife gibi yumusacık sesiyle bana öğüt vermeye başladı:

— İyi davranmamışsın Grigor, olmaz öyle. Bir parça ekmek için babanın nasıl uğrastığını görüyorsun. Sizin için, çocukları için uğarşıyor. Sizi okutmak istiyor. Öyle davran ki, hayatını zehir etme onun.

— Fena bir öğrenci miyim ben öğretmenim?

— Değilsin, kimse demiyor kötüsün. Ama Bulgarca dersindeki davranışın başına belâ getirebilir. Ne diye söyledin o sözü?

— Doğru değil mi söylediğim? Öğretmenin içtenlikle konuşması bana cesaret vermiş, ben de yüreğimde olanı söylemiştim.

Paunitsa açık konuştu:

— Doğru olmasına doğru. Ama senin hareketin yanlış. Şimdi bu söz büyük bir skandal yaratabilir. Okulu da rezil edebiliriz.

Bilmem neden, kimsenin bana birşeyler söyle-

mediğini, ben kendi kendime çarın büyük adam olduğunu, çobanla konuşmayacağını düşünerek bunun bir yalan olduğunu söyledim demeyi öğütledi.

— Öğretmen durumu öğretmenler kuruluna götürecek. Bunu bil. Ben kendisiyle görüşeceğim, örtbas edilmesine çalışacağım. Ama sen bak dediğim gibi...

Utanarak başımı eğmiştim. Avuçlarımı cevizle doldurdu. Suçu üstüme almamı, öğretmenden af dilemek istediğimi, ama beni dışarı kovdu diye söylememi öğütledi.

Bu kadın yüreğimi serinletti. Bununla ne maksat güttüğünü çok geç, başka daha çok şeyler öğrendikten sonra anladım. Bu buluşmadan sonra derste öğretmene insanları adam etmeye yollanmış bir varlık olarak bakıyordum.

Bulgarca öğretmeni affetmedi beni. Ceza için öğretmenler kuruluna götürdü meseleyi.

11

Ortaokulu bitirip diplomamı aldım. Babam, aldığım iyi notlara sevindi, ama yüzü birden değişti. Anladım: yüreğim her ne kadar çekse de, daha yukarı okumaya gidemiyecektim. İki lâf etmeye cesaret edemiyordu babam, üzüleceğimi, çok üzüleceğimi biliyordu. Ben de soramıyordum, sorarsam, debreşmiş yarasına basacağım gibime geliyordu. Kolay değildi ona da.

Günler böylece geçip gidiyordu, babam hep söz açmamaya bakıyordu okuldan, ben de hiçbir şey diyemiyordum. Bu arada Angel'den mektup aldık. Hiç parası kalmamış, müşkül durumda imiş. Yanlış anlamış olmasın diye babam tekrar tekrar okudu mektubu ve derin bir iç çekti sonunda. Nereden bulacaktı, elde avuçta para kalmamıştı, ambar sü-

pürülmüştü. Ama evlât aç bırakılır mı? Gitti, dolaştı, borç para buldu aldı.

Tam evden çıkıyordum, baktım, öğretmen Todorov bize doğru geliyor. «Babamla konuşacak» dedim kendi kendime, hemen döndüm ve görmezlikten geldim. Odaya girip bekledim. Köpek yabancıya havlar gibi havladı. Babam işlikten seslendi ve elinde keser, kim geldi diye çıkıp baktı. İşliğe girdiler. Doğru bir hareket değildi ama, neler konuştuklarına gizlice kulak vermeyi düşündüm. Ayaklarımın ucuna basarak işliğin penceresine yaklaştım. Guzel kapanmamıştı pencere, konuşulanlar çok iyi işitiliyordu, ayaklarının altında talaşların hışırtısı bile duyuluyordu.

— Bay Georgi, ne yap ne et, Grigor'u okut. Okumaya çok hevesli çocuk. Yarı yolda bıraktırma oğlanı. Böyle çocukların öğrenime devam etmeleri lâzım.

Babam bir hayli sustu. Sadece rendenin sesi duyuluyordu, budağa rastladıkça tın tın ötüyordu rendenin demiri. Eh, babamın şu tabiatı, kendini işe vererek unutmaya çalışır içinde olanı!

Biraz sustuktan sonra.

— Yahu, biliyorum. Çocuk kaç yıldır kitapsız okudu, yine de utandırmadı bizi. Kim istemez evlâdını okutmaya, ama... fukaralık. Yöneticiler bizi o dereceye getirdiler ki, ekmek parasını çıkaramaz olduk. Sofya'ya sadece bir örtü ile gidilmez, ruba lâzım, yemek parası, kitap parası, ev kirası lâzım... dedi.

— Bak, bak bir kolayını bulmaya çalış, diyordu öğretmen. Babamı kandırabilse de, okuyabilsem, belki kandırır, diyordum. Konuşulanları daha iyi duyabilmek için iyice dayadım kendimi duvara.

— Baksam da, bakmasam da, hep o. Birini zor okuttum. O da iyi, o da çalışkan çıktı, utandırmadı

beni. Beş yıl içinde üç parça tarla sattım da okutabildim onu, lokmamdan böldüm.

Ben daha çok dayanamadım, daldım içeriye. Beni görünce yanaşır o bu işe diyordum. Babam şaşaladı, rastgele vurmaya başladı keseri. Todorov farkına vardı ve daha çok uzatmadı. Başka tarafa çevirdiler sözü. Öğretmen bana döndü:

— E, Grigor, bitirdin ortaokulu ha? Yıllar çabuk geçiyor, dedi ve sözünü henüz tamamlamamıştı, babam öğretmene bakarak, yarayı deşme, demek istedi. Todorov, esen kal diyerek yollandı ama, giderken de:

— Bay Georgi, sen gene bak, unutma konuştuklarımızı, her iş vaktinde... dedi.

— Peki, peki, dedi babam başını sallayarak. Ben de sevindim. İş yoluna girecek, babam kalan tarlaları da satacak, beni okutacak, dedim. Fakat öğretmeni uğurladıktan sonra:

— E, oğlum, ne yapmayı düşünüyorsun? Okuyabilmen için paramız yok. Para alabileceğimiz bir yer de görmüyorum.

Todorov'a söylediklerini bana da tekrarladı. Ben çok iyi biliyordum bunları ama, istemiyordum razı olmaya.

— Hayvanımız yok.. Ne kadar tarlamız var, biliyorsun. İstersen köyde kal, istersen git Neno'nun yanına, kasabaya. Bana sorarsan tutun bir zanaata. Zanaat kanaattır, akmasa da, damlar. üç beş kuruş getirir. Bak, düşün. Yıllar gitgide ağırlaşıyor, iyi olsun diye beklerken daha kötü oluyor.

Yüreğim cız etti, sanki kızgın bir demir saplandı kalbime. Bu derece yoksulluğumuzun nelerini daha iyi görüyor, sarayı, yöneticileri lânetliyordum ama, ne fayda! Gözlerim sulandı. Babam da çok üzülüyordu. Belli etmemek için öğütlerini yine tekrarladı:

— Bak, bir zanaat sahibi olmaya çalış. Seni kovmuyorum. Doğramacılığa merak etme yalnız. Görüyorsun, rende ile para çıkmıyor.

Yaramın en çok acıdığı bir sırada Sofya'dan Tinka yengem geldi. Akrabalar bir araya gelince neler konuşmuyorlar. Büyük annemden kundakta olanlara kadar doksandokuz yerden söz açıyorlar. Benden de söz ettiler. Bana yardım için cömert göründü yengem.

— Georgi, bir yer bulup yerleştirmeye çalışırız oğlanı, diye vaatte bulundu yengem. «Lâf olsun diye söylüyor» dedim kendi kendime.

12

Bir gün, beş gün, bir hafta bekledim, umudum kalmadı. Sonunda haber geldi Tinka yengemden. Sofya'ya gideyim diye haber yollamış bir köylüyle.

Babam Sofya'ya giden bir araba bulmuş. Trene para yok! Torbama biraz ekmek koyup geçirdim boynuma.

— Koru kendini, dedi annem. Ama kulağıma girmedi pek. O büyük şehir almıştı düşüncelerimi. Acaba bir işe yerleşip para kazanabilecek miyim, yoksa sadece sokaklarda mı dolaşacağım? Hangi zanaata tutunacağım? Acaba nereye verdi yengem beni? diye düşünüyordum.

Arabacı bir türkü mırıldanıyor ,kendi dertlerine dalmış, beni hiç aklına getirmiyordu. Lâfa tutmadığı için memnundum, kendi dertlerimle yoruyordum kafamı.

Lozenets semtinin Kriçim sokağında 68 numarada oturan yengemlerin evine yerleştim. Tramvaya uzaktı. Bu semtte sokaklar karanlıktı, camurdu. Evler alçacık, virandı, hemen hemen köydeki bizim evler gibiydi. Yengem, bir su boruları tesisatı

işliğinde bir iş bulmama yardım etti. İşliğin sahibi iki ortaktı. Bir kalfa ve bir de çırakla en ilkel bir biçimde su boruları yapıyorlardı. İşlikte büyük binalara yağmur olukları yapılırdı. Yengem erkekçesine pazarlık yaptı usta ile.

— On leva günlük öderiz, zanaatı pişirdikten sonra çok olacak. Ama o zamana kadar on levadan bir leva bile fazla veremeyiz. Zanaat almak kolay değil, dedi usta.

Büyük şehirde paranın değerini bilmiyordum, on leva günlük vereceklerini duyunca sevinmiştim. Az görünmemişti bana on leva. Ama daha ertesi gün bu paranın ne kadar değeri olduğunu gördüm. On leva ile karnımı bile doyuramazdım. Tramvay iki leva ediyordu, kahvaltı iki levadan çok tutuyordu. Öğlene varsa, akşam yemeğine kalmıyordu. Sadece yemek masrafı da değildi, başka masraflar da vardı. Kıt kanaat başladım harcamaya. Tramvaya binmiyordum, sabahları sadece ekmekle kahvaltı ediyordum. Çalıştığım yerde hamallık az değildi. Sabahtan akşama dek evlerde duvarları delip boru döşerdik. Üstüm başım toz içinde kalırdı. İş çoktu, öğlende sadece bir işkembe çorbası ya da fasulye çorbası alırdım. Sağlamdım, ağır koşulların ve besin yetersizliğinin sağlığıma dokunduğunu farketmiyordum.

O günlerde Stefço, Aksakov sokağında taksi arabalarını yönetiyordu. Barakaya iki kişi zor sığıyordu. Bana da yer açabilmek için iyice büzülürdü. Beraber olduğumuz zaman emeğinin gereği gibi ödenmediğinden yakınırdı daima.

— Bu işverenlerin hepsi canavar. Baş eğersek, bire dek yerler bizi. Bakma çatı altında olduğuma. Ekmeğin hesabına bu. Verdikleri para, ancak öğlen, akşam, iki öğün yemeğe yeter. Sabahları hiçbir şey atmıyorum ağzıma.

İçi hınç dolu idi Stefço'nun. Diş biliyordu

— Böyle gelmiş, böyle gider sanıyorlar; Görecek onlar, turp elle mi çıkar, bel ile mi!

Neno, Klementina sokağında oturan avukat Tsvetan Pupeşkov'un yanında çalışıyordu. Pupeşkov o zamanlarda başkentte tanınmış bir avukattı. Neno kış günleri kaloriferi yakar, yazın başka işler yapardı. İmrenilecek bir halde değildi. Boynu armut sapı gibi incelmiş, gözleri ucmuştu, çileli bir yaşamı vardı. Oysa babam, büyük şehirde hayat, ne de olsa, daha başka diyordu.

Stefço ve Neno ile gezintilerimiz sıklaştı. Sinemalarda gösterilen filmlerin afişlerini okuyor, yorumlamalar yapıyorduk. Kültür merkezinde «yaşıyorduk» ya, dedik biraz para biriktirip bazı filmleri görelim, tiyatroya gidelim. Milli tiyatroda oynanan «devrimci Yurtseverler» piyesine en ucuz biletlerden aldık. Seyirciler, hepsi güzel giyinmiş, erkekler yakaları kolalı, giysileri şık, kadınlar en pahalı ipekliler içinde, biz ise âdeta birer kundura boyacısı, birer Gavroştuk.

Büyük bir dikkatle izledim piyesi. Stranca'nın fedakârlığına hayran kaldım. Onun o büyük insancıl kalbi beni esir etti. Evinden, yakınlarından uzakta, yabancı topraklarda kışta kıyamette, açlık çekerek kendi milletinin özgürlüğü uğrunda canlarını feda edercesine çalışmaları beni çok duygulandırdı.

Tiyatrodan çıktık. Uzun süre sessizce yürüdük. Hâlâ piyesin etkisi altında idik, herkes kendi düşüncesine dalmıştı. Sokaklarda insanlar sevreldikten sonra Neno etrafına bakındı ve biraz telâşlı olarak:

— Ben gecikiyorum, acele etmeliyim, yarın görüşürüz, dedi.

Stefço ile ikimiz kaldık. Gece bizi bir ana gibi

kucaklamış, günlük tasalardan uzak tutmaya çalışıyordu.

— Demek, beğendin piyesi?

— Çok. Hele şu Makedonski. O adam...

Stefço birşey demedi. Beğenmemiş sanmıştım, ama aldanmıştım. Kahramanların davranışını öyle bir yorumlamaya başladı ki, sağgörüşüne şimdi bile hayranım. Coşmuş, kollarını savurarak olayı günümüze getirmeye başlamıştı. Sesisini de yükseltmişti. Ben başladım etrafa bakınmaya. Büyük şehirde polis ve hafiyelerin bol olduğunu hatırlatarak dikkatli olmasını söyledim.

— Zamanlar şimdi de aynı. Boyunduruğu kırıp atma zamanı yaklaşıyor. Yeter artık burjuvazinin çizmesi altında inlediğimiz! Köylünün tarlada, işçinin fabrikada canı çıkıyor. Bana bak, insana benziyor muyum? «Yeter!» demeliyiz artık. İnan, kardeş, çok eziliyorum, canım çıkacak.

Geç saatlere kadar sokaklarda dolaştık. Gözalıcı parlak vitrinler önünden geçtik. Hiç görmediğim, tatmadığım türlü çerezler vardı. Bir pastane önünde ustalıkla yapılmış çeşitli pastalarda gözüm kalmıştı. İstemiyerekten yalanmıştım. Stefço farkına varmış ve:

— İçeriye bıraksalar, yermiydin? dedi.

Gülümsedim. Smirnenski'nin Gavroşlarına ne kadar benziyorduk. Vitrinler önünde duruyor, kuru kuruya yutkunuyor, yiyenlere imreniyorduk. Dudaklarımızı sıkarak yollandık. Stefço kolunu omuzuma attı ve bir hayli böyle yürüdük. Sonra Sovyet çocuklarının hayatından söz ettik. Ben dinliyor ve kendi kendime, ne de olsa, öyle günler kolay kolay gelmez, diyordum. Ordusu, polisi olan bir iktidar kolay kolay bırakıp gitmez.

Stefço yaşlılar gibi konuşuyor, filozofluk ediyordu:

— Halka refah gökten düşmeyecek. Bu uğurda kan dökülecek, kurbanlar verilecek. Biz de belki bunlar arasında olabiliriz. Canımı hiç kıskanmıyacağım, yeter ki, ben de o iyi günler için az çok yardım etmiş olabileyim. Ölümü göze almadan olmaz. Piyeste gördün ya, halkın refahı uğruna ölümden korkmuyorlar.

Bu güzel gecede Stefço gözümde büyüdü. Birden kitaplardaki kahramanlar gibi göründü gözüme. Ben ona, köyde, meyva bahçesinde dolaştığımız günlerde alışmıştım. Bütün gün birlikte gezer dolaşır, konuşurduk. Ama o dünkü çocuk koskoca bir adam olmuş artık. Onun gibi çok şey bilmek, anlamak istiyordu canım. İyi geceler dileyerek el sıkışıp ayrılmazdan önce küçük bir mahalle parkında bir sıraya oturduk. Uzun süre gökteki aya baktık. Ağaçlar hışıldamıyordu. Merkezden uzaktı burası, sakindi, tramvay, otomobil gürültüsü yoktu. Ay, köyümü hatırlattı bana. Anamı, babamı, arkadaşlarımı çok özlemiştim. Ama nasıl giderim. Gidip gelme sadece yol parası 60 leva eidyordu. Oysa ben gündeliğimden bir leva bile biriktiremiyordum. Özlemimi mektuba döktüm, ama boğazıma yerleşen düğüm çözülmüyor, yokolmuyordu..

— Gidelim artık, âşıklar bile gitti, dedi Stefço ve az sonra ayrıldık.

Yaya olarak bir hayli yürüdüm eve kadar, umutsuzluk içinde eziliyordum, sanki büyük şehrin gaileleri sırtıma yüklenmiş de, kenar mahalleye getirmeye çalışıyordum. Yarınki gün daha da ağır görünüyordu bana.

13

İnsanların binlerce gailesine, savaş öncesi ayların gittikçe ağırlaşan havası da eklenmişti. Her

eve, herkesin yüreğine sokulmuştu. Başkentliler gruplar halinde toplanıp, politikacıların konuşmalarını heyecanlı heyecanlı yorumluyorlardı. Fırın, bakkal, kasap v.b. kuyruklarda, tramvaylarda, her yerde savaştan söz ediliyorud. Gazeteler yetmez oldu. Borsa canlandı. Meyhanelerde erkekler geçen savaşların dehşetini hatırlıyor ve:

— Savaş mı, bırak methetme. Allah vere de olmaya. Ateşe girmeyen, ateşin ne kadar yaktığını bilmez, diyorlardı.

Ama savaşın zehirli kokusu günden güne daha çok duyuluyordu. Alman basını sözde savaş kışkırtıcılığı yapıyormuş diye Polonya'ya karşı kampanya açtı. Gerçek amaçların gizlenmesi ve kamuoyunun aldatılması için gazeteler yalan yağdırıyordu. Almanya güya Polonya ile hududunu sağlamlaştırmak için şimdi tedbir alıyordu. Motörlü birlikler Berlin'den Frankfurt Oder'e, Polonya sınırına doğru yol alıyorlardı. Gazete satan yalınayak, çıplak çocukların boğazları paralanıyordu haberleri reklâm ederken. Ne büyük bir felâketin borazancılığını yaptıklarının farkında değildiler.

Almanların hazırlıklarına Polonya sert cevap veriyordu, «Polonya Baltık denizinden koparılamaz» diyordu. Memleketin «tarafsızlığını» koruma politikası güdülmesine rağmen Sofya'da çar Bulgar ordu bölüklerini denetime yollandı. Ordunun denetimi sıklaştı, bakanlar, generaller, politika adamları ve daha birçokları Bulgar ordusunun moralini yokluyordu.

Çemberleyn, Daladie v.d. gibi politikacılar kimi «tavsiyede», kimi kehanette bulunuyorlardı. Fransa senatörü Godar gibi ilerisini gören «basiretliler» de vardı. Dünya ne kadar çok silâhlanırsa, barış o kadar çabuk gelir, diyorlardı.

Her politikacı barıştan yana görünüyor ama

aynı zamanda tüm silâh ve mühimmat depoları tıka basa dolduruluyordu. Krup fabrikaları geceli gündüzlü silâh imal ediyorlardı. Japonya ve Çin kan döküyordu.

Gazeteler «Japonya-İngiltere Askeri Çatışma Eşiğinde», «Almanlar Silezya Bölgesine Asker Yığıyorlar», «İngiliz Gemileri Japon Ablukasını Yardı», «Londra-Tokyo Antlaşması», «Gizli İngiliz-Amerikan Görüşmeleri», «Franko Seferberlik Ilân Ediyor», «Avrupa'da Askeri Manevralar», «İngiliz Filosu Seferberlikte» v.d. gibi sansasyon haberler vermede âdeta yarışıyorlar, dünyanın tutuşması için korların külünü üflüyorlar, yangına körükle varıyorlardı.

O sıralarda Hitler daha da küstahca el uzatıyordu Dansig'e. Alman politikacıları geçmişi eşeleyerek 140 yıl önce bu şehrin Almanlara ait olduğunu kanıtlıyor ve sadece sınırın düzeltilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Şehri Polonya'ya bağlayan o dar sahayı tanımıyorlardı artık. Hitler, Dansig'e asker yolladı. Polonya ise Dansig senatosuna ültimatom vererek askerlerin terhicini ve silâhların Almanlara iadesini istedi. Almanlar: «Polonya'yı birkaç hâfta içinde ele geçirebiliriz», dediler.

Ama böyle bir işe girişmezden önce Hitler, Sovyetler Birliği'ne başvurdu. Saldırmazlık antlaşması yaptılar. 24 ağustosta gazeteler şu haberi yayınladılar: «Stalin, Molotov ve Ribentrop dün gece paktı imzaladılar.»

Bundan dolayı gaezteler Lenin'in mozolesi ile Kremlin'in resmini verdiler. İnsanlar, Stefço, Neno ben ve başkaları ne büyük bir merakla bakıyorduk bu resme. Adeta Moskova'da hissediyorduk kendimizi. En ufak bir ayrıntı gözden kaçmıyordu, yorumlar, özellikle mozole önündeki insan seli hak-

kındaki yorumlar sonsuzdu. Stefço sadece derin derin iç çekiyordu.

— Bu topluluğa katılabildiğim günü bir görebilsem, bu mutluluğa bir erebilsem, başka hiçbir şey istemem.

Stefço mozole resmi olan gazeteyi uzun süre, resim seçilemez olana dek cebinde taşıdı. Her buluştuğumuzda gösterir, bir iki bakar ve içini çekerek sessizce tekrar toplar, cebine koyardı gazeteyi.

Paktın imzalanması politika konuşmacılarının canına ot tıktı. Sovyetler Birliği'ne karşı saldırılar biraz kesildi. Burjuva basınının eşekarıları iğnelerini sakladılar ve zoraki gülümsüyorlardı. Sovyet sanat ve bilim ulaşımlarının yasal yoldan Bulgaristan'a sokulabilmesine bir kapı açılmıştı. Ekranlarda Büyük Petro hakkında anıtsal bir filmi destanı olan «Poltava» adlı filmin ikinci serisi ve bir de «Sınırda» filmi belirdi. Bu iki film hakkında faşist basını her ne kadar pek söz etmek istemese de, «Poltava» filminin, tarihsel simaların bir galerisi, Bulgar ekranlarında şimdiye dek görülmedik muazzam bir film olduğunu itiraf etmekten kaçınamadı. «Sınırda» filminin de, sık sık düşman saldırısına uğrayan Uzak Doğuda Sovyet sınır askerleri ve kolhoz işçilerinin kahramanlıklarını gösteren bir film olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. Kızıl Ordunun manevralarından çekilme resimlerle görülmedik muazzam bir finali vardı filmin.

Sovyet pilotlarının kahramanlığını gösteren «Mertlik» filmi de ekranlardan inmiyordu. 500 metre yüksekliğinde gösterilen uçuş tekniğinin hayret verici bir gösterisi idi bu.

İşçilerle, aydınlarla, öğrencilerle, üniversitelilerle dolardı bu üç filmin gösterildiği sinema önleri. Kimileri sabırsızlıkla içeriye girme sırasını bekliyorlar, salondan çıkanlar da gördüklerinden he-

yecan ve coşkunlukla bahsediyorlardı. Kızıl Ordunun manevralarını dile getirebilecek söz bulunamıyordu.

— Böyle bir güç kolay kolay yenilemez.

— Müdahale sırasında ondört devletin Rus topraklarında neden tutunamadığı gayet açık.

Ve daha nice hayranlık sözleri duyuluyordu.

Kitapçı dükkânlarında Lev Tolstoy, Maksim Gorki, Aleksey Tolstoy, Vladimir Mayakovski v.b. ünlü yazarlardan yapıtlar görünmeye başladı. Bizim kitap almaya paramız yoktu, kitapçı dükkânlarına giriyor, sözde alıcı gibi kitapları gözden geçiriyor, orada okumaya çalışıyorduk. Sonra toplanıp okuduğumuz yerleri birbirimize anlatıyorduk.

Ve herşeye rağmen savaş ateşi her geçen saat körükleniyordu. Çarın kalem odası şefliğinden bakanlık koltuğuna yükselttiği başbakan Köseivanov, Berlin'e, Hitler ve Ribentrop'u ziyaretlerini sıklaştırdı. Bu ziyaretlerle sözüm ona iki millet arasındaki bağları sağlamlaştırmaya çalışıyordu, ki bu bağlar daha sonra Bulgaristan'ı savaşın uçurumuna sürüklemişti.

Böylece 1939 yılının 1 eylül sabahı dünya büyük bir felâketin başladığını gördü.

Bircok tank, motörlü tümenler, yüzlerce ucak haydutçasına Polonya'ya girdiler. Uluslararası hiçbir kurala uyulmamıştı. İlk patlayan silâhtan altı saat kadar sonra Hitler Mecliste bir konuşma yaparak Polonya'yı suçladı. Ve ta o zaman verdi savaş emrini. Görülmemiş siyasi bir edepsizlikti bu.

Stefco sinirli sinirli gazeteleri karıştırıyordu. «Utro» gazetesinden «Zora» (1) gazetesine kadar günlük gazetelerin hepsini almıştı. Gazetelerin kimisinde savaşın başlangıcında Avrupa haritası ve-

(1) «Sabah», «Şafak». (Ç.N.)

riyor, kimileri de Führerin Polonya'ya karşı askeri harekâta geçilmesi emrini iri puntolarla basıyorlardı.

Öğleden sonraki gazeteler cepheden ilk haberlerle çıktılar: «Alman askerleri yıldırım hızıyla ilerliyor», «Hitler şövalyelerine aşılamaz bir engel yok».

— Bir delinin yaptığını bin akıllı yapamaz. Bu onbaşı da öyle çıkacak, dedi Stefço.

Neno o gün çok yorgundu. Avukatın onu bu derecede işe gömdüğünü sanmıyordum. Herhalde başka bir işle de uğraşıyordu ama, ne idi acaba? İzlemeye çalıştımsa da öğrenemedim.

Savaşın ilk haftasının sonunda Stefço beni işliğin önünde bekliyordu. Birlikte bir hayli sessizce yürüdük. İnsanlar öğleden sonraki gazeteleri almak için bayilerin önüne yığılmışlardı. Faşist yaltakları memnun görünerek:

— Avrupa'ya çoktan bir düzen getirilmeliydi, gibi yorumlamalar yapıyorlardı.

Bir kösede birkaç sarhoş subay saçları kırarmış bir laternacıya yenilmez Alman milletini öven şarkılar çalması için para veriyorlardı. Birbirlerine dayanarak yürümeye çalışan bu subaylar iyice sarhoş olmuşlar, dilleri dönmüyordu. İşine veya evine acele eden tasalı vatandaşlar tiksiniyorlardı bunlardan.

Stefço'nun, bu sarhoşları görünce, yüzü sapsarı kesildi:

— İşitiyor musun bunları? Savaşı yoksullar anlıyor, bunların umurunda değil. İşte böyleleri satacak Bulgaristan'ı, dedi.

Dar, daha kapalı bir sokağa girdiğimiz zaman, kendisinde gizli bir materyal bulunduğunu söyledi bana yavaşça. Kimseye vermek istemediği için en önemli yerini okudu.

Öyle sanıyordum ki, metni ezberlemişti. Hristo Botev'in «Sevgilisine varan kız» ı, bu çağrının uzunluğu yanında bir şey değildi (gazete veya başka bir şey biçiminde olmadığı için çağrıya benzetmiştim). Birinci Dünya Savaşından sözediliyordu, sözde bu savaşla pürüzlü sorunların çözümlenmesi amacı güdülüyormuş, ama sonunda fukaraların canına kıyan sosyal demokrasinin de ipte oynadığından söz ediliyordu.

Diğer taraftan yeryüzünün bir kısmında işçiler, köylüler ve tüm emekçi Rusya, bolşeviklerin yönetiminde pomeşciklerin (büyük toprak ağalarının) egemenliğini yıkıp kendi devletlerini kendilerinin yönettiklerini anlatıyordu. Kapitalist devletler bunu iyi karşılamıyorlar, onun için de genç cumhuriyeti ezmeye bakıyorlar, deniyordu.

Çembırleyn'in nutuklarının da içyüzü açığa vuruluyordu. Çembırleyn bu barbarca savaşı haklı göstermeye çalışıyor, sözde esaret altında bulunan milli azınlıkların kurtulusu, demokrasinin korunması için savaşıldığını iddia ediyor. Oysa gerçek başka: Dünyanın yeniden bölüşülmesi, yeni pazarların bulunması isteniyor, deniyordu.

Saray da unutulmuş değildi, bir palyaço rolü oynadığı, halkoyunu hiçe sayarak bu tarihsel olaylarda Bulgaristan'ı Alman tarafına ittiği belirtiliyordu.

Stefco konuşmayı kesti. Bakındık, sonra yine devam etti:

— Dinle bak ne deniyor: «Bu tehlikeli zamanlarda Bulgar halkı kendi dostlarını, düşmanlarını bilmelidir».

Şimdi farkına vardım ki, sokak lambası altına durmuşuz. Stefço kâğıdı topladı. (Bunun olaylarla ilgili olarak Parti Merkez Komitesinin «savaş istemiyoruz» başlığı altında yayınladığı bir çağrı oldu-

ğunu sonradan öğrendim. Daha sonraları benim de çalıştığım matbaada basılmıştı).

Cepheden gelen haberler büyük bir ilgi ile izleniyordu. Resmi bildirileri biz de kaçırmıyorduk. Almanya'nın tutuşturduğu yangın toprakları ve insanları bir ateş hızı ile yakıp kavuruyordu. Ben Stefço'dan başka bir gerçeği açıklayan şeyler de duyuyordum, gazete sütunlarında yer verilmiyordu bunlara.

14

Güz yağmurları başladı. Günler kısaldı, ama biz hep saat sekizlere kadar çalışıyorduk. İş zamanı sona erince dışarısı artık karanlıktı. Merkezde bu belli olmuyordu, çünkü yüzlerle lamba ve vitrinler karanlığı kovuyordu, ama benim oturduğum mahallede tek bir sokak lambası yoktu. Güz yağmurlarından toprak ıslanmış, topuklarımıza kadar çamurdu. Hem de öyle yapışkan bir çamurdu ki, sanki tutkal dolu bir kova içine basıyorduk, ayakkabılarımla birlikte birkaç kilo da çamur taşıyordum ayaklarımda. Hemen her akşam ıslanmış olarak eve döner, soyunur, kurumaya bırakırdım giysilerimi. Ama soba olmadığı için sadece biraz ıslaklıkları gider, sabahleyin nemli nemli giyerdim. Kırağı düşmeye, soğuk olmaya başlamıştı. Öksürükten göğsüm paralanıyordu, ama yatamıyordum, çünkü ertesi günü aç kalacaktım. O günlerde dokunaklı bir mektup aldım. Annem bir ana içgüdüsü ile durumumu sezmiş: «Bak, kışı Neno'nun yanında geçirmeye çalış...» diyordu.

Mektubu Neno'ya verdim. Dikkatle okudu. İlgisiz kalmadığını, bana yardım etmek istediğini sezdim, ama almadı yanına.

— Bizim beyler öyle bir takım insanlar ki... razı gelmeyecekler.

Havalar soğudu, ben incelmiş, eski rubalar içinde üşüyordum. Gündüzleri işten yorulduğum halde, kimi gece soğuktan uyanır, uzun süre uyuyamazdım. Bir o yanıma, bir bu yanıma döner, ısınmak için ayak parmaklarımı, kollarımı oyardım. Çok kez gözlerim kızarmış olarak giderdim işe. Uste nen var, diye bir kez bile sormadı. Gündeliğim hep aynıydı.

Bir akşam Stefço ve Neno ile çıktım. Kulak ver bakalım, ustalar neler konuşuyor, hangi siyasi partilerden yana olduklarını anlamaya çalış, dediler bana.

Yanında çalıştığım ustalar zanaatçı esnafındandılar. Birer motörlü bisikletleri vardı, motosikletle gelirlerdi işe. Genç olanın adı Krum'du. İvecen, daha sert bir adamdı. Politika bakımından, bugün böyle, yarın başka türlü, gidişata. havasına göre konuşan takımdandı. Diğer usta, bay Georgi, daha ılımlı, sağ duyulu ve gerçekçi bir insandı. her söyleyeceği sözü iyice tartardı. Gazeteci «bombaları» ürkütmezdi onu, politik gürültülere de kaptırmazdı kendini.

Mizaçlarından başka beden yapıları da farklı idi. Bay Georgi iri, geniş omuzlu, geniş yüzlü kırkbeş yaşlarında bir adamdı. Krum ufak tefek, enerjik, hareketlerinde ve konuşmasında aceleci bir insandı ve daha gençti.

İkisi de sabahleyin işe başlamazdan önce gazeteleri gözden geçirmeyi ve savaşla ilgili bildirileri okumayı severlerdi. O sırada ben yakındaki kahvehaneye koşar, kahvelerini söylerdim. Az sonra kahveci kahveleri getirirdi. Ustalar höpürdete höpürtede kahvelerini içerler, sessizce okurlar, sonra da yorumlamalar başlardı. Askeri harekât bölgesi-

ni, taktik bir tedbir olarak okyanuslarda sık sık gemi batırılmalarını onlardan öğreniyordum.

— Usta, dinle, dinle! diyerek Krum bir sabah şu haberi okudu gazeteden: «İngiltere'nin doğu sahilleri önünde bir Japon gemisi batırılmıştır.» Vay anasını! «Gemide yüzseksen mürettebatla yirmialtı yolcu bulunuyormuş.»

Cephe haberleri tüm Bulgar vatandaşlarının kalplerinde endişe yaratıyordu. Öncleri gazete satan çocuklar bütün gün boğazlarını paralarlar, yine de mallarının hepsini satamazlardı, oysa şimdi paraları toplamaya yetiştiremiyorlardı. Gazete bayileri önünde uzun kuyruklar meydana geliyordu. Herkes alır bir adım yana çekilir, okumaya başlardı.

Biz de daimi okurları olmuştuk gazetelerin. Stefço başka bir iş yerine değiştl, Konstantin Stoilov (Volgagrad) sokağında Gabrovski biraderlere ait bir oto onarım montör işliğinde çalışmaya başladı. İşi ağırdı. Ama politikadan söz açıldı mı, yüzündeki yorgunluk kaybolurdu. Sık sık herhangi bir mahallenin parkında ıslak sıraların üzerinde olayları inceler, neler olacağını konuşurduk. Korkuyorduk savaştan.

— Stefço, nereye varacak bu işler? diye soruyordum ara sıra.

— Daha da kötüye gidiyor.

— Sanmam, diyordum.

— Gizlisi kapaklısı yok, o yana yollanmış dünya. Birkaç ay önce gazeteler Polonya'nın savunma için istihkam kazdığını yazdılar, bugün Polonya ateş içinde. İlk silâhın patlamasından üç gün sonra İngiltere ve Fransa, Almanya'ya savaş actılar. Hollanda, Belçika ve baska ülkelerde seferberlik var. Dünya çeşitli yerlerinden tutuştu. Bugün okumadın mı, Atlas okyanusunda Alman denizaltısı

«Malabar» İngiliz gemisini batırmış. Bu ne demek? Harp ilân edilmiş veya edilmemiş, karada da, denizde de savaş harekâtı yapılıyor demek.

— Sovyet Rusya savaştan uzak kalacak.

— Neden? dedi Stefço gülümseyerek. Paktı kastettiğimi anlamıştı ve ekledi: Hitler baş eğdi, çünkü arkasında tarafsız bir Stalin ülkesinin bulunmasını istiyor. Delinin kafasına biraz akıl soksa bari allah.

Son zamanlarda Neno'nun halini anlıyamıyorduk. Daima endişeliydi, yüreğinde sanki gizli bir tasası vardı. Çok uğraştım anlamaya ama anlayamadım. Daima acele ediyor, avukatın yanında hiç aylak kalamadığından yakınıyordu.

Avrupa en telâşlı günlerini yaşıyordu, Holivut'ta ise ekzotik seks «kraliçeleri» «sırlarını» açıklıyorlardı. Bir gün gazeteler geniş etekli, şapkası tüylerle süslü, omuzları çıplak bir resim verdiler. Maya Uest adında bir film yıldızının resmini. Kaç âşıkı varmış ve geçirdiği aşk maceraları anlatılıyordu resmin altında.

Başka yıldızlar da parladı. Gledas Svarut, Doroti Lamur, ekzotik ve macera rolleri kraliçesi İrena Dın, Marta Eğer v.b. oynadıkları «Yedinci Boşanmadan Sonra», «Korsanlar Yuvası», «Dünya benim», «Dans Eden Korsan», «Dünya Alevler İçinde», «İlâhi Ateş» filimleri sinema ekranlarından inmiyordu.

Gazeteler «İki Yüzlü Hayat Yaşayan Bir Kadın» v.d. gibi çekici romanlar basıyorlardı dizi halinde.

— Nereye dönsen, zehir, gözünü açmazsan, boğulmak işten değil. Burjuva dünyası işte bu, azizim, diyordu Stefço, insanlar açlıktan ölürmüş, cephelerde telef olurmuş, beş para vermiyorlar. Hiç-

biri çıkıp da: «İnsanlar, yeter artık, durdurun savaşı!» demiyecek.

Baştan sona kadar okuyordum gazeteyi. Sabahleyin okuyamadığım yerlerini öğlen dinlencesinde tamamlardım. Her satırında dünyanın felâkete doğru sürüklendiği seziliyordu.

Hayat pahalılaştı. Karnımı doyurabilmek için pazar günleride çalışma gerekiyordu. Ama iş bulunmuyordu her pazar. İnsanlar ak akça kara gün için diyerek tutumlu harcamaya başladılar. Bazı mallar bulunmaz oldu pazarda. Kara borsa belirdi.

Artık kirağı düşüyordu. Bir sabah bembeyaz olmuştu Vitoşa. Esen kış yeli Lozenets semtinde ve özellikle benim oturduğum yerde çok iyi duyuluyordu. Kırç tutmuştu duvarlar. Çetin soğuklar başlamıştı. Bu yıprak ceketle kışı nasıl geçiririm, acaba ne yapayım, diye düşündüğüm o günlerde Neno gördü beni.

— Uğra benim yanıma, dedi.

Akşamleyin avukat Tsvetan Pupeşkov'un birkaç katlı binasının köşesinde beni bekliyordu. Kuru bir soğuk ve ince bir sis çökmüştü şehre. Soğuk olduğu için ellerimi çıkarmadım ceplerimden tokalaşmak için. İçeri girdik. Beyleri evde değildi ve yerleştik hizmetçi kızın odasına. Sıcaktan vücudum birdenbire gevşedi, titremeye başladım. Dişlerim takırdıyordu.

— Şimdi ısınacaksın. Uzat kollarını, dedi Neno ve iyi bir palto giydirdi sırtıma.

— Ne yapacaksın? diye sordum.

— Seni giydireceğim, çıplağa başka ne lâzım.

Palto biraz uzunca idi ama, uyuyordu bana. İyice giydim, düğmelerini ilikledim ve başladım bakınmaya. «Eh, dedim, benim de böyle bir paltom olsa».

— Beğendin mi? Yeni yıla hazırsın. Sana bu palto.

Hayretle omuzlarımı büktüm. Beklenmedik bir şeydi bu. Bu zamanda palto bulabilmek!

— Alay etmesene, dedim. Kim ödeyecek bunu?

— Ödenmiş o. Bu sana... Neno tamamlamadı sözünü. Sesi alçaldı, yutkunarak geçti ötesini.

Bir çift de ayakkabı verdi bana. Eldivenlerim kusurdu sadece, ama paltomun cepleri derindi, ellerimi ceplerime soktum.

Yengem görünce şaştı kaldı, sanki ilk kez görüyordu beni.

— Ne de güzel donanmışsın! Kim donattı seni böyle?

Kış sanki benim giyindirilmemi bekliyormuş. Ertesi gün ağaçların dalları karla yüklü, yere eğilmişlerdi. Bahçe bembeyaz olmuştu. Bütün gece sakin sakin yağmıştı. İşe artık daha iyi bir haleti ruhiye ile gidiyordum.

Her ne kadar zor da olsa, bayram günlerini köyde geçirebilmek için gündeliğimden birkaç kuruş biriktirmeye başladım. Bütün pide yerine yarım pide alıyordum sabahları. Öğleyin üç dilim yerine iki dilim ekmek yiyordum. Önceki gibi yine sadece bir çorba alıyordum, başka türlü çok çabuk iflâs edecektim. Usta gündeliğimi arttırmayı vaadetmişti ama, şimdi lâfı yok, diye kalfaya yakındım. Hatırlat bir kere, adam belki de unutmuştur, dedi kalfa. İlkten, hatırlatacak olmuştum, ama sonradan vazgeçtim. Lokmamdan bölüp ayıracağım tren parasını, dedim kendi kendime ve devam ettim biriktirmeye. Burada yemediğimi sonra köyde yerim, demiştim. Oysa köyde de yiyeceğimiz kıttı.

Aralık ayı sona ermek üzereydi. Neno avukatın yanında işten baş kaldıramıyordu. Sabahleyin daha gün doğmadan kaloriferi yakar, sonra bütün

gün de yanmış kömür tozlarını dışarıya taşırdı. Birkaç ay içinde yanakları uçmuş, avurtları çökmüş, limon gibi sararmıştı yüzü. Artık iki kez dolayabilirdi kemerini.

1939 yılı aralık ayının son günlerinde usta beni onbeş gün köye salmaya razı oldu. Artık param vardı trene. Hesabı peşin görmüştük, her hafta sonu, cumartesi günleri ücretimi veriyordu.

—.Tek bir gün bile geç kalma. İşimiz çok. Gecikirsen, alırım yerine başkasını, dedi.

15

Birbirini izliyordu köyde kış günleri. Duvar boylarında kar dizkapağına eriyordu, evlerin saçakları daha da alçalmıştı. Pencerelerde buzdan sarkıtlar vardı. Eğri bacalardan çıkan duman birbirlerine sokulmuş küçük evlerin üstüne yayılıyor, sokaklardan avlu içlerinden sis kalkmıyordu öğlene kadar. Evde yardım ediyor, inekleri kaşağılarken onlarla konuşuyor ve uzun süre ağılda kalıyordum. Öğleden sonra dostlarla vakit geçiriyordum. Neler sormuyorlardı bana. Ben de ballandıra ballandıra büyük şehrin «güzelliğini, gözalıcı vitrinlerini, büyük mağazalarını, renkli film afişlerini» ve acıklı yaşantımızı anlatıyordum onlara! Hatırlıyorum bir akşam Vazov'un «Hışove» (Devrimci Yurtseverler) piyesini anlatmaya başladım. İyice dalmışım. Gece yarısı yaklaşıyordu. Babam beni aramaya çıkmış, ben ise hâlâ anlatıyordum.

— Annene bari acı, vaktinde gel eve. Biliyorsun, en küçük bir şeye kahırlanıyor kadınlar, diyerek evde darıldı babam bana.

Geç kaldığım için korktuğu falan yoktu annemin. Daha uzun süre yanında olmamı, Sofya'daki ağabeylerimi, geçen sekiz ayı nasıl geçirdiğimi so-

rup öğrenmek istiyordu. Ve daima iyi sözler bulup konuşuyordum, ama yine de:

— Halin pek iyi değil yavrum. Madem ki boynun bu kadar incelmiş. İşin çok ağır galiba. Yemiyor musun, neden bu kadar zayıflamışsın?

Çilemi anlatmadım, çünkü ağlayıp üzülecek, iki hafta sonra Sofya'ya dönmeme razı olmayacaktı. Ama ben mutlaka dönmeliydim. Şehirdeki vaşantım köydekinden çok daha ağırdı, yalnız dinamik bir hayat vardı orada, olaylara yakın yaşıyordum.

Onun için de daha iyi sözler bulup iyi yaşadığımı anlatıyor, inandırmaya çalışıyordum annemi.

Noel günleri bizde de bolluk içinde geçmedi. Pek çok ev gibi biz de domuz (kurban) kesemedik. Ama hepten etsiz kalmadık. Kesenlerden kimileri eski bir geleneğe göre bize de et getirdiler.

Pirzolaları nasıl bir iştahla yediğimi gören annem babama:

— Georgi, ne yapıp edelim, ama gelecek yıla bir domuz bakıp yetiştirelim. Biz mi en fukarası bu köyün dedi?

Babam başını salladı ve gelecek yıla mutlaka olacak, dedi. Ama ben gelecek yıla da yine aynı böyle olacağını biliyordum. Ama babam umutsuzluğa düşürmek istemiyordu bizi. Değilmi ki, salt umut sayesinde yaşıyorduk.

Köyde fukara şenlikleri sürüp gidiyordu. Bir iki kadeh yuvarlayanlar türkü söyleyerek dönüyorlardı meyhanelerden. Şenlenmesi için fukaraya çok lâzım değil. Okul binasının pencereleri de geç saatlere kadar ışıldıyordu, temsil veriyordu öğretmenler. Köylüye tiyatronun gereği yoktu ama, başka bir gidecek yerleri olmadığı için salona giriyorlardı. Temsil sonunda doktor köyümüze bir sağlık

ekibinin geleceğini, köylüyü muayene edeceğini bildirdi. Bu haber gülünç hatta nefretle karşılandı.

— Sofranız boş, sağlık muayenesi! Bu bir gözboyacılığı. Bize hap değil, ekmek lâzım, dediler.

Daha ertesi sabah köy meydanında kapalı bir araba durdu ve bir takım demir sandıklar indirildi arabadan. Babamı çağırdılar. Röntgenin yerleştirilmesi için bir doğramacı lâzımmış. Babam birkaç gün bu kapalı araba ve beyaz önlüklü insanların etrafında dolaştı.

Doktorların gelmesi büyük bir olaydı köylünün hayatında. Böyle muayeneler yılda ancak bir iki köyde ya olur ya olmazdı. Sağlık ekibinin bizim köye gelmesi bölge doktoru sayesinde olmuştu. Sonradan öğrendiğime göre bölge doktoru devrimci imiş, köye röntgen yollamaları için çok ısrarda bulunmuş bakanlığa. Başka türlü para yetişmiyordu doktorlara.

Köyün tellalı muayenelerin başladığını, zorunlu olmadığını, kalbini, akciğerlerini muayene ettirmek isteyenlerin meydana gitmelerinin gerektiğini bildirdi.

— Sadece derimiz kaldı, baksınlar bakalım daha ne alabilecekler bizden, diyordu kadınlar.

Ama neler de deseler, abalı, kalpaklı, ağızlarında sigaralarla erkekler, yanlarında çocuklarla kadınlar meydandaki seyyar röntgenin etrafına yığılıyorlardı. Bir defa devlet de cömert davranmış, neden yararlanmasınlar, para istemiyorlar ya.

Bir gün ben de sokuldum yaşlıların arasına. Kendimi sağlam hissediyordum, muayene olmak aklımda değildi, ama merak işte, röntgen görmemiştim o zamana dek. Çabuk geçiyordu muayeneler. Beyaz önlüklü, karşı gözlüklü doktor sadece tekrarlıyordu:

— Başkası. Sıra kimin? Soğan dişlediğiniz için hastalık tutmuyor sizi. Hepiniz sağlamsınız...

Köylüler röntgene giriyor, doktorun emrine göre kimi derin soluyorlar, kimi solumayı kesiyorlardı. Hepsi susuyordu içeride. Sadece tütün tiryakileri avuçlarına öksürüyorlardı. Birkaç kişi cesaretlenerek sessizce doktorun arkasına geçtik. Köylülerin çarpan kalplerini röntgende biz de gördük.

Ben de girdim röntgene. Doktor bana da solu, derin soluk al, soluma diye aynı şeyleri tekrarlamaya başladı ve haydi gelsin başkası, demesini beklerken, arkamı döndürttü, tekrar tekrar muayene etti. Benden başka hiç kimsenin muayenesi bu kadar uzun sürmemişti. Nedendi acaba?

Doktor adımı sordu ve doğramacı bay Georgi'nin oğlu olduğumu öğrenince endişeli olarak:

— Bugün çok meşgulüz, ama yarın babanla gelirsin. Onunla konuşmak istiyorum. Korkulacak bir şey yok, dedi.

Babama söylediğim zaman neşesi kaçtı. Hiç yüzü gülmedi o akşam. Yatacağımız vakit:

— Bir bu eksikti. Başımıza gelmese bari, dedi.

Doktorun tatlı sözlerinin arkasında kötü bir şeyin gizlendiği kuşkusu beni rahat uyutmadı o gece.

Ertesi gün babamla meydana gittik. Doktor beni yeniden muayene etmeye başladı, aynı zamanda babamla da konuşuyordu:

— Çok memnunum işinden, bay Georgi. Oğlun ne iş yapıyor?

— Sofya'da zanaat öğreniyor.

Giyinirken konuşmalarına kulak verdim.

— Durumu ciddi, diyordu doktor babama yavaşça. Akciğerlerinde leke var. Ciddi tedbir alınmazsa, kaybedebilirsin oğlanı. Kötü yaşamaktan, anlıyorsun değil mi, bundan ileri geliyor hepsi.

Ürperdim, içim titredi. Verem hastalığının ne olduğunu duymuştum, o yıllarda en sinsi hastalıktı verem. Babamı ter bastı. Doktorun sözleri bir bıçak gibi saplanmıştı içine.

Dönüşte yürürken babamın ayakları altında kar gıcır gıcır ediyordu. Hayır, hayır, gıcırdayan kar değildi, yüreği ağlıyordu babamın. Önümde gidiyordu, kamburlaşmıştı, düşünceliydi ve sanki ufalmıştı. Bunca iğne, ilâç, kuvvetli yemek... Ve sonunda iyileşecek miydim acaba?

Hastalık rejimi başladı. Köy doktoru her akşam gelir, iğne yapardı bana, bazan geçlere kadar kalır, babamla konuşurlardı. Günlük sorunlardan başlayarak, artık Çekoslovakya'yı, Polonya'yı yakıp yıkan, sıcak esintisi buraya kadar yetişen savaştan sözedilirdi. Bazı güçlerin ilân edilen tarafsızlığından, Bulgar hükümetinin tarafsızlık beyanatından, ticaret bakanının gayet pahalılaşan bazı mallarda fiyatların dondurulması tedbirinden v.d. bahsediyorlardı. Onaylamıyordu doktor sarayın güttüğü politikayı.

— Anladığıma göre, iyiye doğru gitmiyoruz, bay Georgi, diyordu sonunda.

Köyde gazeteler gitgide daha çok okunuyordu. Tek bir sayı kaçırmıyordu babam. Kandil ışığında gece geç saatlere kadar heceleye heceleye okur ve lânetlerdi hükümeti. Gündüzleri bir yere çıkmadığım için ben de baştan sona kadar okurdum gazeteyi.

Başbakan G. Köseivanov yedinci Bakanlar Kurulunu kurmuştu. Maksat gayet açıktı: Almanlardan yana olmıyanların hepsi gitmeli, hepsi tasfiye edilmeliydi. Çar da aynı amaçla 179 numaralı emirname ile XXIV. Millet Meclisine dağıtmıştı.

Hükümet yanlısı Bulgar İşçi Birliği yönetim kurulu beş kişilik bir komisyonla değiştirildi. Ye-

ni liderler monarşi-faşist kliğinin güvenilir kişiler ve ajanları idiler.

Ama ilân edilen «tarafsızlık» için Köseivanov uygun görülmüyordu artık, onun için de Bogdan Filov'un başkanlığında yeni bir bakanlar kurulu atandı.

O sıralarda tütün üreticileri tütün sermayedarlarının gaddarca sömürülerine karşı direnişe geçmişlerdi. İki ay sürdü onların bu direnisi. Plovdiv'te tütün işçileri gösterisi düzenlediler. Durumları ağırdı. İşsizlik onları açlıkla tehdit ediyordu. Dertlerini dinleyeceği yerde polis, coplarla dağıttı onları. Topolovgrat kasabasında gösteri yapan tütün işçilerine karşı da asker yollandı. Asenovgrat tütün işçileri de tütün tüccarlarının vurgunculuklarına karşı destek arıyorlar, ekmek istiyorlardı, oysa hükümet devlet güvenliğini sağlamak için olağanüstü masrafları karşılama yasasını kabul etti. Bu yasa gereğince devlet her işçinin bir yevmiyesini topluyordu.

İlkvaz gelmişti. Kışı nasılsa geçirmistik. Ama ilkvazı da ihtiyarların sırtında mı geçirecektim? Bu düşünceler rahat bırakmıyordu beni. Kövde dolaşırken, sağlık ekibinin Lesnovo kövünde bulunduğunu öğrendim. Bu haber sevindirdi beni ve kontrol muayenesine gitmek için ısrar ettim. Hastalığım geçmiş olsa da tekrar işe dönebilsem. Babam ilkten razı olmadı, çok uğraştım razı edinceye kadar.

Lesnovo kövüne yollandım.

Hiçbir zaman sıkılmamıştım bu kadar. Doktorun: «Delikanlı, sapasağlamsın. İstediğin kadar hamallık edebilirsin. Nemli mağazalardan hiç korkma», demesini istiyordu canım. Ama «İşe gitmiyor» derse ne yaparım, nereye giderim? Nerden de geldi başıma bu sinsi hastalık!

Ovada sessizce yürüyorduk. Babam abasını soyunup omuzuna attı. Ara sıra kâh beriki, kâh öteki omuzunu oynatıyordu. Başka zaman böyle kır esintilerinde gözleri daima tarlaya kayar, ekinler olmuş mu, yoksa daha başak salmadan mı sararmışlar, hangi komşu tarlasına daha ayak basmamış, diye bakardı. Şimdi ise henüz çiğnenmemiş araba izine bakıyor, ara sıra da içini çekiyordu. Rahat değildi, üzülüyordu babam.

Sıramızı bekledik. Soyundum ve ürkek adımlarla röntgene çıktım. Doktor bana «nefes al, soluma, dön arkanı,» diye konuşurken, «Bay Doktor, bana sağlamsın de,» diye fısıldamak istiyordu canım.

— Eveeet, diye uzatarak, giyin, dedi sonra.

Ağzım kurumuştu. Birşey diyemiyordum. Daracık bir kâğıda birşeyler yazdı ve:

— Bravo, yendin hastalığı, dedi. Şimdilik yendin. Ama unutma böyle bir hastalık geçirdiğini.

Yollandık köye doğru. Ben yürümek değil, âdeta uçuyordum.

Hayatımda en iyi bir bahardı bu. Kar erimiş, ova yolu kurumuştu. Ancak tek tük alçaklarda kalmıştı kar. Küçük tarlalarda ekinler mavi bir deniz gibi hafiften dalgalanıyordu. Babam abasının düğmelerini söktü, derin bir nefes aldı, adımlarını açarak eve doğru yollandı.

Annem bizi bekliyordu. Haberi öğrenince yüzü güldü.

— Doktor, rejimin sürdürülmesini söyledi. Oysa «orada» zor olur bu iş. Yollamıyacağız, burada kalması iyi olacak, dedi.

Sofya'ya dönme düşüncelerim suya düştü.

16

Köylüler, o abalı, çarıklı, yüzleri tıraşsız insanlar fakirliğin, yokluğun edindirdiği tecrübe ile kılı kırk yararlardı, apolitik değildiler. Kerpiç evceğizleri ve dikenli avlulariyle bu köyceğiz kopmamıştı dünyadan. Gorna Malina'lılar politikayı izliyorlar, olayları yorumluyorlar, doğru yolu fark ediyorlardı. Akşam yemeğinde lâmbaya gaz yoktu, ama gazete haberlerini okumaya bulunurdu. Akşamleyin yorgun argın kırdan dönmüş, üst baş toz toprak içinde, acele arabadan hayvanları boşandırırlar ve elleriyle üstlerini düzelterek küçük meydana toplanırlardı.

— Yeni eski, ne var ne yok? diye günlük sorunlarla başlayarak büyük politikaya dalarlardı.

Karanlıkta geç saatlere kadar sigaralarının ateşleri yanardı. Hayır, sigara ateşi değil, yıllar önce kalplerine düşen ateş, bir kor gibi yanıyordu yüreklerinde.

...Birinci Dünya Savaşı tarlalarda işleri başında en çalışkan, en güçlü erkekleri bir fırtına gibi, alıp siperlere götürdü. Bu adamlar soğuk siperlerde yatmanın anlamsızlığını görüyorlar. Köyden gelen mektuplar endişe verici: Kiminin arabada koşulu ineğine el koymuş hükümet, kiminin ambarını silip süpürmüş, kiminin koyunlarını alıp götürmüş... Siperlerdeki askerler ise suda kaynatılmış mısır ve küflü ekmek yiyorlarmış. Üstelik bir de «İspanyol hastalığı» belirmiş, tutulan kalkmazmış. Kırılıyormuş insanlar. Ferdinand hazretleri ise saraylar kurduruyor, yöneticiler ziyafetlerde keyfediyorlarmış.

Bizim köyde muhtarla birkaç köy ağası vurgunculuk yapıp para yığıyorlarmış. Müsadere edilen zahireyi cepheye yollayacakları yerde saklarlar,

sonra tefecilerle anlaşarak komşu köylere pahalı pahalı zahire, hayvan satarlarmış. Böylece ağaların keseleri kabarırken insanlar da açlıktan kırılıyormuş. Ve işi o kadar azıtmışlar ki, köye yollanan tuzu bile saklamışlar. Kadınlar salamura ve turşu ile başlamışlar ekmek yoğurmaya. Tuzun fiyatı fırlayınca, ağa tuz satmaya başlamış. Sözde «karaborsadan» bulup almışmış ve bir parça tuza anasının nikâhını istiyormuş.

Bütün bunlar siperlere ulaşmış. Askerler tedirgin olmaya başlamış. Silâhları boşaltıyorlar, evlerine dönmek istiyorlarmış.

— Bu kırım yetsin artık! diye seslerini yükseltmeye başlamışlar.

Gorna Malina köyünden pek çok asker 25. Dragoman alayında hizmet görüyormuş Ekim Devriminin esintisi onlara da eriştiği zaman fokurdayan nefretleri hepten de coşmuş. Köyde kadınlar da muhtara karşı ayaklanmışlar.

— Böyle soyguncuları ipe çekmeli! diye bağırıyorlarmış.

Kadınların hiddeti, kaymakamın rahatını kaçırmış. Muhtarın kirli çamaşırlarını meydana çıkarmak için sorgu yargıcı gelmiş köye. Sabahları belediyeye girer, evrakı karıştırır, yazar çizer, hesaplarmış. Muhtar dilini yutacağı yerde, bastonunu savurarak güler söyler, hiç oralı olmazmış. Yargıç acele acele kadınların da ifadesini almış ve ansızın savulup gitmiş. Köylü, muhtara idam cezası verilmesini beklerken, muhtarlıktan atılarak cepheye gönderileceğini öğrenirler. Kadınlar böyle bir cezadan memnun kalmamışlar. Ve pek inanmamışlar da buna.

Bir raslantı olarak, o günlerde sılaya gelmiş askerler varmış köyde. İliya Marinov Andreev de burada imiş. Ve şöyle demiş:

— Allah bilir nasıl bir cephe hazırladığını bu vurguncuların ona. Daha koyu bir gölge hazırlamışlardır. İyisiml, biz gönderelim onu bir tantana ile.

Akşamleyin yerli çalgıcılarla konuşup anlaşmışlar. Bir gaz tenekesi bulup birkaç yerinden delmişler ve bir tel ile bağlamışlar. Sabahleyin kadın erkek muhtarın odasına dalmışlar. Muhtar benzi atmış ve kekeleyerek:

— Ne istiyorsunuz benden be insanlar? demiş.

— Hesaplarını ödeyeceksin, demiş köylüler

Ve birkaç güçlü kuvvetli kadın, muhtarı yakalayıp bir iple kollarını arkasına bağlamışlar, kuduz köpeğe takar gibi tenekeyi de bağlamışlar ellerine ve itmişler dışarı.

— Haydi bakalım şimdi, yaptığın edepsizliklerden utan azıcık. Dışarı! Artık burada senin yerin yok, diye bağırmış İliya.

Muhtar kapıda görününce başlamış davullar çalmaya, zurnalar ötmeye. Çalgıcılar önde, muhtar arkalarında yürüyor, erkekler de boş tenekeye vuruyorlarmış. Panayır olmuş orası. Kadınlar «kodamanın» üstüne tükürüyor ve:

— Vurguncu!

— Alçak köpek! diye basıyorlarmış damgayı.

İşte böyle rezil etmişler bizimkiler köyde burjuva iktidarını.

Akşam üzeri salmışlar muhtarı. Gitmiş, bir daha da gören olmamış onu.

Gorna Malina'lılar hemen karar alıp sılaya gelmiş olan asker Rade Stoilov Totov'u köye muhtar yapmışlar. Kimse kötü bir söz dememiş Rade hakkında.

Muharipler cansız, bitkin bir halde dönmüşler köye. Çar Ferdinand tahttan çekilmiş, ama daha iyi olmamış milletin hali. Erkekler kışın asker ka-

putlarını, yazın da apoletsiz, eski, yırtık pırtık asker rubalarını giyerlermiş. Sofralarında kılçığı kepeği karışık arpa, mısır ekmegi yiyorlarmış. Savaş bitmiş ama geçim daha da zor olmuş. Insanlar bunun nedenini, nereden geldiğini anlamışlar ama, kökünü yokedebilecek güçleri yokmuş henüz.

O sıralarda Evtim Dokolenski bütün gün dar sosyalistlerden söz ediyormuş. Dar sosyalistlerin belediyeye girmesinden sonra nasıl bir yaşamın başlıyacağını anlatıyormuş.

Evtim İvanov Todorov (Dokolenski) 1887 yılında doğmuş. Yokluk köyden uzaklaştırmış onu. Gitmediği yer kalmamış ülkede. Beş on para biriktirip Varna'ya yerleşmiş. Küçük bir fırın kiralamış orada. 1910 - 1912 yıllarında Evtim dar sosyalistlerle dost olup partiye girmiş.

Ara sıra bir iş dolayısiyle Varna'ya gelen parti yöneticileri çok kez onun evinde kalırlarmış. Georgi Dimitrov'la Vasil Kolarov'un da onun fakir odasında geceledikleri az değilmiş. Çok şey öğrenmiş Evtim onlardan. Bu görüşmelerini Gorna Malina'lılara anlatırmış Evtim. İlkten pek inanmak istemiyorlarmış anlattıklarına, ama sonra kendileri başlamış onu aramaya. Sık sık Dimitır Blagoev'i anıyorlarmış ve bizimkiler başlamış ona Blagoy dede demeye.

Sosyal demokrasi kıvılcımı böyle sıçramış bizim köye.

1920 yıllarında köye parti örgütü kurulmuş. Evtim ve Aleksandır Dokolenski, Grozdan Georgiev Lenkov, Nikola Stoilov, Georgi Stefanov Toşov, Tsvetko ve Grigor Stanoev kardeşler, Stoyan G. Karavelçov, Petko Apostolov Sıbev ve başkaları örgütün kurucuları imiş.

Örgüt, devrimci fikirleri yaymak için aktif bir siyasal faaliyet gösteriyormuş. Pek çok kimse Çift-

çi Birliğini terkedip Dar Dosyalistler Partisine yazılmaya başlamış. Toplantılara gidiyorlar, propaganda yapıyorlarmış. Sofya'da Aslanlı Köprü yanında parti evinin yapımına başlandığı zaman da gönüllü yardım topluyorlarmış, kimileri yapıma bile katılmış.

Eylül kıyım ve yağmaları ve kanlı 1925 yılı ürkütmüş köylüleri. Mülkiyet hissi ile evinden, avuç içi kadar toprağından, ineğinden olacaklar diye korkmuşlar. Ama kanlı yıllar unutulduktan sonra, atılan tohumlar yeniden başlamış bitmeye. Üniversite öğrencileri ve Komsomol üyeleri Angel Petkov Ançev ile Andreya Lenkov, Aleksandır Simitçiev ile birlikte devrimci propaganda yapıyorlar, tarım kooperatiflerinden, yeni bir egemenlikten söz ediyorlar, gazete dağıtıyorlarmış. Böylece aydınların yardımı ile köy canlanmış.

1929 yılında Novoseltsi'den Bulgar İşçi Partisi (k) il Komitesi üyesi Tsvetko Mladenov Begov köye gelmiş. Öyle olmuş ki, partililer Barata denilen bölgede sözde geziye çıkmışlar. Angel ve Mariyka Ançev'ler, Paunitsa Pavlova Georgieva, Evtim İvanov Todorov, Grozdan Lenkov, Georgi Taşov, Aleksandır Todorov ve başkaları. Yeniden parti örgütü kurmuşlar. Evtim Dokolenski'yi sekreter seçmişler. Nikola Stoynov'un meyhanesini de kulüp olarak belirlemişler.

Birkaç gün sonra partinin legal gazete ve dergileri görünmeye başlamış kulüpte masalar üzerinde. Boş lakırdı ve dedikodularla vakit geçirmek yerine insanlar politika ile ilgileniyorlar, dünya haberlerini öğreniyorlarmış.

Böyle başlamış yaşamaya parti bizim köyde.

Daha sonraları öğretmenlerden Todor Todorov, Paunitsa Georgieva, Nevena Çervenkova, Kostadin Vartalov, Vasil Bozarov, İvan Apostolov vb.

aktif olarak çalışıyorlardı.

Devrimci fikirlerin hızla yayılmasından endişe duyan iktidar Gorna Malina'dan iki öğretmenin peşine düşmüştür. Aşağıdaki belge de bunu göstermektedir.

«Gizlidir
Novoseltsi Kaymakamlığına,

6894/36 numaralı mektuba cevap olarak kişiler hakkında topladığımız malûmat:

1. Pravets köyünden Vasil Hristov Bozarov eskiden komünizm sempatizanı imiş, fakat açık olarak kendini göstermiş. Yedek Subay okulunda okurken sol eğilimli olduğunu açığa vurmuş, bu yüzden de okuldan çavuş rütbesiyle askerliğini tamamlamak için Botevgrat 1. mütemmim piyade birliğine gönderilmiş.

2. Novaçene köyünden Todor V. Todorov eskiden komünizm sempatizanı. 70. madde gereğince işten uzaklaştırılmış. İnşaat askeri olarak kendi fikirlerini kabul ettirmek maksadıyle erlerle gösteri düzenlemeye çalışmıştır.

İlçe Kaymakamı: St. Todorov»

Birinci Dünya Savaşı siperlerinden muhariplerle gelen esinti, dar sosyalistlerin «işçi - köylü iktidarı» ve «Rusya işçi ve köylülerinin yolundan gidelim» gibi çağrılar ile gençliği de etkiliyor. Oğullar babalarından aşağı kalmıyor. Smolsko'daki ilk RMS (İşçi Gençler Birliği) derneği ile ilgileniyorlar, Eylül Ayaklanmasında gençlerin gösterdikleri kahramanlıklardan hayranlık duyuyorlar, Sofya Gençler Derneğinin çıkardığı «Gençlik Kıvılcımı» gazetesini okuyorlar. Tek sözle, giderek başka bir yaşam için, partinin yeni bir düzen, sömürüsü, kölesiz bir dünya idealleri yolunda örgütlü eylem için olgunlaşıyorlar.

Haziran 1928'de İşçi Gençler Birliğinin kurucu konferansından bir ay sonra Andrey Grozdanov ve Angel Ançev köyde İşçi Gençler Derneği kuruyorlar. Bu iki genç başkent liselerinde Marksçı - Leninci derneklerde hazırlık görmüşler, başkent proleterleri arasında yetişmişler ve partiye daima yakın bulunmuşlardır. Angel Ançev derneğin sekreteri oluyor ve o günün ilerici gençlerinden sayılan Nikola Petkov'un meyhanesi de kulüp haline getiriliyor. Çok geçmeden «Gençlik Kıvılcımı» gazetesi görünmeye başlıyor meyhanede masalar üzerinde. Devrimci fikirler propaganda ediliyor, ilerici kitaplar okunuyor. Eğlenceli imeceler kendine özgü bir çeşit toplantı haline dönüşüyor, gençlik şarkıları, halk türküleri, Dobri Çuntulov'dan, Hristo Botev'den, Hristo Smirnenski'den şiirler okunuyor sloganlar yükseltiliyor, saray, saray hükümeti, yerel yönetim yeriliyor, taşlanıyor.

Giderek bu nüve büyüyor, az topraklı ve topraksızları, ırgatları birleştiriyor, köyün siyasal yaşamına karışmaya başlıyor. Köyün zenginleri derneğin yaptığı etkiden endişe duyarak dernek yöneticilerine küfür etmeye, onlar hakkında münasebetsiz sözler söylemeye, örgüt dışı gençleri, bu işçi örgütünün onları daha da yoksulluğa götüreceğini, daha muhtaç duruma düşüreceğini konuşarak korkutmaya başlıyorlar.

Fakat zenginlere, gericilere itibarını kaçırmış kendi davaları etrafında gençleri tutabilmeye yardım etmiyor bu. Bir kez kök tutmuş tohumlar, yeni yeni filizler verir.

Köyde parti örgütünün etkisi ile sekreter İvan Apostolov ve devrimci öğretmenlerden Todor Todorov, Paunitsa Georgieva, İvan Naydenov, Nevena Çervenkova ve başkalarının yardımı ile okulda öğrenci rems grubu meydana getiriliyor. Coşkun genç-

lerden Nikola Evtimov İvanov, Stefon Georgiev Stefanov, Angel ve Neno Stoiçkov kardeşler, Angel Petrov Cambazski, Georgi Angelov, Gılıbin Petrov Cambazski, Dimitır Hristov, Hristo Markov vb. bu gruba giriyorlar. Ve o günden bu güne bu gençler kaderlerini parti kaderine bağlamışlardır.

Öğrenci rems derneği para toplayarak ilerici kitaplar satın alıyor ve bir kitaplık meydana getiriyor. Bu kitaplık remsistlerin hazırlıklı yetişmesinde, metinleşmesinde önemli rol oynuyor. Kitaplar sempatizanlar tarafından da okunduğu için gruba yeni yeni gençler katılıyor.

Dernek, spor oyunları düzenliyor, yeraltı toplantıları yapıyor, çağrılar, sloganlar yazıp yayıyor, parti yayınlarını, dost ülkelerin başarılarını, bu bilgiler her ne kadar kıt da olsa, papülârize ediyor.

19 Mayıs 1934 yılına kadar böyle. Hükümet darbecileri tüm siyasal partileri yasaklıyorlar. Ondokuz mayısçılar parti ve RMS (İşçi Gençler Birliği) ni yasa dışı ilân ediyorlar. Fakat bu remsistleri ürkütmüyor. Toplanmaları, eylemleri durmuyor. Aynı yıl köye kızıl bayrak çekiyorlar, çağrılar dağıtıyorlar. Yerli yöneticiler ne kadar da kudursalar, remsistler eylemlerini sürdürüyorlar.

Direnişin o tarihi yıllarında Gorna Malina remsistleri kendilerine düşen payı veriyorlar. Sobolev aksiyonuna katılıyorlar. Alman işgalcilerine ve memleketi satan Bulgar faşistlerine karşı savaşıyorlar, silâh topluyorlar. RMS derneğinin legal biçimi olarak «Malina» adlı bir spor kulübü meydana getiriyorlar, Çavdar müfrezesi ile irtibat kuruyorlar, güvenilir yatak ve yardımcı oluyorlar.

Demek istiyorum ki, akşamları köy meydanında kor tanecikleri gibi ışıldayan o ateşler sigara ateşi değildiler. Gorna Malina köylülerinin yürekle-

rinde yanıyordu bu kor tanecikleri. Bogdan Filov'un tuttuğu yolun nereye gittiğini görüyordu onlar. Coplarla, süngülerle ağızları kapatılarak «taraf sızlık» maskesi altında giderek halkın çıkarları satılıyordu. Deliller ortada idi. Ticaret, Sanayi ve Çalışma bakanı Bir mayısta her türlü toplantı, gösteri ve geçit törenini yasakladı, Emniyeti yenibaştan düzenledi, askeri masraflar bütçenin üçtebirini aldı, Almanya ile anlaşmalar genişledi. Çeşitli sanayi, tarım, ticaret dallarından eksperler geldi ve hep «iki kardeş devletin çıkarına» çalışıyorlardı.

Ülkeye yayılan Sovyet hükümetinin karşılıklı yardım antlaşması teklifi bizim köye de geldi. Sobolev aksiyonu denilen o günlerde nice ateşleniyordu bizim köylüler.

— Maskara herifler, diyorlardı yöneticilerden ötürü, bratuşkalar (Rus kardeşler) bize yardım etmek istiyorlar, onlar, hayır da hayır.

— Saray bize acımıyor, acımıyor, diyerek umutsuzlukla başlarını sallıyorlar, hayvanın çektiğini görenin kalbi acır mı, diyorlardı.

— Ama kabahat kendimizin, boyun eğmişiz, çekiyoruz. «Artık yeter!» diyemiyoruz, diye kızıyorlardı kimileri.

Bunlar bir zamanki Birinci Dünya Savaşından muhariplerdi, açlık çekmiş, siperlerde donmuş, ölümle yüzyüze gelmiş kahramanlardı, yitirecek birşeyleri yoktu.

Halk galeyana geliyordu, çünkü lokması söz konusu idi. Bakanlar Kurulu, saray susuyorlardı. Münasebet almadılar, hatta böyle bir öneri geldiğini inkâr bile ediyorlardı. Bir ara hükümet gazeteleri Sovyet önerisine karşı kampanyaya giriştiler. Devletin çıkarlarına halel veriyormuş bu öneri, Ruslar bizi bir sömürge yapmak, servetimizi soy-

mak istiyorlarmış. Hattâ önerinin «Bulgar halkının manevi birliğine bir darbe olduğunu» bile yazıyorlardı. Bulgaristan gelişmek, ilerlemek istiyorsa büyük güçlerin mihverinde bir vida olmalıymış.

Ve benzeri daha bir sürü suçlamalar ki, bizimkiler kanmıyorlardı bunlara.

17

Henüz kahvaltı ediyordum, babam avlu içinden haykırdı. Hemen çıktım. Arabada iki çuval mısırı kuru otla örtüyordu. Ot ineklere idi. Annem de yanında yardım ediyordu. Babam kendine söyler gibi:

— Ben komşulardan birkaç leva para bakacağım, değirmen hakkı mısır vermek istemiyorum, dedi ve bana dönerek: Sen kaşağıla ve çıkar inekleri. Benimle değirmene geleceksin, dedi.

Tam ineğin birini kaşağılamıştım, sokaktan biri ıslık çaldı. Bizim işaret! Kaşağıyı bıraktım. Georgi İvanov sopa ile avlu duvarına vuruyordu. Sakin görünmeye çalışıyordu ama, pek sakin değildi, belliydi ki, birşeyler vardı içinde. Sabah sabah acaba niçin arıyor, dedim kendi kendime ve gökyüzüne baktım. Güneş henüz başlamıştı yükselmeye. Sokaktan arabalar geçiyor, kadınlar dolu bakraçlarla hayvanları sulamaya acele ediyorlardı. Serçeler tozda yıkanıyorlar, duvarın dibine sinmiş iki kedi canavarca izliyordu onları.

Georgi etrafına bakındı, sopayı kırdı ve yaklaştı. Sanki sesini yitirmiş gibi yavaşça fısıldadı:

— Mağara yanında bekleyeceğim. Dıpkovitsa ya gitmemiz gerekiyor. Ne yapıp yapıp gelmelisin.

— Niçin? diye sordum.

Georgi parmağını dudaklarına götürüp:

— Şşşt, anlaştık ya, çok sorma, dedi.

Georgi başını büktü, çenesini kaşıdı ve ıslık çalarak yollandı avlu boyunca. Ben, birşeyler olacak diye sevinerek ağıla sokuldum. Ama babamla değirmene gideceğimi hatırladım hemen, Bırakmaz, götürürse ne yaparım?

Değirmene gitmek istemediğimi sıkıla sıkıla söylemeye çalıştım, babama. Hayretle karşıladı, çünkü bizim evde baba sözünün dinlenmediği görülmemişti.

Babama ne diyeceğimi düşünüp yutkunurken annem geldi yanımıza. Benim mırın kırın ettiğimi görünce kimbilir neler düşünmüş olmalı, babama:

— A be Georgi, kalsın çocuk evde. İşlerini bitirdim, ben gideceğim, dedi.

Babam razı oldu. Sevinçten haykıracağım geldi.

Biraz derip toplanarak Dıpkovitsa'ya doğru yollandım. Köyün batı tarafında bulunuyordu bu yer. Söğütlüktü. Eğri büğrü bir dere geçiyordu içinden. Kurbağaların çok sesli korosu bir uğultu ile karışıyordu. Derenin öte yanında söğütlerin ardında köy bahçeleri bulunuyordu. Her çiftçinin burada bir parça yeri vardı ve domatesten güz lahanasına kadar türlü sebze yetiştirirlerdi burada. Dıpkovitsa dikenlik bir yerdi, güzün geç vakitlerine kadar koyunların yapağıları takılıp kalırdı bu dikenlere. Köyün hayvanları bu bayırda otlardı. Aşağıda, Sofya yolunun kenarında bir mağara vardı. Küçükken burası ile korkuturlardı bizi: Sözde karakoncoloslarla dolu imiş burası, söz dinlemezsek buraya götürecek olurlardı bizi. Bahçenin bitişiğinde pencereleri bozuk eski bir değirmen vardı. Burada «bir şinik tahıl övüdene dek, sen iki şinik yersin» derlerdi şakacı kimseler.

Georgi mağaranın üstünde bir dikenin ardına çömelmiş, beni bekliyordu.

— Şuracıkta tanımadık biri ile buluşacağız. Arkadaşlar getirecek onu buraya. Artık belki de gelmişlerdir, bizi beklerler.

— Kim o?

— Dedim ya, bildik değil. «Yukarıdan». Yüzünü görmüş değilim.

Daha ilk adımlarımızda sık bir böğürtlenliğe dolaştı ayaklarımız ve bu yan patikalardan gidilecek gibi değil, dedik. Bir kilometre kadar yürüdükten sonra bir çalılıkta durduk. Georgi birkaç kez öksürdü, sonra guguk kuşu gibi öttü. Belliydi ki, yüzünü görmediğini söylediği tanımadık kişi ile başka kez de buluşmuşlar, anlaşmışlar. Durup bekledik.

Çiyli otlardan sanki ayak sesleri geliyordu kulağıma. Kurbağaların suya atlayışlarını bile duyuyordum. Georgi guguk sesini tekrarladı ve sanki yerin altından biri çıkıp bize doğru yöneldi.

Güneş hayli yükselmişti, insanlar çoğalmıştı kırda. Tanımadık kişi çalılık boyunca geliyordu. Yüksek boylu idi, boz renkli eski bir pardesü giymişti, kalın bir kitap vardı koltuğunda. Yüzü zayıf ve solgundu. Ben onu günleri tozlu tavanda geçen, ekmeği, parası yetişmeyen, ama bütün bunlar onun bilgi, edinmesine engel olmayan bir üniversite öğrencisine benzettim.

Kibarca selâm verdi, el sıkıştık. Sert parmaklarında umulmayan bir kuvvet vardı. El sıkışırken adını söyleyeceğini sanıyordum, fakat hemen.

— Daha sık bir çalılığa girelim, dedi.

Uzaklaşıp çiyli otların üzerine oturduk. Hava nemli ve serindi. «Yukardan» gelen bu adamın her sözünü bellemeye hazırlanmıştım, o ise: Köyde kaç nüfus var, gençler nasıl, insanlar neler konuşuyor, yiyecekleri yetiyor mu, savaş hakkında neler düşünüyorlar gibi en yalın şeyleri soruyordu. Değirme-

ni de unutmadı, sahibinin nasıl bir adam olduğunu sordu. Asıl ne söyleyeceğini beklerken yorulduk. En sonra söyledi. Sobolev aksiyonu, halkın memnuniyetsizliği, rejime karşı mücadele söz konusu idi. Savaş üzerinde de durdu. Ağır ağır, yumuşak ve çekici konuşuyordu. Köyde remsistlerin yapacakları işlerle bitirdi sözünü. Mühendis, doktor, tarım mühendisleri v.d. uzmanlar adı altında memlekete Alman ajanlarının yerleştirilmesini protesto eden mektuplar yazılacak hükümete, saraya. Amaç, saray hükümetinin yürüttüğü politikayı kınamaktı, halkın kör olmadığını, çevrilen burjuva dolaplarının farkında olduğunu, gerektiğinde hakkını ve elinden alınan özgürlüğünü korumada herşeyini, hatta canını bile feda etmekten geri kalmayacağını çar anlamalıydı.

Bu tanımadık kişi öyle bir nefretle konuşuyordu ki, Georgi ile ben istemiyerekten doğrulmuştuk, yeter ki, yeri belirtilsin, kahramanlık göstermeye hazırdık.

Sonra daha sakin ve sanki bizim coşkunluğumuza hiç kapılmamış olarak devam etti:

— Bunun yanı sıra, gençlikle beraber olmalı, ilericiler celbedilmelidir. Halkımız için önemli günler geliyor. Parti ve RMS'ten yana ne kadar çok emekçi insan varsa, savaş o oranda daha kolay olacaktır.

Tanımadık kişi böylece yapacağımız işleri söyledikten sonra, tekrar Sobolev aksiyonuna döndü:

— Sovyetler Birliği, Bulgaristan'a antlaşma teklif ediyor. İki İslav halkı arasında savaş çıkmasını istemiyor. Kredi verecek, yardım edecek. Tütünümüzü, tahılımızı ve başka mallarımızı Hitlerciler gibi yok pahasına değil, iyi bir fiyatla satın almak istiyor. Ama Bulgar tahtındaki Alman başka tarafa çekiyor, hükümet, Sovyet önerisini halktan

gizliyor. Ama parti, burjuva dolaplarını bu kez de açığa vurdu. Başkent ve büyük kentlerde fıkır fıkır protesto, imza toplanıyor, saraya protesto mektup ve telgrafları yağıyor. Miting ve toplantıların ardı arası kesilmiyor. Sizden istenilen, şimdilik sadece protesto mektup ve telgrafları göndermek. Sonra, düşüneceğiz.

Tanımadık kişi pardüsüsünü düzeltti, kalın kitabı dah iyi sıktı koltuğu altına, bayırdan aşağı indi ve söğütlükteki eğri yolda gözden kayboldu.

— Kimdi? diye yeniden sordum.

Georgi omuzlarını kaldırıp dudaklarını büktü:

— Parti. İkinci kez görüyorum onu. Yaman bir havari değil mi?

Yollandık köye doğru. Dostum henüz yirmi yaşında yoktu. Babası köyün sığırtmacı idi, Georgi de küçükken her gün onunla beraber sığırların arkasında idi. Biraz büyüdükten sonra babası onu Novoseltsi köyüne ırgat verdi.

1936 yılında Georgi Neno ile birlikte ortaokulu bitirdi. Öğrenimini sürdürmeye para yetmiyordu, köyde de ekmeğini çıkarmaya iş bulunmadığı için Sofya'ya gitti. Koltukçu ustası olma emeliyle üç yıl bir koltuk işletmesinde çalıştı ve sonunda bir deri bir kemik kalmış, hastalanmış olarak köye döndü. Şimdi RMS yolunca aktif olarak çalışıyordu. Stolnik köyünden Nayden Turuliyski, sonraları partizan olarak ölen Baylovo köyünden Boğdan Atanasov, aynı köyden İgnat Angelov, Sarantsi köyünden Dimitır Georgiev ve Sofya'dan bazı kimselerle irtibat kurmuştu. Neno ile hani içtikleri su ayrı gitmez derler, o derecede sıkı dost idiler.

Köyün kenarında ayrıldık.

Sonraki günlerde Georgi «pardesülü adamdan» aldığımız talimatı bildirmek üzere Baylovo köyüne gitti.

Georgi bize geldiği zaman akşamki kırağı köyün dolayındaki bayırlarda hâlâ ağarıyordu. Sanki tüm kanı kafasına hücum etmiş gibi yanakları kızarmıştı, gözleri sevinçle parlıyordu.

— Öğleden sonra seni bizde bekliyeceğim. Mutlaka gelmelisin! Bu bir rica değil, emir. Evde yalnızım. Çok önemli birşey var, diyerek bana göz kırptı, iç cebinden dürülü bir kâğıt çıkarıp yeniden cebine koydu.

Annem girdi içeriye, sizinkiler iyiler mi, kışa hazırlandınız mı? gibi alışılmış sorularla misafire hal hatır etti, iş buldun mu kendine v.d. diye sordu.

Georgi acele ettiğini söyleyerek, bana müsaade deyip gitti. Ben evde duracak yer bulamıyordum. Saat pek yavaş gidiyordu, zaman sanki muhlanmıştı ilk soğuklardan.

Öğlen yemeğini çabucak yedim, Georgi'lerde yaşlılara rastlamıyayım diye biraz bekledim ve saat ikiye doğru küçük avlularına girdik. Daracık odaya yerleştik. Georgi, daha söyle bakalım demeden:

— Ben, dedi, yine buluştum o tanımadık adamla. İşi nerelere getirdiğimizi soruyor. Hık mık ettim, anladı bir iş yapmadığınızı. «Böyle olmaz». diyor. «Hükümeti taşlamanın sırası şimdi,» diyor. Adam haklı. Bunu biz kendimiz de anlıyoruz ama, işi savsakladık biraz.

Yapılacak iş belliydi: Yazmak. Georgi mürekkep, iki kalem ve büyük defter kâğıtları hazırlamıştı. Masa başına oturup elimize kalemleri aldık.

— Akşamları bakkal dükkânının önünde ve meydanda insanların konuştuklarını yazacağız, halkın derdi, içinde olanı bunlar, diye anlaştık.

Ve başladık yazmaya. Mektuplar biribirini izliyordu. Her mektup «Yaşasın antlaşma!», «Hain-

ler, halk SSCB ile ittifak istiyor,» «Bratuşkalarla ebedi dostluk!» «Hiç savsaklamadan antlaşma kabul edilmelidir!» v.d. gibi birkaç şiarla son buluyordu.

Mektupları zarflara yerleştiriyorduk. Adresler çeşitliydi. Hükümete, Millet Meclisine, Saraya, Başbakana, doğrudan Çara ve siyasi liderlere.

Başka başka yerlerden postalamayı kararlaştırdık, çoğunu Sofya'dan orada çalışan bizim gençler aracılığı ile.

Postayı hazırladıktan sonra, Georgi iç cebinden o dürülü kâğıdı çıkardı. Beyaz sargıyı yırttı ve bir gazete çıktı içinden. İlk kez görüyordum Rabotniçesko delo (İşçi davası) gazetesini.

Dikkatle yokluyordum incecik kâğıdı. Parti ile bir buluşma gibi geliyordu bu bana. Hep Sobolev aksiyonu ile ilgili mektupları, haberleri okuduk. İki de imzasız yazı vardı. Birinin başlığı «SSCB İle Karşılıklı Yardım Antlaşması» idi, diğeri «Hükümet ve Sovyetler Birliği'nin Önerisi» başlığını taşıyordu. İlkine göz attık: «Kısacası, Bulgar-Sovyet karşılıklı yardım antlaşması, barışın, Bulgaristan'ın özgürlük ve bağımsızlığının korunması, Bulgar halkının ekmeğinin ve iktisadi kalkınmasının sağlanması, Bulgar ulusal ülkülerinin barışçı yollardan gerçekleştirilmesine ve çok yönlü ulusal gelişmesine geniş yolların açılması demektir,» deniyordu.

«Unutulmamalı: Barış ve Bulgar halkının geleceği ancak SSCB ile karşılıklı yardım antlaşması imzalandığı takdirde güvence altına alınabilir,» deniliyordu diğer yazıda ve Sovyetler Birliği önerisinin kabul edilemez bir öneri olduğunu göstermeye çalışan hükümetin «delilleri» tuzla buz ediliyordu. Cahil kimseler, siyasi körler bile görüyordu bu «delillerin» beceriksizcesine uydurulduğunu.

Antlaşma imzalanırsa Bulgaristan savaş ateşine girecek, Baltık devletlerinin uğradığına uğrayacak ve en önemlisi Almanya ile ilişkilerimiz kötüleşecek diye iddia ediyordu Saray. Ama millet onlarsız da geleceğini görebiliyordu, onun için de Bulgar-Sovyet paktını hayatın gerektirdiği bir sorun olarak öncelikle ele alıyordu.

«Velhasıl, Bulgar-Sovyet paktının hiç gecikmeden ve kayıtsız şartsız kabulü için mücadele devam ediyor ve ülkenin geleceğini düşünen herkes bu mücadeleye katılmalıdır. Sovyet önerisine karşı uydurulan yalan ve iftiralar kesinlikle reddedilmelidir. Bulgar halkı vücut olarak bu öneriyi desteklemeli ve kabul ettirmelidir.»

Georgi bu yazının sonunu birkaç kez okudu.

— Mesele şimdi yine anlaşıldı. Vakit kaybetmeyelim, dedi.

Ben mektupların yarısını alıp ceketimin altına sakladım. İlk kar tanecikleri uçuşuyordu dışarıda akşam karanlığında. 1940 yılı aralık ayının son günleriydi.

Hükümet eski yılı halka başka «kazançlar» da getirerek uğurluyordu. İaşede kupon sisteminin getirilmesinden sonra (11.XI. 1940) 24.XII. 1940'da Ulusal Koruma Yasası kabul edildi. Yahudiler yasadışı ediliyordu. Kesinlikle Hitlercilerin yolunu tutuyordu Bulgaristan. «Mücadelem» adlı kitapta ilân edilen Hitlerin prensipleri harekete geçiyordu. Tüm Semitler, Lâtinler, İslavlar, siyah, sarı ve başkaları aşağı ırk imişler ve yokedilmeleri gerekiyormuş. Ve yahudilerden başlanıyordu.

Yeni yıla doğru, 29 aralıkta, Bulgar Gençliğini Örgütlendirme yasası geçirildi. Almanların «Hitlerügent» nin bir benzeri «Brannik» faşist örgütünün meydana getirilmesine çalışılıyordu. Brannik örgütü Lejyoner, Ratnik, Kubrat, Otets Paisiy v.b.

itibarını yitirmiş örgütleri birleştirmeli ve gelen boralı günlerde hükümete arka olmalıdır.

Faşist gençlik örgütüne üyelik bir çok hallerde zorunlu idi. Hattâ yasaya göre yığınsal kültür, eğitim örgütlerinin bile Brannik örgütüne katılmaları öngörülüyordu. Üye olmak istemiyenler 100 levadan 1000 levaya kadar para cezasına çarptırılıyordu ve sonra tahsildarlar ve başka memurlar tarafından toplanıyordu bu para cezaları Brannik örgütünün yayılmasına ve çalışmasına engel olanlar 3000 leva ile cezalandırılıyordu. Doğrudan başbakana bağlı, zamana layık bir gençlik örgütünün kurulması için tedbirler alınmıştı.

Halkın çoğunluğu, ilerici ve demokratik eğilimli gençlik iyi karşılamıyordu bu yasayı. RMS, hükümetin gençliği faşistleştirme çalışmalarına karşı mücadele açtı. Yasanın şiddetine rağmen Brannik örgütlerinin kurulması kitlevi olarak baltalanıyordu. Fakir ulusun çocukları yaklaşmıyordu Brannik örgütüne. Parlak kolan ve bıçakları, kasılmak ve gözdağı vermekten başka bir işe yaramayan ve egemenliği kötüye kullanan zengin çocukları kuşanırlardı.

Biz de karşı koyduk.

18

Hayat günden güne pahalılaşıyordu. Giyim, ayakkabı, gaz, tuz, yağ fiyatları yükseldi. Halk arasında karaborsacılar türedi.

Savaş yılları. Resmen girmiş olmasa da, ülkemiz savaşa katılıyor, tüm ağırlıklarını yükleniyordu. Ve yaşlılar geçen Birinci Dünya Savaşını sık sık hatırlıyorlardı.

Babamın tarlacıkları ve işliği pahalılığı karşılamaya yetmiyordu, başka bir yerden de birkaç lev

çıkarmak gerekiyordu. Gaytanovo ile Petkovo arasındaki karayoluna işçi topladıklarını duydum. Bir sabah, orada çalışan komşularla yollandım.

Sabahleyin erkenden kim kazma, kim kürek ve ekmek torbasını yüklenip yaya olarak köyden yola çıkardık. Bütün gün güneş yakıp kavururdu bizi, yağmurlu günlerde gene sadece rubalarımız değil, torbadaki ekmeğimiz bile ıslanırdı. Açıklık bir ova idi, başımızı sokmaya bile kuytu bir yer yoktu. Köyden gün doğmadan çıkar, akşam karanlığında dönerdik.

— Sen buraya göre değilsin, Grigor, derlerdi yaşlılar, ama hemen eklerlerdi: Çok kimse buraya göre değil ama, ne yapsınlar, ekmek lâzım, turba lâzım...

Ve gerçekten hastalıklı, sakat kimseler de gelirlerdi kara yolunda çalışmaya, tedavi görecekleri yerde bütün gün kazma sallarlar, kürekle toprak atarlardı. Tütün tiryakileri gibi öksürürler, güneşten ve tozdan kavrulmuş otlar üstüne sarı balgam tükürürlerdi, ama nasıl yardım edilebilirdi kendilerine?

Bir aydan fazla çalıştık karayolunda. Kazdık, toprak attık, sona erdi onarım işleri. Biz yine işsiz kaldık.

Babam sordu:

— E, şimdi?

Omuz kaldırdım. İşçi arayan yoktu. En kahpe hastalıktan da daha çok eziyet veriyordu işsizlik.

...Küçük tarlalarda ekinler olgunlaşıyordu. Köy yolları sabahtan akşama dek toz dumanı içindeydi. Yoğun kır işlerine hazırlanıyordu köylüler. Bir gün babam hiddetlenmiş olarak girdi eve ve:

— Zaptettikleri yerlerle doymadılar, dedi.

— Ne var, ne olmuş? diye sordum.

— Ne olacak! Hitler, Rusya'ya saldırmış.

1941 yılının 21 haziran pazar günü idi.

Haber köye yayılmış, insanlar sokaklara dökülmüştü.

O gün eve uğramadım, Georgi ile birlikte öteki beriki gruplara yaklaşıyor, konuşulanlara kulak veriyorduk, ama fazla birşey öğrenemedik. Resmî basında da bu konuda ayrıntılı haberler yoktu.

Akşamleyin bay Stefan'ın bakkal dükkânı insanlarla dolmuş taşmıştı. Georgi ile biz de daldık kalabalığın içine. İnsanlar yüksek sesle konuşuyor, Rusya üzerine yollanan 100'den fazla piyade, pekçok motörlü ve tank tümenlerine, muazzam teknik ve insangücüne gayret ediyorlardı. Almanlarla birlikte savaşmış köylüler de vardı ve övüyorlardı Almanları:

— Alman milleti disiplinli ve asker millet. Ölürler, geri dönmezler. Karşı durulmaz onlara. Hiçbir ülke dayanamaz karşılarında. Avrupa'yı aldılar, Rusya'yı da ezecekler.

Kimileri kuşku ile baş sallıyor, dudak ısırıp susuyorlar, kimileri de:

— Savaş mı, methetme sen onu bana. Bir yerde koptu mu, bakarsın, bizi de sürüklemiştir. Manca pişirilmez öyle ateşte, diyorlardı.

Olaylar yıldırım hızıyla gelişiyordu, şaşılacak bir hızla Doğuya gidiyordu cephe hattı, gazeteler övgülü bildirilerle doluydu, tahrip edilmiş istihkâmların, yanmakta olan kent ve köylerin resimlerini veriyorlardı.

Sovyetler Birliği'ne saldırıdan üç gün sonra Yahudi asıllı kimselerin radyolarını, telefonlarını aldılar, onlara saat 21'den 06'ya kadar sokağa çıkma yasağı konuldu. Polis, devrimcileri tutuklamaya başladı. Durum gerginleşti.

Georgi ile Neno, Angel, Stefço ve komşu köylerden arkadaşlarla irtibatı sürdürüyorduk. Baylo-

vo, Stolnik, Sarantsi ve başka yerlerden de gelirlerdi. Her yerde halkın savaştan tedirginliği göze çarpıyordu. Sarayın, Almanların Bulgaristan'a girmeleri için arka kapıları açtığı biliniyordu, gizli kapaklı kalmamıştı artık. Basın Hitler'e övgülerle, Doğuda «Yıldırım Savaşı» övgüleriyle dolu idi, artık kocalmış Avrupa'ya, «düzen getirmek» için Tanrının takdir ettiği ulus övülüyordu.

Ama sıradan insanlar, Doğuda onun bu «kutsal» seferinde bir perişanlık ve insan faciası görüyorlardı. Parti, endişe ile bu insan kıyımının önlenmesi için çağrıda bulunuyordu .Ama üstün gelemedi sağduyu.

Bir hafta kadar sonra Georgi bize geldi, aldı götürdü beni, gizli bir yer bulduk ve yavaşcacık:

— Silâhlanmamız için talimat vermiş parti. Çağrı var. Almanların olan herşeye sabotaj yapmaya çağrılıyor namuslular. Onların askerlerine tek bir tahıl tanesi gitmemeli. Savaş yürütülmeli korsanlara karşı, anlıyorsun değil mi?

Georgi ateşli ateşli konuşuyor, kollarını savuruyor, ama ben artık onu dinlemiyordum. «Silâh», «savaş» sözleri dolaşıyordu kafamda.

Savaş, daha çok insanın bizden yana olmasını gerektiriyordu. Uyanık çocukları elde etmenin sırası gelmişti ve köyde RMS örgütüne yeni yeni gençler çekmeyi kararlaştırdık. Birkaçını belirledik. İlkten Metodi Stefanov'u bulduk. Babası beş on para çıkarmak için Almanya'ya gitmişti, halkımızı soyanlardan para kazanacaktı, savaş onu orada bulmuştu. Metodi namuslu çocuktu, bir iki görüşmede anlaştık. Ağustos başlarında Gılıbin bize, Metodi'lerde bir tüfek var, dedi. Öyle olmuştu ki, Metodi ile uzun süre görüşememiştik, ay sonuna doğru da tüfek gizlilerin eline geçmiş.

Bir gün, Angel Cambazki bir Sırp tüfeği ile

küçük bir torba mermi vermiş saklamak için Metodi Stefanov'a. Ona da Aprilovo'dan Rayko Dimitrov teslim etmiş bunları. Metodi bunu bildirdi bana. Uygun bir sırada onlara gittik, tüfeği eski kadın çoraplarına sardık, onların ağılına bir çukur kazdık, tüfeği eski kiremit arasına koyup gömdük. Tüfek savaş grupları içindi.

19

Yaz sonunda Sofya-Pirdop karayolunun bakım işlerinde çalışmaya başladım. Kır işleri yoğunlaştığı için karayolunda çalışmaya gelenler azalmıştı. Gorna Malina'dan Petko Stoynov ile bana Stolnik demiryolu durağı ile hanlar arasında dört kilometrelik bir yol ayırdılar. İlk günlerde ekmeğimizi yol boyunda yiyorduk, Stolnik demiryolu durağına yaklaştığımız zaman öğle yemeğini durak boyunda, suyu soğuk bir pınar başında yemeye başladık.

Güneş daha sabahtan başlıyordu kızdırmaya ve biz belimize kadar soyunuyorduk. İnsanlar kırlara yayılmıştı. Erkenden bir sıcak çökmüştü ekinliğe, Stolnik köyünde evler birbirleri içine sokulmuş gibi görünüyordu uzaktan. Demiryolu bekçi kulübesi boylanan mısırlar arasında kaybolmuş, tek başına bir leylek gibi ağarıyordu. Lâkırdı ve işle geçiyordu zaman. Yol boyunca bir ağaç altında biraz dinlendik. Kimbilir hangi savaştan anmalık kalan mataraların ikisinde de su ısınmış. hiç gidermiyordu susuzluğu.

Yol boyundaki ağaçların gölgeleri uzamaya ve hafif bir yel boğucu havayı dağıtmaya başladığı zaman Petko doğruldu, elini gözlerine siper ederek:

— Nereye koşuyor bu, bize yardıma geliyor galiba, dedi.

— Kim yahu? diye sordum.

— Şu, beriye doğru gelen.

Atlı bir polis bize doğru koşturuyordu. Misafirliğe yollanmış olmalı, dedim ve yeniden eğildim işime. Sert yere vuruyordu atın nalları, az sonra yanımızda kişnedi. Polis attan indi. Nalçalı çizmeleri çakılları kazıttı.

— Kolay gelsin, çocuklar! diye selâm verdi, iyi dilekte bulundu, ama iyiye, hayıra gelmediği belli oluyordu her halinden.

Polis ikimizi de tanıyordu, çünkü köydeştik. Sıkılarak öksürdü, terleyen atın yelesini okşadı, buruşuk çizmelerine vurdu kırbacı ve yeniden öksürüp:

— Sizi Novoseltsi'ye götürmeliyim, dedi.

— Niçin? diye sordum hayretle. Ne işimiz varmış bizim orada? Az sonra ortalık kararacak, karanlıkta nereye gideceğiz sonra.

— Oradan istiyorlar sizi. Haydi, alın torbalarınızı.

Karşı koymakta bir yarar yoktu, yerine getirilmesi lâzımdı emrin, başka türlü onun sırtına yüklenecekti suç. Ama gene de sordum:

— Yarına kalsa olmaz mı?

— Hayır, emir böyle, şimdi...

Polis, ayağını üzengiye basarak ata bindi, kuburluğunu yerleştirdi ve: «Haydi, geçin önüme!» dedi. Novoseltsi'ye kadar sekiz kilometreden fazla bir mesafe olduğunu, acele etmemiz gerektiğini söyledi. Torbamı aldım, küreği omuzuma vurdum ve yollandık atın önünde. Yüz adım kadar ötede bir araba çıktı karşımıza. Ben küreği arabaya attım ve babamı tanıyan arabadaki adama tutuklandığımızı, Novoseltsi'ye götürülmekte olduğumuzu söyledim ve bizimkilere bildirmesini rica ettim. Tutuklu olduğumuzu söylerken polis de duydu ve yüzünü buruşturarak atını mahmuzladı. Hayvan bi-

zim derdimizi anlamıyordu ve ensemizde soludu.

Çarıklarımın içine ufacık taşlar giriyor ve tabanlarıma batıyordu, ama acı duymuyordum. Kara kara düşünceler üzüyordu beni. Acaba izlemişlermiydi bizi? Mektup, çağrı yazdığımızı mı öğrendiler acaba? Ya köylerle olan irtibatımızı keşfettilerse? Ya tüfeği buldularsa? Ama Petko'yu da neden tutukluyorlardı, bizim yeraltı faaliyetimizle onun hiçbir ilgisi yoktu.

Başım çatlıyordu, at kişniyor, polis de durmadan:

— Akşam oldu, daha çabuk! diyordu.

Karanlıkta girdik Novoseltsi'ye. Polis bizi doğruca kaymakamlığa götürdü, koridorda bıraktı ve «sakın kaçalım demeyin, sonra şeytan bile kurtaramaz,» diye uyardı. Orada beklerken neler soracaklarını da bilmiyordum ama, hiçbir şey bilmemeyi kararlaştırdım. Beş on dakika geçti. Vücudum ürperiyordu. Polis, yanında esmer, başıkabak, saçları dağınık, göğsü açık başçavuşla geldi. Büyük büyük adımlarla önümüzde durdu başçavuş, kana susamış bir bakışla bizi süzdü, başını kaşıdı ve iri elini çeneme koyarak:

— Bunlar mı Gorna Malina'dan? diye sordu. Sanki şarap fıçısındanmış gibi pis bir koku geldi üzerime. Çatık kaşlarının altındaki kızarmış gözleri kin doluydu. Birkaç saniye süzdükten sonra birden yumruğu indi üzerime. Gözlerimden ateş çıktı, o an başım döndü, sendeledim. Ellerimle duvara dayanabildim.

— Pek cılız bu delikanlı, zor dayanacak. Sür ötekilerin yanına! Bunu da! dedi Petko'yu işaret ederek.

Boş, küçük bir odaya kapadılar bizi. Sözde ötekilerin yanına ama, içeride ateşi kaçmış bir soba vardı. Arkadaşımla sessizce bakıştık. O benden 10 -

15 yaş büyüktü, apolitik kişi olarak tanıyordum onu, ama burada onun savaşla, politika ile ilgili gibime geliyordu.

Bütün gece arayan olmadı bizi. Ne olacağını bilmediğimiz için rahat değildik. Biraz oturup arkamızı duvara verdik, uyuklamaya çalıştık ama, boşuna. Uyku tutmuyordu bizi. Sabaha karşı ağır adımlarla biri kapıya yaklaştı. Reze trakladı. Sıçan gözlü bir polis kapıya durup bizi baştan aşağı süzdükten sonra:

— Sen çık, dedi Petko'yu göstererek.

Petko korka korka çıktı. Ben yalnız kaldım bir ipucu buldular mı acaba? diye düşüncelere daldım. Buluşmaları, konuşmaları, işi hatırladım ve korku ile beraber içimden bir ses! «Hayır, arkadaşlar hakkında, iş hakkında tek bir söz söylemiyeceksin!» diyordu. Polise ilk olarak düşüyordum, oysa çok korkunç şeyler dinlemiştim. Ortalık iyice ağardı. Vakit daha çabuk geçsin diye aklımdan saymaya başladım. Çok kere yüze kadar sayıp yeniden başlardım. Birden ayak sesleri duydum. Kapı açıldı, Petko'yu ittiler içeri. Benzi kaçmış, dili tutulmuştu. Sadece:

— Bir tüfek meselesi, diyebildi.

Ayaklarım kesildi, boğazıma bir şey durdu, Metodi Stefanov'lara sakladığımız tüfek... Meydana çıkmış! Birden başım döndü.

Polis ağır davranıyorum diye homurdandı. Kapıdan çıkıp önüne geçtim. Bitkin bir halde gösterilen odaya girdim.

Başçavuş, besli bir polis, Petko'nun sorgusundan henüz sakinleşmemişti. Kızarmış, terli ve fena bir köpek gibi ürpermiş, arkamdan kapının kapanmasını beklemeden daha:

— Nereye sakladınız tüfeği? diye sordu.

— Nasıl tüfek? dedim masum masum onuz bükerek.

— Tüfeği siz çaldınız. Söyle nerede?

Düşmanla ilk karşılaşma. Kendime gelene dek dişlerimi sıkıp: «Hayır, tüfek hakkında birşey söylemiyeceğim,» diye tekrarlıyordum içimden. Gözlerimin önünden de tüfeği nasıl sarıp sarmaladığımız, nasıl sakladığımız geçiyordu bir bir.

— Komünistler çalmış, diye bağırıyordu sert sert başçavuş ve beni daha çok korkutmak için masaya vuruyordu yumrukla. «Çalmışlar» demek söz konusu olan tüfek, başka tüfekti. Polis beni dövmeye başladı, ben dişlerimi sıktım. Georgi ile olan karşılaşmamızı hatırladım: «Silâh lâzım!» demişti.

Başçavuşun sorularından anladım ki, bizim yemek yediğimiz Stolnik demiryolu kulübesinden bir tüfek çalınmış, Metodi ile sakladığımız tüfeği Angel Cambazki nereden almış bilmiyordum Ya aynı tüfekse? Durum çapraşıktı, en ufak bir itirafla çok kimseyi sürüklemiş olacaktım bu işe. onun için «Bilmiyorum,» idi tek cevabım. Petko Stoynov da aynı şeyi söylüyordu. Anlaşılan inandırmıştık, çünkü başka sorular sormaya başlanmıştı polis.

— Gorna Malina'da kimler, komünist?

— Bilmem.

— Bilmez olur musun, bilirsin sen!..

Ertesi gün bıraktılar bizi biraz dinlenmeye. Novoseltsi'ye polislerin padişahı gelmişti, polisler ev ev dolaşarak mitinge insan toplamaya çalışıyorlardı. Daha fazla «yurtsever» getirmeleri lâzımdı mitinge. Biz Petko ile odanın penceresine durmuş, polisleri seyrediyorduk: Birilerini getirip başkalarını toplamaya gidiyorlardı.

Doço Hristov'un nutkundan heyecana gelen

polisler akşamleyin yine sorguya çektiler beni, yeniden başladılar tüfeği sormaya. Giysilerimde zerre kadar toz kalmadı. Bir ipucu bulamadıkları sonucuna vardım.

Bir akşam gökyüzü erkenden bulutlarla kaplandı, ince bir güz yağmuru başladı. Kapalı bulunduğumuz odanın küçük penceresinden ince ince su akıyordu, iç taraftan camlar buğulamıştı. Hava nemlendi, soğudu. Altımıza döşemeye, örtünmeye birşey yoktu. Nasıl geçirecektik önümüzdeki geceleri? Zavallı annemin gözüne uyku girmemiştir bu gecelerde. Ona hiç kahır yaratmak istemiyordum ama, ne yapayım, böyle oldu.

Odanın bir köşeciğine büzüldüm, başımı avuçlarıma dayamış, düşüncelerime dalmıştım.

Ortalık kararmıştı. Göremiyorduk birbirimizi. Ben ceketimin içine büzülerek ısınmaya çalıştım, ama dişlerim takırdamaya başladı. Yağmur dinmiyordu, bu da daha çok telâşlandırıyordu bizi. Üst kattan gidip gelen nalçalı ayak sesleri duyuluyordu, sanki at dolaştırıyorlardı yukarda. Bazen diniyor, bazen yeniden başlıyordu bu sesler. Çığrışmalar da duyuluyordu. Anlaşılan açıktı üstümüzdeki odanın penceresi. Bir aralık eski bir dans şarkısı söylediler, sonra da bir Alman «zafer» marşı.

Akşamın geç vakitlerinde döşeme gıcırdadı.

— Yine başlıyacaklar bizi dövmeye, dedi Petko.

Ürperdim, tüylerim diken diken oldu. Yumruklarımı sıkarak duvara dayandım. Sanki suya dalacakmışım gibi nefes aldım.

Odanın kapısı gıcırdadı, nemden paslanmıştı menteşeleri. Cep fenerinden hafif bir ışık sokuldu aralıktan. Sarı bir leke gibi duvarlarda dolaşırken bir yere büzülmüş Petko'nun üstüne kondu. Petko ürktü, ışından kamaşan gözlerini telâşla kırpıştır-

dı. Karanlıkta görünmeyen polis kahkahayı bastı.

— Zavallıcık, zavallı farecik! Bunun böylesi devleti yıkacak! Daha fazla ezmeliydik sizi, hükümete karşı ne zaman ayaklandığınızı unutmayasınız diye daha çok ezmeliydik, dedi.

Işık benim gözlerimi de aldı. Yumdum gözlerimi. Sesi kısılan polis boğulurcasına öksürdü, sonra hırıltılı bir nefes aldı, balgam çıkardı, dudaklarını yaladı ve:

— İkiniz de dışarı! diye emir verdi.

İlk yollandım fenerin ışığında. Koridorda durdum. Nereye gideyim, ne yapayım?

— Avlunun içine, dedi polis. Elmacık kemikleri fırlak, kırmızı yüzlü, saçları gözlerine inmiş tipik bir köylü idi bu polis. Fukaralık yüzünden iktidara hizmet ediyordu. Burada da ne kafa yormak var, ne de eller nasırlanırdı.

— Hey, dur, döndür onlar! diye haykırdılar polise, o da emir verdi geri dönelim diye. Boş bir odaya soktular bizi. Dört köşe bir masa ile iki iskemle vardı bu odada. İfadelerimizi yazdırdılar.

— Hem dikkat edin, yalan yazarsanız kafanıza patlar. Biz hepsini biliyoruz, ama görelim bakalım doğruyu yazacak mısınız.

Sorguda neler söylediysem onu yazdım. Çelişkiye düşmemeye çalıştım. Başımıza dikilen polis hırıltı ile soluyordu. İfadelerimizi yazıp bitirdikten sonra kâğıtlara bir göz attı, miyop gibi kırpıştırdı gözlerini ve tek bir satır bile okumadan bize bakıp:

— Sadece gerçeği yazdınız, değil mi? dedi.

— Evet.

— Sizi serbest bırakıyoruz, görün ki biz fena insanlar değiliz. Gidin evinize, ama politika ile uğraşmayın. İkinci kere yakaladık mı, ölünüz çıkar buradan, anlaşıldı mı? Öteki polise dönerek, götür,

dedi.

Bizi avluya çıkardılar. Yağmur devam ediyordu. Buradan bir an önce çıkmak istiyordum, ama kapıyı belleyememiştim, araştırırken, bizim köylü polis Georgi Hristov yaklaşarak sordu:

— Ne yapacaksınız şimdi?

— Köyümüze gideceğiz. Serbest bıraktılar

— Gece yarısı bu yağmurda nasıl gidersiniz?

— Dolu yağsa, gideceğiz, dedim. Gördük iyiliğinizi. Yarına kadar daha kim bilir neler eser aklınıza,

— Korkmayın, ben gizleyeceğim sizi, diye teminat verdi Georgi Hristov bize ve elindeki fenerin fitilini yükseltti.

Onun bu sözlerine kapılıp kalmadık, acele sokağa çıktık. Yağmur şiddetlendi, karanlık daha da koyulaştı.

On kilometre yolu yürüyene kadar adamakıllı ıslandık. Yenlerimizden, parçalarımızdan su akıyordu: Gece yarısını geçiyordu. Köyde tek bir evin penceresinde ışık yoktu. Sadece köpek sesleri duyuluyordu ara sıra. Petko ile ayrıldık. Son bir gayretle bizim evin sokak kapısını açtım. Evin köşesine gideceğim zaman hayretle odanın penceresinin hafifçe ışıdığını gördüm. İlk anda içeri girmeye cesaret edemedim. Yağmur damlaları daha da hafifletiyordu ışığı, su akıyordu saçaklardan. Köpek beni duydu, hiç havlamadan yaklaştı, ayaklarıma sokuldu, viyaklıyor, yaltaklanıyordu. Islanınca. birden silkindi ahıra doğru koşup ineklerin yanına girdi. Kendimi kabahatli gibi hissederek üzüntü içinde bir hayli bekledim. Ama sabaha kadar da duramazdım böyle, usulcacık kapıyı aralayıp içeri baktım. İkonun önünde kandil hafifçe ışıldıyordu. Annem ellerini bağlamış, yatakta oturuyor ve önünde bir yere bakıyordu. Beni duymadı. Yüreğim

acıdı ve açtım kapıyı. Ilkten gözlerine inanamadı annem, ovalayıp yeniden baktı ve hayalete bakar gibi bakıyordu. Ben bitkin bir sesle:

— Anneciğim, benim, dedim.

Kolları boynuma dolandı. Başladı ağlamaya, ama gözyaşlarını gizlemek için hemen çevirdi başını. Biliyorum, korkuyordu, hastalık yine yakalar diye korkuyordu, doktorlara, ilâca para bulmak daha zordu şimdi.

Neler çıkarmadı o gece annem bana. Nice beklemiş beni, öte beri de olsa, hep birşeycikler ayırıp saklamış bir tarafa. Sofrada hep bana bakıyor ve:

— Ye Grigor, ye evlâdım, ye, diyordu. Üzüldün mü anam, çok zahmet çektin mi? Nerden de geldi başına bu belâ! Mahallede neler demediler, neler konuşmadılar. Yüzümde izlerini görüyordu ama, hiç lâf etmedi dayaktan.

Kısaca anlattım başımızdan geçenleri. Yatmak için acele ediyordum. Gözlerim kapanıyordu, hem de olup biteni düşünmek için yalnız kalmak istiyordum.

20

Köyde daha fazla kalmadım. Karayolunda çalışırken birkaç para biriktirmiştim ve yeniden tuttum Sofya yolunu. Param bitene dek, elbette iş bulur, yerleşirdim bir yere, diyordum kendi kendime. Önceki ustanın yanına gitmeyi düşünmüyorum, çünkü sözümde durmamıştım ve yerime de başkasını almıştır artık. Ağabeylerimi bulup işlikleri, fabrikaları, dükkânları dolaşmaya başladık. Her sabah bir umutla yollanıyor ve her akşam, bütün gün dolaşmaktan yorgun, iş bulamamaktan üzgün olarak dönüyordum. Kimsenin ihtiyacı yoktu emeği-

me. Çok yerde öfkeyle cevap verirler veya hızla kapıyı örterlerdi.

Paramı dikkatle sayar, hesabımı yapar ve her geçen gün masrafı kısardım. Umudumu yitirmemiştim henüz, bugün yarın ille de iş bulur, yemediğim günleri o zaman yerim, diyordum. Ama kesemde iki leva kaldı, her yerden de tersyüz ediliyordum.

Bir gün iki leva ile yarım ekmek aldım, ceketimin yenini bağlayıp torba gibi saldım yenin içine, heybe gibi vurdum omuzuma ve köy bu yanda deyip tuttum köyün yolunu.

İskır ırmağının kumsal kıyısına balıkçılar çömelmiş, olta ile balık tutuyorlardı. Irmağı, geçtim, birkaç lokma ekmek yemek ve biraz dinlenmek için bir arkın içine oturdum, sonra yine yola koyuldum. Pek çok araba beni yetişip geçiyordu, ama hiçbiri durup da, nereye gidiyorsun, diye sormadı. Canım sıkılarak yürüyordum.

Anlaşıldı ki, yaya olarak gideceğim. Ama bir aralık arkamda bir araba durdu ve:

— Hey, yolcu, yolun ne tarafa? diye sordu.

Dönüp baktım, arabacı başında eski bir kasket, saçlarına ak düşmüş, orta yaşlarında bir adamdı, güleryüzlü idi, yüzünden gözünden iyi yürekli bir insan olduğu belliydi.

Nereli olduğumu, kim olduğumu, nereye yolculuk ettiğimi sordu ve «atla arabaya», dedi.

— Param yok, dedim.

— Para soran var mı sana, yemeğe ekmeğin yok, para vereceksin! Atla arabaya dedi.

O yıllarda Osoitsa, Makotsevo, Baylovo v.b. dağ köyleri odundan beş on para çıkarırlardı, ova köylerine ve çokçası başkente götürüp satarlardı. Bu da onlardan biriydi.

Konuşmuyordu, ara sıra ağır ağır giden bey-

girleri dehliyordu. Osoitsa köyündendi. Bu köyde iyi bir RMS örgütü bulunduğunu Angel'den biliyordum. Hanlara yetiştiğimiz zaman arabayı durdurdu. Yere indi, bana da, «gel» diye işaret etti. Gitmek istemedim, ama beni de götürdü hana ve yemek ısmarladı. Yiyordum ama, boğazıma duruyordu lokmalar. Ne ile ödeyecektim?

Arabacı ödedi...

Bizim köye ayrılan yol kavşağında durduk. Arabadan indim. Köye kadar bu tanımadığım adama hep şükran hisleriyle yürüdüm. Bu iyi yürekli insanın adını tâ Dokuz eylülden sonra öğrendim. Nikola Boev'di adı. Savaş yıllarında bizim taraflarda partizanların en emin yataklarından biri imiş.

Köye geç saatlerde yetiştim, ama bizimkiler henüz yatmamışlardı. Babam şaştı. Bu kadar çabuk döneceğimi beklemiyordu.

Sıkılarak suçlu gibi başımı eğdim. Annem gönül üzgünlüğü ile sordu:

— İş bulamadın mı evlâdım?

— Hayır, anneciğim. Büyük kentte hayat artık ağırlaşmış. Kapı kapı dolaştım. İşçi arayan yok.

— Kal burada yavrum, nasıl olsa geçiniriz, diyerek üzüntümü azaltmak istiyordu annem.

Ama ben istemiyordum köyde kalmayı. Geleceğimi büyük kentte görüyordum. Ve bir gün yine gidecektim oraya.

Tekrar karayol işçisi oldum. Biraz para kazandıktan sonra yine tuttum başkentin yolunu. Bu kez uz geldi, bugünkü Vladimir Zaimov sokağında eski kışlalara karşı bir etyemezler lokantasında iş buldum. Sahibi Reduta mahallesinde oturuyordu. Lokanta genişti, camlı, büyük kapısı vardı. Ama tabaklar gayet eskimişti. Soba iyi çekmiyordu, çok zaman kaybediyordum yakanadek. Sahibi çiroz gi-

bi bir adamdı, karısı aşçı idi, iri ve hantal bir kadındı. Kızarmış, terli ve durmadan da birşeyler çiğniyordu ağzında.

Ben ikinci işçiydim, benden üst bir kalfa vardı, uzun boylu, zayıf, bilinçsiz bir gençti, sömürüyü değişmez bir kader olarak kabul ediyor, tevekkel, kendisine nefretten çok acınılacak bir kimseydi. Çırağa, yani bana karşı çorbacıdan da kötü davranırdı, oysa onun kaderi de benimkinden daha iyi değildi.

Benim görevim bulaşık yıkamak sobayı yakmak, odun yarmak ve külü atmaktı. Daha ilk günlerde işime, bekletmemek için tabakları çabuk yıkamaya alışmaklığım gerekiyordu. Dükkân sahipleri daha çok alışveriş istiyorlardı bu da, karanlıktan karanlığa kadar kölelik etmek demekti.

İşimde ustalaştıktan sonra zamanımı başka işlerle doldurmaya başladılar. Temizlemek ve akşam mönüsünü hazırlamak için saat üçle dört arası kapıyorduk aşçı dükkânını. O arada çorbacı beni Reduta mahallesinde evine yollardı. İki katlı evinin etrafında sebze ve meyve bahçesi haline getirilen büyük bir avlusu vardı. Saat beşe kadar çapalıyor, suluyor, oradan da aşçı dükkânına koşuyordum. Birgün çorbacı paslanmış eski bir kovaya bir ip bağlayarak ayakyolundan pislik çekip bahçeyi gübrelememi buyurdu. Bu çok dokundu onuruma, ağlamaklı oldum, ama çaresiz, nereye gidebilirdim bırakıp da, başka iş bulmak olanaksız

İşçi dükkânı akşamları geç saatlere kadar çalışıyordu. Son müşteri de gittikten sonra çorbacı tezgâhtaki çekmeceden paraları toplardı, ben bulaşıkları yıkayıp mutfağı tertiplemeye kalırdım. Kalfa ile ikimiz dükkânda yatardık, iki masayı birleştirir, örtüleri döşerdik üstüne. Kalfanın döşeği vardı, bende sadece eski bir kilim parçası, yarısını altı-

ma, yarısını da üstüme atardım. Kalfa, kalfa olduğu için hemen uykuya yatar, bütün iş bana kalırdı. Bu yetmiyormuş gibi, masaları yerleştirirken bir takırdı olunca ve «yatağımı» yapmak için lambayı yakınca, hayvana bağırır gibi kızardı. Ama ben dayanır, ses çıkarmazdım, yorgun argın masalar üstüne uzanır, uzun süre uyuyamazdım. Artık havalar da soğumuş, örtü ısıtmıyordu. Soba, biraz ılındırana dek sıtmalı gibi dişlerim takırdardı.

«Veda» günü de geldi. O günü aşçı dükkânı geç saatlere kadar dolu idi. Bütün gün bulaşık yıkıyordum, ellerim sudan çıkmıyordu, burusmuşlardı. Bir ara garsonluk etmeye de çıkardı beni çorbacı. Masadan masaya dolaşır, yemek taşır, sonra boş tabakları toplar, içeri girip yıkardım. Ayaklarım kesildi. Son müşteri saat onbirlere doğru kalktı, çorbacının çoktan beri görüsmedikleri bir tanıdığı imiş, o kadar lâfa dalmışlardı ki, burada sabahlayacaklar diyordum. Çorbacı, bazı büyük adamlarla ilgisi olduğunu anlamış, politika yapıyordu ona.

— Seni bir yere kadar uğurlayacağım, dedi çorbacı misafire ve bize dönerek: Uykuyu mu terk edeceksiniz, ne yapacaksınız, ama yarına herşey dertop edilmiş olmalı! diye uyardı ve tekrar dostuna: Tembelleşti bu dünya, herkes seni aldatmaya, lokmandan koparmaya çalışıyor. İşte bunlarda, ne yapacaklarını söylemez, kafalarına sokmazsan, parmağını bile oynatmazlar. Ama ben, alınteri ile kazanıp onlara da veriyorum.

İkimiz kalınca kalfa bana diş gösterdi:

— Ne yapacaksan yap, ama sessiz yap, kedi gibi ayaklarının ucuna basarak yürü. takırdatma, dedi, iki masayı yerleştirip döşeğini serdi, yattı uykuya. Başını bile örtmüştü.

Çok yorgundum, biraz oturup, dinleneyim, azıcık kuvvet toplıyayım dedim, çünkü bulaşıkları yıkayana dek ilk horozlar ötecekti. Bir ses, tıkırtı olmadığı için kalfa çalışmadığımı anlamış, üstünden örtüyü atarak yarı doğruldu ve:

— Neye oturuyorsun? Uykumu kaçırmak için ben uyuduktan sonra mı kalkıp çalişacaksın? Kalk! diye bağırdı.

Sessizce mutfağa geçtim, kalfanın sövüp kaymalarını işitmemek için tabaklara vuruyordum. Gözlerim doldu.

Gerçekten son tabağı da yıkadıktan sonra ilk horozlar öttü ve yavaşça dükkâna girdim. Artık gece kuşu gibi olmuştum, sessizce masaları birleştirdim, örtüyü serip yattım. Yorgun olduğum için ne zaman uyuduğumu bilmiyorum, bir aralık bağırmasıyle uyandım. Horulduyormuşum diye sövüyordu.

Öbür yanıma döndüm, yeniden uyudum. Korkunç bir rüya gördüm. Elde bıçakla kovalıyorlardı beni, koşuyor, bağırıyordum ve sözde koşuyor ama, olduğum yerde duruyordum, yer kayıyordu ayaklarımın altında. Kımıldamaya başlamışım ve birden yerde buldum kendimi. Gürültüden uyanan kalfa:

— Ne var, ne oluyor? diye bağırmaya başladı uykulu uykulu. Uykusunun bölünmesine benim sebep olduğumu anlayınca, bir demediği kalmadı. Daha çok dayanamazdım. Mutfağa geçtim. Düşündüm taşındım, hayır, dayanılamaz, savulup gideceğim!'dedim kendi kendime.

Sobayı yakma zamanı gelmişti, sonu gelmez, çekilmez günlerden biri yine başlıyordu. Yakmadım sobayı, örtümü toplayıp sardım, bir kâğıt bağla bağladım ve kalfaya görünmeden sessizce sokağa çıktım. Nereye gittiğimi bilmeyerek bir hayli yürü-

düm. Birkaç sokak dolaştım. Küçük bir mahalle parkında bir sıraya oturdum. Sırtım terlemişti, üşüdüm, dişlerim takırdadı. Yakındaki bir pencereden acayip bir müzik sesi, başka bir yerden de çocuk sesleri geliyordu.

Sokakta insanlar görünmeye başladıktan sonra Angel'in oturduğu eve doğru yollandım. Küçük odada beş kişi oturuyorlardı. Evde buldum hepsini.

Angel'in yanında birkaç gün kaldım, onun durumu da kötü idi. Param kalmamıştı. Aşçıdan beş on para alacağım vardı ama, gidip istemek niyetinde değildim.

Yeniden köye dönmeliydim. Orada hiç olmazsa, insanca davranış görüyordum.

21

Savaş yılları!

Köyümüz fakir de olsa, meyhanesi bol bir köyceğizdi. Masaları, tezgâhları ile, isli, pis, daracık yerlerdi bu meyhaneler. İyi iş de olmazdı, köylüler muhabbete, yarenlik etmeye toplanırlardı meyhanelere. Kış günlerinde geç saatlere kadar ışıldardı pencereleri, kimi analar, çocuklar dolanırdı bunların etrafında, korkarlardı girip babalarını çağırmaya.

Savaş, meyhanelerin işini çoğaltti. Cepheler den haberler orada öğreniliyordu ve daha ilginç, daha endişe verici olmaya başlamıştı bu haberler. Adamlar buralara doluşurlar, yoğun tütün dumanından boğulurlardı, ama dünyanın ne yol tuttuğunu öğrenmek, bilmek isterlerdi. E, söğüt bölgesi de değildi burası, madem girip oturmuşsun, ya rakı ya da bir bardak şarap alacaksın. Ve meyhaneciler para kırıyordu.

Resmi basın sadece Hitlercilerin parlak başarılarını ve Rusya'nın yakında çökeceğini yazıyorlardı. Ama başka bir gerçek de vardı. Ağızdan ağıza bu gerçek kimi kez «resmi» bildirilerden daha önce duyulurdu. Köylüler, Bulgarca yayın yapan «gizli radyo» lardan sözetmeye başladılar. Bu radyolara kimler kulak veriyordu, bilmem, ama yaydığı haberler herkese ulaşıyordu. Kiev'in savunulması için büyük savaşlar, Murmansk yönünde Alman-Finlandiya taarruzu durdurulmuştur. Smolensk'in kuzey batısındaki cephede bir takım «Katüşa» lar belirmiş, Hitlerci askeri bölükler arasında panik, Sivastopol mertçe savunuluyor...

— Rus topraklarında Hitler'in bu koşusu hep böyle gitmez, diyordu köylüler, Almanya, bütün Avrupa'yı almış da olsa, nerede ne er varsa, hepsini Ruslara karşı yollamış da olsa, dize getiremez Rusya'yı.

Memlekette de gerçek bir savaş yürütülüyordu. Parti, faşist hükümete karşı cephe açmıştı. Nova Zagora, Sliven, Burgas, Plovdiv v.b. yörelerde savaş gruplarından mücahitler depoları, zahire ambarlarını yakıyorlar, balya edilmiş saman. ot yüklü vagonları, Almanlara gidecek herşeyi ateşe veriyorlardı. Ruse Petrol şirketi depoları da tutuşturuldu.

Hükümet aynen gestapo örneğince kitlevi olarak devrimcileri, namuslu yurtseverleri tutukluyor, Sveta Anastasiya adasında, Gonda Voda ve Ksanti civarındaki Kristo pole (Yeni köy) de toplama kampları meydana getiriyordu. Sıkıyönetim yasalarında öngörülen tüm cezalar yürürlüğe sokuluyor, askeri ceza ve muhakeme yasalarında değişiklikler yapılıyordu. Orduda savaş moralinin korunması amacı ile yapılan yasa değişikliklerinde daha çok idam cezalarına gidiliyordu.

Ekmeğe yüzde 10 soya fasulyesi katılıyordu, ama kısa bir süre sonra Bakanlar Kurulu kararı ile yüzde 50 mısır katılmaya başlandı. Yöresel iaşe komiserlerine ahalinin ekmek tayınlarını küçültme hakkı verildi.

Bütün bu haberler dertleşip konuşmak için meyhanelere topluyordu insanları.

Kar eriyordu. Bizim avlunun ötesindeki derecik, kar suları ile geceleri daha çok şırıldıyordu. Söğütler artık yaprak salmışlar, hışıldıyorlardı. İlk kırlangıçlar yuva yapmaya başlamışlardı ve bütün gün cıvıldıyorlardı.

1942 baharı farkına varmadan geldi. Her taraf birden yeşerdi. Kırlar canlandı. İnsanlar karıncalar gibi tarlalarına yayıldılar. Cepheden daha sevinçli haberler geliyordu. Alman ordusunun «yenilmezliği» efsanesine inanılmıyordu artık. Kızılordu Hitlercileri Moskova civarında bozguna uğrattı.

Biz köylerle irtibatı sürdürüyor. Doğu cephesinden gerçek haberleri yayıyorduk.

Köyde bazı Almancılar Brannik örgütü meydana getirmeye kalkıştılar. Amaç belliydi: Yönünü tayin edememiş gençleri parlak düğmeli, bere ve bıçaklı asker biçimi üniformalarla aldatmaktı. Meydan verilmemeliydi buna. Parti ve RMS örgütü buna engel olmaya, faşistlerin propagandasını önlemeye kalktılar. Ama kuru lafla olacak iş değildi bu. Bir çare bulmalı, RMS'in yasal bir çalışma biçimi kurulmalıydı.

O sıralarda Angel ağabeyim Aprilovo köyünde öğretmendi, köye sık geliyordu. Gençler düşünüp taşınıyorlar, faşist örgütünü engelleme yolları araştırıyorlardı.

— Bir spor derneği işimize çok yarar. Ancak spor derneği ile gençleri toplayabiliriz, Brannikler varsınlar kovalasınlar kargaları, diyordu Angel.

Angel Cambazki, Angel ağabeyim, Georgi Aleksiev, İvan Simeonov v.b. otuz kişi kadar genç ve yaşlı spor kulübünü kurmaya giriştiler. Ama zorluklar, engeller birbirini izliyordu. Özellikle koyu bir faşist olan muhtar Aleksiev çok zorluk çıkarıyordu.

Sofya'ya iş aramaya gittim, ama sonradan öğrendiğime göre gençler bir yolunu bulmuşlar, Sofya'daki Levski spor derneğine bağlı bir spor kulübü meydana getirmeyi kararlaştırmışlar. Ve sonunda başarmışlar.

Başkanlığa Angel Georgiev Stoiçkov'u, başkan yardımcılığına Georgi Aleksiev Stefanov'u, sekreterliğe Petır Yanakiev Stoilov'u, üyeliğe de Neno Georgiev Raşkov, Stoyan Petkov, Angel Petrov Cambazki ve Andrey Kirilov Stamenov'u seçmişler.

Gençler, muhtarın komünist eylemlerle uğraşmamaları yolundaki uyarılarına kulak asmamışlar. Yardım toplayarak 400'den fazla kitap almışlar, radyo almışlar, dinamo almışlar ve Hristo Botev radyo istasyonunu dinlemeye çalışıyorlarmış. Ama çok geçmeden hükümet alıcı radyolarına el koymuş.

Malina spor kulübünün yönetiminde köyden gençler çeşitli müsamereler vermişler, Hristo Botev, Vasil Levski v.b. ünlü devrimci geceleri düzenlemişler, «Miras Taksimi», «Sınırda», «Bir Gün Kadın» v.d. piyeslerini oynamışlardır.

22

Saray hükümeti kura ardından kura seferber ediyordu. Kimileri işgal kolordularına yollanıyor, kimileri polis bölüklerine, kimileri de, sayıları durmadan artan orduya katılıyordu. Parti yurt içinde

cephe açmıştı, «huzur ve sükûnu» sağlamak için faşistlerin polise, askere, avcı bölüklerine ihtiyacı vardı. Erkeklerin çoğuna üniforma giydirilmişti, bu erkekler fabrikalardan, işletmelerden, dairelerden geliyordu ve başkentte büyük bir işçi ihtiyacı belirdi. Fabrika ve işletmelerin çalışmaları lâzımdı, çünkü Alman ordusunun kaynaklara ihtiyacı vardı. Doğu cephesine giden erzak, mühimmat, giysi yüklü katarlar durmamalıydı. Başkent fabrika ve işletme kapılarını geniş geniş açmıştı. Hiç zorluk çekmeden bir fabrikada iş buldum.

Fabrikanın kalem odasında gözlüklü, dazlak kafalı bir adam beni hemen kalın bir deftere kaydetti, dört köşe bir kartona adımı, soyadımı yazdı ve üzerine yuvarlak mühürü basarak:

— Yarın iş başına. Bu kartonla seni fabrikaya bırakacaklar. Dikkat et, kaybetmeyesin. Belledin mi, makine bölümüne! dedi.

Şehrin merkezine doğru yollandım. Artık işçiyim diye Neno'ya söylemeliydim. Şimdiki 9 Eylül bulvarından Alman subaylariyle dolu birkaç zırhlı araba geçti. Bunların uğultuları diner dinmez Kınyajevo tramvayının gürültüsü duyuldu ve tekrar motor uğultuları kapladı ortalığı. Kınyajevo tarafından gelmekte olan zeytuni renkte boyanmış uzun menzilli top arabalarını durup seyrettim. Yanımda bastonuna dayanmış yaşlı bir adam gözlerini faltaşı gibi açmış, bakıyordu. Uzunca bir iz vardı yüzünde.

— Mademki fareler koşuşuyor, demek gemi sarsılmış, diyordu kendi kendine.

Bu sözler dikkatimi çekti benim. Sabah gazetelerindeki haberlerle bağladım bunları.

Rus Anıtı'ndan ve Tarım Bakanlığı yanından geçerek Klementina sokağına çıktım. Küçük avluda Neno ile karşılaştık. Nereye acele ettiğini sor-

madan beni alarak:

— Ne oldu? Yürü beninle, dedi.

— Yarın başlıyorum, dedim.

Hal yanına gelince Neno bana bir sürü öğütlerde bulundu:

— Polis her yere adamlarını salmış Fabrikalarda şimdi pek çok hafiye var, bir belâya çatmamak için gözlerini dört aç, dedi.

Geceleri onun yanında kalmak istedim ama, Neno, pek uygun olmayacak, demek istedi. Alınmadım, çünkü o da başkasının evinde oturuyordu. Levski mahallesine Boris amcamlara doğru yollandım. Fabrikada çalışacağım, para kazanacağım, işçi sınıfı saflarına gireceğim. İşte hep bu türlü düşünceler dolaşıyordu kafamda.

Uyumadan sabahladım. Tramvaya param yoktu, yaya gittim. Fabrika kapısının önünde bir hayli işçi vardı, çoğu eski, yıprak giyimliydi, onlarla beraber fabrika avlusuna yeni brannik üniformalı gençler de giriyordu. Neno'nun uyarısını hatırlayarak, polis kopoyları bunlar olmalı, dedim. Dişimi sıkarak gerçekten gözlerimi dört açmaya karar verdim.

Kapıdan girdim. İş kartımı bir aygıta soktum. Bu metal aygıt fabrikaya girdiğim günü ve saati kaydetti.

Burası bambaşka idi, eskiden çalıştığım su boruları işliğine benzemiyordu. İşgünü başlar başlamaz kapılar kapanırdı, geciktin mi, gündelik kesilirdi, oysa o zamanlarda bir gündelik bir günlük yiyecek demekti.

Georgi Nikolov adındaki ustanı nyanına gittim. İyi kalpli, temiz yürekli, doğuştan aydın bir adama benziyordu. Yağlanmış, iş elbiselerini giymesini bekledim ve birlikte makineler bölümüne yollandık. Tornaların, frezlerin, şapinglerin uğul-

tusundan havada titreşmeler oluyordu. Bugünkü elektrik motörleri yoktu, makineler dişli çarklarla, aşırma kayışlariyle hareket ettirilirdi. Sık monte edilmişti makineler, en ufak bir dikkatsizlik makinelere kaptırabilirdi insan kendini. İlk anda kulaklarım sağırlaşarak şaşırıp kaldım, usta el sallayarak salondaki uygun masalardan birini gösteriyordu, işçiler bu masaların etrafına diziliyorlardı.

Masanın başına oturup bir takım çivileri teknolojiye göre ileri - geri perdahlamaya başladım. İşçilerden biri:

— Makineye bir ek daha, dedi beni kastederek.

Gerçekten de burada işçiler makinelere birer ek idiler. Makine yağı kokan bir hava ve kulakları sağırlaştıran bir uğultu içinde, her işçi masaya eğilmiş, bir iş görüyor, detaylı ötekine devrediyordu. Sevincim kaçtı. Makinelerin yanında kişiliğini yitirmiş, bedbaht ve zavallı hissettim kendimi. En yalın iş sağlığı koşullarına uyulmayan burada kulaklarım sağırlaşabilirdi, makinelerden sakatlanabilirdim.

İlk günü çok ağır ve sonsuz gibi göründü bana. Uğultudan çatlayacak gibi şişmişti kafam. Arkadaşı ile konuşabilmesi için alabildiğine bağırması, gayet yüksek sesle konuşması gerekiyordu insanın. Onun için de işçiler sessiz, kendi içlerine kapanmışlar, hayvanlar gibi dilsiz, makinelerden bir vida gibi görünüyorlardı.

En sonunda kampana bu bitmek bilmeyen günün sona erdiğini bildirdi. İşçiler musluklara koştular. Yağlı ellerini ovuştururken şöyle bir konuşma geldi kulağıma:

— Bakalım bugün kimi durduracak «tekerlek?»

— Dün galiba yakaladılar birini.

— Yo, boşuna bir arama idi. Birşey bulamadılar.

«Tekerlek», «arama» ne demekti anlayamadım, ama az sonra gördüm. İşçiler fabrikadan girdikleri kapıdan çıkmıyorlardı. Bir tarafı camlı olan bir koridordan yollandık. Koridorun bitişinde tekerlek biçimi döner bir kapı vardı. Herkesin buradan geçmesi lâzımdı. Bu kapıda bir bekçi duruyor, eski işçilere başı ile işaret ediyordu. Döner kapıdan, yani «tekerlekten» geçme sırası bana yaklaşırken kocaman bir zil kafamın üstünde çınladı. Fısıltılar dindi, «tekerlek» durdu. Önümde giden kır saçlı esmer bir işçiyi kapamıştı. Bekçi gelip üstünü başını, ceplerini yoklamaya başladı işçinin. Adam suçüstü yakalanmış gibi benzi attı, sonra kanı yüzüne sıçradı, kırışıklı alnında ter taneleri belirdi. Dudakları titriyordu, anlaşılan onuruna pek dokunmuştu bu. Zil yeniden çaldı ve tekerlek döndü. Adam nefretle:

— Bir de röntgen getirmeleri lâzım buraya. Midelerimize de baksınlar, belki bir çivi yutmuş olabiliriz, tuh, yazıklar olsun! dedi.

Makineler salonundaki uğultu kulaklarımdan gitmiş, ama hissiz kalmıştım. Giriş kapısında yoklama aygıtı, çıkış kapısında «tekerlek», içerde ajan ve hafiyeler. İşçinin belkemiğini bükmek için neler yapılmıyor!

Uzun süre kendime gelemedim. Yine yakınmıyordum, Neno teselli ediyordu:

— Alışacaksın, diyordu, sadece dikkat et, herhangi bir lâf kaçırmayasın bir yerde, ne düşündüğünü anlarlarsa...

Usta bana yardım ediyordu, bana öğüt veriyordu. Çalıştığım perdah bıçakları kırılınca yanıma durur, bir baba gibi öğretirdi bana, güvenilir bir arka olarak hissediyordum onu. Bay Georgi Nikolov

yeni işçilerle alay etmeyi düşünen ötekiler gibi değildi, âlicenaplığı, hatırşinaslığı, namusluluk ve alçakgönüllülüğü ile ötekilerden ayrılırdı. O zamanlar nasıl adam olduğunu bilmiyordum, ama komünist gibi hapise atıldığını öğrendim sonradan.

Fabrikada Baylovo köyünden Nikola adında topal bir adam sendikal yolda aktif olarak çalışıyordu. Soyadını hatırlamıyorum.

Fabrikada hayat faşistleşmiş elemanlar tarafından zehirlenmişti. Lejyonerler ve brannikler gençler arasında dolaşırlar, konuşulanlara kulak kabartırlardı. Beni de unutmadılar. Bir gün etrafımı sardılar, yapmacık bir nezaketle yeni işçi olup olmadığımı sordular, iyi çocuk olduğumu, Bronnik üniformasının bana çok yakışacağını söylediler.

Kuşku uyandırmamak için doğrudan reddetmedim. Örgütlerine girmeyi reddedenlere verilen cezaları hatırladım. Sustuğum için tereddüt ettiğimi sanarak bıraktılar.

Neno bunu öğrendikten sonra:

— Kesin bir cevap verme, devam et bu şekilde. Dikkat et, kuşkulu bir lâf kaçırma ağzından, diye öğüt verdi bana.

Bu konuda uzun boylu konuştuk. Daha yaşlı ve daha çok görmüş, çekmiş bir ağabey gibi bana akıl veriyor, şehir burjuvazisinin oyunbazlıklarını, fabrikatörlerin, zenginlerin hayatını anlatıyordu. Bilmem neden, ama onun başka bir hayat da yaşadığını seziyordum. Çok kez neşesi birden kaçar, birşey unutmuş gibi irkilir, kimi düşüncelerine dalardı. Sanki eskiden olduğu gibi şen tabiatlı, şakacı değildi.

Bir defa ona:

— Fabrikada «bizimkileri» arayıp bulmak istiyorum, dedim.

Neno bana dik dik bakarak:

— Acele etme! Ona da sıra gelecek. Şimdilik işçilerin neler düşündüklerini izle, ötesine sonra bakacağız, dedi.

Neden böyle davranmak gerekiyordu, bunu sonradan anladım.

Brannikler beni pek boşlamıyorlardı. Bahane bulurlardı yanıma sokulmaya. Ne düşündüğümü öğrenmek istiyorlardı, «yaramam ben bu işlere» diyerek aynı şeyleri tekrarlardım.

Sonunda hakaret yollu «şap» diyerek bırakıp gittiler, ama garez oldular, izlemeye başladılar beni.

Neno ile, İvan ve Georgi (1) ile buluşmalarımız sıklaştı. Neno'nun gizli bir işle uğraştığı kanısı bende gittikçe kuvvetleniyordu.

Her gün Poduyane'den fabrikaya yaya gider gelirdim. Boş bir odada oturuyordum. İlkten yerde döşeme üstünde, örtünün yarısını altıma, yarısını da üstüme atarak yatıyordum. Bir defa Neno'ya yakınıp sızlandım, o, birinin bıraktığı, kimin bıraktığını öğrenemedim, eski bir somyayı teklif etti. Bir akşam bu somyayı yüklenip Klementina sokağından Poduyane'ye kadar getirdim. Ağır gelmiyordu, çünkü bu somya bir yenilik getirecekti yaşamıma. Bununla artık «uygarlığına» giriyordum büyük şehrin.

Bulgar hükümeti Yahudilere karşı Hitlerciler gibi kuduzca bir kampanya açtı.

Irkçı ve anti-semit kampanyanın yöneticileri Çar Boris, Bogdan Filov, içişleri bakanı Petır Gabrovski, «hücum müfrezeleri» önderi Hristo Kunçev v.d. idi.

Faşist hükümeti Ulusu Koruma Yasasını da

---

(1) İvan ve Georgi, Slaveyko ile Stamo'nun illegal adları.

kabul etti. Bu yasa Nürnberg yasalarının bir açımlaması idi. Bu yasaya göre Yahudiler seçme ve seçilme hakkından yoksundular, devlet ve belediye memuru olamazlardı, orduya alınamazlardı, Bulgarla evlenemezlerdi, Sofya nüfusuna geçemezlerdi, memleket dahilinde ancak belirli yerlerde dolaşabilirlerdi. Yahudi sorunları için bir de komiserlik kurulmuştu. Yahudiler altı ışınlı sarı yıldız taşımaya zorunluydular ve hiçbir suretle bunu atamazlardı. Hangi semtlerde oturabilecekleri belirlenirdi. Bulgar adı almaları yasaktı. Hattâ öyle sanıyorum, Sofya'dan uzaklaştırılmalarına da başlanmıştı.

Yahudilerle bir arada yaşamanın neden suç olduğunu anlamıyordum ve Ulusu Koruma Yasasına rağmen Leon adında bir Yahudi çocuğu ile dost oldum. Çok çocuklu bir ailedendi, annesi bir fabrikada çalışıyordu, iki ucunu zor getiriyordu bir araya.

— Bizi herhangi bir yerde yakacaklar, annem telâştan hastalanacak. Söyle Grigor, ne fenalığımız var bizim Bulgaristan'a? Burada doğduk, burada büyüdük, bize vatan Bulgaristan'dır, diyordu ağlayarak Leon.

Onu teselliye çalışıyordum. Esaslı kanıtlarım da vardı. Bizde henüz öldürmüyorlar, fırınlarda, krematoryumlarda yakmıyorlardı onları.

Bizde kamuoyu Yahudilerden yana idi. Toplum adamları, politikacılar, sanat adamları, avukatlar hükümetin bu aşırılıklarını protesto ediyorlardı. 1 mart 1941'de Viyena'da Bogdan Filov'un imzası ile milli bir hayinlik işlenmişti, geri dönmek yoktu.

Bir sabah fabrikaya giderken Yahudi mağazaları önünde bir kalabalık gördüm. Polis dağıtmaya çalışıyordu kalabalığı. Kimileri ağlıyor, kimileri acınıyordu. Anladım ki birşeyler olmuştu burada. Mağazaların camları taşla kırılmıştı, döşe-

me üstlerindeki taşlar mağazaların barbarca bir saldırıya uğradığını gösteriyordu. Raflar devrilmiş, mallar karmakarış edilmişti.

— Yağma ettiler, soydular bizi, diyor, saçlarını yoluyordu bir kadın, yaşlı bir adam basamaklar üstüne oturmuş, başını avuçlarına dayamış, üzgün, hareketsiz bir halde duruyordu.

Kasıla kasıla oralarda dolaşan Brannik ve lejyonerler:

— Yahudi devrine son! Onlara ne ekmek, ne su! Boyunlarına taş!

— Allaha yalvarın yarı insanlar, yalvarın da sizi daha önce yanına toplasın. Bu dünyada size yer yok! diyorlardı.

İşçiler bütün gün bu vahşet olayını konuşuyorlardı. İşlenen bu suç aydınlığa kavuşuyordu. Gestapo usulünce polis tarafından düzenlenmişti ve yurdun yetişmekte olan «yurtseverleri» Brannik ve lejyonerler saldırtılmıştı. (Vay haline bu yurdun!)

Mağazaların camlarını kırdıktan sonra bu insan bozuntuları Yahudi evlerine giriyorlar, savunmasız insancıklara eziyet ediyorlar, duvarlara kırık haç çiziyorlar, sloganlar yazıyorlar ve sabaha kadar devam ediyordu bu.

Başkent hayret ve dehşet içinde kalmıştı İnsanlar bu çılgınlıkları Hitlercilerin yolunda atılan bir adım olarak görüyorlardı.

Bu tedhişçilik bazı Yahudi ailelerini başkenti vakitsiz terketmeye mecbur etti. Mallarını mülklerini satıyor, burjuva onların bu acıklı durumlarından yararlanarak yok pahasına satın alıyordu herşeyi.

Bu feci geceden birkaç gün sonra düşünceli, yorgun argın işten dönerken Leon'la karşılaştım. Sanki mezarlıktan dönüyordu, öylesine üzgündü.

— Bizi sürecekler buradan. Bildirdiler, dedi Leon.

— Nereye?

— Krematoryuma olmasa bari. Bizi şimdi öyle yerlere sürüyorlar...

Sessizce yürüyorduk. Leon biraz sakinleşmiş, konuşmaya başlamıştı. Polisler, ajanlar, Bramnikler ve başkaları evlerine girip herşeyi altüst ederek suçlandırmak için delil aramışlar. Sokakta kendilerine hakaret ediliyormuş, çocukları arkalarından ıslık çalmaya, onlara tükürmeye teşvik ediyorlarmış. Leon bazan sarı yıldızı gizliyormuş, ama çok kez cesaret edemiyormuş buna, çünkü cezası çok ağırmış. Bir defa karakola da götürmüşler, çok dövmüşler onu orada.

— Anmalık için sana birşeyler hediye etmek istiyorum, küçük bir dolap, beni anarsın. Biliyorum ki, sen Bronnikler gibi düşünmüyorsun bizim hakkımızda, diyerek bitirdi konuşmasını Leon.

Bana gerekli değildi dolap, ama yardım etmek lâzımdı ve birkaç günlük ekmek param vardı, hepsini verdim ona. Bu dolap da gerçekten bu bedbaht çocuğu hatırlatacaktı bana. Uykuya yatmazdan önce her akşam bu dolaba baktıkça küçük Leon'u hatırlardım. Çok iyi çocuktu!

Ama Yahudiler de direnişlerini arttırdılar. Savaş gruplarına, partizan müfrezelerine katılıyorlar, yataklık ediyorlar, yardımcı oluyorlardı. Bir yıl kadar sonra, 24 mayısta parti yöre komitesinin yönetiminde insan gibi haklarını savunmak için gösteri yaptılar, savaşa kararlılıklarını gösterdiler.

... Yöre komitesi bir miting düzenlemeyi kararlaştırıyor. Yahudi Vatan Cephesi yönetim kurulu üyeleri hiç uyumuyorlar. Sokağa çıkma yasağına, hafiyelerin gözetlemelerine rağmen ev ev dolaşarak, kadın erkek, genç ihtiyar, çoluk çocuk yarın

herkes sinagogta olmalı diyorlar.

Yahudi mahallesi sabahleyin erkenden ayakta. Tüm Yahudiler, giyinmiş, kuşanmışlar, sinagoga gidiyorlar. Parti, Bulgarlardan da devrimcileri, remsistleri ayağa kaldırmış, savaş ortak, hedefler aynı hedefler.

Sinagog insanla dolu. Ayin değil, dualar okunmuyor, kukla hükümetin haksızlıklarına karşı, Hitlerizmin barbarlığına karşı nutuklar söyleniyor.

— Biz de insanız! sesleriyle inliyor sinagog.

— Sarayın önüne gidelim, protestomuzu orada gösterelim!

— Hayır, ateş açarlar, diyor korkak bir ses. Ama çoğunluk kararlı, öyle de ölünecek, böyle de! diyorlar.

Göstericiler sıra olarak saraya doğru yollanıyorlar. Ama hükümet artık haberdar edilmiş. Sokaklarda elleri coplu polisler dolaşıyor, atlı polisler yetişiyor.

— Acımayın, vurun Yahudilere! diye bağırıyor polis şefi. Polisler kırbaçlarla, coplarla, kamçılarla atılıyorlar göstericilerin üzerine.

— Çekilmeyin, arkadaşlar! diye haykırıyor biri.

Göstericileri koruyan savaş grupları polislerle sert bir çatışmaya giriyorlar. Atlı polislere vuruyorlar. Gazaba gelen polis sürüleri silâha davranıyorlar. Ana baba günü! Silâh sesleri, kan, bağrış çağrış, küfür etmeler, yumruklaşmalar boyuna gidiyor.

Hıncını alamayan polis daha ilk gece Yahudi mahallelerine dalıyor. Tutukluyorlar, sürgün ediyorlar, kırıp döküyorlar, dövüyorlar, anaları, çocukları ağlatıyorlar.

Başkent bu yüzkızartıcı olaylardan ürpermiş, üzgün. 112 kişi yaralı, 410 kişi tutuklanmış ve sür-

güne yollanmış, malları tahrip ve yağma edilmiş.

Gösteri ile ilgili yorumlamalar henüz bitmemişti, bir Rabotniçesko Delo gazetesi geçti eline. Makalelerden birinde şöyle bir başlık vardı: «Yahudilere karşı Kuduzca Bir Yürüyüş». Mechul yazar «faşist alçaklar»a karşı tüm nefretini dökmüştü bu yazıda:

«24 mayısta Sofya'da onbinden fazla Yahudi kendi hayat haklarını savunmak için sokağa dökülmüştü. Kadınlar, kucaklarında çocukları ile bu büyük gösterinin ön saflarında yer almışlardı. Onlar yaşamaya, çalışmaya, yurtlarında ölmeye bırakılmaları için yürüyüş yapıyorlardı. Ama bu gayet haklı gösteriye karşı Hitler'e satılmış hükümet polis yolladı. Polis sürüleri göstericiler üzerine kuduzcasına saldırdılar. Bu pis köpekler küçük çocukları, çökmüş ihtiyarları, gebe kadınları gaddarca ezip geçiyorlardı. Yahudi mahallesini bir savaş alanına dönüştürmüşlerdi. Mitralyöz ve makineli tüfeklerle yüzlerce polis sokakları tuttular. Kurt sürüleri gibi evlere daldılar, kadınları, çocukları dövüyorlar, erkekleri tutukluyorlardı. Böylece, büyük İslav öğretmenleri Kiril ile Metodiy Günü, Bulgarların yüzyıllar boyu özgürlüğe, halklar arasında kardeşliğe ve aydınlığa kutsal sevgi gösterilerinde bulundukları bu bayram günü, faşist alçaklar tarafından bir utanç ve gözyaşı gününe dönüştürülmüş oldu.»

24

Avlunun sonunda, fabrika binasına bitişik eğik damlı yer dökümhaneydi. Kiremitler arasından ve küçük pencerelerden sanki içeride birşeyler yanıyor gibi bütün gün beyazımsı bir duman sızıyordu. Dökümhaneye morg diyordu işçiler ve hiçbiri

orada çalışmak istemiyordu. Orada çalışanlar belli oluyordu, islenmiş, baca temizleyicileri gibi üstleri başları kurum içindeydi. Eski işçiler orada çalışmanın lâfını bile ettirmiyorlardı, ama yeni işçiler bir iki hafta, bazan bir iki ay ister istemez bu is ocağından geçiyorlardı. Ben hep diyordum beni unuttular, ama aldanmışım. Bir gün vardiya sonunda şefler beni çağırdılar. Onlardan yumru burunlu, koca gözlü biri:

— Yarından itibaren dökümhanedesin, dedi.

İtiraz edecek oldum ama boğazım kurudu. İyi yemek yemiyordum, şimdi bu dumanı da yutmaya başlayınca, doğrudan zehirlenecektim.

— Geçici olarak, dedi şef fazla üzülmeyeyim diye. Usul... böyle. Hep aynı kişiler zehirlenmiyecek ya! Eğer gitmezsen... diyerek işten atmakla korkutmayı da ihmal etmedi.

Bu is, duman ocağına dışardan bakmak başka, içine girip çalışmak da bambaşka idi. Dökümhane! O zamanlarda bildiğimiz anlamda dökümhaneye benzer bir tarafı yoktu bunun. Yuvarlak bir fırına bir ateş kovası konurdu, kovanın dolayında bir işçi durmadan kürekle kok kömürü atıyordu. Tepemizde, tam fırının üstünde dumanı dışarı çıkarmak için büyük bir huni vardı, ama yine içerde kalıyordu dumanın yarısı. Oksitle dolu mavimsi bir duman göğüslerimize doluyordu. Cansız vantilâtörler boşuna vızıldıyorlardı, bunlar göstermelikti, aldatmalıktı. Duman gözleri yakıyordu. durmadan öksürüyordu insanlar. Kimisi dayanamayarak yönetime de, kendisine de küfür yağdırıyordu ara sıra.

İçerisini havalandırmak, dumanı az da olsa azaltmak için pencereleri de, kapıları da açıyordum, ama bu da yardım etmiyordu, «tilki ini» hep öyle zehirli dumanla dolu kalıyordu. Telefon ve

telgraflarda kullanılan dişli pirinç çarklar, alüminyum detaylar v.d. ufak tefek şeyler döküyorduk.

Metal eriyince bizden iki kişi uzun kıskaçlarla kovayı alıp iki uzun demir sırığa bağlı büyük bir halkaya koyarlardı. Bu sırıklardan birinin ucuna kısa bir demir eklenmişti. Bununla usta döküm işini yönetiyor, biz çıraklar da kovanın çevrilip metalin dökülmesi için sırığın öteki ucunu tutuyorduk.

Bir defa o zamana kadar döktüğümüzden çok daha fazlasını dökmemizi istediler. Şubenin şefi dökümhaneden çıkmıyordu, kızaran gözlerini ovuşturuyor, üflüyor, ama ondan da iş istedikleri için çıkmaya cesaret edemiyordu. Fırın adamakıllı yanıyordu. Duman kat kat oluyor ve sis gibi ağır ağır hareket ediyordu. Kürek cezasına çarptırılanlardan daha kötü idik. Usta:

— Daha canlı, daha canlı! diyerek yanımızda dolaşıyordu, biz işten baş kaldıramıyor, bir iki lâf edemiyorduk. Kimimiz kok atıyor, kimimiz parçalarda düzeltmeler yapıyor, kimimiz de hazır parçaları topluyorduk. Tutamacın başına çağırdılar beni. Songünlerde hep beni koyuyorlardı bu işe, ellerim nasırlanmıştı artık. Demir tutamaca dokundum, yakıyordu, çimento kâğıt torbalarından bir parça kâğıt sardım. İş saati sonlarına doğru hepten bitmiştim, tutamaç birden kaydı elimden, kova da yere düştü. Erimiş metal su gibi yayılıp sol ayağımı yaktı. Şiddetli acıdan başım döndü, bir baygınlık geçirdim. Biraz kendime gelince, baktım, ayaklarım kömür olmuş. Çorabım tütüyordu.

— Amma da alıklık! Ziyan ettiniz metalı. Beni mahvettiniz, dedi seyrek dişleri arasından usta.

— Ulan, çocuğun ayağı yandı, sen... diyerek beni korumak istedi arkadaşlar.

— Uyuklarsa böyle olur.

— Az mı çalıştık sabahtan beri. Can kalmadı bizde, sen ise...

Usta derhal işe başlamamızı emretti. Ben yere basamıyordum, ne yapayım bilmiyordum. O arada biri koltuğuma girip beni dışarı çıkardı.

— Derhal doktora! Haydi, ben götüreceğim,

— Ya gündeliğin?

— Biz birbirimize yardım etmeksez, bu kurtlar kemiklerimizi bile kemirirler. dedi.

Bu işçi dayanışması beni kanatlandırdı. Kıvırcık sık saçları geniş alnına düşmüş bu arık işçi bir yerden bana bir değnek buldu ve bir koltuk gibi bununla ben eve gelebildim. Yaramı sardırmak için günlerce topallaya topallaya hastaneye taşındım. Tamamiyle iyileşmesini beklemeden hastalık iznimi kesmek zorunda kaldım, çünkü ekmek yetmiyordu. Ustayı aradım. Derhal beni işe aldı. Ona işçi değil, üretim daha önemliydi.

25

O sıralarda başkent dramatik günler yaşıyordu. Politik pazarlıklar merkezine dönüşen Sofya'da türlü istihbaratların yolları kesişiyordu. Askeri ve diğer ataşeler memleketleri ile başkent arasında mekik dokuyorlar, diplomatlar sık sık «çay ziyafetlerine» toplanıyorlardı. Saray hükümeti ve iri burjuva tedirgin. Bazan görünürde sakin, ama aslında dramatik olan bu hayat cepheden gelen haberler yüzünden böyleydi. Yüksek sesle ve ballandıra ballandıra bolşeviklerin çok geçmeden bozguna uğrayacaklarını konuşanlar daha az konuşmaya ve seslerini kısmaya, politikacılar «daha ılımlı» olmaya başladı. Nedeni vardı bunun. Stalingard civarında en seçkin Alman askeri kıtaları sarılmıştı, korgeneral Paulus sonucu görüyordu ama führerin genel karargâhı kıtaların yenilmezliğine

hâlâ inanıyordu. Ordunun savaş moralini artırmak için Paulus general-feldmareşal rütbesine yükseltildi, gazeteler övgü dolu yazılar yazdı, ama bu da yardım etmedi. Generale yeni apoletlerin takıldığı aynı gün, komutasındaki güney kıtaları teslim olmuştu. Yirmiiki Alman tümeni bozguna uğratılmıştı. Bu bozgunu führerin genel karargâhı da gizleyemezdi. Altıncı ordunun yokedilmesiyle üç gün yas tutuldu Almanya'da. Müttefikleri de kederlendirmişti bu. Bulgar resmi radyoları matem yayınları veriyordu. Çar, Filov ve diğerleri Alman elçiliğini ziyaret ederek taziyelerini sundular.

Stalingrad zaferi ikircimli olanlara belli bir yön verdi, ülkedeki savaşı hızlandırdı. Stalingrad civarındaki bozgundan bir hafta sonra Osogovo sokağı 23'te küçük bir doğramacı işliğinde silâh sesleri duyuldu. Başkentte savaş gruplarından mücahitler Nikola Hristos Todorov (Kutuza) yı öldürdüler. Bu herif provokatördü, Merkez Komitesinin Merkez Askeri Komisyonuna polisin darbe indirmesine yardım etmişti. Bazı gazeteler bu olayı «Yurdunun geleceğini düşünen namuslu bir yurtseverin alçakçasına şehit edilmesi» olarak verdiler.

Sadece dört gün sonra soğuk bir şubat gecesi yeniden silâh sesleri, lejyonerlerin önderi, Bulgarların führeri olmaya namzet yedek general Hristo Lukov evinin önünde gebertildi. Gazeteler bu «cinayet» etrafında da büyük yaygara kopardılar. General son kez olarak gazete sayfalarında siyah çerçeve içinde göründü.

Generalin öldürülmesi ile gerici çevreler arasında çekişmelere küçük bir kapı açıldı. Lejyonerlerle Brannikler bir bildiri yayınlayarak çarı itham ettiler, güya suyunu bulandırdığı için generali çar öldürtmüşmüş. Aynı tipler fabrikada işçiden işçiye giderek pek bilgisi olmayanları toplayıp onlara ge-

neralin erdemlerinden sözediyorlar, onun ölümü ile ülkenin pek büyük ulusal bir kayıba uğradığını söylüyorlar.

Serdika garı yanında Vladaya köprüsüne yakın çevre demiryolu havaya uçurulmuştu.

Bu cesurca eylemlerden sonra hükümet bir sürü tedbir aldı. İçişleri bakanı hükümete el kaldıranların, yasalara aykırı hareketlerde bulunanların ağır cezalara çarptırılacaklarını bildirerek tehditler savurdu. Özel «kara taburlar» meydana getirildi. Emniyet Müdürlüğü sözüm ona tehdiş eylemlerine katılanları meydana çıkaranlara veya bunların meydana çıkarılmasına yardım edenlere 300.000 leva ödül vaadetti.

Ama alınan tedbirler yurtseverleri yıldırmadı, ödüller dağıtılamadı. İşte, biraz sakinleşmiş olan başkentte yeniden silâh sesleri duyuldu. Bu kez öğleden önce saat 9'da «millet vekili» Sotir Yanev gebertilmişti. Hem de şehrin ortasında Kaloyan sokağı 1'de, kendi avukat yazıhanesi önünde. Eski sosyal demokratlardan olan bu avukat 1940 yılında Sovyetler Birliği'ni ziyaret ediyor. Nereye bakıyormuş bir allah bilir, ama 1942 yılı 22 haziranından sonra toplantılar düzenleyerek konuşmalar yapıyor, komünistler tarafından bir ileri memleketten açlık ve sefalet memleketi, büyük devletten itibarsız bir devlet haline getirilen sefil Rusya'dan izlenimlerini anlatıyordu.

1 Mayıs 1943'te BKP il komitesi memleketten Almanların kovulması, sekiz saatlik işgünü, daha fazla ekmek için büyük bir gösteri düzenliyor. Bu gösteriden iki gün sonra burjuva ve hükümet paniğe kapılıyor. Tam öğle vakti eski emniyet müdürü emekli albay Atanas Fantev evinin önünde öldürülüyor. Lejyonerler öndersiz kaldı, emekçi insanlar rahat bir nefes aldılar, 1923 ve 1925 yılları

nın cellâdı cezasını bulmuştu.

Hükümet Sofya'yı iki gün abluka altına aldı. Taşradan askeri bölükler getirildi, 48 saat sokaklarda mekik dokuyor ve her evde araştırma yapıyorlardı.

Abluka sırasında sadece Neno'yu düşünüyordum. Hükümetçe yasaklanmış eylmelerde bulunduğu kuşkusu rahat bırakmıyordu beni. Ablukadan sonra hemen aradım onu. Yolunda idi herşey. Ama sonradan öğrendim, o ve arkadaşları az kala yakayı ele vereceklermiş.

Savaş gruplarının cesurca eylemlerinin emekçi insanlar arasında ne büyük heyecan yarattığını, bankerleri, fabrikatörleri, büyük zenginleri, türlü parti liderlerini, «Brannik», «Otets Paisiy», «Ratnik», «Rodna zaştita» v.b. sağcı ve faşist örgütlerin nice bir korku aldığını dile getirmek güç. Misafirliğe gitmeleri azaltmışlardı ve evlerine erkenden dönüyorlardı.

Başkentte hafiyelerden nefes alınamıyordu. Diğer yandan karaborsacılar ve hırsızlar politikacılardan, ajan ve diplomatlardan daha çok oldular. Her köşebaşında aldatılabilir, her sokakta saldırıya uğrayabilir, soyulabilirdin. İaşe komiserliği günlük tayınları azaltıyordu, ayakkabılar vesikaya bağlanmıştı. Görülüyordu ki, Bulgaristan'da zahireden başka ayakkabı yapmaya gön de kalmamıştı. Bakanlar Kurulu özel bir karar aldı, bu karar gereğince ayakkabı fabrikalarının tahta tabanlı 400.000 çift ayakkabı imal etmeleri gerekiyordu.

Bata fabrikası bu türlü, yani altları takunya gibi ağaçtan, üstleri siyah kumaştan ayakkabı üretimi için ihtisaslaştırılmıştı. Ama para kesat olduğu için bizden kimileri kendileri yapmaya başlamışlardı ayakkabılarını. Bir askeriye işletmesi yanında eyer ve başka at takımları yapan saraçhane

vardı. Saraçlar gereksiz küçük meşin parçalarını avlunun sonundaki bir hendeğe atarlardı. İşten sonra biz bu çöplük içinde eşeler, daha büyükçe parçaları toplar, sonra bunları birbirine ekler dikerdik. Doğramacılara tabanları yaptırır, parmakların altına gelen yerden ikiye kesip bu iki parçayı meşin muhlayıp eklerdik. Her gün bunları giymeye, işe bunlarla gidip gelmeye başlamıştık. Ağaç tabanları aşınınca çiviler ayağımıza batardı, ama bunun da kolayını bulmuştuk, cebimizde daima bir taş veya demir parçası bulundururduk. Sokakta ayakkabıyı çıkarır, çivileri kakardık. Bazan Çar caddesinden geçtiğimiz olurdu, o zaman zengin piçleri parmakla bizi gösterip, nallı beygirler gibi tıraklatarak yürüyormuşuz diye gülerlerdi.

26

Fabrikada iş böylece gidiyordu. Zaman zaman Neno'nun yanı sıra Sobolev aksiyonu sırasında tanıştığım İvan ve Georgi'yle buluşurduk. Kış yumuşaktı o zaman. Bugün yağan kar, bir iki gün içinde eriyip giderdi. Yollar her gün çamur içindeydi. Nadasa ayak basılamazdı. Sıcakta hava köyün etrafındaki bayırların erken yeşereceği, hayvanların meraya çıkarılabileceği umudunu veriyordu. Kışın ısınma derdi, ekmek derdi, giyim derdi, v.d. bir değildi insanlarda.

Zamanın endişelerine rağmen köyde yaşam geleneklere göre sürüp gidiyordu. Bayramlar gene bayram, düğünler gene düğündü. Bu şenliklerle çilekeş halk biraz nefes alırdı. Yarım kadeh ile de olsa, tokalaşmak, bir an için olsun boş ambarları unutmak isterlerdi.

1940 yılının şubat ayı ortalarında Dimitır Hristov'un, yani Mitko'nun evleneceği haberi yayıldı

köye. Çok geçmedi davullar köyün o sessiz, sakin hayatını bozdu. Düğüncüler sokaklara yayıldı ve erkenden hora tepmeler ve «i-ha» sesleri aldı yürüdü. Hava güzeldi, gözü gönlü açılmıştı insanların.

Neno da gelmişti düğüne. İki de Sofya'lı getirmişti yanında. Büyük adama benziyorlardı, güzel giyimli idiler, siyah melon şapka vardı başlarında. Yaşlı değildiler.

— Anne, arkadaşlarımdan İvan ve Georgi, diye takdim etti Neno. İkisi de vergi memuru. Mitko'nun düğününe gelmişler. Bak mahcup olmayalım.

Oğlu yerini bulmuş, iyi insanlar arasına katılmış, diye çok sevinmişti annem.

Düğün sofrasında en iyi yere oturttular misafirleri. Köylüler göz ucuyla onlara bakıyorlar, nasıl adam olduklarını anlamaya çalışıyorlardı, aynı zamanda Neno'yu da gözden kaçırmıyorlardı. Bu bakışlarda: «Bak sen Georgi'nin oğluna. Tuttu Sofya'nın yolunu, adam olacak, madem tanınmış kimseler arasına katılmış,» düşünceleri okunuyordu.

Takı töreni başlayınca İvan ayağa kalktı ve yüksek sesle ikisinin suağacı ile birlikte iki bakraç hediye ettiklerini bildirdi. Köylü kadınlar şaştılar, İvan ile Georgi birbirlerine göz kırparak, bizim için bu bir şey değil, demek istediler. Büyük bir de tepsi vardı, avukat Tsvetan Pupeşkov'dandı, tepsiye adını da yazdırmıştı avukat. Tanınmış bir kimse olduğu için buna daha da çok şaştı düğüncüler.

Şenlikler gece yarılarına kadar sürdü, ama Neno ve misafirler ortalık kararıktan sonra şehre döndüler. Onları gara kadar uğurladım. Yoldaki konuşmalarından büyüklerden olmadıklarını, bizden olduklarını anladım. İllegal olduklarına ihtimal verebilir miydim o zaman?

Köyün dışına çıkınca, memurlar başlarından

melon şapkaları indirip sanki kasketmiş gibi sallamaya başladılar. Biri sadece şunu tekrarlıyordu:

— Ah, özgürlük, özgürlük!

Garda İvan omuzuma vurarak:

— İyi çocuksun sen, çok iyi çocuk. Misafirliğe gelmiyecek misin Sofya'ya, ha? diye sordu.

— Hasta etti bu başkent beni, dedim.

Neno iki sözle Sofya'da benim hangi koşullarda yaşadığımı, hastalandığımı anlattı onlara.

— Böyle ölüyoruz biz, allah kahretsin, böyle ölüyoruz, dedi düşünceli olarak İvan. Ama sonu gelecek bu çilenin.

Tren geldi, birkaç dakika durup kalktı. Üçü de pencereden görünerek sürekli el salladılar. Eve doğru yollandım. İvan'ın «Bu çilenin sonu gelecek» sözü bütün yol boyunca aklımdan çıkmıyordu. Onlar da mı hayatlarından memnun değillerdi, köy muhtarından daha iyi giyimli olan onlar da mı şikâyetçi? Mademki böylelerinin de lokmaları acı, bize ne kalmış...

Ne biçim memur olduklarını sonraları Sofya'da öğrendim. Bir gün rastgele karşılaştık, konuştuk. Onlarla görüşüp konuşmaktan bir haz duyuyordum.

Benimle konuşurlarken bir vatandaş durdu yanlarında. Selâmlaştılar ve başladılar konuşmaya. Ben dikkatle biraz yana çekilip istemeyerekten onlara bakıyordum. Bu adamı görmüştüm. Hatırladım, Pozitano sokağındaki sendika evinde yapılan postacıların bir toplantısında görmüştüm. O konuşurken kimileri: «Bu postacı Delço, komünist,» diye fısıldaştılar. Şimdi de aynı bu postacı Stamo ve Slaveyko ile konuşuyordu. Bunların ne biçim memur olduklarını gitgide daha açık anlıyordum.

Bir sabah işe giderken gazete satan yalınayak, göğsü açık bir çocuk şöyle bağırıyordu:

— Memlekette en büyük soygun olayı! Postaneden oniki milyon leva çalınmış! Yılın en ilginç haberleri!

Çocuğun yanından geçtim, ama gazete almadım. «Burjuva reklâmı» dedim kendi kendime. Ama gazete satan çocuğun sesi bu kez birden dikkatimi çekti:

— Postacı Delço Spasov olayın elebaşısı! Olayda yine komünist parmağı! Komünistler...

Hemen bir gazete alıp açtım. Birinci, ikinci ve üçüncü sayfalarda bu haberle ilgili birşeyler göremedim. Dördüncü sayfada bir resmi görünce şaşkına döndüm, aynı o postacının, Slaveyko ve Stamo ile konuşanın resmi, şu farkla ki, başında postacı şapkası var. Kare içine alınmış bir yazıda da 1943 yılı 14 haziran gecesi işlenen bir cineyetten sözediliyordu. Delço Spasov'un kimliği, paraların nereden çalındığı da anlatılıyordu. Iki kere okudum bu yazıyı ve birden işe geciktiğimi sanarak koştum. Polisin Delço'yu ele geçirememiş olmasından bir rahatlık duydum. Mademki gizlenebilmiş, arkadaşları kurtarabilecekti onu. «Bravo, Delço!» diyordum kendi kendime, milyonların nereye gittiği bilmiyerek.

Günlerce Neno'yu göremedim. 12 milyon leva olayı hakkında ondan daha geniş bilgi alacağımı umuyordum. Slaveyko ve Stamo'yu da göremedim, sanki hepsi yerin dibine batmıştı.

İnsan nerede dursa, herhangi bir bakkal önünde kuyrukta, tramvayda, kahvede v.d. her yerde bu milyonlar konuşuluyordu, gazeteler de her gün kamçılıyorlardı insanların bu merakını. Hükümet bu bankınotları geçersiz ilân etti. Bakkallar, meyhaneciler geçersizlerdendir diye tekrar tekrar çevirip bakarlardı binlik bankınotlara. Pernik'te gizli faaliyet yürüten büyük bir grup meydana çıkarıl-

dı. Polis aynı paranın 10 milyonunu buldu. Gazeteler bazı kimselerin bu paraları bozdururken yakalandıklarını yazıyorlardı. Radyo, çalınan paraların seri ve numaralarını birkaç kez tekrarlayarak bildirdi.

Bir ay geçmişti. Ve bir gün gazeteler 12 milyon hakkında yeniden yaygara kopardılar: «12 milyonu çalanlar meydana çıkarıldı», «İşin içinde gizli bir komünist örgütü». Bu kez haberler endişe verici idi. Birkaç gazete aldım. Her cümle göğsüme hançer gibi saplanıyordu.

«Bu yıl 14 haziran gecesi bizde Amerikan çapında bir hırsızlık olmuştur. Pernik garında Simitli'ye giden trenden 12.000.000 leva çalınmıştır. Paranın çalındığı ancak birkaç saat sonra anlaşılmış, bu arada hırsız parayı bizlemeyi başarmış, kendisi de ortadan kaybolmuştur. Ancak polis organları 24 saat geçmeden hırsızlık olayını meydana çıkarmış, çalınan paranın 10.000.000 levasına el koymuş ve hırsızı gizleyenlerin çoğunu da yaklamıştır.

Hırsızlık, Panagürişte'ye bağlı Poibrene köyünden postacı Delço Spasov tarafından işlenmiştir. Postanesinde memuru olduğu Dedeağaç'a 20.000.000 leva götürmekle görevlendirilmişti. Çok geçmeden polis, Delço'nun bu hırsızlığı yeraltı komünist örgütünün kararı üzerine işlediğini meydana çıkarmıştır. Karar Sofya'da alınmış ve milyonların Sofya garında alınması tasarlanmış, bunun mümkün olmadığı anlaşılınca, trenin Pernik garına varmasından sonra paraların alınması düşünülmüş. Ve trenin hareketinden az önce Delço Spasov, Boris İvanov Novanski ve Lüben Darjiev almışlar bu kararı. (Novanski'nin sahte adı Milço Milçev imiş, arkadaşları arasında ise «Toparço» diye bilinirmiş).

Pernik garında paraları alan Delço, İvan Bankov Dobrev, Nestor Petrov Andonov ve Georgi Gla-

goev Georgiev'le buluşuyor. Dördü de Georgiev'in evine gidip paraları orada bölüşüyorlar. Delço sadece 2.000.000 leva alıyor, Bankov ile Georgiev 7.000.000 Nestor da 3.000.000 leva alıyor. Bankov'la Georgiev aldıkları 7 milyonu «Gol birdo» denilen bir yere gizliyorlar. 3 milyonu da Nestor İvan Damyanov Modev'le birlikte Divotino köyü yolunda bir yere saklıyorlar.

15 haziran akşamına kadar polis organları Pernik'teki suç ortaklarını arayıp buluyorlar ve 10 milyonu ele geçiriyorlar.

Arkadaşlarına 10 milyon levayı teslim ettikten sonra Delço Sofya'ya dönüyor. Rodopi sokağı 96 numarada oturan Vodeniçarov'lar ailesi Yordan ve Violeta'larda kalıyor. Onların evine gitmezden önce Sofya'lı Elena Argirova'ya teslim ediyor 2 milyon levayı. Ertesi akşamı Delço ve Novanski İhtiman kasabasına arkadaşlarına gidiyorlar. Oradan da Delço kendi köyü olan Poibrene'ye geçiyor. Burada yakınları onu hükümet makamlarına bildiriyorlar ve 17 haziranda Delço yakalanıyor.

Delço Spasov'un arkadaşı Boris İvanov Novanski «Toporço» gizli üçüncü bir arkadaşları Sofya'nın Bogövtsi köyünden Atanas Gılıbov Lenkov'la Sofya'ya dönüyor. 15 haziranda Novanski ve Gılıbov polisle silâhlı bir çatışmada Oborişte sokağında öldürülmüşlerdir.

Delço Spasov ve ele geçirilen ortakları hakkındaki araştırmada polis Pernik komünist örgütünü tümü ile meydana çıkarmıştır. Tahkikat dünkü gün sona ermiş ve tutuklulardan 30 kişi adliyeye teslim edilmiştir.»

Bunu kaç kez okuduğumu hatırlamıyorum. Ne kadar üzüldüğümü söyleyebilmek güç.

12 milyonun çalınması olayı, bu cesur eylem hakkında ayrıntıları daha geç öğrendim. Buna Sla-

veyko ile Stamo da katılmışlardır. Dolaylı olarak benim de katılmış olduğum bu olayı etraflı olarak daha sonra anlatacağım için okurlar bağışlasın.

27

İş, iş... Slaveyko, Stamo ve Neno ile buluşmalarım sıklaştı. Türlü sorunları görüşüyordum. Ama çokçası onlar bana fabrikadaki işleri, işçilerin neler düşündüklerini, iş sağlığı ve çalışma koşullarını soruyorlardı. Dökümhanede nasıl ağır şartlar altında çalıştığımızı, ciğerlerimizin oksitle dolduğunu, dumandan gözlermiizin yandığını, vantilâtör tertibatı veya çalışma koşullarını az çok iyileştirebilecek başka çareleri düşünenin olmadığını anlatırdım onlara. Ben bunları anlatırken Slaveyko hiddetleniyor, ceplerini karıştırıyor, dişlerini sıkıyordu. Limon gibi sararan yüzüne tekrar kan geliyor, kor gibi oluyordu. Coşkun tabiatlı bir kişiydi. Herşeyden etkilenirdi. Başkalarının ıstırabı, kederi, onu da kederlendirirdi.

— İşçi sınıfını şeker kamışı gibi sıkıyorlar. Kan kalmadı damarlarında. Viran kulübelere tıkmışlar insanları, sağlıklarını düşünen yok. Ama sonu gelecek bunun. Hiçbir haksızlık sonsuzadek devam etmemiş, edemez.

Stamo başka mizaçta idi, burjuvazinin kötülüklerini alay ederek karşılardı. Neno ikisinin ortasında bir şeydi.

Onlarla her buluşmadan sonra bilgilerimin arttığını hissediyordum, çünkü politika ve Sovyetler Birliği'ndeki hayat, konuşmalarımızın temelini teşkil ederdi.

Hemen her pazar günleri Stefço ile başkent içinde dolaşmaya vakit bulurduk. Sessizce vitrinlerde türlü yiyecekleri seyreder, sonra bir mahalle

parkına oturur, savaştan sözetmeye başlardık. Artık hayranlıkla konuşulacak şeyler vardı. Hitler'in «şimşekleri» sönüyordu, Alman süngüsü Stalingrad'da granite çarpmış, kırılmıştı, «yenilmez» general Paulus şansız, nişansız gitmişti... Başkent hep öyle «yeni çağın bir yıldızı» gibi parlıyordu. Hitler, çok mutlu olduğu halde, proletaryanın kalbini ateşe veremedi. Bu, Napolyon zamanındaki Rusya değildi, Lenin'in, Stalin'in, sosyalistlerin Rusyası idi.

Stefço hoşsohbet bir arkadaştı. Gazeteleri karıştırır, bildirileri okur, «yıldırım harbi» ni maytaba alır, geri çekilmelerin geçici olduğuna, Rus komünistlerine askeri sürprizler hazırlandığına dünyayı inandırmak için Hitler'in, Göbels'in, Göring'in ve generallerin sık sık verdikleri demeçlere alaylı tamamlamalar yapardı. Kışın yaz taarruzlarına, yazın da kış taarruzlarına hazırlanırlardı. Ama dünya dünkü dünya değildi, faşist canavarın ecelinin yaklaştığını çok iyi anlıyordu.

Bir pazar günü Stefço çatık bir yüzle geldi yanıma.

— Niye çatık kaşlısın böyle, kara gömülüp kalan Hitler'in askerlerine mi yanıyorsun yoksa? dedim.

Gülümsemeye çalıştı ama, belliydi ki, neşesi yoktu.

— Askere alıyorlar. Yazık emeğe...

Hangi emeği kastettiğini anladım. Mühendislik işletmesinde daha işe başlamadan önce Botevgrad askeri şubesine gidip ana babasının yaşlı ve bakacak kimseleri olmadığını söyleyerek subaylardan askere alınmamasını rica etmeye karar verdik. Olacak iş mi, saflık işte. Arabakonaktan geçen şoseye çıktık, bir taşıta rastlarız diye umut ediyorduk. Ama hiçbir kamyon geçmedi. Sonra bir at

arabasına bindik, bir yere kadar gittik, oradan da Sarantsi'ye kadar yaya yol teptik. Meyhaneye oturduk. Stefço, tanıdık bir kamyon şoförü buldu. Onunla Botevgrad'a gitti, ben Sarantsi'de kalıp bekledim. Döndüğü zaman şendi, orada bir subay söz vermiş, bu savaş yıllarında fakirlerin sıkıntısını bildiği için işi yoluna koyacak olmuş. Ama işte, yeniden alay edilmişti fukaralarla ve en çok bu üzüyordu Stefço'yu.

— İyi bil ki, bu devlette memurların çoğu şarlatan. İnsan gibi davranan yok. Hepsi alay etmeye, seni aldatmaya, dolandırmaya bakıyor, dedi Stefço.

— «Çar hazretlerine» hizmet edeceksin, yok başka yol.

Stefço iğnelenmiş gibi yerinden sıçradı, sonra gülümseyerek:

— İyi hizmet görürler benden...

— Görüyorsun, başka çare yok.

Böylece Stefço giydi asker elbiselerini. Belki de en iyi tek ben hissettim yokluğunu. Kardeş gibi olmuştuk onunla.

Bir gün Neno'ya yine yakındım:

— Çalışıyorum, çalışıyorum, yine yok. İşte bak, üstüm başım elâlem arasına çıkacak gibi değil, ekmeğim ekmek değil. Pazar günlerine de bir iş bul bana, dedim.

Neno biraz düşünerek:

— Georgi Milenkov adında biri var, bizimkilerden, onu bulacaksın, dedi.

«Baraba» dedikleri Georgi Milenkov şimdiki CSKA stadı, «AS - 23» stadında küçük bir barakada yaşardı. Spor yarışmaları olan günlerde limonata, çekirdek, bonbon v.d. satardı. Limonata kasalarını yüklenip stadyumu dolaşacak yardımcılara ihtiyacı vardı Milenkov'un. Benim de böyle bir yardımcı olmam lâzımdı. Neno tavsiye etti beni.

Başka zanaatı da vardı Milenkov'un. Su tesisatlarını onarıyor, tenekecilik yapıyordu. Kendi işliği yoktu, tüm aletlerini yıprak bir meşin çantaya doldurur ve zenginlerin evlerini dolaşırdı. Birkaç kez avukatın evinde de çalışmış. Neno ile oradan tanışıyorlardı. Bir defa Neno'ya kömür taşımada yardım ederken, Baraba'yı da orada gördüm. Sonraki pazar ona yardımcı oldum. Limonata şişeleriyle dolu kasayı yüklenerek stadyumda dolaşmaya başladım. Hava sıcaktı, diğer taraftan ihtiraslarını da bastırmak, serinlemek için seyirciler kapışıyorlardı limonataları. Elli adım bile geçmeden kasa hafiflerdi. Dönüp başkasını alırdım. O gün için Georgi'ye kosa bir yığın kasa indirmişlerdi. Kollarım sızlamış, parmaklarımı bükemez olmuştum, bacaklarım kopmuştu ama, durmak yoktu, çünkü dolu şişeler vardı daha.

Maç bitti, çile de bitti. Stadyum boşaldı. Adamakıllı yorulmuştum. İşveren yemeğe davet etti eve. Güzel bir akşam yemeği hazırlamıştı karısı. Gelecek pazar için de anlaştık. Ama hava çok serin oldu o pazar. Sert bir rüzgâr esiyordu, herkes yakasını kaldırmış, ceketine büzülmüştü. Limonata gitmiyordu.

Böylece güz geldi. Neno avukatın evinde kaloriferi yakmaya başladı. Sıkça uğrar yardım ederdim ona, bazen kömür taşır, bazen çöpleri, külü atar, bazen de başka işler yapardık. Neno ile şöyle anlaşmıştık: Samuil sokağından ıslık çalacaktım. Neno pencereden görünürse, eve girebilecektim, görünmezse, evde yok, ya da meşgul demekti, geçip gidecektim.

Şubatın sonu. Adamakıllı kış. Kar dize kadar. Fabrikadan yardıma giderdim Neno'ya. Eve geç dönerdim. Sisli, soğuk bir günde sabahleyin erkenden, tam fabrikanın avlusuna gireceğim sırada, arkam-

dan biri haykırdı. Dönüp baktım, Slaveyko ile Stamo. Biraz telâşlı gibiydiler. Başka zaman öyle gördüğüm yoktu onları. Beni bir yana çekerek:

— Kötü bir duruma düştük, dedi Slaveyko. Bize yardım etmelisin. Yukarıda insan yattığını avukat anladı. Durum gergin.

«Avukat anladı...» Bu söz beni soğuk bir duş gibi etkiledi, bu, Neno da güç bir duruma düşmüş demekti.

— İşten sonra git, akşam orada kalıp yattığını söyle.

Bir şeyler düşünüp uydurmak lâzımdı. «Gece geç vakit Neno'nun yanına geldim. Yanımda tencere ve başka kapkacak vardı, köye bizimkilere götürmek için almıştım. Uyumuş kalmışım. Köye gidiyorum, onları almaya geldim,» diyecektim.

Çok ağır geçti o gün. Vardiya sonuna kadar zor dayandım. Çabucak yıkanıp döner kapıdan çıktım. O sokak, bu sokak, yetiştim avukatın evine. Bu kez Neno'nun yukarda olup olmadığını anlamak için ıslık çalmadım, bir solukta merdivenleri çıkıp zilin düğmesine bastım. Yüreğim tedirgindi, sanki bir polisin çıkmasını bekliyordum. Oysa hiçbir şeyden haberim yokmuş gibi sakin görünmek lâzımdı.

Hizmetçi kız Nona geldi kapıya. Artık tanışıyorduk, bir dereceye kadar da dost idik.

— O, Grigor, buyur, dedi.

— Neno burada mı? diye sordum kesik kesik. Merdivenler yormuştu beni.

— Yok. Niçin aradın?

Sakin değildim, ama çabucak kendimi toparlayıp:

— Ben... akşam tavan odasında, onun yanında kaldım. Köye götürmek için bir tencere ve başka ufak tefek şeyler almıştım. Bu akşam gidiyorum da, almaya geldim.

— E, buyur, geç, diyerek içeri davet etti Nona, ama ben girmedim.

Daha sonra Nona'dan öğrendim ki, hanım onu çağırıp zili kim çaldı diye sormuş. «Neno'nun kardeşi Grigor,» diye cevap vermiş hizmetçi kız ve akşam burada kaldığımı, bıraktığım bazı eşyaları almaya geldiğimi anlatmış. Avukatın da kulağına ulaşmış bu, inanmış ve durum normalleşmiş.

Hizmetçi kızın tavanda da sık sık işi oluyormuş. Olaylar da öyle gelişiyormuş ki, Neno'nun odasına daha sık gelip gitmek gerekiyormuş, bu yüzden de hizmetçinin güvenilir bir kimse olması, gelenleri tanıması ve gizlemesi lâzımmış. Nona bu işe göre değilmiş, ama «değiştir bu hizmetçiyi», denebilir mi avukata? Onun için başka bir çare düşünmüşler. Nona avukattan, hanımından, işinin ağırlığından sık sık yakınırmış, Neno da zenginlerin evlerinde yoksul kızların nasıl sömürüldüklerini abartarak anlatıyormuş. Sonunda köye dönmesini salık vermiş ona. «Hem sizinkilerin yanında olacaksın, emeğin de sömürülmeyecek, aşağılanmıyacaksın,» diyormuş.

«Orası öyle,» diyormuş Nona içini çekerek ve gözleri yaşlanırmış, ama kararını da veremiyormuş bir türlü.

Umudu kesmiştik artık. Ama bir gün Nona giysilerini bir torbaya doldurup avukatla, hanımı ile vedalaşarak çekti gitti köyüne. Avukat biraz tasalandı bu işe, Nona gibi uysal, hamarat bir kız bulabilecek miydi acaba? Ve Neno'ya:

— Bak, bul bir hizmetçi kız, nasıl olmalı, biliyorsun, dedi.

Neno artık hazırlamıştı birini. Karşıki apartmanda, Samuil sokağında çalışan bir hizmetçi kız vardı. Avukatın evinde yer açılınca, anlaşmaları için kızı yolladı onlara.

Vasilka idi adı, esmer, kısa boylu, zayıf bir kızdı. Breznik köylerinden Giginitsi'dendi. Büyük bir yokluk içinde büyümüştü.

Vasilka ile tanıştık, sonra o beni kızkardeşi Vita ile tanıştırdı. Vita ile şehir içersine çıkmaya başladık, havalar ısındıktan sonra Vita bizim Vitoşa gezilerine de katılıyordu.

28

Hiçbir zaman bu sabahki gibi uyuyup kalmış değildim ve gecikmemek için kovalıyorlarmış gibi koşuyordum, arabaların geçip gitmesini beklemeden sokakları aşıyordum. Şoförler kızarak arkamdan haykırıyorlar, kimileri basıyordu küfrü. Saatım olmadığı için kaça geldiğini bilmiyordum. İşletmeye yaklaştığım zaman, ağzında sigarası, elinde şık bir bastonu olan bir baya rastladım. Saatı sordum ona. Elini cebinden çıkarmaya üşendi ve oluorta bir cevap verdi. Söylediği doğru ise, vardiya artık işe başlamış demekti. Hemen koştum ve işletmeye girmezden önce arkamdan biri haykırdı. Baktım, Neno. Onun böyle vakitsiz gelişi endişelendirdi beni. Kötü şeyler geldi aklıma.

— Etrafına bakınmadan koşuyorsun, dedi.

— İşe geciktim, sonra bulurum seni, diyebildim soluk soluğa.

— Daha yarım saatın var, diyerek teskin etti beni. Çok tutmayacağım. Sadece şunu söylemeye geldim: İşini öyle yap et ki, cumartesi günü Vitoşa'da ol.

— Geziye mi?

— Evet. Orada bekliyeceğiz seni, her zaman toplandığımız yerde.

Başımı çevirip işletmenin avlusuna girdim. Boşuna telâş etmişim. İşbaşı edilmemişti daha.

Üç gün kalmıştı hafta sonuna ve çabuk gelip geçti bu günler. Çoktanberi Sofya'nın isinden, dumanından uzaklaşmış da değildim, tam zamanında geldi bu çağrı, bol bol temiz hava alabileceğim. Hem de çok iyi geçiyordu bizim bu kır gezileri. Eğlence, cümbüş, oyun, güreş, şakalaşmalar, politikadan, savaştan sözetmeler v.d. eğlenceli geçiyordu. Slaveyko ile Stamo da orada olunca, daha da ilginç olurdu. Slaveyko, Sovyetler Birliği'nden sözederdi ve nereden biliyor bunca şeyi diye daima sorardım kendi kendime .

Cumartesi günü güzelce hazırlandım kır gezisine. Pençeleri yenmiş, dikişleri sökülmüş ayakkabılarımı parlattım, hem hergünlük, hem bayramlık olan giysilerimi yamayıp fırçaladım.

Belirtilen yerde hep tanıdık arkadaşları buldum, sevindim, bir yandan da üzüldüm, çünkü Slaveyko ile Stamo yoktular. Neno'ya yaklaşarak:

— Ötekiler nerede? diye sordum.

O, omuz bükerek, bilmem, dedi. Daha fazla soramadım, çünkü ötekiler:

— Kardeşler fısıldaşmasınlar, fiskoslar arkadaşlığa yakışmaz, diye taş attılar bize.

1943 haziran ayının son günleriydi, nedense sokaklarda yolcu görünmüyordu pek. Daha çok başörtülü kadınlar vardı, erkekler seferber edilmişlerdi. Köpeklerini yedeğine almış, durmadan onlarla konuşan süslü püslü madamlar da görünürdü sokaklarda. Anlaşılan savaş salt bizim boydan insanların sofrasını fakirleştirmişti. Biz Vızrajdane ve Makedonya meydanına doğru yürüdük. Avukatın görebileceği bir yerde tramvaya binmek istemiyorduk.

«Beş» tramvayına bindik. Kınyaievo'da indik. Ormana girmeden önce biri kasket salladı bize. İki kişiydiler, dik bir yerde yan yana duruyorlardı. Ko-

layca tanıdık, Slaveyko ile Stamo. Sevindim, yine öğrenecektik yeni birşeyler. Dağcı ceket ve pantolonları, turist ayakkabıları, damalı kasketleri, sırt çantaları ile ikisi de çok iyi giyinmişlerdi. illegal diyemezdi insan bunlara, tüccar kılığı vardı ikisinde de, işletme sahibi veya o zamanlarda moda olan lokanta sahibine benziyorlardı.

Bu iki «vergi memurunu» baştan aşağı süzdüm ve gizlice gülümsedim. Slaveyko ve Stamo, Vitoşa dağını iyi tanıyorlardı, eğri büğrü patikalardan sık çalılık, koruluk içlerinden geçerek bir saat kadar sonra yeşil otlarla kaplı küçük bir alanda durduk.. Güneş erkenden başlamıştı kızdırmaya.

Sıcak ve rüzgârsız bir gündü. Böyle günlerde Vitoşa çekicidir. Ağaçların o koyu yeşil rengi gözleri dinlendiriyor, otlardan, çiçeklerden yayılan hoş kokular mestediyordu. Açılmış çiçekler gelecek baharda aynı otlara, bitkilere hayat verecek tohumların ağırlığından başlarını eğmişlerdi. Arılar vızıldaşarak son çiçek tozunu toplamak için acele ediyorlardı. Kuşlar da daha tatlı ötüyorlardı. Ben arkadaşları biraz bırakarak bir kayanın üzerinden dağın yamaçlarını seyretmek için on onbeş adım kadar uzaklaştım. Dile getirilemez bir halı gibi serilmişti dağ, başkente doğru. Büyük kent güneşin altın renkli ışıklarına gömülmüştü. Sıcaktan hava titriyor ve uzak görünüyordu, kent.

Arkadaşların yanına döndüğüm zaman dikkat ve çeviklik isteyen bir oyun oynuyorlardı, hepsi sen, neşeliydiler. Ben de katıldım oyuna. Daha sonra kovalamaca oyununa geçildi. Bu oyunlar kaslara bir idman oluyordu. Organizmayı sağlamlaştıran başka idmanlar da yaptık.

Öğle yemeği vakti gelmişti. Güneş tepemizde, kızdırıyordu. Arkadaşlar çantalarından birkaç kon-

serve, koca bir kalıp peynir, sebze ve yemiş çıkardılar. Gözler faltaşı gibi açıldı kimisinde, bu açlık yıllarında neredendi bu ince yemekler! Ama ben biliyordum avukattan aşırıldığını, hemen gözümün önüne geldi mahzendeki erzak deposu. Avukat, iki dünya savaşı geçirmeye yetecek erzak yığmış, saklamıştı mahzene.

Öğle yemeği neşeli geçti. Yemekten sonra Slaveyko'dan olaylar hakkında birşeyler anlatmasını rica ettim. Herhangi bir şeyi tekrarlarsa bile, yine memnun kalacaktım. Diğerleri de desteklediler beni. Slaveyko naz etmeyi, kendisine yalvartmayı sevmezdi ve başladı konuşmaya. Dostlarımızın fedakârlıklarından, kuruculuktaki başarılarından, cephe haberlerinden, Kızılordunun zaferlerinden söz etti. 1943 yılının ortalarında bu zaferler artık gizlenemiyor, herkesce biliniyordu. Ağzımı açmış dinliyordum, utandım bu halimden, ama baktım, ötekiler de benim gibi ağzı açık dinliyorlardı.

Güneş, dağın en yüksek tepelerinin ötesine eğilince, Slaveyko onu izlememi işaret etti. Küçük bir vadiye indik. Herhangi bir şaka düşünmüş olmalı, dedim kendi kendime. Ama gergin yüzünü, düşünceli ve anlamlı bakışını görünce, şaka değil, ciddi birşeyler düşündüğünü anladım. Elindeki bir dalı ikiye kırdı, sonra birkaç parçaya daha böldü. Tasalı görünüyordu. Onun bu hali bana da geçti. Cesur, mert, soğukkanlı bilirdim onu, tabanca karşısında bile gözü yılmaz, derdim. Şimdi bu endişe, tasa ne demekti?

— Fabrikayı bırakman gerekli, dedi Slaveyko doğrudan, ama ihtiyatlı olarak. Gerekli...

Şaşırdım kaldım. Gözlerimiz karşılaştı. Fabrikayı terketmek! Birdenbire? Hem de niçin?

— Avukatın yanında çalışacaksın.

İrkildim, kendimi tutamayarak itiraz ettim:

— Asla. Avukatın evinde hizmetçi olayım, beni köle gibi kullansınlar, aşağılasınlar... lâf olmasın, ırgatlığın ne olduğunu gördüm ben. İşsiz değilim. Şimdiki işim de kolay değil ama, hiç olmazsa, bir zanaat sahibi olacağım.

Slaveyko avucunda sıktığı dal parçalarını attı:

— Haklısın, ırgatlık hayat değil. Ama büyük bir dava uğruna bazan aşağılanmaya, çileye katlanmalısın, dedi. Sonra yakınıma gelerek etrafına bakındı ve: Esas görevin ateşçilik değil, başka, çok önemli bir görevin olacak. Güvenilir bir kimse lâzım, anlıyor musun?

Slaveyko sustu, ilk dökülen yaprakların üzerine eğilerek yeniden bir dal aldı, elinde kırıp ufaladı onu ve savaştan, her namuslu insanın yerinden, bu gergin zamanlarda benim gibi henüz erginleşmemiş çocukların bile oynadıkları rolden sözetmeye başladı.

— Savaş, hiçbir şeyle göze batmayan sıradan insanlar tarafından da yürütülüyor. Bu muazzam savaşta onlar önemli rol oynuyor. Sen yaşta yüzlerce genç tehlikeli işlere koşulmuşlardır, davaya kimi yaşlılardan daha ateşli, daha fedakârca hizmet ediyorlar. Şüphesiz, savaş acımasız, ama bu bizi ürkütmemelidir. Biliyorum, tekniği seviyorsun, ama unutma, bir gün zafere ulaştıktan sonra mühendislik okuyacaksın. Yeni devletimizin mühendise, doktora, okumuş insanlara ihtiyacı olacak...

Bir hayli konuştu Slaveyko. Onun sözleri beni yarınlara, yolu acımasız bir savaştan geçen yeni bir hayata götürdü.

Neno'nun askere gideceğini söyledi Slaveyko. Yerine başka bir çocuk arıyormuş avukat. Bu çocuk «bizim» olursa çok daha iyi olur, dedi, fazla birşeyler açıklamadı.

İşi bırakmak için dilekçe vermezden önce şubenin şefi Georgiev'le konuşmaklığım gerekiyordu. Kendisinin de küçük bir işliği vardı, birkaç işçi çalıştırıyordu burada. Siparişler artınca, pazar günleri bizim çocukları gündelikçi tutardı. İşi niçin bırakmak istediğimi, uydurduğum nedenleri söyledim ona. Babam, dedim, köye dönmemi istiyor, yalnız, işe gidecek adamı yok. Georgiev şaştı. İşimden memnundu ve her ne pahasına olursa olsun, beni yanında tutmak istiyordu. Aldığım ücretten belki memnun olmadığımı sordu. Dedim, sorun, ücret azlığı değil, babamın yardımcıya ihtiyacı olması. Elini omuzuma koydu, yanılmamak için düşünmemi tavsiye etti. Ücretim gerçekten azmış, ama devlet bu kadar veriyormuş, yardım edebilmek elinde değilmiş. İstersem onun işliğinde de çalışabilirmişim, beni iyi tanıyormuş, güveni varmış bana, gündeliğimi yirmi leva arttıracakmış.

Kaçamaklı cevap verdim. Ötekilerle görüşmek gerekiyordu.

Slaveyko'ya, Stamo ve Neno'ya durumu anlattım. Düşündük taşındık, babam kararında kesin, çare yok, köye döneceğim, diye cevap verecek oldum.

Dilekçeyi yazdık. Devletin istediğini babam topraktan yalnız başına çıkaramıyor, işçiye ihtiyacı var, beni çağırıyor, diyerek işi bırakmamın nedenlerini uzun boylu anlattık.

Dilekçeyi Georgiev'e götürdüm.

Beni ne pahasına olursa olsun, kendi işliğine almayı düşünmüş olduğu için biraz gözdağı vermeye çalıştı:

— Çocuk, dikkat et, savaş yılları. Şimdi ancak sabotajcılar işi terkediyor. Yaşın küçük de olsa, seferber edebilirler seni. Bir lâf söyledim mi, giydirirler sana asker rubasını. Bu sözlerinden son-

ra ihtiyatlı davranmak gerektiğini anladım, yalvarmaya döktüm işi. Yumuşadı ve yardım etmeye razı oldu.

Ayrıldım fabrikadan.

Avukata gitmezden önce Neno, Slaveyko ve Stamo ile buluşacağımızı söyledi. Fabrikadan iyilikle ayrıldığımı öğrenince ikisi de sevindi.

— Demek «tayin ediyoruz» seni! Avukatın yanına gidiyorsun, Neno seni takdim edecek. Pazarlık mazarlık yok. Neno nasıl çalıştı ise, sen de aynı şartları kabul edeceksin, dedi Slaveyko.

Neno konuşmuştu avukatla benim için, gittiğimiz zaman ev kıyafetiyle bulduk onu. Koltuğa yan gelmiş, bir Alman dergisine dikmiş gözlerini. Ne zaman girdiğimizi duymadı. Neno ayaklarının ucuna basarak yürüyordu, bir alışkanlık haline gelmişti bu onda, ben de sıkılmaktan, biraz da korkudan yere basamıyordum. Acele etmiş olmadık mı acaba? Ya bizi kovarsa, beni kabul etmezse halim nice olur? Fabrikaya almazlar artık.

— A! Siz mi, dedi hayretle Pupeşkov dergiyi dizlerine bırakarak. Konuşmak için acele etmeyerek, radyonun düğmesine elini uzattı, bir müzik buldu, kırarmış sivri sakalını sıvazladı ve:

— Neno, söyle dedi.

— Kardeşim, Grigor, iş için...

Avukat beni yukarıdan aşağıya şöyle bir süzdükten sonra karısını çağırdı. Hanım kapının biriinden göründü, yüzüne krem sürmüştü. Bizi görünce biraz sıkılır gibi oldu ama, geldi geçti. Sonra ikisi de iyi tanıyorlardı beni, yabancısı değildim bu evin.

— Vena, Neno'nun yerine kalacak olan çocuk, Grigor.

Hanım, hizmet edebilecek miyim gibisinden anlamlı anlamlı baştan ayağa bir süzdü beni, sanki hayvan satınalıyordu. Kanıma dokundu, ama

arkadaşların öğütlerini hatırladım da sıktım dişlerimi.

Avukat yüksek sesle çalmakta olan radyonun sesini kıstı.

— E?

— Hata etmeyiz. Neno'dan çok hoşnuduz. işgüzar, itaatlı, iyi, namuslu. Herhalde o da ağabeyi gibi olmalı.

Avukat da bunu bekliyordu, sorun bitmiş demekti. Yeniden dergiye çevirdi gözlerini. Hanım eliyle yenini düzelterek Neno'ya:

— Göster ona odaları. Görevlerini söyle. Bizde düzen biraz daha başka. Bilmesi gerekli, dedi.

Odadan çıktı. Neno ilkten beni yemek odasına götürdü ve nerede ne var, gösterdi, anlattı.

— Sabahları saat sekizde kahvaltı masaya konmuş olmalı. İşte, masanın şurasına. Bay Pupeşkov daima buraya oturur. Ama Vasilka kahvaltıyı koymazdan önce sen gazete satılan barakaya koşup Utro, Zora gazetelerini, öğleden sonra da Dnevnik gazetesini alıp getirmelisin. Avukat, kahvaltı sırasında gazetelere göz atmayı sever. Sonra süpürgeyi alıp avluyu süpürürsün. Bu arada hizmetçi kız gazeteleri henüz yatağında olan hanıma götürür. Hanım da tereyağı, limon, rafadan yumurta, kaşer peyniri, salam v.d. ince yemeklerle kahvaltı ederken politikayı izler. Bunu Vasilka yapacak. Havalar soğumaya başlayınca, bu işlerin yanısıra bir de kaloriferi yakma görevi çıkar ortaya. Saat dörtte kalkacaksın ve... Ne yapılıyor anlatacağım. Sonra bunları biliyorsun sen.

Misafir odasına geçtik. Yerde kocaman, şahane bir halı döşeliydi. Meşin kaplı sandalyeler, masanın üzerinde dışardan alınma ipekli örtü vardı. Neno halının bir ucunu kaldırarak döşemede küçük bir düğme gösterdi bana:

— Bu, dedi, zilin düğmesi.

— Niçin orada ya? diye hayretle sordum.

— Hanım burada oturur. Vasilka'yı ya da beni isteyince, bağırmamak için ayağı ile bu düğmeye basar ve mutfaktaki zil çalar. O zaman hemen koşar, kibarca kapıdan görünürsün.

Öteki odaları da dolaştık. Bazılarını önceden biliyordum. Neno ile girip görmüştüm ona misafir geldiğim zaman. Hepsini dikkatle gözden geçirdim ve kabul edildiğim için mutlu hissettim kendimi, çünkü Neno'nun yaptığı o bilmediğim, ama az çok sevdiğim yararlı işi yapacaktım. «Vergi memurları» tavanda oturuyorlardı ve Neno'nun yaptığı gibi benim de gizlemem gerekiyordu onları.

— Şimdi de seni arkadaşlara götüreyim, diyerek, Neno daldığım düşüncelerden kurtardı beni.

Tavan odasının kapısını üç kez vurdu. Sonradan bunun parola olduğunu anladım. Kapı aralandı, Slaveyko kucaklaşmak için kollarını açtı, ama Neno ona:

— Efendi, bu ne biçim iş böyle. Bu sizin ev sahibiniz. Öyle şey olmaz, dedi.

Bu şaka «vergi memurlarını» neşelendirdi, Slaveyko'nun dediği gibi işin bir sarsıntıya uğramadan yoluna girmesi sevindirmişti onları.

— Kutlu olsun, arkadaş, diyerek elimi sıktı Slaveyko. Öğrendin mi buradaki yaşam düzenini?

— Neno gezdirip gösterdi her yeri. Zengin hayat yaşıyor âlem.

— Şimdi bizdeki koşulları, hanımın dediği gibi, bizdeki düzeni öğrenmek kalıyor.

Küçük pencerenin önüne bir güvercin konmuş, ekmek kırıntılarını gagalıyordu. Güvercine bakıyor ve şöyle düşünüyordum: «Burada özgürlük severlik ve serbestlik, illegallerin ağır ve tehlikeli hayatı ile birlikte yaşıyor.»

İKİNCİ BÖLÜM.

Bir Çatı Altında

General Rusev:

— 1939'da komünist matbaalarına son verilmiştir.

Madam Vena:

— Öyleyse, nereden alıyorlar bu gazeteleri?

General Rusev:

— Ruslar gönderiyor.

Oysa bu sırada Slaveyko ile Stamo, Rabotniçesko Delo gazetesinin yeni sayısını basıyorlardı tavanda.

1

Avukatın evinden biraz sözedeyim. Önce de söylediğim gibi Pupeşkov'un evi Kınyagina Klementina sokağı 28 numaradadır. (şimdiki Aleksandır Stamboliyski ve Samuil sokağının köşesinde. Bugün orada bir anıt taşı vardır, buradan gelip geçenlere 1939 - 1944 yıllarında bu evde dramatik olayların geçtiğini hatırlatır.) Bu bina İtalyan mimari sanatına göre inşa edilmiştir ve üç kattır. Birinci kat yüksektir, Klementina'dan yana olan odalar geniştir, o zamanlarda dükkân ve yazıhane idi bu odalar. Dükkânların birini uzun boylu, zayıf bir Ermeni tutuyordu, ayna, resim, tablo gibi şeylere çerçeve takma işiyle uğraşırdı. Politika ile ilgilenmediği her halinden belliydi Ermeninin. İlk katın bir kanadında İçişleri Bakanlığında memur Deço Popov oturuyordu. Arkadaşların öğrenebildiklerine göre, siyasi çıkarcılardan değildi, üstelik bir defa tavanda, bavulunda Marks'ın Kapital'ini bulmuşlardı.

İkinci katta Pupeşkov'lar, üçüncü katta da ailesi ve iki hizmetçi kızla doktor Mihaylov oturuyordu.

Çatı katı genişti, iki küçük odası vardı, biri avukatın hizmetçisi kaloriferciye, diğeri de eski eşyalara ayrılmıştı. Güneye, doğuya ve batıya üçer penceresi vardı çatı katının.

Doktor, cilt ve zührevi hastalıklar hekimi idi ve Harbiye Bakanlığında çalışıyordu. Hastaları daha özel idi, «savaşın getirdiği hastalıktan» kurtulmak için sık sık Alman subayları da gelirdi ona.

Koliriferci çocuktan başka evde bir de hizmetçi kız tutuyordu avukat. Başka bir adam yazıhanede duruyor, müşterilerin işlerini düzeltmede yardım ediyordu. Adli işlerde bazı sorunların düzenlenmesine memur edilmişti.

Pupeşkov uzun boylu, dazlak kafalı bir adamdı. Küçük sivri bir sakalı vardı. Şık giyinirdi, daima siyah kostüm, yelek, yakası kolalı beyaz gömlek, kravat taşırdı. Ağır, ama dimdik yürürdü. Siyasi bakımdan o zamanlarda başta Grigor Vasilev'in bulunduğu Lâpçev birliğine mensuptu. Politik yaşamın dışında kalmıyordu. Milletvekilliği ve belediye meclis üyeliğine adaylığını koymuştu. İngilizlere saygısı vardı. Burjuvazinin, kabalık ve sertliklerinden ötürü Almanlardan nefret eden zümeresindendi ve Alman boyunduruğunun İngiliz boyunduruğu ile değiştirilmesini istiyordu.

Avukatın hanımı ev kadını idi, daha doğrusu evde otururdu, ama hiçbir ev işi yapmazdı. Eli sıkı idi, avukat da mülkün bakımını ona bırakmıştı (Doktor Parkı yanında bir apartmanları daha ve Ribaritsa'da bir de villaları vardı). Vergileri ödeme, sıvacı, boyacı v.d. usta tutma işleriyle o uğraşırdı. Çatı katına sadece o çıkar, mahzene de yalnız o inerdi.

Evin mahzeni koca bir apartmandı. Bir kısmı kalorifer kazanı, bir kısmı kömür için ayrılmıştı (her yıl 20 - 30 ton kömür alınırdı). Mahzenin başka bir yerinde çeşmeler ve çamaşır tekneleri vardı, hizmetçi kızlar saatlerce kalırlardı orada. Mahzenin kalan yeri, arkadaşların dedikleri gibi «erzak deposu» idi. Pazarda gıda maddeleri bulunmaz, ama burada bol miktarda yağ, sandıklarla şeker, yumurta, sucuk, balık, türlü konserveler ve daha nieler yoktu.

Neno görevi bana teslim ederken, avukatın «erzak deposundan» ara sıra arkadaşlara bir şeycikler vermemi söyledi. Bundan başka haftada bir, şehir hamamında kuyrukta beklememek için, buraya inip yıkanacaklarını söyledi.

Avukatın evi o zamanın burjuva evlerinden biri idi, ailenin, Bogdan Filov hükümetinin yüksek makamlarındaki kişileriyle ilişkisi vardı. Harbiye bakanı general Nikola Mihov'la, yüksek rütbeli memurlar gelip giderlerdi, general Rusev ile ise akrabalık bağları vardı. Zengin ziyafetler verilirdi bu evde ve ziyafet sırasında ajanlar evin etrafında dolanırlardı. Aynı zamanda da yukarda çatı katında Rabotniçesko Delo gazetesi basılırdı. Neno burada iken böyleymiş, yerine ben geçtikten sonra da böyleydi.

Akşam benim için bir bayramdı. Kazanılmış bir zafer havası vardı tavan katında. Arkadaşlar, avukatı aldatıp güvendikleri bir kimse buldukları için memnundular, çünkü iş sekteye uğramıyacaktı. Ben de artık yerimi bulmuş hissediyordum kendimi. Oysa işimin ne olduğunu henüz tam anlamiyle bilmiyordum. Şimdilik bildiğim, Slaveyko ve Stamo'yu gizlemek.

Bir somya getirip iki iskemlenin üzerine koy-

duk, döşeğin üstüne örtüyü yaydık, kapıyı kilitleyip oturduk.

Nelerden sözetmedik o akşam. Ağır ve çetin savaştan sonra gelecek günlerin sonsuz bir öyküsü idi konuşulanlar. Slaveyko anlatmasını da bilirdi, merakla dinlettirirdi kendini. Cepheden sözetmeler bittikten sonra, Slaveyko benim görevlerime geçti:

— Önce şunu bilmelisin ki, senin efendilerin gayet cimridirler. Sakın aldatmaya çalışayım deme. Politika seni ilgilendirmiyormuş gibi davranacaksın. Unutma ki, avukat eski kurtlardan, gazete alıp getirirken kimi kez seni izleyebilir. Gazetelere hiç göz atma. Bize Nişka sokağındaki bayiden gazete alacaksın. Ama avukata görünmemek için gözünü dört açacaksın. Anlaşıldı mı? Gizli gideceksin Nişka'ya. Bize Zarya alacaksın. Hepsi aynı bulamaç ama, biraz daha gerçekçi bu gazete.

Yatma sırası geldi ama, kimse acele etmiyordu uyumaya. Hiçbirimizin uykusu yoktu, heyecanlı idik, ama Neno daha da heyecanlı göründü bana. Bu endişeli ve gergin hayata, bu risk ve tehlike dolu ama aynı zamanda anlamlı ve zengin hayata veda etmesi gerekiyordu. Rahat değildi, heyecanı üzüntüye dönüşüyordu, yüzü kederliydi. Benim de hiç uykum yoktu. Devam etmesini istediğim tatlı bir rüya gibi geliyordu bunlar bana.

Elektrik düğmesi kapatıldı, zifiri bir karanlığa gömüldü oda. Yatak birkaç kez gıcırdadı, sonra çöken bir sessizlik içinde yorgun, ama işinden memnun bir adam gibi derin derin solumaya başladı biri. Galiba Slaveyko idi. Az sonra ötekiler de uyudu. Sadece ben yummamıştım gözlerimi karanlıkta. Göklere yükselmiş ve aynı zamanda bir boğanın boynuzları arasına düşmüş gibi hissediyordum kendimi. Biraz uyudum mu, uyumadım mı, hatırlamı-

yorum, ama arkadaşların uyandığını duydum, iş zamanı gelmişti. Ben de kalktım. Henüz şafak sökmemişti, köyde dedikleri gibi, ilk horozlar ötmemişti. Bakkallarda olduğu gibi yağlanmış mavi bir önlük verdiler bana.

— Kuşan şunu da giysilerine kuşku uyandıracak lekeler yapışmasın, dedi biri.

Sokaktan ışık görünmesin diye Neno pencereye siyah bir karton gerdi ve açtı elektrik düğmesini.

— İşte terlikler de, burada ayakkabi ile gezilmiyor, ayak sesi, en ufak bir ses bile kesinlikle yasak. Bunu kafana iyice yerleştir, kedi gibi sessiz olacaksın, dedi Neno.

Somyaya yer açmak için akşamdan çıkardığımız masayı içeri aldılar. Slaveyko merdiveni tavan kapısının duvarına dayadı, yukarı tırmanıp az sonra bir demir levha ile iki daracık bavul uzattı. Ne oluyor, hâlâ anlamıyordum. Uzanıp bavullardan birini aldım, ağırlığına şaştım, sanki kurşun dolu idi içi. Bavulları açtığım zaman gördüm, gerçekten kurşun, matbaa harfleri vardı bunlarda. «Vergi memurlarının» işini anlamaya başladım. Birkaç dakika içinde demir levhayı yerleştirdiler. Slaveyko iç cebinden dürülü bir kâğıt çıkarıp açtı ve ona göre harfleri birer birer dizmeye başladı. O kadar hızlı diziyordu ki, elinin hareketini zor izliyordum. Bu arada Stamo kalın, kare bir camın üezrinde matbaa boyası karıştırıyordu, sonra kâğıt getirip bunları dik dörtgen biçiminde küçük parçalara bölmeye başladı.

İşe başlayınca Slaveyko ile Stamo dikkatlerini oraya topladılar, yüzleri gerildi, kaşları çatıldı, tamamiyle yaptıkları işe verdiler kendilerini. Sadece demir levha ile harflerin çıkardığı hafif bir tıkırtı ile kâğıtların hışırtısı duyuluyordu. Ben her eylemi izliyor, her hareketi kapıyordum. Bir gün-

den daha kısa bir süre içinde o kadar çok şey olmuştu ki!

Gerginlikten incecik bir ter döktü Slaveyko'nun yüzü. Terini silerek bana ve Neno'ya:

— Sizin yardımınız buraya kadar. Şimdi aşağı inip bir bakın bakalım, neler var, neler yok, dedi.

Hiç canım istemiyordu aşağı inmeye ama, nasıl diyebilirdim? Erkendi daha, avukat uykudaydı, derin bir sessizlik içindeydi apartman. Avluya gittim, ama süpürgeyi elime almak istemiyordum. Yeniden yukarı çıktım. Harflerin toplanması bitmek üzereydi. Arkadaşlar bana baktılar, başlarını salladılar, anladıklarını sezdim. Yukarda olup yardım etmek istiyordum. Beni bunun için almamışlar mıydı fabrikadan.

Stamo küçük bir silindire matbaa boyasını sürdü, harflerin üzerinden geçirdi, sonra kâğıt koydu, bir keçe ile örttü ve büyük silindiri geçti.

Sabırsızlıkla biraz acele ederek:

— Bu artık tam bana göre bir iş dedim ve uzandım. O bana bakıp tatlılıkla gülümsedi:

— Evet, bu artık sana. Teori lâzım değil bu işte. Silindiri gezdiriyorsun üzerinde, ama sadece bir yönde, ileri. Dikkatle. İşte şöyle. Ve o ağır ağır silindiri ileri doğru itti, sonra kâğıdı aldı, henüz yaş olan bu çağrıyı bana uzattı. Gözlerimi dikip okumaya başladım, ama daha yarı etmeden, öteki de hazıroldu. Demek çabuk oluyor bu iş, vakit kaybolmuyor.

Pencereden siyah karton kaldırılmış, odanın havalanması için pencere hafifçe aralanmıştı. Aşağıda sokak insan dolu idi. Tramvaylar çalışıyordu. Slaveyko Neno'ya, sonra bana baktı. «Haydi inin aşağıya,» demekti bu.

Aşağı inmezden önce Slaveyko tekrar hatırlattı:

— İtimatları kazanılmalı, sana karşı hiçbir kuşkuları olmamalı. Öyle yap et ki, seni kendi çocukları gibi bilsinler. Vasilka bizim, ona karşı iyi davran, tavanda ne iş yapıldığını o bilmemelidir. Anlaştık değil mi? Geri kalan ayrıntıları önümüzdeki günlerde...

Neno ile doğrudan mahzene indik, iki kova su alıp, süpürürken toz kalkmasın diye avluyu ıslattık, süpürdük, ama biraz ters geliyordu bu iş bana, evde avlu süpürdüğüm yoktu da burada mı süpürecektim. Ama madem gerekiyor, yapmak gerekli dedim. Sonra gazete almaya koştum. Dönüşte gazeteleri bir elimden öbür elime atıyor, ama hiç bakmıyordum, yazılara hiç göz atmıyordum, yani ilgilendirmiyordu haberler beni. Yemek odasına gidip gazeteleri avukatın oturduğu yere bıraktım. O gelmemişti daha. Gazetelerden artan parayı da küçük bir porselen tabağa koydum. Düzen böyleydi burada. Sabahleyin uyandırılmamaları için görülecek ufak tefek masrafların parasını akşamdan bu tabağa bırakırlardı.

Evin önündeki tretuvarı da süpürdük. Avukat kahvaltı ederken ben Nişka sokağına koşup iki Zarya gazetesi aldım, biri yukardaki arkadaşlara, biri de bize idi. Çoğu mahzende okurduk bu gazeteyi.

Mutfakta Vasilka'yı yalnız buldum. Kollarını sıvamış, becerikli bir insan gibi çalışıyordu. Avukat çıkıp gitmişti.

— Ne oluyor? diye sordum selâm yerine.

— Hanımın kahvaltısını götürdüm yatak odasına. Akşam misafirlerden yorulmuş, biraz daha yatmak istiyormuş. Bugün için yapılacak yemekleri söyledi. Harap edecek bu kadın beni. Akşam yatmazdan önce odadan tozu aldım, bu sabah yine öfkeli öfkeli, güzel temizlemediğimi söyledi. Böyleleriyle işi olmasın insanın!

— Çalışacağız, Vasilka. Bu ağır yıllarda daha iyisini bulamayız. Sesimizi çıkarmayıp bakalım işimize. Savaş bitti mi, başka olacak, ama şimdi...

Vasilka yutkundu ve soğandan yanan gözlerini ovuşturdu. Bana boş kovayı göstererek kömür getirmemi rica etti. Doldurup getirdim. Etrafa bakındım, hâlâ bilmiyordum bana ait olan işleri. Vasilka bunu sezdi ve:

— Bekliyeceksin. Hanım sana iş bulacak. Kalksın da, göreceksin... Bil ki, lokma pek ucuz değil onlarda, dedi.

Öyle de oldu. Hanım uykusuna doyup kalktıktan sonra bir sürü iş buyurdu bana: Kasap dükkânına, manava, hale ve daha birkaç mağazaya gidilecekti. Sonra Doktor Parkı yanındaki apartmana ve tekrar bakkala gidecektim. Bir çıkışta birkaç iş bitirebilirdim ama, siparişler birden verilmiyordu. Aklına ne zaman eserse o zaman yolluyordu. Pek ihtiyaç olduğu için de değildi, aylak durmayayım diye yolluyordu öteye beriye.

— Git, mahzeni biraz derip topla. Unutursam hatırlat da Tsvetan'a söyliyeyim kömür meselesini yoklasın. Ağustos geçiyor, kömürü getirmediler daha. Kömürsüz bırakmasınlar bizi. Şimdi savaş zamanı. İnsan kömürsüz kalırsa, ekmeksiz kalmış gibi olur.

Dükkânlara gidip gelirken bir ara bulup yukarı tavana koştum. Arkadaşlar ha bire çalışıyorlardı. Koca bir top hazır çağrı vardı iskemle üstünde.

— Siz, dedim, öğlen yemeği yemeyecek misiniz?

Birbirlerine baktılar. Slaveyko omuz kaldırıp gülümsedi.

— Misafire sorulmaz. Yabancı evdeyiz, ne ko-

yarsan onu yeriz. Misafir umduğunu değil, bulduğunu yer, derler.

Mahzene koştum, iki kutu konserve, mutfaktan da yarım ekmek alıp tavana götürdüm.

— Başkasının malına el uzatırken, dikkat et, el sürdüğün belli olmasın, en ufak bir şüphe üzerine hanım ucunu aramaya başlar. Gözünü aç, onlar kibar görünmeye çalışıyorlar ama, kurnaz, cimri insanlardır, dedi Slaveyko.

Giderek işlerimi öğrendim. Arkadaşların ne kadar haklı olduklarını anladım. Hanım benim ne iş yaptığımla ilgilenmez gibi görünüyordu ama, yakından izlerdi. Bir sabah dükkândan dönerken geri kalan ufaklık parayı fişek yapıp, öyle koydum porselen tabağa. Vasilka yoktu. Bir dakika kadar durup dinlendim, sonra mahzene indim. Döndüğüm zaman fişeği açılmış buldum, belliydi ki, paralar sayılmıştı.

Bir cuma günü Tupeşkova beni yemek odasına çağırdı:

— Al pazar çantasını, bekle beni aşağıda. Pazara gideceğiz, dedi.

Çoğu sebze ve meyve gibi şeyleri hem de seçilmişini karşımızdaki bir mağazadan alırdık ama, avukat beyin hanımı her cuma taze sebze için pazara giderdi. O zamanlarda yakın köylerden kadınlar bir torba veya sepetle biraz maydanoz, havuç, çemen, alaca fasulye, kimi arık bir tavuk v.d. getirip Klementina sokağının yaya kaldırımına çömelirler, mallarını reklam ederek müşteri beklerlerdi.

Hanım hazır olana dek yarım saat kadar bekledim aşağıda. Sonunda yollandık Klementina sokağına. Çoğu yaşlı, siyah başörtülü köylü kadınlar kısık sesleriyle gelene geçene mallarını reklam ediyorlar, ama durup bakanlar, alanlar pek azdı.

Madam Pupeşkova gururlu gururlu önümde gidiyordu, en sonunda kırışık yüzlü bir ninenin önünde durdu. Dikkatle eğilerek iki parmağı ile bir demet maydanoz alıp evirdi çevirdi, dudak büktü.

— Al hanım, al, diye yalvarıyordu nine.

— Ne ediyor? diye sordu Pupeşkova.

— Bir leva.

— Uuu! diye hayretini belirtti Pupeşkova. Bu levalar kolay mı kazanılıyor sanıyorsun! İnsanları soymaya bırakmışlar sizi buraya.

— Çok mu pahalı be hanım. Ne değeri var şimdiki levanın, karın doyurmuyor. Ekmek almak için istiyorum. Giyinip kuşanmak için değil.

Göz ucu ile hanımı izliyordum, maydanoza bir leva vermiyeceğini yüzünden anladım. Dişlerimi sıktım, tiksiniyordum, nineye acıyordum, ama hanımın tarafını tuttum. İtimadını kazanmak gerekiyordu. Hanım:

— Elbette! diyerek öfkeyle sepete attı maydanozu. Hepsi yolmaya, aldatmaya bakıyor.

Öteki satıcılara doğru geçtik, enine boyuna pazarlık ederek on kadar yumurta, bir kilo domates, bir demet maydanoz ve biraz da havuç aldık. Dönüşte eve kadar yolda hep bu köylü kadınlardan, pahalılıktan yakındı madam Pupeşkova. Nasıl yaşanabileceğine şaşıyordu. Ben çantayı mutfağa bıraktıktan sonra tavana koşup olanı biteni çabucak arkadaşlara anlattım. Slaveyko hiddetten morardı ve:

— Tü, alçak burjuva! Tamahkâr dünya! Doymaz bu alçaklar kardeş! Ama hep böyle gitmez bu, turp elle mi çıkar, belle mi, göreçek onlar! dedi.

Akşamleyin yeniden tavana çıkmaya hazırlanırken Vasilka usulca, mutfağa gel, dedi. Arkadaşlara birşeyler ayırmış olmalı, dedim kendi kendime ama, öyle çıkmadı.

— Hanım bugün seni avukata çok methetti. Tam onların aradığı bir çocukmuşsun. Bir sürü şeyler konuştu senin için. Namuslu, tutumlu bir çocuk, dedi. Bugün pazara gitmişsiniz, pazarlık yapmandan sözediyordu, dedi Vasilka.

Sevindim. Demek itimatlarını kazanmışım. Bugünden sonra, herhangi bir yere misafirliğe giderlerken, hiçbir odayı kilitlemiyorlar, birşey saklamıyorlardı bizden.

— Grigor, kilitle dış kapıları, diye söylüyorlardı bana her akşam.

İlkten açkıları geri veriyordum onlara, sonra bir gün, iki gün cebimde tutmaya başladım. Böylece ne lâzımsa, serbestçe yapıyorduk.

2

Klementina sokağı 28 numaradaki matbaadan sözetmek için on yıl kadar gerilere, siyasi ihtırasların şiddetlendiği günlere, ondokuz mayısçıların eylemleri zamanına dönmek lâzım.

Bilindiği gibi 19 mayıs 1934'de darbeciler aşırı derecede gerici bir yasa çıkardılar ve bu yasaya göre tüm siyasal partiler dağıtıldı, her türlü parti ve ve siyasi toplantılar, propagandalar yasaklandı. İlerici partilerin gazete ve dergileri kapatıldı. Ondokuz mayısçıların çıkardıkları bir yönergeye göre de yayınevi açmak veya redaktör olabilmek için doksandokuz iğne deliğinden geçmek lâzımdı, polis ciltler dolusu dosya hazırlıyor, soyunu sopunu, tüm şecereni araştırıyordu.

İllegalliğe geçen parti, yasaklanan gazete ve dergilerin yerine yeraltı yayınları düzenliyor, bunlar küçük forma ve az tirajlı basılıyor ama, faşizmin içyüzünü açıklamaya yetiyor. «Rabotniçesko Delo», «Komsomolska Pravda», «Propagandist» ga-

zeteleri ve «Napred» dergisi çıkmaya devam ediyor ve yeni yeni gazeteler doğuyor.

Bazen ele geçenlerden iktidar, partinin yaşadığını, çalışmalarını sürdürdüğünü anlıyor. Ve partinin yokedilmesi, yayınlarının durdurulması için büyük çaba harcıyor hükümet. Ajanlar, gizli polisler, jurnalcılar, bir takım şerefsiz tipler fakir mahallelerinde gece gündüz gözcülük ediyorlar. Daha uyanıkça kimseler izleniyor, her yabancının ardına polis tazıları takılıyor. Bazan ufak bir iz, ele geçmelere neden oluyor, «Andrey Yürükov», «Mayskaroza», «Baba Tonka» matbaaları, sonra «Lübotrın», «Kozyak», «Smolânska», «Urviç», «Trayko Kitançev», «Tri Uşi» v.b. sokaklardaki matbaalar ele geçiyor. Harfleri, kâğıtları, boyaları ele geçiriyor polis. Bir ipucu geçmiş ele. Basımcılar, onları gizleyenler de yakalanıyor. Ama ele geçirilen bir matbaanın yerine başkası kuruluyor, yakalanan işçilerin yerine başkaları geliyor.

Bu girdaba Slaveyko ve Stamo da giriyorlar. İlkten Yardım örgütünün organı Zaştita gazetesinde çalışıyorlar, sonra İvan Vazov mahallesi, Ruen sokağı 4 numarada Petır Sarıevin (Peşo) evinde bir matbaa meydana getiriyorlar. Burada İvan Gatev'le birlikte çalışıyorlar. İvan Gatev, Bulgar Komünist Gençler Birliği il komitesinin Komsomolska Pravda ve Kızıl Eylülcü yayınlarından ötürü Sofya merkez cezaevinde kalmıştır. İş yolunda, ama çok sürmüyor. Matbaa meydana çıkarılıyor. Ama insanlardan ele geçen yok. Başarısızlığın verdiği acı büyük, ama partiye hizmet arzusu daha da büyük.

O sıralarda Yordan Katranciev faşist zindanlarından kurtulmuştur. Katranciev eski parti militanı, 1923 yılında İhtiman'da ayaklanmanın yöneticisi, 1925 yılında suikastten sonra idama mah-

kum edilmiştir. Onüç yıl cezaevinde kalan Katranciev (Stanço dede) oradan daha da büyük bir parti metinliği ile çıkıyor. Parti Merkez Komitesine üye alınıyor. Tsola Dragoyçeva, Trayço Kostov, Emil Markov, Hristo Mihaylov v.b. ile birlikte çalışıyor. Merkez Komite üyesi olarak parti «tekniği» nden sorumludur. Teksir ve dizgi her türlü parti basınını düzenleme ve yayma ile yükümlüdür. Ele geçen matbaalar az değil, polis bu uğurda bir hayli tecrübe edinmiş, harf, kumpas, kâğıt yetersizliği, baronak yokluğu v.d... Bu görev hiç de kolay değil.

Stanço dede hemşerileri Slaveyko ve Stamo ile işe başlamayı kararlaştırıyor. Geçmiş yıllarda onlarla karşılaştığı yok. Ama onlar hakkında başkalarından edindiği kanaat iyi. «Mademki matbaa mürekkebi koklamışlar, gönül bağlamışlardır bu işe, kolay kolay bırakmazlar basımcılığı. Davaya sadık olmakla beraber, işini de sever kimseler lâzım,» diyormuş Stanço dede.

Başkaları da celbedilmiş, yeraltı faaliyet ilkeleri bir işe beş parmaktan daha az kişinin katılmasını gerektirse de, nihayet hiçbir iş insansız olmuyor.

Bu işte çalışacak olanlar artık belli, ortada, ama barınak yok. Kenar mahallelerde ajanlar, hafiyeler mekik dokuyor. Zaman geçiyor, hâlâ işe başlanmış değil. Merkez Komitesinde gidişattan memnun değiller. Resmi basın yalan yalan üstüne insanların bilinçlerini dolduruyor, parti ise susuyor, gerçeği söyleyemiyor. Ne zamana kadar sürecek bu böyle? İşte büyük sorun bu.

Gizli bir danıştan sonra Trayço Kostov, Katranciev'in koluna giriyor ve:

— Dinle, bay Stanço, biliyorum, bu iş kolay değil. Ama daha uygun bir yer bulana dek niçin başlamıyoruz Vitoşa'da?

— Ne demek Vitoşa'da?

— Emil Markov'u tanıyorsun değil mi? Slaveykov meydanındaki çarşıda saatçı.

— Tanışıyoruz.

— Git ona. Vitoşa'yı anlatacak o sana. İşimize yarar orası.

Eski partili biraz çekingen. Nerden nereye Vitoşa'ya? Ne diye dağa tırmansınlar, niçin uzak olsunlar insanlardan? İnsansız bir iş olduğu var mı? Ama başka çıkar yol olmayınca, risk de çıkar yol.

Stanço dede Slaveykov meydanındaki saatçı dükkânına girmiş, bulmuş orada Emil Markov'u.

1934 yılında Emil Markov, Jelâz Yordanov Jelâzov ve başka arkadaşlar bazı illegal gençlerin gizlenmesi için bir yeraltı barınağı kazmışlar Vitoşa dağında. Az da değilmiş bu zeminliğe gizlenenler. Ama birkaç yıldan beri terkedilmiş orası.

Emil tasvir etmiş zeminliği: Pınara benzer bir metre derinliğinde bir kuyu, sonra bir insan boyu yüksekliğinde bir oda.

— Yaşamak için iyi, ama iş için... Omuz silkmiş Emil. Aydınlık yok, hep lâmba ışığında çalışmak... Ama bazan cehennem de barınak. Şeytanla da ittifak lâzım.

Birkaç kişi daha almışlar, eski basım işçisi Raço Dimitrov, Velin Vladov (Şapçeto) ve Genço Pençev. Nemi önlemek için zeminliği teneke ile kaplamışlar, gazeteyi ve gizli materyalleri basmak için gerekli şeyleri getirip işe başlamışlar. Ama bütün bu hazırlık işleri sürerken, birer birer harfleri dizerlerken güz yağmurları, kırağı derken bir sabah dağ beyazlara bürünmüş. Kış! Kar yağıyor, onlar zeminlikte çalışıyorlar. 1939 yılbaşı yaklaşıyormuş. Çocuklar Noel ağacı için dal kesmeye çıkmışlar dağa. İki korucu, çocukları kovalamaya başlamış ve birden yaşlı insan izi görmüşler (iki ba-

sımcı sabahleyin şehirden gelmişler, kar henüz izlerini örtmemiş). Korucular bu ayak izlerinden yürüyerek zeminliğe kadar gelmişler. Kuyuya bakmışlar, haykırmışlar. Ses veren olmamış ama, burada kimlerin barınabileceğini sezmişler ve güvenlik makamlarına haber vermeye koşmuşlar. Bu arada basımcılar zeminlikten çıkıp uzaklaşmışlar oradan, izlerini kaybettirerek şehre inmişler. Zeminlikten ne alabildilerse almışlar ama, polise de çok şey kalmış.

Ve iş çıkmaza girmiş. Merkez Komitesi endişe içinde. Bu hal karşısında cesur yurtseverler Slaveyko Novanski, Stamo Kerezov ve Nikolay Georgiev (Zeleniya) Yordan Katranciev'in evinde toplanıyorlar. Hiçbir suçları olmadığı halde birbirlerine karşı her biri suçlu hissediyor kendini.

Slaveyko'nun düşüncesine göre kenar mahallelerden kaçmak gerek, çünkü buralarda evler de daha seyrek, fakirler partinin dayanağı olduğu için polisler de daha çok. Sonra, ona göre, fazla insan celbedilmiş bu işe. Vitoşa'da zeminliğe sokulmaları ise büyük bir tedbirsizlik, düşüncesizlikmiş. İyi ki, bu tedbirsizlik herhangi birinin kellesiyle ödenmedi, demiş. Ve matbaanın başkentin merkezinde bir yere yerleştirilmesi fikrini ortaya atmış. Evet, bu bir hayal değil. Slaveyko o günün tanınmış avukatlarından Tsvetan Pupeşkov'un evindeki tavan katını gözönünde bulunduruyormuş.

— Ama nasıl olur? diye soruyor Stanço dede.

Ve Slaveyko izah ediyor:

— Biz Stamo ile uzun süredir bu tavanda gizleniyoruz. Madem ki avukat bugüne dek birşeyler sezmedi, demek gizlenmekle birlikte, başka bir iş de yapabileceğiz bu tavanda. Gorna Malina köyünden Dimitır Hristov adında bir çocuk barındırıyor

bizi burada. (Dimitır Hristov Pupeşkov'un evinde Neno'dan önce kaloriferci imiş).

İllegallerin Dimitır'la bağlantısı kunduracı Vasil İvanov avukatın oturduğu evin tam karşısında küçük bir barakada oturuyormuş, ayakkabı onarıyor, eskicilik yapıyormuş. Vasil, yeraltı çalışmalarından haberdar, Mitko (Dimitır) ise iyi kalpli, namuslu bir yurtsever, ev kirasını ödeyemedikleri için kovulmuş iki vergi memurunu tavanda barındırmayı kabul ediyor.

Bu iki memur, Mitko'ya açıldıkları zaman, Mitko'nun artık avukatın evini bırakması gerekiyormuş, askere çağrılmış Mitko. Yerine Gorna Malina'dan Stefan Georgiev'i hizmetçi almasını avukata teklif etmesi için illegallerle Mitko anlaşmışlar. Stefço bir ay kadar çalışmış bu zengin hanede, madam Pupeşkova'nın pek hoşuna gitmemiş bu çocuk, yüzü sivilceliymiş, misafirlerin karşısına çıkarılacak gibi değilmiş ve yerine başka birinin bulunmasını istiyormuş.

Ağır dakikalar gelip geçiyor. Avukat başkasını bulmadan, güvenilir birinin bulunup teklif edilmesi lâzımmış. Uzun boylu düşünüp taşındıktan sonra ağabeyim Neno'nun teklif edilmesine karar vermişler. Neno o zamanlarda zanaat öğrenmeye başlayıp dururmuş...

Madam Pupeşkova, Neno'yu beğenmiş, avukat da uygun bulmuş. Onlar için önemli olan itaat ve hizmet etmesi.

Ve böylece Neno girdaba girmiş. O sıralarda parti tekniği organize etmeye başlamış. Gizlice iki teksir makinesi, yardım pulları basma tahtası ve kâğıt getirmişler tavana ve iş başlamış. Ama Merkez Komitesi matbaa kurulmasını, parti organının neşrine başlanmasını istiyormuş.

Hazırlık aylarca sürmüş. Ta baştan başlamak gerekiyormuş. Partinin elinde hiçbir şey kalmamış. Sık sık meydana çıkarılmalarla insanlar da, makineler de elden gidiyormuş. Para varmış ama, nereden satın alsınlar yenisini. Polis kontrolü de gayet sıkıymış. Satın almakta binbir türlü formalite, götürmek daha da güç. Ajanlar matbaadan çıkarken her işçinin üstünü arıyorlarmış. Zor. Ama görev, neler düşünüldü ise olması lâzımmış. Slaveyko herhangi bir matbaanın soyulmasını önermiş. Stamo'ya, böylece birer harf dilenmekten, boya dilenmekten kurtulmuş olacağız, demiş.

İyi niyetle yapılan her iş mubahtır, diyerek sadece bıçak almışlar yanlarına. Eylemin sessizce başarılması gerekiyormuş. Ve yollanmışlar Dondukov bulvarı taraflarında bir matbaaya doğru. Girip bekçiyi zararsız hale getirmek için uygun bir süre beklemişler, ama bekçi yalnız değilmiş, on kadar ajan matbaa etrafında geziniyorlarmış, iki polis kapıdan ayrılmıyormuş. Slaveyko ile Stamo bu işin olmayacağını anlamışlar ve dönmüşler.

O yıllarda Tsar Kaloyan sokağı 15 no.'lu bedestende polis ve ajan yatağı olan Meçata Dupka (ayı ini) meyhanesine karşı Lambi Kristev'in vulkanize işliği bulunuyormuş.

Bölge komitesi, merkezi bedesten olmak üzere bir parti örgütü kurmayı kararlaştırıyor. Polise komşu olmanın yeraltı çalışmalarına engel olmayacağı sanılıyormuş. Örgüte terziler, kunduracılar, küçük esnaf, kalfa ve çıraklar üye imişler.

İllegaller, Stamo ile Slaveyko bu örgütle bağlantı kurmuşlar, Lambi Kristev, Pavel Lilov, Georgi Popiliev, Dimitır Panayotov ve daha başkalariyle tanışmışlar.

Georgi Popiliev yıllar öncesi matbaa işçisi imiş ve oradan hapse düşmüş. Slaveyko ile Stamo ona

harf dökme fabrikasına gidip kendisini özel matbaa sahibi gibi takdim ederek harf satın almasını teklif etmişler. Georgi razı olmuş, ama çok geçmeden hayal kırıklığına uğramışlar, fabrikada Georgi'den matbaa sahibi olduğuna dair belge istemişler.

Başarısızlık umutsuzluğa düşürmemiş onları. Nikola Usenliev aracılığı ile Alabin sokağı 52 no. da küçük bir matbaa tutan Deşo Gançev'le ilişki kurmuşlar, Deşo onlara 50 kilo harf satın almayı başarmış. Harf paketleri Macar asıllı Şlamo Klayn'ın terzi atölyesinden geçerek avukatın evindeki tavan katına ulaşmış.

— İş yoluna girdi! diyerek, daha büyük bir gayretle çalışmaya başlamışlar.

Pavel Lilov'u da celbetmişler. Pavel küçük bir demirci işliği çalıştırıyormuş. Birkaç parti matbaasının meydana getirilmesinde katkısı olmuş. Demir levha ile otuz kiloluk silindiri o yapmış.

İşte böyle, 1 eylül 1939'da Föster «Mayn fürer, Dansigin Alman topraklarına ilhakı kanunu imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir» diye Hitler'e rapor verirken, avukatın evindeki çatı katında matbaa da hazır durumda. Mürettipler «Savaşa karşı» ilk yazıyı diziyorlar.

Başlangıçta sadece «ivedi» yazılar, çağrılar, genelgeler ve önemli siyasal sorunlar üzerine yazılar basılıyor.

Sürekli bir ara vermeden sonra Rabotniçesko Delo gazetesi de çıkmaya başladı. Bugünkü Rabotniçesko Delo gazetesi sözkonusu olurken, çok sayıda redaktör, korektör, mürettip, basımcı ve muhabirlerden oluşan geniş bir kurmay gözönüne gelir. O zamanlar çok basitti: Yordan Katranciev (Stanço dede) BKP Merkez Komitesi sormulusu, teknik işlerde çalışanlar: Slaveyko Novanski, Stamo Ke-

rezov ve Neno Stoiçkov, redaktörler: Tsola Drogoyçeva, daha sonra da Dimitır Ganev, yardımcılar da: Anton İvanov, Petır Çengelov, Yordanka Nikolova, Krum Külâvkov, Dobri Tırpeşev v.d.'den ibaretti.

Gazete sayfalarında belli başlı şöyle yazılar basılıyor: «Ardıcıl Barış Savaşımı», Georgi Dimitrov'dan «Emperyalist Harbe Karşı Mücadele», «Balkanlarda Barışın Korunması, Balkan Halklarının Özgürlük ve Bağımsızlığı Savaşımı», «Sovyetler Birliği ile Karşılıklı Yardım Paktı», «Hükümet ve Sovyet Önerisi», Anton İvanov'dan «Tehlikeli Bir Politika», Tsola Dragoyçeva'dan «Sözler ve İşler», «Savaş ve Görevlerimiz», «Bulgaristan Savaş Alanında» v.d...

1939'dan 1941 ortalarına kadar gazetenin kâğıdı Venelin sokağı ile Tsar Şişman sokağı arasındaki köşede Kosta Vrançev'in kâğıtçı dükkânında depo edilmiştir. Oradan otomobille taşınmaktadır.

Burada şunu da söyliyeyim, Stefço, Pupeşkov'ların evini terkedip köye dönmeye karar verdikten sonra, yoldaşlar onu başkentte kalmaya ikna etmişler. Savaşıma daha fazla savaşçı ve yardımcı gerekiyormuş. Onların yardımı ile Stefço şimdiki Volgograd sokağında Gabrovski kardeşlerin atölyesinde işe başlıyor ve aynı zamanda matbaada da yardım ediyor. Herhangi bir arabayı deneme bahanesiyle Kosta Vrançev'in kâğıtçı dükkânına uğrar, gazete kâğıdını arabaya yükleyip akşamleyin ortalık tenhalaşınca avukatın oturduğu evin mahzenine bırakırmış. Kâğıt oradan da tavana gidiyormuş.

22 haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne saldırıya geçiyor Hitler. Ağır günler başlıyor. Pek çok sorun cevap bekliyor, olaylardan çoğunun açığa vurulması gerekiyor. Gazeteye materyal toplamak, gazeteyi hazırlamak gittikçe daha güç, daha ağır

oluyor, oysa daha acele tepki gösterilmesi, halk yığınlarına gerçeklerin bildirilmesi lâzım. Onun için Merkez Komitesi gazetenin durdurulup bildiriler basılmasına karar veriyor. Pek çok bildiri basılıyor. «Her Şeye Rağmen Savaşımda İleri», «Ekonomi ve İaşe Yıkımı Eşiğinde», «Yirmidört Yıl Ekim Devrimi», «Faşist Almanya Yenilecek», «Vatan Harbine», «Kızıl Ordu Başkomutanlığının Emirleri», «Asker Ceketli Bulgar Halkına Çağrı», «Bulgar Halkını Sovyetler Birliği'ne Karşı Savaşa Sokacak Kanlı Eli Kıralım», «Durum ve Bize Düşen Görevler», «Almanların Cephe Ardında Moral Durumu», «Bulgaristan'ı Kurtaralım» v.d. bunlar arasındadır.

Şu broşürler de basılıyor: «Partizan savaşında ustalık» yazan Tsvetko Radoynov, «Gizli faaliyet, ele geçmeler ve polis ve mahkeme önünde davranış.» Bu Nikola Pavlov (Kamara) tarafından Trayço Kostov'un da yardımı ile cezaevinde yazılmıştır.

1942 ortalarında bir merkez basın organına şiddetli ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı yıl nisan ayında partiye ağır bir darbe indirilmiştir. Merkez Komitesinde ele geçmeler olmuş, kimi üye ve yardımcıları tutuklanmış. Anton İvanov, Nikola Vaptsarov, Atanas Romanov, Petır Bogdanov v.b. gibi tanınmış parti adamları mahkum edilip kurşuna dizilmiş. Burjuva basını «Parti yokedilmiş, Bulgaristan'da komünistlerin işi bitmiştir,» diye davul çalıyor. Müteredditler büzülüyor, ürkekler geri çekiliyor. Yeniden inanç ve iyimserlik yaratmak, güçleri toplamak gerek. Bu da en iyi gazete ile yapılabilecek.

İki yıla yakın bir ara vermeden sonra yeniden çıkmaya başlıyor gazete. 1942 yılı eylül ayında çıkan ilk sayısında Vatan Cephesinin Programı ve Bulgar İşçi Partisinin Vatan Cephesinin kurulması

ile ilgili Bildirisi veriliyor. Ve şu makaleler sıralanıyor: Kızıl Ordu üzerine çeşitli yazılar ve «Hitler ve Bolşevik Tehlikesi», «Ekim Devrimi» v.d....

Matbaa etrafında kurye, sevkiyatçı, hazır materyalleri gizleyici, Merkez Komitesi ile irtibatçı, barınak ve yataklardan oluşan koca bir şebeke var. Todorka İvanova (Krasa), İvanka Goçeva (Olga), Petır Kırçev, Georgi Popiliev, Nikola Usenliev, Hristina Usenlieva, Boris Brankov, İvan Kostov, İvan Gospodinov, Gıla Serbezova, Hristo Boyçev, Mara Panayotova, öğretmen Mavrıkov ve daha başkaları yardıma daima hazır.

Matbaadan materyaller sevkedilene dek Kapital (Sivastopol) sineması pasajında, Vitoşa bulvarındaki doğramacı atelyesinde, Konevitsa mahallesinde, Analar Yurdu'nun ardındaki kunduracı atölyesinde, Alabin sokağı 50 no.'da «Moda stil» terzi atelyesinde, Tsor Boris, Pozitano, Baço Kiro ve Tsar Simeon sokaklarındaki bakkal dükkânlarında, Lozenets, Konevitsa mahallelerinde ve Baba Nadelya dolayındaki evlerde, tek sözle bütün Sofya'da saklanmaktadır.

3

Neno'yu tavan odasında buldum. Yalnız başına idi ve «kibrit kutusu» dediği odaya bakıyordu kederli kederli. Üzüntüsünü biliyordum, askere gitmesi gerekiyordu ertesi gün. Dayanamayarak:

— Senin yerinde olsam, askere gitmem, dedim.

Belinledi, anlaşılan duymamıştı benim geldiğimi, başını sallayıp yutkundu:

— Ben de gitmek istemiyorum ama, arkadaşlar razı değil. Partiyi dinlemek lâzım. Sonra sen de buradasın, iş aksamadan yürüyecek, dedi.

Neno omuzlarını kıstı, bagajına baktı ve kederli yüzü birden değişti. Şükran borcu olarak arkadaşları ona küçük bir hediye almışlardı, avukatın aklına gelmemişti böyle bir şey. Akşamleyin küçük bir ziyafet verdik. Slaveyko yavaşça gitar çalıyor ve şarkı söylüyordu. Biz de eşlik ediyorduk. Sovyet şarkısı bizi duygulandırdı. Şarkı bittikten sonra Slaveyko:

— Neno, yaman delikanlı, can adamsın sen! Ah, şu özgürlüğe de bir erebilsek! dedi. Ve yine başladı yavaşça içli bir şarkıya. Kendinden geçer gibi yürekten söylüyordu. Çalışmayı da, şenlenmeyi de çok iyi becerirdi Slaveyko.

Şenlik gece yarısına kadar sürdü. Neno'yu sabahleyin erkenden sıcak ve içten kucaklaşmalarla uğurladık, ya buluşur, ya buluşmazdık. O yıllarda her vedalaşma, son vedalaşma gibiydi, gidip de gelmemek, gelip de bulmamak vardı. Slaveyko gözyaşlarını tutamadı, sanki öz oğlunu yolluyordu.

Garda Neno uzun süre elimi bırakmadı, türlü öğütlerde bulunuyordu bana, en önemlisi arakdaşları korumalıydım.

Tren düdük çaldı ve az sonra yollandı. Neno'nun başını uzattığı pencere gözden kayboldu.

Avukatın evinde tek hizmetçi, tavan odasındaki yoldaşların tek ev sahibi ben kaldım.

Tatil mevsimi sona eriyordu. Başkent zenginleri evlerine dönüyorlardı. Avukat da dönmüştü. Yazın, adli tatil aylarında, Teteven'e bağlı Ribaritsa'daki villasında geçirirdi istirahatını. Bir ay kadar kalırlardı orada, ama sanki yıllayacaklarmış gibi çok bagaj alırlardı. Çoğu Vena hanımın hemşireleri de onlarla beraber olurlardı. Vasika da hepsine hammallık ederdi.

Boş zamanlarımda tamamiyle basımcılık işlerine verirdim kendimi. Dondukov bulvarında Geor-

gi Pçelarov'un sepetçi atelyesine gider, oraya depo edilmiş kâğıtlardan kimi sepetle, kimi bohça ile alıp getirirdim. Georgi hakkında çok iyi şeyler dinlemiştim, ama tanımıyordum kendini. Seferber edilmişti, fakat atelyenin açkıları arkadaşlarda idi ve tek sahibi gibi hissediyorduk kendimizi.

Kâğıt çeşitli yerlerden alınırdı ve çeşitli boyutlarda idi. Gazetenin boyutlarına göre birleştirmek gerekiyordu, ben de saatlerce kâğıt kesip biçerdim. Sonra hazır materyalleri paket yapıp belirli adreslere götürür ve tekrar dönüp kollarım kopana dek silindiri çevirirdim. Çok kez uyukladığım olurdu ve arkadaşlarım bana şefkatle:

— Haydi, yat artık, yarın daha erken uyandırırız. İş tavşan değil ya kaçsın, derlerdi.

Bir sabah Slaveyko beni erkenden uyandırdı.

— Kalk. Para basacağız, dedi.

— Nasıl para? dedim hayretle henüz uykulu olarak.

Bana renkli birkaç yardım pulu gösterdi. Bu pullar parti masraflarını karşılamak için devrimciler ve sempatizanlar arasında dağıtılırdı.

Bir tahta üzerinde çaprazlama oyulmuş çiziler vardı. Çapraz çizilerin kesişmesiyle büyücek bir posta pulu boyutlarında dörtgenler meydana gelirdi. Ben kâğıdı tahta üzerine koyar, cam keskisi elmas gibi dişli bir tekerleği çizilerden geçirirdim. Tekerlek, dikiş makinesi gibi delikler açardı kâğıda. Sonra şablonu birincide kırmızı, ikincide mavi, üçüncüde yeşil baskı boyası ile yağlardım. Kaç paralık istendiyse o kadarlık pul basar, sonra bunları paket yapıp adreslemeyi de tamamlar, hazır, diye bildirirdim. Slaveyko daima överdi beni, bu da en büyük bir ihsandı bana, emeğimin en büyük armağanıydı.

Pulları dağıtanlardan değeri daima tam olarak gelirdi. Muhasebe yoktu, denetleyen yoktu, ama hiç kimse santim alamazdı.

İşin gergin olmasına rağmen (çok pul isteniyordu, gazete için de acele ediliyordu) haberleri başlamaz, gazeteleri okur, radyo dinlerdik. Sabotaj olayları artıyordu. Savaş grupları, kundakçılık bölükleri, partizan çete ve müfrezeleri gibi direniş bölükleriyle örülmüştü memleket. Kimi demiryolu havaya uçurulur, kimi depolar ateşe verilir, kimi polis karakollarına ve belediyelere saldırılır, eylemsiz gün geçmezdi. Faşistlerin ayakları altındaki zemin çökmeye başlıyordu. Doğu cephesinde de durumları kötüleşiyordu, Belgorod - Harkov'da Alman birlikleri karşı saldırıya uğruyorlar, Smolensk ve başka saldırı harekâtı genişliyordu.

Mihver yararına olmayan bu olaylar arasında, ağustos ayında, çar Almanya'ya gitti. Volşantse genel kurmayında Hitler onu törenle karşıladı. Yakın zafer için kadeh kaldırılmadı bu kez, müttefiklere toprak vaadlerinde bulunulmadı, askeri ve siyasi nitelikte sorunlar görüşülüyordu. Sonradan da öğrenildiğine göre müzakere konusu Balkanlarla Akdeniz bölgesi imiş. Hitler yeni tümenler istiyormuş, ama çar cepheye asker vaadetmeye cesaret edemiyormuş, çünkü ülke «kaynıyormuş», güvenliği, düzeni korumak için çarın da orduya ihtiyacı varmış.

Çar, Almanya'dan döndü ve hastalandığı haberi yayıldı derhal. Bu haber bizim tavan odasına da ulaştığı zaman Slaveyko ellerini ovuşturarak şöyle dedi:

— Kurtlar birbirlerini yemeye başladılar. Sonlarını görüyorlar demek.

Ertesi gün radyolar endişe ile çarın sağlık durumunun kötüleştiğini bildirdiler. O günü sarayın

yanından geçmek gerekti. Tsarya caddesinde polisler bekliyor, hastanın rahatsız edilmemesi için motorlu araçları geçirmiyorlardı oradan.

28 ağustosta Bogoroditsa yortusunda şenlikler düzenlenirdi bizim köyde. Bu münasebetle gider, hem anamı babamı görürüm diyerek arkadaşlarla anlaştım, çünkü sonra belki çok iş toplanacak, bütün kış avukatın evinden ayrılamayacaktım. Köye akşam üzeri yetiştim. Gorna Malina spor derneğinden bazı arkadaşlarla görüştüm. Yakındılar, piyes hazırlamışlar, ama okul salonunu alamamışlar. Müdür köyde yoktu, bazı öğretmenlere başvurmayı düşündük, onlar sessizce razı oldular. Bu bizi biraz cesaretlendirdi, kapıyı açmak için daha o gece bir maymuncuk yaptık. Ertesi sabah okul hademesi bay Stoyko'ya giderek okulu açmasını rica ettik. Bay Stoyko omuzlarını kıstı, müdürün izni olmadan açamıyacağını, açarsa, ekmeğini kaçıracağını söyledi. Hak verdik bay Stoyko'ya, ama niyetimizden de vazgeçemezdik. Ben avlu'nun duvarını atlayıp maymuncukla kapıyı açtım. Dekorları yerleştirip sahneyi hazırlamaya, salonda sandalyeleri dizmeye başladık. Afişler asılmış, biletler satılmıştı. Akşam üzeri daha meraklılar gelmeye başladılar ve öğretmenler anlayıp dinleyene dek salon doldu. Bu coşkulandırdı bizi, iyi bir yurtseverlik gecesi olacak, dedik, piyesin içeriği de yurtseverlikle dolu idi.

Salon tıklım tıklım dolmuştu, biz son hazırlıkları tamamlamak üzereydik ve artık perdenin tam kalkacağı sırada, muhtar dikildi karşımıza. Morarmış, ter içinde kalmıştı. Zor nefes alıyordu. Anlaşılan çok koşmuştu. Kollarını açarak bağırdı:

— Durun, durun açmayın perdeyi!

— Olamaz! dedik, nasıl geri veririz insanların paralarını? Şaşkınlık içinde herkes konuşuyor: bir-

şey anlaşılmıyordu. Muhtar kollarını savuruyordu, ortalık biraz sakinleşince kahırlı kahırlı:

— Baylar, müsamere ertelensin! Çar hazretleri... vefat etti, dedi ve haç çıkardı.

Hiç kimsede bir kahır, keder, üzüntü belirtisi göremedim, ama müsamere suya düştü.

Bogdan Filov ve eksper hekimlerce imzalanan resmi bildiride ölümün sol atardamarın tıkanması, zatürree ve beyin kanamasından ileri geldiği söyleniyordu. Ama halk arasında söylentiler çeşitliydi.

Aynı zamanda bizde ve Almanya'da III. Boris'in son beyanatı veriliyordu radyolardan. Bulgaristan çarının Adolf Hitler'in zafere ulaşacağına inandığı bildiriliyordu. Bakanlar Kurulu bir duyuru ile veliaht II. Çar Simeon'un tahta geçtiğini bildirdi. 40 günlük yas ilân edildi, vatandaşların yakalarında siyah şerit parçası belirdi. Başkentlilerin çoğu yakalarına siyah şeridi başlarına bir belâ gelmesin diye koymuşlardı. Bir gün yoldaşlar beni kara bez almaya yolladılar. Şaştım, biz de mi kara bağlayıp çara yas tutacağız?

— Çok iyilikler gördüm çardan da, şimdi kara bağlayıp yas tutacağım, olur iş mi bu? dedim.

Ama arkadaşlar:

— Dikkat et, dikkat et, sanma ki herkes çara ağlıyor. Hayır. Sorun, göze batmamak, dediler.

Biz de süsledik yakalarımızı matem şeritleriyle.

Çar küçük olduğu için naipler tayin edildi: Prens Kiril, profesör Bogdan Filov ve general Nikola Mihov. Üçü de su götürmez. Alman dostu. Anayasanın 29. maddesine uyulmamıştı. Bu maddeye göre, hanedandan olan bir kimse naipliğe seçilemezdi, fakat Anayasa çoktan çiğnenmişti.

10 eylülde naipler törenle ant içtiler. Naiplik, bir duyuru ile merhum çarın izlediği politikadan

asla ayrılmayacaklarını, yani açıkça bizi Almanya ile daha sıkı bağlayacaklarını bildirdiler.

Ant içmelerinden dört gün sonra naipler başbakan Dobri Bojilov ve içişleri bakanı Doço Hristov ile yeni hükümeti atama emrini imzaladılar.

Genel kurmay başkanı general Rusev, general Mihov'un yerini alarak harbiye bakanı oldu. Böylece, bizim ev sahibinin iki yakını da iktidarı daha sağlam yakaladılar.

— İş yoluna girdi, diyerek şaka ediyordu Slaveyko, tepelerde artık «bizim» adamlarımız var. Böyle arkamız olunca bize kimse parmakla bile dokunamaz. Sadece adamakıllı işe sarılmak kalıyor bize. Grigor, ne de olsa, işine dikkat et. Umudumuz sende, diyordu.

Avukat sevinçliydi. Naiplerin atanmalarını bildiren gazeteleri getirdiğim zaman uzun uzun okudu, sevindiği yüzünden belli oluyordu. sanki kendisi naip olmuştu.

Hanım yedi kat göklerdeydi, telefonu bırakmıyordu elinden, kimilerine çarın ölümünden duyduğu derin üzüntüyü bildiriyor, başsağlığı diliyor, kimilerini kutluyordu.

Heyecanlanmış olarak geldi ve:

— Tsvetan, Mihov'a yeni mevkini kutlamayan sadece biz kalmışız. Adam gücenecek. Ben telefon ettim, akşama onlardayız, dedi.

Avukat kalkıp gezindi, hazırlanmalar başladı. Beni çiçek almaya yolladılar ve en iyilerinden seçmemi söylediler, yani bu defa paraya acıma, demek istediler. Hemen hemen tüm çiçek mağazalarını dolaştım ve beğeneceklerinden emin olduğum bir buket bulup aldım. Fiyatı benim aylık ücretimden çok daha yüksekti.

Akşam üzeri avukat siyah kostümünü giydi. Vasilka uzun süre hanımın etrafında döndü dolaştı. Yüzü ter içinde kalmıştı, kaprisli bir kimseye hizmet kolay mı? Otomobil geldi, ikisi de binip gittiler. Kapıyı kilitlediğim zaman Vasilka yorgun, koltuğa bıraktı kendini ve:

— Ah canımı çıkardı bu kokona benim! Tam on tane korse denedik. Birini giydiriyorum, hayır, ver başkasını, hep kalın görünüyormuş. Sonra aklık, ruj. Acı geldi lokma bu evde bana, Grigor. Siz olmasanız, çoktan bırakırdım bu evi, dedi.

Arkadaşlarıma yardım etmeye gittim. Biraz daha çalışıp, mutfağa, akşam yemeğine indik. Radyoyu açtık. Çarın ölümüne tutulan yas devam ediyordu. Haberlerin çoğu «önderin» kaybından yoksul insanların duydukları büyük üzüntüden ibaretti. Slaveyko kızdı ve kapattı radyoyu.

Avukat Mihov'lara misafirliğe gitmeyi sıklaştırdı, onun çıkarlarından yararlanıyordu. Kimdi general Mihov? Saray ortakları arasında en çok satılmış liderlerden biri, kendi yararına ulusal çıkarları satanlardan, harbiye bakanı olmazdan önce Alman büyük elçisi Bekerle tarafından yükseltilen bir hain. Alman büyük elçisi, harbiye bakanının kendi adamı olmasını istiyormuş, ama bunu çara açıklayamıyor, çarın danışmanı Simeon Gruev'e söylüyor:

— Bu zamanda en önemlisi harbiye bakanlığı, diyor. Tüm kilit noktalarında genç, enerjik insanlar, yurtseverler durmalı. General Teodosi Daskalov bu mevkide artık çok eskidi. Bir kimse aynı mevkide uzun süre kalınca...

Gruev sabırsız, Almanın harbiye bakanı için kimi gözönünde bulundurduğunu daha çabuk anlamak istiyor. Daskalov'dan da memnun değillerse,

Bulgar ordusunun Alman tarafından komuta edilmesini istiyorlar demek.

— Tırnovo'dan general Nikola Mihov için ne dersiniz? diyor Bekerle.

Gruev böyle bir soru beklemediği için cevap vermeye hazırlıklı değil. Belirsiz bir karşılık veriyor.

— Ordu onunla canlanacak, diyor Bekerle.

Bu kadarla kapanıyor mesele. Şişede olanı çekip birinin ne istediği, ötekinin ne yapması gerektiği üzerinde anlaşmış olarak ayrılıyorlar. Ertesi gün daha Gruev, salonda onlarla saat takırtıları arasında istirahat etmekte olan çarın yanına giriyor (çar ihtiraslı bir saat koleksiyoncusu idi). Danışman dolambaçlı yollar aramıyor.

— Daskalov'u artık beğenmiyorlar, haşmetlim. Bakanlar Kuruluna artık başka bir adamın girmesi zamanı gelmiştir, demek istedi Bekerle ima ederek.

Çar, saatlerin tıkırtılarını dinlemeye devam ediyor. Sonra ne de olsa biraz ilgi gösteriyor:

— Kimi ima ediyorlar?

— Nikola Mihov'u, haşmetlim.

Çar gülümsüyor. Tırnova generali dar görüşlüdür, ama mademki müttefiklerin gözüne girmiş, belki de vatan için yararlı olabilecek gizli yetenekleri vardır.

O arada Bekerle de Mihov'un yetenekleri üzerinde düşünüyor. Bu Balkan memleketinden iyi pazar bulan «sarı altını» tütünü, almaları için tüccarlarımıza yardım etti. Tehlikeli, ağır günler geliyor, daha büyük yardıma ihtiyaç duyulacak. Ticaretten ve politikadan anlayanın yardım etmek de elinden gelir.

Çar da öyle düşünüyordu, Bekerle'nin hakkı vardı. Ve Daskalov'un harbiye bakanlığından ali-

nıp yerine Mihov'un atanması emri gecikmedi. Dar saray muhiti bu emri pek iyi karşılamadı, tanınmış bir kimse değildi Mihov. Ama Bakanlar Kurulunu Alman elçiliğinden geçildiğini anlamıştı. Tütün ticareti anlaşmalarını da onun için yüklenmişti üzerine.

Bekerle tatmin edilmişti. Mihov da yakınamazdı. Büyük elçi onu sık sık misafirliğe çağırıyordu. İlk zamanlarda davetiyeler bizzat götürülürdü, sonraları telefonda anlaşırlardı. Çoğu kez Prens Kiril de katılırdı bu görüşmelere. Düşünülen vurgunlar gerçekleşiyordu. Esen şehrinde savaş ganimeti silâhlarla yüklü katarlar Krup fabrikalarına giriyordu. Eritilmek için mi? Hayır! İhtisaslaştırılmış gruplar bunları yeniden boyarlar, firmalarını silip Alman etiketi yapıştırırlar ve tekrar yükletip bu silâhları Bulgaristan'a Alman malı olarak yollarlardı.

Harbiye Bakanlığında silâhlandırma komisyonu aralıksız oturumlar yapıyor, Bulgar ordusunun modern yeni silâhlarla silâhlandırılması yollarını araştırıyorlardı. Oysa mesele Alman elçiliğindeki kabullerde artık halledilmiş bulunuyordu.

Prens Kiril hazretleri silâhlanma komisyonu protokollerini imza için başkana sunuyor. Hesabı yapmış: Seksendokuz milyonluk silâh alımında Mihov'la sekiz milyon dokuzyüz bin leva paylaşacaklar. Bu savaş yıllarında tatmin edici bir pay.

Ve silâhlanmaya hız veriyorlar. Silâh için yeni 321 milyon çıkıyor devlet hazinesinden. Fakat ilk askeri tatbikattan sonra ilk sinyaller de geldi: Ağır mitralyözler çabuk ısınıyorlar, sekte yapıyorlar, savaşta işe yaramıyorlar, mermiler bozuk. Yurtseverlik duygularıyle general Plev İngilizlerden silâh almayı öneriyor. Çarın canı sıkılıyor. Zavallı general! Çarın, prensin ve general Mihov'un bu ticari

anlaşmadan otuziki milyon leva vurgun vurup paylaşacaklarını bilmiyor.

Harbiye bakanının gayretleri boşa gitmedi. Bir gün Bekerle kendisine:

— Tebrik ederim! Führer, harbiye bakanını en büyük nişanla, «Demir haç» la taltif ediyor, diyor.

Mihov, nerdeyse sevinçten ağlayacak. Ama «büyük önder» in Genel karargâhını ziyarete davet edildiği zaman sevinci çok daha büyük. Berlin karşılaşmalarındaki coşkularını yeni, daha hayasız hareketlere döktü. Dobri Bojilov'la dost oldu. Bulgar milli bankası Bojilov'un kontrolü altındaydi. Almanlar tarafından işlenmekte olan Tırnova, Brezevitsa, Ostrovitsa ve Gabrovo maden ocaklarında arıtma tesislerine para yetişmiyordu. Millî bankadan onlara 55 milyon leva verildi. Harbiye bakanı da yardımlarına koştu. General Mihov emir çıkardı: Almanlar tarafından işletilen maden ocakları Bulgar askerleri tarafından korunacak. Tod örgütüne ait tüm iş yerlerinde de ücretsiz olarak Bulgar askerleri ve iş erleri çalıştırılacak. Krup firmasından yüksek memurlar Bulgaristan'da bulundukları sürece korunurlar, masrafları da harbiye bakanlığınca ödenirdi.

Almanlarla bu alışverişte «Bulgar - Alman dostluğu» içinde başka bir yurtsever daha belirdi: Ticaret bakanı Nikola Zahariev. Dobri Bojilov anlaşmaları öyle düzenliyor ki, maden ve kömür fiyatlarını Almanlar dikte ediyor, Nikola Zahariev de Reemstama tütün konsorsiyumu ortağı oluyor ve her yıl oradan kendine otuzyedi milyon leva kazanç sağlıyor.

Almanlar cömerttirler. Bulgarların da cömert olmaları lâzımdı. Köylerde halkın malına elkoyma komisyonları Almanya'ya vagonlar dolusu et yollayabilmek için anasını ağlatıyorlardı milletin. O-

radan vagonlar külüstür kamyonlarla ve oyuncaklarla yüklü olarak dönerlerdi.

«Dostluk» derinleşiyordu. General Mihov, Alman hastanelerinin geliştirilmesi için yardım olarak verdiği 214 milyonla bizde ordu ve tümen hastaneleri için ayrılmış olan 30 milyon levadan mahrum etti Bulgar erini. «Klaudius» denilen kliring anlaşmasına kadar gidildi. Bu anlaşmaya göre daha çok ihraç edip daha az alacaktık. 1941 yılında Bogdan Filov bu dostluktan hayal kırıklığına uğruyor ve not defterine şunu yazıyor: «Almanlar yıl sonuna kadar vermeleri gereken her türlü ödemeleri erteliyorlar.. Birbuçuk milyar leva dolayında.» Sonraları hesabını tutmaz oldu bu milyonların, çünkü Bulgaristan'ın bütçesi kuruşuna kadar tükenmişti. Buna rağmen general Mihov Bakanlar Kuruluna saldırmaktan geri durmuyordu: Almanya'ya ihraç edilen maden cevherinden gümrük alınmamalıydı. Önerisi kabul edildi, çünkü saraydakiler generalin Bekerle ile yakınlığını biliyorlardı. Dahası da gecikmedi: Maden cevheri ihracatından «Çiftçi emekli aylığı» fonuna ayrılan yüzde beş tutulmaz oldu.

Bekerle ile general Mihov gitgide daha sık birlikte görünüyorlardı. Mihov'un yıldızı ne kadar parlarsa, avukat Tsvetan Pupeşkov'un hanesi de o kadar aydın olacak demekti. Biyografisinde «Yurtseverliği» daha aşağı olmayan general Rusev de harbiye bakanı mevkiinde durdukça Tsvetan Pupeşkov'un da toplumsal otoritesi artacaktı. Bununla da ardına gizlendiğimiz gölge daha emin olacak demekti.

4

Sarı basın Bulgaristan'da politik bunalımın «çözümlenmesi» etrafında büyük gürültü kopardı.

Çarın ölümünden sonra iç kargaşalıklar ve güvensizlik yaratmakla itham ediyordu sosyalistleri Ama onların bütün bu çalışmaları önlenmiş. Bulgaristan'da monarşi sarsılmaz kaya gibi imiş.

Hükümetin bu hile ve dolapları karşısında partinin susması Slaveyko'nun canını sıkıyordu. Biz susuyoruz, saray ve Bogdan Filov kabinesi yalan üstüne yalan tıkıyor insanların bilincine, diyordu.

Slaveyko birkaç kez gitti görüştü, ama hep boş elle dönüyordu. Ama sonunda daha kapıda derin bir nefes aldı. Bu nefes alışında hem bir hafifleme, hem de bir hoşnutluk vardı:

— En sonra naipliği hırpalyacağız! Merkez Komitesi bu sayının iki misli olmasını istedi, dedi ve materyaller arasında aradığı yazıyı bularak bana döndü:

— Grigor, aşağıda ne var ne yok?

— Avukat, adliye sarayında, hanım da misafirliğe gitti. Can sıkıntısından ne yapacağını bilemiyor.

— Okumayı kesmek istemiyordum da, onun için sordum.

Biz Stamo ile yardım pullarını sayarken Slaveyko ayırdığı kâğıtları okumaya dalmıştı. Ara sıra heyecana da geliyordu:

— Amma da yermişler bu satılmışlar! Bal gibi akıyor insanın yüreğine. Grigor, git kilitle şu kapıyı da rahat olalım, dedi.

Ayaklarımın ucuna basarak dış kapıya koştum, sürmeyi çekip döndüm. Yatağa oturdum. Slaveyko sesli, okumaya başladı. Yazıda ülkedeki olaylara siyasi bir bakış yapılıyor, Çar Boris'in izlediği halk aleyhtarı politikadan, Alman işgalcilerine ve İtalya'da müttefik ordularına karşı Kızıl Ordunun

zaferlerinden sözediliyordu. Dengeye vuruluyordu olaylar.

Bulgaristan'ın önünde tüm şiddetiyle şu sorun duruyor: Ülkeden tüm Almanları kovarak ya Hitler Almanyası ile ittifak politikasından kesinlikle ayrılmak ya da şimdiki ihanet ve yabancı çıkarlara hizmet politikası izleyerek kaçınılmaz felâkete gitmek. Bunun ortası bir yol yok, deniyordu makalede.

Hitlerist örneği imrenilecek bir çabuklukla prens Kiril, Filov ve ortakları halka düşünüp taşınma olanağı vermeden meclisi toplayıp naiplik seçimlerini yaptılar.

Maceraperest Kiril, hain Filov ve dalkavuk Mihov'un şahsında Hitler, emirlerini harfiyen yerine getirecek uşaklarını sağladı.

Yine aynı çabuklukla ve halka sormadan Hitlerci naipler yeni Bojilov hükümetini de kurdular.

Parti, bunun bunalımın bir «halli» olmadığını çok iyi anlıyordu, bu sadece piyeste artistlerin değişmesi demekti, rejisör aynı rejisördü. Bojilov'un daha ilk beyanatında apaçık görülüyordu bu. Büyük Almanya ile samimi işbirliğinden ilham alıyordu, devlet düzenini bozmak isteyen iç fesatçılara karşı sert tedbirler alınacağını bildiriyordu. Onun için de parti yeni kovuşturmaların, tutuklamaların, toplama kamplarına yollamaların, idamların başlıyacağı uyarısında bulunuyordu.

Makale tek bir çıkar yol gösteriyordu, o da: «Geniş halk yığınlarının, tüm yurtseverlerin, özgürlük ve bağımsızlık istiyen Bulgarların ordu ve halk savaş gruplariyle Vatan Cephesi bayrağı altında birleşerek mertçe ve kesin bir savaş.»

Slaveyko okuyor ve gitgide ateşleniyordu. So-

nunda sesini öyle yükseltmişti ki, Stamo'nun onu uyarması gerekti:

— Daha yavaş yahu! Sesini naipler de duyacak, sonra...

— Doğru, haklısın, sonra basılmadan kalabilir makale, diyerek sesini alçalttı Slaveyko.

Başka birkaç kâğıt üzerinde daha fazla durakladı, gözleri yaşardı. Hüzünlü bir sesle:

— Emil Markov öldürülmüş!. Karahaber yazmış yoldaşlar. Boris için karahaber basamadık. Stamo, dinle, Emil Markov hakkında bizim de birkaç satır yazı yazmamız yerinde olur. Biraderim olduğu için değil, biliyorsun, ihtiman kasabasında RMS in İlçe Komitesi sekreteriydi, kasabada parti örgütünü kurmuştu, Belitsa, Jivkovo, Muhovo, Vasilitsi, Stambolovo ve başka yerlerde RMS ve partiye arkadaşlarla birlikte yardım çalışmalrına katılmıştı. İhtiman'da Georgi Benkovski partizan müfrezesinin meydana getirilmesinde büyük katkısı oldu. Bölge kurmayında idi.

Ben uyumak için yattım. İkisi geç saatlere kadar yazdılar. Sabahleyin harflerin hafifçe tıkırtısından uyandım. Slaveyko ile Stamo harf diziyorlardı.

İkinci günü gazete hazırdı. Baş makale 1923 yılı şanlı Eylül ayaklanmasının yirminci yıldönümüne hasredilmişti. Birinci sayfada «Naiplik ve Yeni Hükümet» başlıklı yazı, Emil Markov ve Boris Novanski hakkında hâtıra notları vardı.

İkinci sayfada «İtalya Teslim Oluyor», «Durum ve İşçi Sınıfı», «Bir Partizan Müfrezesi» v.b. yazılar basılmıştı. Son makalede Trın ve Breznik ilçelerinde Yarlovtsi, Gorna Lisena, Kostraşovtsi, Zabel, Raniluk v.b. köylerde Trın müfrezesinin savaş eylemleri anlatılıyordu.

Gazeteleri, götürülecek yerlerin sayısı kadar paket yaptık ve ikisi alıp götürdü. Ben onlardan önce çıkıp yolun «temiz» olup olmadığını yokladım.

Sonra onları beklemek için Samuil sokağına çıktım. Sokakta biraz dolaştıktan sonra bizim girişe döndüm, kapıyı biraz aralık bıraktım. Soğuk bir rüzgâr esiyordu, benim yıprak giysilerle boşuna gezilecek gibi değildi. Slaveyko ile Stamo'yu aşağıda bekledim, sonra birlikte tavana çıktık.

Soyunmazdan önce iç cebinden Slaveyko bizim gazeteden birkaç nüsha çıkarıp bana uzattı:

— Yarın sabah erkenden doktorla avukatın posta kutularına birer nüsha bırak. Bir işle kodamanların yanına yolladıkları zaman onlara da birer armağan ver de, halkın «yeni hükümet», taçlı naipler hakkında neler düşündüğünü görsünler, dedi.

Bu yeni görev beni çok heyecanlandırdı. Yattım ama, uykum dağıldı. «Armağan»ı kodamanların nasıl karşılayacağını getiriyordum gözümün önüne.

Sabahleyin ortalık daha ağarmadan birer gazete katlayıp doktorla avukatın posta kutularına bıraktım. Sonra koşup avukata sabah gazetelerini aldım. Döndüğüm zaman Vasilka kahvaltısını hazırlıyordu.

— Pek erkencisin bu sabah, Grigor. Savaştan sonra sana memuriyet vaadinde bulunmuş olmasınlar? diyerek karşıladı beni Vasilka.

— Fena mı olur? Kalorifer yakmaktansa...

— Bu kurtların ağzından kolay kolay kemik alınmaz, ama...

Konuşmamızı bitiremedik. Sürekli olarak kapının zili çalındı. Erken erken kimdir bu gelen diyerek koştum kapıyı açmaya. Doktor Mihaylov'un

kılığı ürküttü beni. Kuduz gibi daldı içeri:

— Nerede Tsvetan beyefendi? diye sordu ve yakasındaki boyunbağını gevşetti.

Cevap veremiyordum, çünkü durmadan soru soruyordu. Sonunda bağırdı:

— Sana soruyorum, nerede?

Onun bağırması üzerine avukat da çıktı yatak odasından, hem de pijama ile, ki şimdiye kadar görülmüş şey değildi, çünkü kılık kiyafete, etiketli olmaya çok önem verirdi:

— Aklıma sığdıramıyorum Pupeşkov beyefendi! Eşkiyalık! İktidar uyusun bakalım! Caniler! Tükürükleri saçılıyordu ağzından doktorun.

— Biz, onların işi bitmiştir diye konuşuyoruz, oysa onlar paçavralarını bırakmışlar benim posta kutusuna, diyerek gösterdi gazeteyi Pupeşkov'a.

Avukat, hâlâ anlıyamıyordu doktorun neye kızdığını ve şaşkın şaşkın koca gözlerini kırpıştırıyordu.

— İşte! diyerek verdi gazeteyi ona doktor. Başlığı okuyunca sıtmalı gibi titredi Pupeşkov. Sakalı da titredi, dazlak kafası al al oldu.

— Naipliğe küfür ediyorlar! Küfür ediyorlar bay Tsvetan, anlıyor musunuz? Bizim kutuya bırakmışlar. Belki de... —bana dönerek— sen yokladın mı? Belki bay Tsvetan'ın kutusunda da var, baktın mı?

— Hayır.

— Git bak! Zaman öyle ki, her an tetikte olmak lâzım.

Pupeşkov odasına döndü. Az sonra, sabahtan kutuya bıraktığım gazeteyi alıp ona götürdüm. Eli titriyordu benden gazeteyi alırken, benzi solmuştu. Mutfağa girdi, attı gazeteyi sobaya ve tükürür gibi:

— Tüh! Serserilik! dedi ve o anda daha kaba bir söz bulamayarak, serserilik! diye tekrarladı.

Sonra ellerini sabunla bir hayli yıkadı. Silindi, kahvaltı etmeden çıktı. Okunmadan kaldı öteki gazeteler. Hanım, öğleye kadar yatak odasından çıkmadı.

— Girgor, nedir bu telâş diye sordu, ilgilendi Vasilka.

Omuzlarımı kıstım, bir gazeteye yiyecek birşeyler sarıp sevinçle tavan odasına doğru yollandım.

Günlerce iki kodaman karamsar karamsar dolaşıyor, açıkta kalmış bir çıplak gibi yere bakıyor, toplanıyor, gizli gizli fısıldaşıyorlardı. Onlara yaptırdığımız «soğuk duş» tan memnunduk.

— Bu baylarla psikolojik savaş da gerekli, diyordu Slaveyko sevinerek. Daha sık armağanlar yollayacağız onlara.

5

Dış kapının zili çaldı. Georgi Milenkov gelmişti. Hep aynısı idi, başında eğri konmuş bir kasket, göğüs bağır açık ve tasasız, güleç bir yüz. Bir elinde çekiç, anahtar, çivi, tel v.d. aletlerle dolu yıpranmış bir çanta vardı. Bu onun seyyar işliği idi.

— Merhaba. Ev sahipleri burada mı?

Evet, der gibi başımı sallıyarak, çekilip yol verdim.

Georgi başkalarına kıyasla daha az para alıyordu, bunun için de avukat onu çağırıyordu onarım işlerine.

Parasız kaldığı zaman bize gelirdi Goergi. Avukatın evinde yiyecek birşey bulmak daima mümkündü. Çok defa bent hanıma ya kanalların, ya olukların, ya da kazanın onarıma ihtiyacı olduğu-

nu söyler, o da beni Georgi'yi çağırmaya yollardı. Bizim bu yardımımızı Georgi karşılıksız bırakmazdı. 1942 yılında avukatın yanında Neno'nun çalıştığı günlerde damı onarırken Georgi tavan penceresinden, öğlende, Slaveyko ile Stamo'yu dinlenirken ve masanın üzerinde de bazı aletlerini görmüş. İşi anlamış ve Neno'ya: «O yukarıdakiler biraz daha dikkatli olsunlar,» diye fısıldamış. Sonraları Georgi matbaanın ele geçmesini önlemişti.

Ben bütün bütüne basım işlerine verdim kendimi. Daha da yararlı olabilmek için Vasilka'ya da açılmayı kararlaştırdık. Tavandaki «kiracıların» üniversite öğrencisi, kirayı ödeyemedikleri için oturdukları evden kovulmuş memur falan değil de, hükümetin izlediği kişilerden olduklarını Vasilka artık iyice anlamıştı. Ama gizlemesini biliyor ve elden geldiği kadar da gizlenenlere yardım ediyordu. Şüphesiz, yukarda tavan odasında neler yapıldığını, gerçeği bilmekten henüz çok uzaktı.

Vasilka, Pupeşkov'ların yemeğinden ayırıp saklar ve benimle yukarı yollardı, giysilerimizi yıkardı, bizi hazırlıksız bulur diye hanımın tavana çıkmasını önlemek için elden geleni yapardı. Bir defa hanım tavana çıkıp eskiler arasında birşeyler araştıracak olmuş. Nesine lâzım ama, aylâklıktan, can sıkıntısından ne yapacağını bilmediği için böyle bir şey esmiş aklına. O sırada ben yukarıda idim, hepimiz habire çalışıyorduk. Hatırladığıma göre acele istenen bir takım materyaller basıyorduk. Tam o sıralarda hanım beni aramış. Vasilka «buralarda bir yerde» diyerek beni aramaya koşmuş. Ve tavana çıkarak beni buldu:

— Hanım seni arıyor ve birşeyler mırıldanıyordu, galiba buraya çıkacak, dedi.

Yıldırımla vurulmuşa döndüm bu haber karşısında .Böyle bir teşrife hazırlanmış değildik, ama

engel de olamazdık tavana çıkmasına. Onu bu kararından alıkoymak niyetiyle hemen aşağı indim. Tavanda birşey arayacağını söyledi, saçlarına bir başörtüsü sardı, tavanda tozu teneffüs etmemek için eline de bir mendil aldı, beni de arkasına takarak tavana yollandı. Orada eski eşyaları bir hayli eşeleyip karıştırdık. Sonunda odaya girmek istedi. Sanki bir hançer sapladılar içime. Pupeşkova kapının rezesini bastırdı, ama kapı açılmadı. Bana bakıp kapıyı açmamı işaret etti eliyle, öbür eliyle de mendili tutuyordu ağzında. Ben ceplerimi yoklayarak:

— Hanımefendi, mahzende unutmuşum anahtarları. Koşup alayım mı? dedim. Oysa anahtarlar yanımdaydı.

Pupeşkova tavanda daha fazla kalmak istemiyordu ve başka bir güne erteledi teşrifini. O gittikten sonra parola gereğince kapıyı çaldım. Kapıyı açtı içerdekiler.

— Hanım sizi görmek istiyordu, dedim. İçeri girseydi...

— Girseydi, kalb sektesine uğrardı, dedi Slaveyko sakin sakin.

Havalar soğudu. Bana yeni, daha yorucu iş çıktı. Sabahları saat beşte kalkar, mahzene iner, fırını temizleyip külleri, avukat araba tutup fazla para ödemesin diye, bir teneke ile çöp kovasına atardım. Sonra odun yarıp fırını hazırlar, kaloriferi boşlamazdım. Avukat evin duvarları soğumasın diye uyarıda bulunmuştu.

Yukarıda da, aşağıda da çalışırdım, çok kere de, tavandakilerden biri geciktiği zaman, Samuil sokağından olan girişte durur beklerdim. Avukat tüm girişlerin iyi kilitlendiğini, kimsenin eve giremiyeceğini bilirdi ve rahat rahat son haberleri dinlerdi radyodan.

Bir gün Pupeşkova beni yine aramış, tavana çıkmak istemiş. Vasilka beni uyarmaya koştu ve bir kuşku uyandırmamak için bu kez kapıyı açık bırakmayı kararlaştırdık. Birkaç dakika içinde herşeyi sığınağa taşıdık, odayı süpürüp havalandırdık. Slaveyko ile Stamo giyinip melon şapkalarını koydular başlarına. Doktorun kapısına kadar ayaklarımızın ucuna basarak indik, oradan öteye gayet normal yürüdük. Avukatın kapısı önüne geldiğimiz zaman o, kapıyı açıp başını uzattı. Biri zili çalmış gibi gelmiş ona. Slaveyko ile Stamo da kapı önündeydiler. Üçümüz de belinledik.

Avukat, mesleğinin gerektirdiği bir nezaketle:

— Baylar, beni mi aradınız? diye sordu

— Hayır efendim, doktor beyi ziyaret ettik, diye cevap verdi Slaveyko gayet sakin olarak. Avukat başını sallayıp özür dileyerek odasına girdi. Arkasından ben de girdim.

— Buralarda dolaş. Müşteriler gelebilir, dönüp gitmesin insanlar, diye talimat verdi bana. Biraz durdum oralarda, ama sonra gittim hanımı aramaya. Niyetinden vazgeçmişti artık. Bu biraz telâşlandırdı beni. Hazır olmuştuk, şimdi gelmesi çok iyi olaçaktı, sonra uzun süre rahatsız etmiyecekti bizi. Ama nasıl ikna etmeliydim? Yangından çok korktuğunu biliyordum ve karar verdim doktordan şikâyet etmeye:

— Hanımefendi, söyleyin doktora, bombardımanlar nedeniyle tavanlarda bagaj bulundurmak yasaklanmıştır. Ben bizimkileri derip tolpadım, sakladım, ama onun eşyalarına dokunamam. Bir yoklama yapılırsa ceza hazır. Onun yüzünden ne diye ceza ödeyesiniz?

— Evimize başkalarını almasın diye söyledim ben Tsvetan'a, ama... Kiracılar bütün bütüne belâ.

Verdikleri kira, masrafı karşılamaz. Varsın Tsvetan anlaşsın onunla.

Hanım tavanı gözden geçirdi, yüzünü buruşturmaya devam ediyor, doktora kızıyordu. Sonra nasıl yaşadığımı görmek için odaya girmek istedi. Kapıyı açıp her köşeye baktı. Beğenilmeyecek bir şey yoktu, çünkü çabucak da olsa, odayı güzelce derip toplamıştık. Temizlik, düzen hoşuna gitti, yüzü güldü:

— Soba yakıyor musun? diye sordu.

— Hayır, hanımefendi, yakmıyorum, dedim.

— Niçin? dedi, ama sesinde hem hayret, hem de memnunluk seziliyordu.

Ben omuz kısarak:

— Şimdi savaş yılları, hanımefendi, kömürü tasarruf etmek lâzım. Ben gencim, dayanıklıyım. Battaniyeye sarınıp yatıyorum, üşümüyorum, dedim.

Yüzünde hoşnutluk belirten bir gülümseme oldu. Odayı ısıtıp rahatca çalışabilmek için ne kadar kömür yaktığımızı bir bilse, dedim kendi kendime. Sobaya dokunuverirse, diye de çok korktum, çünkü soğumamıştı henüz. Ama çok şükür, dokunmadı sobaya. Memnun kalarak dönüp gitti. Bu olup bitenleri Vasilka'ya anlattım ve ne gibi yankılar doğuracağını izlemesini istedim.

Akşam üzeri avukat eve dönmüş. Hanımın ilk işi, tavana çıkışını anlatmak olmuş ona. Hakkımda çok iyi şeyler konuşmuş. Bir öz evlâttan daha iyi bakıyormuşum eve. Avukatın bana karşı tutumu daha da iyileşti.

Akşamleyin bizimkilerle buluştuğumuz zaman:

— Kurduğumuz, tasarladığımız gibi oldu, dedim ve anlattım onlara olanları.

6

Sofya'da savaş gruplarının başarılı eylemlerinden ve özellikle general Lukov'un, Nikola Hristov'un (Kotuza), milletvekili Sotir Yanev'in ve eski polis müdürü albay Pantev'in öldürülmesinden sonra iktidar işi hepten azıttı. Şüpheli görülen kişiler polis tarafından tutuklanıyor, karakola tıkılıyor, duruşmaları yapılmadan, yargılanmadan cezaevlerine tıkılıyorlardı. Ülkenin dört bir bucağından tecrübeli polisler, ajanlar ve hafiyeler getirildi başkente. «Tedhişçileri», «düzeni bozanları». «asker kaçaklarını» yakalamak için türlü faşist örgütleri ayağa kaldırıldı. Ama hiçbir şey yardım etmiyordu. Başkentte, iyi talim görmüş büyük bir devrimci ordusunun harekete geçtiği söylentisi yayılmıştı halk arasına. Bu söylentiden paniğe kapıldı hükümet, «tedhişçilerin» yakalanmasına yardım edenlere büyük ödüller vadetmeye başladılar.

Ablukalar sıklaştı, sokağa çıkma yasağı saatlerinde komşu apartmana bile geçilemezdi. Her köşe başında ya polis, ya ajan, ya da Toplum Güvenliği adını taşıyan Doço Hristov'un buyruğu altındaki sadistler beklerdi. Durum gerginleşmiş, işimiz güçleşmişti. Slaveyko ile Stamo'nun uzun süre tavanda kalmaları gerekiyordu. Bu hal karşısında Vasilka'ya da bazı şeyleri açıklamayı düşündük. O zaten Georgi ve İvan'ın (Stamo ve Slaveyko) çok kez yukarda yattıklarını biliyordu.

Şüphesiz, daha ilk görüşmede odada matbaa bulunduğunu açıklamak niyetinde değildik, giderek yapacaktık bu açıklamaları.

Ben birkaç gün ev sahiplerinin konuşmalarına kulak kabartıyor, gece bir yere gidip gitmiyeceklerini anlamak istiyordum. Bir sabah kahvaltısından sonra hanım bana:

— Grigor, Doktor parkına bir git dolaş bakalım nasıl, akşama orada olacağız, dedi (bu parka yakın drahoma apartmanı kastediyordu).

Bir çocuk gibi kendimi tutamayarak tavana koştum. Zor soluk alarak:

— Akşama! dedim.

Doktor parkına yollanmazdan önce Vasilka'yı buldum. Çabucak anlaştık.

Öğleden sonra hanım avukata telefon etti. Daha erken çıkmalarını istiyordu. Ve derhal başladı elbise dolabını karıştırmaya. Entari ütülemeye, korse takmaya, ayakkabı parlatmaya v.d. Vasilka yardıma koştu.

Pupeşkova henüz tramvaya yetişmemişti, tavandakiler bana onlarla birlikte çıkmayı teklif ettiler:

İlkten Slaveyko çıktı, Stamo ile ikimiz arkasından yürüdük. İvan Vazov mahallesine kadar yaya gittik. Slaveyko küçük bir eve girdi, biz dışarda bekledik. Evden çıktığı zaman bana birşeyler uzattı:

— Yük bu, dedi.

Parafinli kâğıtla sarılmış, küçük bir paketti bu. Elime aldım, ama çok ağır göründü bana:

— Galiba kurşun! dedim.

— Hayır, kurşun değil, demir. Tabanca, dedi doğrudan Slaveyko Odaya götüreceksin. Gözünü dört aç, bir belâ olmasın!

Paketi açma! diye ekledi. Sözverdim. Ama kapıyı açıp odaya girince, dayanamadım. Çok merak ediyordum tabancaları görmeye. Söktüm paketi. Üç tane tabanca vardı, ikisi Alman, biri de Sovyet «TT» markalı idi. Sovyet yapısı tabancanın sapında küçük bir çember, çemberin içinde beş ışınlı bir yıldız, yıldızın etrafında da «SSCB» harfleri vardı... Bu çok sevindirdi beni. İlk defa olarak

görüyordum böyle bir tabanca. Tabancaları yeniden sarıp masanın çekmecesine koydum.

Akşam karanlığı beni odanın penceresinde buldu. Bizim işareti duydum ve derhal indim aşağıya.

— Durum nasıl? diye sordu Stamo.

— Normal, dedim.

Her zaman olduğu gibi ben yine öne geçtim. Birkaç basamak arkadan da onlar geliyordu. Böylece geçiriyordum onları «tehlikeli mıntıka» dan doktorun katına kadar. Oradan öte böyle bir tehlike yoktu.

Odaya girince ben yine aldım tabancaları elime. Şarjörü çıkarıp çakmaya başladım «TT» yi. Tabanca değil, sanki bir dostu kucaklıyordum. Onlar bakmıyorlardı bana, anlaşılan, konuşmalarını bitirmemişlerdi daha.

— Ver perdeyi, dedi Slaveyko.

«Perde» dediği, siyah kartondu, sivil savunma makamlarına verilen talimata göre pencereyi karartıyorduk. Biz alarm olmadığı zamanlarda da geriyorduk bu kartonu pencereye, çünkü herhangi bir meraklı bir belâ getirebilirdi başımıza.

Lamba yandı, Slaveyko gülümsedi benim çocukça sevincime.

— E, Grudi, danışa başlıyacak mıyız? dedi.

Ne demek istediğini anladım. Tabancayı masaya bırakıp Vasilka'yı getirmeye gittim. Doktor Mihaylov'un kapısı önünde üç dört Alman subayı duruyordu, birbirlerine karşılıklı iltifatlarda bulunuyorlar, içeri girmeye öncelik tanıyorlardı. Doktor, hırkası sırtında, traş olmuş, parfümlenmiş, ithal malı parfüm kokusu bütün etrafa yayılmıştı, ağzı kulaklarına kadar açılmış sırıtıyor, başını sallıyordu. Tek tük Almanca sözcükler de katıyordu konuşmasına. Yine ölümsüz dostluk için şarap içilecek, yine «hayl» diye bağırılacak, özel mağazadan yine

bizim tavukları yiyeceklerdi. Doktor, Bulgarın büyük ve yenilmez Almanya'ya olan sevgisinden söz edecekti onlara.

Vasilka'yı giyinip kuşanmış, hazırlanmış buldum. «Memurların» ikisini de tanıyordu ama, yine her buluşmada sıkılıyordu onlardan.

— Hazır mısın?

— Evet.

— Öyleyse, gidelim.

Kapı kilitliydi. Üç kez vurdum. Kapıya vuruşumla bile Vasilka'yı bizim yaşam tarzına götürüyordum. Kapının iç tarafından anahtar döndü. Girdik. Ben hemen masadaki tabancaya koştum, alıp Vasilka'ya yıldızı gösterdim.

(.....)

— Bu silâh... dedim ve aynı anda tabancanın üst kısmını geri asılıp bıraktım ve çaktım. Oda inildedi, kulaklarım uğuldadı, sanki bana ateş etmişler gibi kıvılcımlar oynamıştı gözlerimde. Sadece Slaveyko'nun sıkılı yumruklarla ellerini kaldırıp başını tuttuğunu gördüm. Acı bir iç çekerek:

— Grudi, ne yaptın? dedi.

Bu soru bir hayret değil, suçlama idi. Taş kesilmiştim. Yüzümde kan kalmadı. Vasilka'yı çağırmaya gittiğim zaman ikisinden birinin şarjörü tabancaya yerleştirdiğini bilmiyordum.

Stamo, Vasilka'yı yokluyordu, yaralanıp yaralanmadığını anlamaya çalışıyordu. Vasilka ne diri, ne ölü. Sadece:

— Hayır, hayır! Yarabbi, neydi bu? diye mırıldanıyordu.

Şimdi duymuştum yanık sert barut kokusunu.

Kimsenin yaralanmadığını anladıktan sonra Slaveyko iç cebinden tabancayı çıkarıp lambayı söndürdü.

— Ne yapacağız? diye sordu.

Bu soru beni belinletti. Tehlikeyi sezebiliyordum. Silâh sesini doktor Mihaylov mutlaka işitmiştir, dairesi bizim altımızdaydı. Svabalar (1) yukarı yollanmışlardır. Kalbimin vuruşunu bütün vücudumla duyuyordum, soluğum yetmiyordu.

— Bir yoklayalım bakalım doktor duymuş mu? dedi serinkanlılıkla Slaveyko. Duyduysa, silâha yapışmadan geçiremeyiz. Grudi, git anla bakalım.

«Grudi, git anla.» Nasıl bir eşek arısı yuvasına gideceğimi bildiğim halde, gitmemezlik edebilir miydim? Tabancayı masaya bırakıp yollandım. Tavan zifiri karanlıktı. Hayaletler görünüyordu gözüme, sıçanlar cıyaklıyordu, bu göz gözü görmeyen karanlıkta beni kollayanlar var gibi geliyordu bana. Merdivenler ışıklandırılmıştı, bir anda doktorun dairesinin önünde buldum, kendimi. Ne diyeceğimi henüz düşünmeden zili çaldım. Ama derhal aklıma esti «Muşmula» istiyecektim.

Doktorun Kınyajevoda villası vardı, pazar günlerini orada geçirirdi, kimi hafta arasında da giderdi. İki kız hizmetçisi vardı. Onlarla ben de gitmiştim birkaç kez villaya. Geniş bir avlusu, yemiş bahçesi vardı. Muşmula da vardı bahçede. Bir iki hafta önce hizmetçi kızlar muşmulaları toplamışlar, beni de eve muşmula yemeye davet etmişlerdi, ama Pupeşkova bana o kadar çok iş yüklemişti ki, boş zaman bulamıyordum, işte şimdi «muşmula» yiyecektim.

Daha canlı, neşeli, şakacı olanı çıktı kapıya. Gözlerinin içi gülüyordu, benim ise canım boğazıma gelmişti.

— Muşmula yemeye geliyorum, dedim.

— A, buyur, buyur, diyerek içeri davet etti.

---

(1) Almanlar (slav yollu).

Kız mutfağa aldı beni.. İkisi de çok iyi karşıladılar. Durmadan konuşuyorlardı ama, benim kulaklarım uğulduyor, işitmiyordum. Bir arada gramofonun çaldığını duydum. Marşlar kesilmiş, Lili Marlen şarkılarına geçilmişti.

— Misafirleriniz var galiba, dedim kendimi salarak ve soruşturmaya başladım.

— Ya, dedi kızlar.

Ansızın doktor girdi mutfağa. Ben birden kalktım. Kibirli, katı yürekli bir adamdı doktor. Alaylı bir gülümseme ile kımıldadı dudaklarının ucu. Kızlardan birine misafirlere meze götürmesini söyledi. Sakin görünüşünden alnadım ki, gürültülü şenlikleri arasında silâh sesini duymamışlar. Biraz rahatladım. Tavanda durumu bildiğim için kalktım. Kızlar:

— Otursana, neye kalkıyorsun, henüz geldin... dediler.

— İyi ki hatırladım, hanım bana bir iş vermişti, hemen gitmeliyim, diyerek özür diledim.

Oradan kurtulduğum gibi tavana koştum. Kapıyı çaldım. Açtılar. İçerden anahtarı çevirdim. Slaveyko ile Stamo, ellerinde tabancalar, ayakta duruyorlardı.

— Korkmayın. Gramofon kurtarmış bizi. Alman marşları tabanca sesini bastırmış, dedim.

Merminin nereye saplandığını aramak da şimdi geldi aklımıza. Vasilka'nın eteğinden geçerek karyolanın ayağını delmiş ve döşemeye saplanmıştı (1).

Herşeye rağmen önceki havaya dönemedik. Vasilka ile tasarlanan görüşme yapılamadı, ama

---

(1) Aynı karyola şimdi Devrimci Hareket Müzesindedir.

ne de olsa, birşeyler öğrenebildi o bizim illegal faaliyetimizden.

Odada üçümüz kaldık. Olayın tahlili kendiliğinden gerekiyordu. Büyük bir hata işlemiştim: Bu dikkatsizlik Vasilka'nın ve hatta bizim de hayatımıza mal olabilirdi, partiye en gerekli bir sırada matbaa da elden gidebilirdi. Arkadaşlarımın sert sözleri yüreğime saplanıyordu, ama haklıydılar, suçlu olduğumu anlıyordum. Sonunda Slaveyko şaka olsun diye:

— Muşmuladan ikbalin yok, dedi.

— Ne de olsa, muşmula yiyeceğim, diye karşılık verdim.

Hava alarmları yakında başlamıştı. Savaşı daha yakından hissetmemiz için, diyorduk şaka ederek.

Çok ciddi karartma emirleri verilmişti, uymayanlar cezaya çarptırılıyordu. Buna rağmen yine de riayet etmeyenler bulunuyordu. Uçaklar tepelerinde uğuldarken bile ışıkları örtmeyenler yok değildi. Onun için alarm sırasında elektriklerin merkezden kesilmesine geçildi. Böyle haller için mum almıştık eve. Ama mum ışığında çalışamadığımız için şakalaşmaya, lâfa dalardık.

Anlatmak istediğim bu kez de öyle olmuştu. Canavar düdükleri çaldı, tramvaylar durdu, lambalar söndü. Gürültülü başkent karanlığa gömüldü, hayat durdu, insanlar mahzenlere, mahalle sığınaklarına sokuldular. Ev sahipleri hazır olana dek ben aşağıda durup onlara yardım ettim, sonra geldim tavan odasına. Slaveyko daha kapıda:

— Mumlar nerede? diye sordu.

Mumu yakıp bir alüminyum tabağın dibine yapıştırdım. Herkes uygun bulduğu bir yere yerleşti ve başladık konuşmaya. Stamo hükümete karşı taşlamalar okudu. Slaveyko da Kızıl Ordu üzeri-

ne henüz dizilmemiş bir yazının sonunu okuyup bitirdi, sonra hayretle:

— Ya, bizim hava dostları geciktiler. Başka zaman canavar düdükleri çaldı mı, az sonra yetişirlerdi, dedi.

— Herhalde bize uğramıyacaklar, diye ekledi Stamo.

Ama uğradılar, unutmadılar bizi. Dalga dalga geliyordu az sonra uçakların uğultusu. Zangır zangır ediyordu camlar. Uğultuda seslerimiz kayboluyordu. Slaveyko ellerini başının altına alarak yatağa uzandı. Uğultu uzaklaşıyordu. Herhalde kenar mahallelerde bir yerdeydiler, fakirleri bombalıyorlardı. Bizimkilerden biri:

— Boğazımızı ıslamaya birşeyler olsaydı, dedi.

Muşmulalar geldi aklıma ve:

— Muşmula var, dedim.

— Vasilka'nın burada olduğu akşamki muşmulalardan olmasın?

— Hayır. Hayır, komşu odada var.

Belki hatırlatmak yerinde olur, tavanda iki oda vardı. Birinde ben oturuyordum, matbaa da oradaydı. Öteki odada ev sahiplerinin eski eşyaları vardı, bu odanın yanına İçişleri Bakanlığından memur da iki tahta bavul koymuştu. Doktorun tavan odası yoktu. Avukat ona tahta ile bölerek bir köşecik ayırmıştı. Hizmetçi kızlar oraya yaymışlardı muşmulaları. Onları deneyecektik.

Sığınakta kullandığımız cep fenerini alıp yollandık. Bölmenin tahta perdesi tavana ermiyordu, ben daha hafif olduğuma beni kaldırdılar ve geçtim bölmenin iç tarafına. Küçük bir sepet muşmula doldurup yine onların yardımı ile tırmanıp beriye geçtim. Afiyetle yedik.

— Hep avukattan yemiyeceğiz ya! Varsın dok-

tor da katılsın illegallere yardıma, dedi şaka yollu Slaveyko. Stamo da:

— Grigor, bir iz bırakmadık, değil mi? Yarın seni hırsızlıkla itham etmesinler? diye endişesini belirtti.

Dışarda bombardıman sesleri devam ediyordu. Alarm kalktıktan sonra dış kapının zili çalındı. Bu beklenmedik misafir kimdi acaba?

Avukat gece misafirlerinden hoşlanmazdı, ama ben gidip açtım kapıyı. Şaştım. Bizim tenekeci, çeşmeci Milenkov'du. Başında melon şapka, paltosunun yakası kalkık, tıpkı bir gizli polis kılığı. Yarıya gelen sigarası da tütüyordu parmaklarının arasında.

— Ulan, ne yapıyorsunuz siz yukarda! diye sordu endişeyle.

Bu soru bir bıçak gibi saplandı içime.

— Hiiç, dedim, ne var, ne olmuş?

— Ne olacak, belânızı arıyorsunuz. Uçaklar tepenizde dolaşıyor, siz ışık yakıyorsunuz. Daha yavaş konuş, diye işaret ettim. O devam etti. Hiç olur mu böyle şey! Zor kurtardım sizi. Haydi, başka zaman görüşürüz, dedi ve gitti.

Elim ayağım kesilmişti. Zorlukla çıktım tavana. Ve gördüm ki tahta bölmenin penceresi karartılmamıştı. Fenerin ışığı böylece görülmüştü.

Arkadaşlarıma anlattım. Slaveyko başına vurarak:

— Vay! Ne kadar da aptalca hareket etmişiz, dedi. Allah bilir, ne büyük bir belâ getirebilirdik. Muşmuladan ikbalımız yok, vesselâm!

Ertesi gün sorunun aslını da öğrendik. Alarm işareti verildiği sırada Georgi Milenkov bir apartmanda çalışıyormuş. Elektrikler kesilince, gece bekçilerinden koruna koruna evine doğru yol'an-

mış. Pupeşkov'ların evinin önünde sivil bir polis onu meslekdaşlarından sanarak:

— Yahu, demiş, bu evden fenerle işaret veriyorlar. Bekle biraz, yukarı çıkıp enseleyim şunları. Milenkov da:

— Dur, yahu, ne işareti? diye sormuş.

— Tavanda bir pencereden ışıkla...

— Sana öyle görünmüş. Herhalde arkadaki binalardan birinde. Sen biliyor musun bu evde kim oturuyor?

— Hayır.

— Tanınmış bir avukat, naip Mihov'nun akrabası. İyisi mi, belâ açma başına, demiş Milenkov.

Ajan gülümsemiş ve caymış niyetinden.

7

Başkentte hayat günden güne daha telâşlı, daha tehlikeli oluyordu. Politikadan hiç haberi olmayanlar bile Hilter'in vaadettiği «büyük» Bulgaristan'ın istikrar ve güvenliğinin bir aldatmaca olduğunu anlamışlardı. Alman genel karargâhı «Volfşantse» de naipler ve Bojilov'la Hitler ve Ribentrop arasındaki müzakereler ülkeyi uçuruma götürüyordu. Hitler ordu istiyordu, yiyecek istiyordu, hammadde istiyordu. Halk büyük bir felâkete sürükleniyor, diye uyarıda bulunan partinin bu yarısı çok geçmeden doğrulandı. 14 kasım pazar günü başkent semalarında yine uçaklar dolaştı, kenar mahalleler bombalandı, pek çok ev yakılıp yıkıldı. Bu mahallelerdeki vatandaşlar korktular ve başka yerlere göçmeye başladılar. Hükümet adamları «dostlarımız» yardıma koşacak ve Sofya üzerine tek bir bombanın bile atılmasına meydan verdirmeyecek, diye büyük lâf ettiler, ama 20 aralıkta

başkent tekrar bombalandı. Gar semtindeki mahalleler, şehrin güney batı kesimi büyük zarar gördü. Birçok ölü, yüzden fazla yaralı vardı.

Bir akşam Slaveyko Sofya halkına yazılan bir bildiri materyalı getirdi.

Ayrı ayrı okuduk. Ben en sonra aldım.

«Bu henüz başlangıcı, deniyordu bildiride. Çar Boris'in politikasını, çökmekte olan Hitler Almanyası ile ittifak politikasını sürdürmek işte bu demek.

Kim buna sebep olan? Buna sebep olanlar, halkı soyup Bulgaristan'ı bir Alman sömürgesi ve SSCB ile diğer özgürlüksever halklara karşı canice savaşında Hitler'e bir üs haline getiren Hitler ajanları tayfasıdır!

Sofya'lı vatandaşlar! Hükümetin izlediği Alman politikasının sonucunu siz çok iyi gördünüz. İlk kurbanları verdiniz siz. Almanya ile bağlarımızı kesmezsek, hiçbir tahliye bizi kurtaramaz. Kaderimizi belirleme saati gelmiştir! Yurdumuz tehlikededir!»

Doktorun ailesi görünmez oldu. O, kısa bir süre için taşraya gittiklerini söylüyordu avukata ama, belliydi ki, erkenden tahliye olmuşlardı. Doktor yalnız kalınca, gün aşırı, iki günde bir, başka yerde geçirirdi geceleri. Ama nereye gitmiş olsa, bildiri onu bekleyecekti. Bıraktım bir armağanı onun posta kutusuna.

Biz ha bire çalışıyorduk. Korkmuyorduk bombardımanlardan. O günlerde İngiliz dostları şöyle bir nazariye yürütüyorlardı, İngiliz ve Amerikalılar burjuvazinin oturduğu şehrin merkezini hiçbir zaman bombalmazlar, onlar komünistler arıyor, komünistlerse kenar semtlerde, diyorlardı.

Gazetenin ekim ayı sayısında şu yazılar basılmıştı: «Sofya Demiryolu Atelyesinde İşçilerin Du-

rumu». Bu yazıda küçük ücretlerden, iş gününün uzunluğundan v.d. sözediliyor ve geçici işçilerin birlik ve beraberliği, direnişi sayesinde ücretlerinin arttırıldığı bildiriliyordu. «Oktobr» yazısı, Büyük Ekim Sosyalist Devriminin 26. yıldönümü üstüne yazılmıştı. Bu yıldönümünün hangi koşullar içinde kutlandığı, Alman işgalcilerine karşı kahramanca Vatan harbi, Kızıl Ordunun aralıksız hücumları, Stalingrad, Don ve Kuban, Orel, Harkov, Donets havzası, Tamam yarımadası, Poltava, Smolensk v.b. yerlerde işgal ordularına indirilen ağır darbeler anlatılıyordu. «Hristo Botev Padyosu», «Partizan Müfrezelerinin Görevleri», «Halk Partizanlarının Savaşlarından» başlıklı yazılar vardı ayrıca. Bu son yazıda Gabrovo, Sliven ve Troyan taraflarında müfrezelerin eylemleri anlatılıyordu.

Kasım ayı sayısında faşist terörünü anlatan, halk partizanlarını savunan yazılar vardı. Yurtseverlere, partizanlara karşı çevirme harekâtına girişmek amaciyle Plevdiv, Stara Zagora, Yambol, Gabrovo, Trın v.d. taraflarına binlerce asker ve polisin yığıldığı açıklanıyordu bu yazılarda. Bu eşkiyanın baltalanması, halk evlâtlarının gizlenilmesi görevi veriliyordu. «Plovdiv Bölgesinin Kuzey Kesiminde İhtilâlcıların Savaş Eylemleri», yazısında Karlovo, Kazanlık kentlerinde, Çehlare, Virben, Aleksandrovo, Bogdan, Voynyagovo v.b. köylerde Vasil Levski müfrezesinin eylemleri anlatılıyordu.

Aralık ayında Rabotnicesko Delo gazetesi şu yazı ile çıktı: «1944 YILI EŞİĞİNDE... ESKİ YIL, HALKIN GİDECEĞİ YOLU CİZDİ. 1944 YILI ÖNE KONULAN FAŞİZMİN İKTİDARDAN ATILMASI, BULGARİSTAN'DAN ALMANLARIN KOVULMASI, SAVAŞA SON VERİP HALK EGEMENLİĞİNİN VE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KURULMASI SORUNLARINI ÇÖZÜMLEMİŞ OLACAK.»

Arkadaşlarımdan izin alarak köye gittim. Yağmur yağdığı için heryer ıslaktı. Öğleden sonra vardım. Henüz anam sorularını bitirmemiştiki, kardeşim Angel geldi. Aprilovo'da öğretmenlik ediyordu. Beni görünce çok sevindi, anamın çıkmasını bekleyerek, başladı ne var ne yok, diye sormaya. Anladım ki, bombardımanlar sırasında hep beni düşünmüşler. Burjuavzinin kendi kendini aldatışı gibi onu avutarak, korkulacak bir şey yok, dedim. Angel elini savurarak:

— Güvensin onlar buna... dedi ve değiştirdi konuyu. Biliyor musun, çok iyi ettin de tam bu gün geldin. İsteseydik olmazdı. Nasıl yoluna koyabiliriz diye düşünmekten başım ağırdı, ama işte...

— Söyle uzatmadan, dedim, artık sabrım tükenmişti.

— Bu akşam mezarlıkta partizanlarla buluşacağız. Bugüne dek pek zor değildi, ama iki günden beri yerel yöneticiler işi sıkılaştırdılar ,kendilerinden yana olanların hepsini seferber ettiler. Sokaklarda devriye gezenleri arttırdılar, konuşulduğuna göre kırlarda pusuya çıkarlarmış...

— E, benim ne yararım olabilecek? diye sordum.

Angel bana cevap vermeden diğerleriyle görüşmeye gitti. O zamanlarda, birlikte öğretmenlik ettiği Blagoy Bonkov'la (Koço) doğrudan irtibatı varmış. Koço, Çavdar müfrezesinin havarisi olmuş, bizim taraflarda köyleri dolaşıyordu. Bundan başka Paunitsa Georgieva, Mariyka Ançeva, Georgi İvanov (Patamançeto), kardeşim Angel v.b. partizanlarla sürekli bağlantı kurmuşlar.

Günler kısa idi. Akşam oluverdi. Angel karanlıkta döndü.

— Giyin, dedi. Bizimle geleceksin. Yolunu bulduk. Patamançe ile sözde seni uğurluyormuşuz, son-

ra sen gara, biz de mezarlığa doğru. Sorun, köyden çıkabilmek, dedi.

Hazırlandım. Anam tesadüfen içeri girdi.

— Grigor, nereye?

— Dönüyorum ana, çok önemli bir işi unutmuşum, dönmeliyim, dedim.

Ah vah etti ama, kim dinler.

Dışarsı karanlık, yıldızsız bir geceydi. Köpekler havlıyordu. Yolda geç kalmış bir araba gıcırdıyordu. Patamançe biz bekliyordu evin önünde. Sokağa çıkma yasağı çoktan başlamıştı. Konuşmadan yürüyorduk.

Kenarda, köprüye varmadan önce karanlıkta bir ses:

— Dur! dedi.

Tüfek şırakladı. Karakol ya bizi korkutuyor ya da kendi gölgesinden korkuyordu. Ama zamanlar öyleydi. Partizanlar dolaşıyordu her yerde.

— Kim var orada?

Sesinden tanıdım. Köydeşlerden.

— Tüfeği ne diye şıraklattın, ulan? Yabancı değiliz, birbirimizi mi tepeleyeceğiz?

— Nereye gidiyorsun?

— Tirene.

Yaklaştık adama. Tüfeği indirmiyordu.

— Beni tanımıyor musun? Ben, dedim, doğramacı Georgi'nin oğlu.

— Demek tirene. Hepiniz mi?

— Hayır, sadece ben. Onlar dönecek. Beni uğurluyorlar.

— Uğurlamasalar olmaz mı, yalnız gidemez misin?

— Bu saatte yalnız kim gider?

Adam inandı ve bıraktı bizi. Yüz metre kadar gittikten sonra kucaklaşarak ayrıldık. Ben gara

doğru yoluma devam ettim, onlar da buluşacakları yere, mezarlığa doğru saptılar.

— Çok çabuk geçti misafirliğin? diyerek karşıladı beni Slaveyko.

Kısaca anlattım. İkisi de davranışımı iyi gördüler. İleride yine gidersin, dediler.

8

Gazete dağıtıma verilmişti, bir iki gün iş yoktu matbaada. Stamo, parti görevi ile bir tarafa yollandı, tavan odacığında yalnız Slaveyko kaldı. Sabahleyin erkenden ona tüm gazeteleri götürüp:

— Bugün gazete okumaya bol bol vaktin olacak, dedim.

İçini çekerek:

— Gazete sırası mı şimdi... Ah, nekadar istiyorum Balkanda olmayı! Bu başkent sıkıyor, boğuyor beni. Bir yıl değil, iki yıl değil, dedi.

Anlıyordum derdini, bıraktım yalnız başına.

Avukatın yazıhanesinin önüne müşteriler toplanmıştı. Kimileri birşeyler danışmaya gelmiş, kimileri davanın sonucundan memnuniyetsizlik belirtiyor v.d. v.d. Son gelen, üstü başı oldukça eski bir köylü idi. Avukat genellikle müşterilerini seçerdi, bunu nasıl almış bilmem, ama öfkesinden oturduğu yerde duramıyordu köylü. Gür kaşları gayet çatıktı. Hınçlıydı.

— Ne oldu bu iş şimdi avukat bey! Davayı yüzde yüz kazanacağız, senin iş, pişmiş aş! diyordun. Öbür tarlacığımı da sattırtın. Ne çıktı şimdi bu işten? Bir parça toprağım kalmıştı, o da gitti elden. Ne yapayım ben artık, söyle de?

— Dava bu, dedi avukat, çaresiz kollarını açarak.

— Sana göre dava ama, ben aç kaldım, çocuklarım aç kaldı, nasıl geçinirim ben artık, söyle be? Aldattın sen beni, aldattın, hem de... Oysa, namuslu avukattı, diyorlardı senin için!

Bu sözler Pupeşkov'a dokundu. Çok kızdı, dayanamadı, palradı. Kibar adamdı ama, bu kez, ağzına yakışmayan sözler söyledi. Köylü de aşağı kalmadı, o da bastı ağzına geleni. Yazıhanenin namını, şöhretini küçük düşürecek müthiş bir kavga oldu. Köylü gittikten sonra, avukat da giyinip çıktı. Öğle yemeği yemedi. Karısı giyinip süslendi ve haykırdı Vasilka'ya:

— Terziye gidiyoruz. Al o paketi, dedi. Bana da geç döneceklerini söyledi.

Onlar gittikten sonra biraz rahatladım. İki kişilik yiyecek alıp tavana çıktım. Yemek saati yaklaşıyordu. Slaveyko gazeteleri okuyordu. Oturup rahat rahat bir öğle yemeği yedik, sildik, süpürdük, iz miz bırakmadık.

— Kapıyı kilitledin mi? diye sordu Slaveyko.

— Evet. Niçin sordun? Aşağıda kimseler yok.

— Hazneyi yoklamak lâzım, dedi.

Hazneyi ilk defa duyuyordum. Zaman zaman yeni sayfalar açıyorlardı bana tavandaki sırlardan.

Slaveyko merdiveni kapıya dayayıp tırmandı ve küçük bir paket çıkardı sığınaktan. İndi ,tozlanan üstünü silkti ve:

.— Koy, dedi, merdiveni yerine.

Sığınağın da tarihi vardı. Kuşatma ve ani yoklamalar sıklaşınca tavandakiler, gelecek daha ağır günleri de düşünmüşler. Tavanı gözden geçirmişler, ölçmüşler, biçmişler ve kapının üst tarafına bir sığınak yapmayı kararlaştırmışlar. Kararlaştırmışlar ama, işin bir «ama» sı varmış. Neyse kurnazlığa başvurarak, ona da çare bulmuşlar. Neno

dama tırmanmış, kiremitlerden birazını kırmış. yer lerinden oynatmış, bacaların sıvalarını kazımış. sonra da avukata gidip, tavanın onarıma ihtiyacı var, demiş. Avukat, her ne kadar eli sıkı da olsa kendi mülkü, zamanında onarılmazsa, ilerde daha büyük masraf olacak. Bir duvarcı ustası tutulmuş. Gereğinden daha fazla kum, kireç ve başka gereçler çıkarmışlar tavana. Usta iki günde işini bitirip gitmiş. Bizimkiler devam etmiş ondan sonra. Stefço bir kamyonla tuğla getirip mahzene indirmiş, oradan da bavullarla tavana çıkarmışlar. Bir gece duvarı örmüşler, yapmışlar sığınağı. Sıvayıp kül serpmişler duvara. Duvar gölgeye geldiği için tavandaki «mimari» değişikliği farkedemezdi insan. Bu sığınağa şimdi de matbaayı saklıyorduk, bir tehlike sırasında onlar da oraya gizlenirlerdi.

Dokuz Eylülden sonra Yordan Katranciev şöyle bir olay anlattı bana:

— Pantev'in gebertilmesinden sonra yapılan kuşatma sırasında matbaada idim. İllegaldim artık. Slaveyko ile çalışıyorduk. Stamo bir işle Vitoşa'da idi. Bir aralık Neno geldi ve dedi ki, yoklanmadık ev bırakmıyorlar, her yeri arıyorlar... Demek avukatın evinde de arama yapacaklar... Herşeyi sığınağa toplayıp biz de girdik oraya. Bir saat kadar sonra altımızdaki kapı açıldı. «İşte baylar, tavan bu,» dedi biri. Hizmetçi kızın sesiydi bu, «karşıda, Neno'nun odası, kalorifercinin.» Polisler ve ajanlar döndüler, dolaştılar ve gittiler. İçlerinden biri, «Bu aradıklarımız hiçbir zaman uğramazlar buraya. Gidelim, vakit kaybetmiyelim,» dedi.

Böyle idi Slaveyko'nun paketi çıkardığı sığınağın tarihi. İndikten sonra paketi çözdü, beş yüz ve bin levalık temiz, yepyeni bankınotlardan birkaç deste çıkardı ve:

— Allah bol bol vermiş ha? Ne bakıyorsun? Yoldaşların kanı ile ödenmiş altın değerinde paradır bunlar. Parti parası. Ama yararlanamıyoruz, harcıyamıyoruz, çünkü her yerde arıyorlar bunları.

— Gazetelerin yazdığı paralar bunlar mı? diye sordum.

Slaveyko üzüntü ile yokluyordu paraları. Açık alnında çeşitli üç kırışık belirdi. Herhalde ölen dostlarımızı düşünmüştü.

— Evet, aynı paralar. Büyük bir hırsızlık olayı dediler bu hayırlı işe. Halk kahramanlarını Amerikan hırsızları, banka soyguncuları ile bir tuttular, neler yazmadılar, ama bir gün halk onları kahraman olarak tanıyacak. Ne diye filozofluk etmeye kalkıyorum. İş yapmak lâzım, diyerek başını kaldırdı. Slaveyko. Partinin paraya ihtiyacı var, biz ise bunca parayı saklı tutuyoruz burada. Numaraları ve serileri bilindiği için süremiyoruz. Kalplaştırma yolu düşündük, iğne ucu, silgi ile uğraştık olmadı. En sonra tıraş bıçağı ile denedik, tamam. İşte şöyle, dedi ve elime bir tıraş bıçağı verdi, bir bankınot alarak bıçağın ucu ile numara ve serileri değiştirmek kolay oluyor, «8» rakamının yarısını kazıyacağız, «3» olacak, «E» harfinin alt çizgisini kazıyıp «F» harfine, «L» harfini «I» harfine dönüştüreceğiz. Yerine göre, nerede ne türlü uygun geliyorsa. Yaratıcılık burada sınırsız, dedi.

Dikkatle bakmaktan gözlerim acıdı. Çok dikkat etmek gerekliydi. Düzeltmeler adi gözle farkedilmemeliydi. Elim titriyordu gerginlikten.

— Paralar avukatın tavanına nasıl gelmiş? Pernik'lilerin «tedhişçilerle» ortak oldukları konuşuluyordu ya?

Slaveyko, gözleri bir rakama dikilmiş olarak bir hayli sustu. Üzüntülüyken ya da nefes darlığı

sırasında küçük pencereyi açar, uzun süre orada dururdu. Şimdi de öyle oldu. Yarasına dokunduğum için üzüldüm. Ama anlaşılan, canı konuşmak istiyordu, sobanın yanındaki iskemleye dönerek başladı:

— Boris, ağabeyim, para bulmayı üzerine almış. Silâh, yiyecek, giysi için para lâzımmış. Düşünüp taşınmış, tamam, demiş. Delço Spasov yardım edecek. Delço Spasov posta vagonunda çalışıyordu. Görevi gönderilen paketlerin yanında bulunmaktı. Memleketi dolaşır, ta Akdeniz kıyılarına kadar giderdi. «Büyük» Bulgaristan olmuş, denize ermiştik. Memur maaşları da bu posta vagonu ile götürülürdü. Ve bazan Delço götürürdü bu paraları. Bunun için de Boris ona yönelmiş. İkisi anlaşmışlar, nasıl hareket edileceğini kararlaştırmışlar, ama anlaşılan daha insan lâzımmış. Ve bir gün Boris matbaaya geldi. Şimdi aynen gözümün önünde, heyecandan al al olmuş, büyük bir şevk içinde, işin bir an önce başarılmasına acele ediyor, sabırsızlanıyor.

— Gelip yardım etmeniz gerek diyor. Gürültüsüz bir iş hazırladım. Sessizce başaracağız.

— Uzatmadan, söyle doğrudan, dedim.

— Posta vagonundan para almak için Delço'ya yardım edelim.

— Para!

— Poduyane'de. Tabanca lâzım değil. Ateşli değil, başka silâh alın yanınıza. Gerekirse boğuşacağız, ama sessiz, gürültüsüz.

— Ne demek Poduyane'de?

— Garda, doğrudan vagonda. Risk büyük, dedi.

Ve gülümsedi. Çok hoş bir gülümsemesi vardı Boris'in. Aynı büyük ağabeyim Pane gibi gülümserdi. Onu 1925 yılında İhtiman kasabasının üst tarafında Uşite denilen bir yerde öldürdüler.

Acı anılarına dalmış olan Slaveyko, Pane Novonski'yi anlattı 1925 yılında kanlı Nisan olayları sırasında daha birçok İhtiman'lılarla birlikte yakalanmış. En ağır işkenceler altına alınmış. Samokov kasabasına götürülen gruba alınıyor o da. Samokov'da güya duruşmaları yapılacakmış. Aylardan mayıs, hava sıcak, tarlalar işçi bekliyor, oysa toprağı işleyecek erler süngülü tüfekler önünde kolları bağlı yürüyorlar. Uşite denilen mahalde güzel bir alanda kaatiller «âlicenaplılıkla» dinlenmelerine ve yemek yemelerine izin veriyorlar. Fakat henüz ekmek torbalarını açmadan yakındaki korudan ateş edilmeye başlanıyor. Peşin hazırlanmış bir tuzak. Güya komünistler tutukluları kurtarmak için muhafızlara hücum etmişlermiş. Bunun üzerine muhafızlar da tutukluların hepsini öldürüp önceden kazılan bir çukura gömüyorlar.

Slaveyko iki banknotu «düzeltti», biraz sustuktan sonra:

— Ha, nereye gelmiştik? Evet, Stamo ile hazır olduk, dedi. O bir bıçak aldı yanına, ben de ceketimin altına bir çekiç saklayarak Paduyane garına gittik. Bahçede bir yerde durduk. Hava serindi, sıralar boştu. Yolcu salonu tıklım tıklımdı. Boris, Petır Kırcev'le geldi. Sırayla, bizim yanımıza oturdular, ama selâmlaşmadık.

— Siz ikiniz arkadan bineceksiniz, dedi, biz önden. Delço'nun yanında başka iki kişi daha var. İlk iş, onları zararsız hale getirmek. Paralar torbalarda. Öyle anlaştık, Iskır garına yoklaşırken, tren hızını azaltmaya başlayınca alıp torbaları atlıyacağız. Anlaşıldı değil mi? o kadar!

— İyi yolculuklar, dedim yüksek sesle, belki bizim fısıldaşmalarımızdan kuşkulananlar olmuştur diye.

— Boris, ille de birşeyler bulup uyduracak, dedim Stamo'ya ikimiz yalnız kalınca. Ver ona sen en tehlikeli işi. Deliduman. Bu işler başka türlü de olmaz ya.

Yolcu salonuna girdik. İşçi, hamal, hepsi bizim topun kumaşından insanlarla dolu idi salon. Son trenlerle evlerine geliyorlardı. Bu yoksullar kalabalığını gördükten sonra belirli bir güven duydum. Onların arasında hain, alçak bulunamazdı.

Ateşin var mı? diye sordu kamburca bir çocuk.

— Yok, dedim başımı sallayarak, öteki sorularına da kulak vermedim, çünkü salondaki kalabalık kapılara doğru yürüyordu, demek tren geliyordu.

Perona zor attım kendimi. Yük vagonunun basamağına ayağımı koyduğum zaman tren henüz durmamıştı iyice. Sersem, kaçık diye çıkışanlar, küfür edenler oldu, ama ben hiç aldırmadım. Trenden pek inen olmadı, daha çoğu biniyorlardı. Bir iki dakika bekledikten sonra tren yollandı. Biz paketlerin bulunduğu furgona yakındık. İyice sıkıyordum çekici.

Delço yanımıza gelerek:

— Kardeşler, olmuyor, dedi. Son anda pek çok memur bindi. Grup halinde bir yere götürülüyorlar.

Ne yapabilirdik, boyun eğmek lâzımdı objektif engellere. Geri döndük. Poduyane garına kadar vagonun sahanlığında durduk. Stamo ile trenden indik, garın arkasında ötekilerle de buluştuk. Savaşımda çok kez böyle hallerin olduğunu, büyük umutlarla yollanıp boş dönüldüğünü de biliyorduk.

İki hafta sonra Boris yine Poduyane'ye gitmemiz için haber yolladı. Ama yine boş döndük.

Hayli zaman geçti, Boris aramadı bizi bir daha

Belki de çok yüklü olduğumuzu öğrenmiş, bu işi başkaları ile başarmayı kararlaştırmıştı.

Sonradan öğrendik ki, tam öyle yapmış. Delço'nun oda arkadaşı Lüben Darcikov'u da almış bu işe.

Posta vagonunda para torbaları olup olmayacağını anlamak için Lüben Delço ile beraber günlerce gara taşınmış. Yok ise, Lübço dönüyormuş. Böylece 14 hazirana kadar. İrsaliye listesinde bir gün para bulunduğunu da görmüş Delço. Çoktandır bekledikleri gün gelmiş. Garın önündeki bahçede bekleyen Lüben'e koşmuş. Saat yediye kadar beklemesini söylemiş. Boris ve diğerlerine haber verme imkânı olmadığı için yalnız başlarına yüklenmişler bu işi. Trenin hareketinden az önce paraları alacak olmuşlar.

Taşımacılar paketleri getirmeye başlamışlar. Delço aldığı ettiği her paketi kaydediyormuş. Paralardan ötürü bekçi bay Georgi'den başka asker de yollamışlar. Buna rağmen Delço kendi bavulundan eşyalarını boşaltarak para paketleriyle doldurmaya başarmış. Sonra inip bavulu götürebilmenin mümkün olup olmayacağını yoklamış. Görmüş bakmış, pek olacak gibi değil. Peronda pekçok jandarma ve yedek subay okulundan subaylar varmış. Riski göze almaya cesaret edememişler. O zaman Delço sevkiyat odasında battaniyesini unutuğunu bahane ederek, ne düşündüğünü bildirmek için Lüben'e koşmuş. Ben Pernik'te inerim, sen Nestor Andov'la İvan Bankov'a telgraf çek, demiş. Posta - telgraf okulundan tanışıyorlarmış. Postada çalışıyormuş ikisi de. Bizimkilerdenmişler.

Lüben bir solukta merkez postanesine yetişmiş. Âcil konuşma istemiş. Bankov imiş telefonda. «Delço geliyor, bagajı var, istasyonda bekle!» diye haber vermiş ona. Maden ocağında telefoncu ka-

dın dinlemiş bu konuşmayı. Sonradan öğrenildi ki, bu kadının tecessüsü onların hayatına mal oldu.

Slaveyko biraz sustu son banknot'tu düzeltene kadar. Paraları saydı, gördü ki, istendiği kadar olmamış, daha lâzım. Yeni bir bankınot alıp düzeltmeye başladı ve devam etti konuşmasına:

— Pernik garında Delço inmiş, bakınmış, bekleyen yok. Vagondaki postacıdan bavulunu istemiş, posta - telgraf okulundan bir arkadaşıma bagaj getiriyorum, peronda bekleyen ebeveynine teslim edeceğim, demiş. Postacı bavulu vermiş. Böylece alınmış milyonlar.

İlkten postacı ile askerler Delço'nun furgona yetişemediğini başka bir vagona bindiğini sanmışlar, önem vermemişler. Ama Batanovtsi'den önce bir yerde postacı bagajlara bakmış ve para paketlerinin meydanda olmadığını farketmiş.

— Çalmışlar! Paraları çalmışlar! diye bağırmış telâşla.

Batanovtsi garında telefonlar çalmaya başlamış. Mor cihazları hükümete bu kötü haberi yazıyorlarmış:

«Dün gece 706 numaralı Sofya - Dedeağaç treni furganunda posta görevlisi kurye Delço Tsvetanov Spasov, Kavala ve Ksantiye gönderilen toplam 20.000.000 leva tutarında birer milyonluk 20 paket parayı götürmekteyken Pernik garında inip 12.000.000 levayı çalmıştır.»

Para sevkiyat şefi Polis Müdürlüğüne ve Bulgar Milli Bankasına gizli âcil bir telefonogram yollayarak bu soygun olayını bildirmiştir. Telefonogram şöyle son buluyor.

«Araştırmalar başlamıştır. Bu ana kadar bir sonuç elde edilememiştir. Furgonda görevli diğer şahısla iki asker İzvorite garında gözaltına alınmışlardır.»

Delço'nun yakalanıp milyonların bulunması için hükümet makamları her türlü tedbiri alıyor. İlk gece hiçbir sonuç elde edilemeden geçip gidiyor. Telefoncu kadın hainlik etmeseydi polis belki de hiçbir ipucu ele geçiremiyecekti. Haberi duyduktan sonra bu kadın, telefonda dinlediği konuşmayı polise bildirmiş. Bundan sonra derhal Pernik postanesindeki telgrafçılar gözaltına alınmışlar. Ve çorap başlamış sökülmeye. Öyküsünü böyle bitirdi Slaveyko.

Yıllar sonra bu olayla ilgili arşiv materyallerini gözden geçirirken o kanaate vardım ki, onların büyük cesaretine, ölümü göze alan fedakârlıklarına rağmen bu işin başarısızlıkla sonuçlanması, iyi örgütlendirilmemiş olmasındandır.

... Saat 19.30'da tren kalkmış. Delço küçük pencerenin yanında durmuş. Başkentin ışıkları ters yöne doğru uzaklaştıkça Delço'nun kafasında da türlü planlar beliriyormuş. Yolda herhangi bir yerde trenden atlasın mı, yoksa Pernik'te inip Nestor'la İvan'ı mı bulsun? Pernik'e hiç gitmemiş kasabayı tanımıyormuş, ama artık bu arkadaşlara haber edildiğine, kendisini bekleyeceklerine inanıyormuş.

Lokomotif hızla ilerliyor, tekerlekler traklıyor. Yüreğindeki telâşa rağmen Delço başaracaklarına inanıyor. Kâğıt kınnapla bağlı bavuluna bakıyor göz ucuyla. Yerinde, kimse dokunmamış. Vagonda ötekiler lâfa dalmışlar, az mı konuşulacak şey var. Varsınlar konuşsunlar.

Işıkları görünüyor Pernik kasabasının. Raylar çoğalıyor. Garda bir yük treni durmuş. Yolcu treni de duruyor. Peron yolcu ile dolu.

Delço, Pernik postacılariyle posta teslim ve kabul işini görüyor.

— Çeşmeye koşup bir su içeceğim, diyor.

İniyor, ama tanıdıklarını göremiyor bir yerde. Tekrar vagona dönüyor. Ne yapmalı? diye bir an tereddüt ediyor ve hemen kararını verip bavulunu alıyor.

— Bir arkadaşın, diyor. Şuracıkta. Hemen teslim edip... Birkaç dakika geçiyor. Lokomotif düdüğünü çalıyor ve tren gidiyor. Delço ise peronu, garı aşıyor. Bir oğlanı durdurup ona postaneyi soruyor, oğlan bilmiyor postanenin nerede bulunduğunu. Yardım et, götürelim şu bavulu, diyor Delço.

Beraber gidiyorlar, sora sora buluyorlar postaneyi. Oğlan dışarda bavulu bekliyor, Delço postaneye giriyor. Postacıya dönerek:

— Nestor burada mı? diye soruyor.

O arada Bankov sesini çıkarıyor:

— Yahu, Delço, telefon etti Darcik, geleceğini bildirdi. Ama işteyim, kime bırakırım... İkisi dışarı çıkıyorlar. Delço oğlanın hakkını ödüyor. Yalnız kaldıkları zaman Delço:

— Bavulu hemen gizlemeli, benim de Pernik'ten derhal uzaklaşmam gerekli zaman kaybetmeyelim.

Yolda bir araç bulurlar umuduyla Sofya yoluna çıkıyorlar. Az sonra bir kamyon beliriyor, işaret veriyorlar, ama durmadan geçip gidiyor kamyon. Boşuna beklerlerken yarım saat geçiyor.

—Yahu, diyor Bankov, gel gidip bırakalım bavulu, ben de acele postaneye koşup telefon çalmalarını kapatayım. Sade döşeli bir odaya giriyorlar.

— Kiracı gelecek. Korkma. Bizim dostlardan, diyor Bankov.

Vakit yeniden beklemekle geçiyor. En sonra kapı açılıyor, sırtında külrengi bir kostüm, 25 yaşlarında, uzun boylu bir genç giriyor. Arkasından hemen aynı zamanda Nestor ve Bankov yetişiyor. Delço bavulu göstererek:

— Ağır, diyor. Sofya'ya kadar taşıyamıyacağım. Artık anladınız, para dolu içi. Sonra bavulu açıp bir peşkir çıkarıyor (bavulda kalan tek eşyası) ve yayıp 2.000.000 leva sarıyor peşkire, peşkirin üstüne de bir gazete sarıp paket yapıyor ve bağlayıp:

— Ben hazırım, diyor, benimle gelecek mi kimse?

Görev başında olduklarını söylüyorlar. Ertesi gün bizden birimiz işte olmazsa, şefler şüphe edecek, diyorlar. Delço kalan 10 milyonu saklamalarını söylüyor onlara ve saat 11'e doğru odadan çıkıp yalnız başına Sofya yolunu tutuyor. Kömür yüklü birkaç kamyon geçiyor, ama durup almıyorlar Delço'yu. Ta gece yarısına doğru bir şoför bu garip yolcuya acıyarak kamyonuna alıyor. Bir saat sonra Delço Vızrajdane meydanında iniyor ve o zaman anlıyor bu işin iyi düzenlenmiş olmadığını. Eylemden sonra nerede buluşacaklarını bile kararlaştıramamışlardı. Oturduğu ev yakındı, ama ilkten orada arayacaklardı onu. Şüphe yoktu ki, polis artık ayağa kaldırılmıştır. Nereye gidebileceğini düşünürken, Elena Argirova geliyor aklına. Vitoşa gezilerinde birkaç kez beraberlermiş. Ve Bregalnitsa sokağındaki evlerine doğru yollanıyor.

Elene Argirova bu eylem hakkında hatırladıklarını şöyle anlatıyor:

«Gecenin geç saatleriydi. Pencereye vurulmasiyle uyandım. Rüya sandım. Tekrar vurulunca, «bizimkilerden» olmalı dedim, ama kötü şeyler de geldi aklıma, polis böyle tuzaklar da kuruyordu ara sıra. Her ihtimale karşı örtünüp hafifçe perdeyi araladım. Delço'ydu. Vitoşa gezilerinden tanışıyorduk. Boris içtenlikle «postacı» diyordu ona. Delço sıkılgandı, adını işittiği zaman bir kız gibi al al olurdu yanakları. Böyle geç vakitte gelişi dü-

şündürdü beni. Pencereyi araladım. Küçük bir paket uzattı bana:

— Sakla bunu. Ama bak kimse görmesin, dedi.

Paketi yatağa bırakıp sordum:

— Giysi mi?

— Hayır. Para. Boris anlatır. Yarın o seni mutlaka bulacak, dedi.

Konuşmamız bu oldu. Kapadım pencereyi. Bir an ayakta durdum. Hem sevinç, hem bir telâş sardı beni. Paranın nereden ve nasıl elde edildiğini bilmiyordum, ama partiye ait olduğuna şüphem yoktu. Sakladım paketi ve sabaha kadar gözümü kırpmadım. Ortalık ağarmadan evden çıktım. Dunaviya Ticari Sevkiyat Şirketinde kasadar olarak çalışıyordum o zamanlar.

Savka Popivanova'yı buldum:

— Çok para getirdiler, dedim. Tedavüle bırakılmamış kâğıt para.

Bankınotların piyasaya sürülmemiş olması büyük ve ciddi bir eylem yapıldığını gösteriyordu. Olayın açıklanmasından önce bu bankınotlardan kurtulmalıydık, gizlilik sevgisi bunu sezdirmişti bize. Hiç şüphesiz derhal başlanacaktı bankınotların aranmasına.

— Üz geldi, dedim, dün bankaya teslim edemedim paraları. Şirketin paraları yerine bunlardan götüreceğim.

Savka sevinerek beni kucakladı. Hemen eve koştum. Pazar çantasına 500.000 leva doldurup işe gittim. Anlaşılan, benzimde bir başkalık, solgunluk varmış ki, arkadaşlar: «Nen var, keyifsiz misin?» diye sordular. Söyleyebilir miydim gerçeği?

Saat onu beklemeden çantayı alıp yollandım bankaya doğru. Sokaklardaki canlılığa şaştım, ama paraları bir an önce değiştirebilme kaygısı ile başka şeyler düşünemiyordum. Aklımdan bile geçmi-

yordu işin başarısızlığa uğraması. Teslim edeceğim paraların listesini yazmak için formüller istedim kasadardan. Bir köşede yerleşip başladım çantadan bankınotları çıkarmaya. 500 ve 1000 levalıklı bankınotlar. Artık yarı etmiştim listeyi, radyodan kalın bir ses şöyle bir bildiri tekrarladı birkaç kez:

«Dikkat, dikkat!

Genel polis müdürlüğü çalınan paralarla ilgili olarak numara... ve serileri... 500 ve 1000 levalık bankınotların geçersiz olduklarını bildirir.»

Elim ayağım kesiliverdi. Az kalsın kalem yere düşecekti elimden. İlkten şaşaladım, bereket çabuk geldi aklım başıma, listeyi buruşturup cebime soktum, çıktım dışarı. Çanta koltuğumda nereye gittiğimi bilmeden acele acele yürüyordum. Donaviya'ya, iş yerime uğramadım bir daha. İzimi kaybettirdim.»

On milyonla daha sonra neler olduğu Devlet Güvenliği şefi P. Pavlov'un raporunda yazılı:

«Saat 23.20 sıralarında Delço Spasov yaya olarak Sofya'ya gidiyor. Kalan paraları Nestor Petrov Andonov, İvan Bankov Dobrev ve Georgi Blagoev Georgiev aralarında paylaşmışlar. Birincisi üç milyon almış, geri kalan yedi milyon levayı diğer ikisi saklamış. Buradan Nestor P. Andonov, Breznik ilçesinin Sopitsa köyünde doğan, maden ocağında makine tesviyecisi, 32 yaşında İvan Damyanov Modev'in evine gitmiş. Modev, RMS üyesi ve kasabada sektörlerden birinin yönetmeni. İkisi birlikte Pernik dışına çıkıp paranın 1.000.000 levasını bir mısır tarlasına, diğer bir milyonu Divotino'dan gelen dere boyuna gömmüşler. Üçüncü milyonu da Nestor P. Andonov, İvan D. Modev'e vermiş, o da 500.000 levasını evde domuz ağılına, kalan 500.000

levasını da kümese gömmüş, sadece dört bin leva alarak Pernik'te sürmüş.

İvan Bankov Dobrev ve Georgi Blagov Georgiev kalan 7.000.000 levayı alıp kasaba dışında bir koruya, Golo birdo denilen mahalde beş ayrı yere gömmüşler.

Pernik maden müdürlüğünde çalışan telefoncu kadının yardımı ile polisin tutukladığı kişiler:

1. Dimitır Mudrov, Ferdinand'ın Stubel köyünden, Sofya garında posta sevkiyat memuru.

2. Dimitır Hristov Sandov, aynı köyden, Tarım Bakanlığında Devlet Mülkleri şubesinde muhasebeci.

3. İvan Budinov Stoyanov, Pernik kasabasında eski posta memuru.

4. İvan Bankov, Sevlievo ilçesi Berievo köyünden, Pernik postanesinde memur, Devlet yüksek okulunda öğrenci.

5. Georgi Blagoev Georgiev, Pernik kasabasında, postanede kasadar.

6. Nestor Petrov Andonov, Breznik ilçesi Sopitsa köyünden, Pernik postanesinde memur.

7. İvan Damyanov Modev, ayni köyden, Pernik maden ocağında makine tesviyecisi v.b...»

Polis genel müdürüne raporlar yağıyor. Vilâyet polis şefleri yazıyor, müfettişler yazıyor, araştırmacılar yazıyor, sıradan polisler yazıyor. Paralar yeraltı faaliyetlerini güçlendirmeye gidecek, partinin eline geçecek diye polis kuduruyor. Aşağıdaki rapor da böyle bir telâşı kanıtlıyor:

«Bay müdür, bu ayın 14'ünde posta vagonundan çalınan 12.000.000 levalık hırsızlık olayı ile ilgili araştırmalarda tespit edilenler arzolunur:

Bu ayın 14'ünde, pazartesi günü Sofya B. Millî Banka merkez idaresi Ksanti ve Dedeağaç'taki şu-

belerine gönderilmek üzere Sofya garına 20 milyon leva yolluyor.

Bankınotlar 1938'de Laypsig'de basılma, 500 levalıklar no. 196.000, 1000 levalıklar da no. 85.001, no. 90.000. Hepsi birer milyonluk paketlerde yollanmıştır.

Paketler Sofya'dan Dedeağaç'a saat 19.30'da kalkan 706 no.'lu trenin posta vagonuna yerleştirilmiş, Sofya garında posta sevkiyat görevlisi kurye Delço Tsvetkov Spasov'a emanet edilmiştir.

Bu hırsızlığın önceden düşünülmüş olduğu ve illegal komünist partisine üye bir grup devlet memuru tarafından işlendiği, bunların da aynı örgüte mensup daimi irtibat halinde bulundukları gizli üyelerce örgütlendirildiği araştırma sırasında tespit edilmiştir. Bu paralarla iktidarı zor yolu ile ele geçirmede ve tedhiş eylemlerinde kullanılmak üzere silâh satın alınacakmış. Paranın bir kısmı ile de komünist partisinin Balkanda ve başka yerlerde gizli üyelerine yardım edilecekmiş.

18 haziran, 1943, Mali polis şefi/imza/G. müfettiş
Sofya D. Kolarov

9

Yeniden Slaveyko anlatıyor:

— Gazeteler hırsızlık olayından sözediyor, radyo bir saat, iki saat ara ile yeni yeni ayrıntılar veriyordu, olay, günün en ilginç, en heyecanlı olayı haline getirilmişti. Biz Stamo ile gazetelerde yazılanların hepsini okuyor, bütün gün bu odada duruyorduk, daha ayrıntılı haberler almak için dışarı çıkamıyorduk, çünkü Pupeşkov'larda misafirler vardı, doktorun da geleni gideni bitmiyordu. Akşamleyin kâğıt bir torba ile Boris geldi. Neşeliydi.

İlk sözü şu oldu:

— O zaman sizinle olmamıştı ama, şimdi başardık. Ne var ki yazık oldu on milyona. İki milyon kaldı, ne varsa o kadarla yardım edeceğiz partiye. Biraz yıpratılmaları için bir kısmını size getiriyorum, böyle sürülemezler, biraz katlamak, buruşturmak lâzım.

— Delço nerede? diye sordum ben.

— Emin yerde, dedi.

Boris gitti. Bir süre sonra öğrendik ki, Delço, İhtiman Georgi Benkovski partizan müfrezesine ulaştırılmış. Bu haber sevindirdi bizi. Yerini bulmuş değil mi, polis varsın kudursun!

Bir ay kadar sonra matbaaya Stefço geldi

— Kim? Bizim Stefço mu? dedim.

— Evet, o. Belki haberin var, belki yok, ama Stefço partizan oldu. Ve işte, ne diri, ne ölü, yanımıza geldi. Boris'i soruyor, Boris'i arıyor. Boris, her işin başı olmuştu, her yapacağı işi ona soruyordu Stefço.

İhtiman çetesi felâkete uğramıştı. Çok sayıda polis ve asker dağlara dökülüyor. Bir sığırtmaç çeteyi ele vermiş ve düşman kuvvetleri, Visok denilen mahalde partizanların kampına doğru yönelmiş. Düşmanın üstün kuvvetleri karşısında partizanlar dayanamamışlar, dağılmışlar. Stefço da bir süre Rila dağında dolaştıktan sonra İhtiman yakınlarındaki Jivkovo köyüne inmiş, orada Radi Mitrev'i aramış. Yatak Mitrev onu almış doyurmuş, barındırmış. Bu arada çete yeniden derip toplamış kuvvetlerini.

— Biz yarın oraya gidiyoruz, demiş Radi, Stefço'ya. Sen otur evde, irtibatı sağladıktan sonra, derhal ulaştıracağım seni oraya.

— Seninle birlikte tarlaya gideceğim, demiş Stefço.

— Peki, demiş Radi. Seni burada kimse [illegible]

mıyor. Başka köyden deriz...

Ve gitmişler kıra. O arada Visok denilen yerdeki çarpışmadan bir ipucu Radi Mitrev'lere uzanıyormuş. Radi'nin tutuklanması emri verilmiş ve tırnaklarını mı, dişlerini mi sökeceksiniz, ne yapıp edip ağzından en ufak bir sır bile olsa almaya çalışacaksınız, denmiş. Azgın polisler Radi'nin evine dalmışlar. Tarlada olduğunu öğrenince, kaçırmamak için hemen kıra koşmuşlar.

Polisler Radi'yi tutuklamak isteyince, Stefço ateş açmış onlara, çavuşu yaralamış ve kargaşalıkta kaçmayı başarmış. Ve yeniden yalnız başına dağlarda dolaşmış... Sofya'ya ulaşınca da doğru bizim yanımıza geliyor ve Boris'i soruyor.

Öyle rastladı ki, o akşam Boris'le buluşacaktık. Yalnız gittim. Stefço odada kaldı.

— Bizimkiler felâkete uğramış, dedim Boris'e henüz bilmiyor sanarak.

— Öğrendim, dedi.

— Stefço yanımızda.

— Öyle mi? Getir yarın akşama. Müfrezesine götüreceğim. Bizimkiler toplanabilmişler. Yanlarına gideceğim, gelsin, götüreyim onu da, dedi.

Boris'le son buluşmamız da bu idi. Hayır... Son buluşmamız 18 temmuzda idi. Onun o öldürüldüğü yerde. Kan gölcüğü kaybolmamıştı henüz. Şimdi de onu düşündüğüm zaman, elektrik direğindeki lâmbanın altında o koyu kan gölcüğü geliyor gözümün önüne...

Slaveyko'nun kederini dile getirmek güç. Gözlerinde yaş yoktu, ama yüreği ağlıyordu. Boris'le kardeşten daha yakındı onlar, kan kardeşliğinden başka savaş da bağlıyordu onları birbirine.

Slaveyko sustu. Yüzü karardı. Gergin bir sessizlik içinde bankınotları düzeltmeye devam ediyorduk. Tavan odasının penceresinin önüne beya-

zımsı külrengi iki güvercin kondu. Slaveyko'nun her gün onlara attığı kırıntıları gagalıyorlardı acele acele.

— Hazır mısın? diye sordu bir arada Slaveyko.

— Hazır gibi.

— Şimdi biraz da buruşturalım. Üstüne de sür bankınotları. Sonunda biraz da kül döküp ovalıyacağız...

Akşam üzeri, ev sahipleri henüz dönmeden Stamo geldi. Düzelttiğimiz paralardan büyücek bir yekûn verdik ve Stamo alıp Kınyajevo'da buluşacakları bir yere gitti.

Paralar hakkında ve Boris'in ölümü ile ilgili daha fazla birşeyler sormadım Slaveyko'ya, uygun değildi. Ötesini Stamo Kerezov'un anılarından öğrendim:

«... Boris büyük zararı öğrenmişti. Ona Stefço'nun geldiğini bildirdik. Stefço ile birlikte Atanas Gılıbov ve Lena Argirova'yı da müfrezeye götürmeyi kararlaştırmış.

Atanas'ın babası sarhoşluk ediyor, kadınlarla düşüp kalkıyordu. Atanas'ı, daha öğrenci iken evden kovmuş. Ekmeğini kazanmak zorunda kalan Atanas Napredak kooperatifinin depolarında çalışmaya başlamış ve daha 1936 yılında ortak davaya vermiş kendini. Cılızdı kendisi. Başını sokacak bir odası da yoktu. Çoğu kez akşamları onu çuvallara sarar, bizim o soğuk ve nemli odaların bir köşesinde gecelemeye bırakırdık. Rutubet emecek ya da bir sabah onu donup kalmış bulacağız diye hep korkuyorduk, ama tam tersi oldu. Atanas boylandı, iri bir adam oldu.

Hava kuvvetlerine asker aldılar, sağlığı daha da güçlendi. RMS ve parti aktivisti oldu. Askerliğinden sonra tamamiyle parti işine verdi kendini. Sığındığı yer dağevi dolayındaydı, ama orada ha-

va gerginleşince, başka bir yere gitmesi lâzımdı Atanas'ın. Bu başka yer müfreze demekti.

Ve işte Boris götürecek, onu da, Stefço'yu da.

Gündüzleri temmuz güneşinin boğucu sıcağından kaçan insanlar, akşamı serinliğinde sokaklara dökülmüşlerdi. Geçecek yol bulamıyorduk. Tuz pazarında Slaveyko, Stefço'ya: «sen bekle bizi burada,» dedi ve biz Napredak kooperatifinin deposuna gittik.

Bu depoda eski öğretmen Atanas Nikolov çalışıyordu. Parti tarafından celbedilmişti ve arkadaşlara yardım ediyordu. Çoğu kez bizim de partizanlara konserve aldığımız olurdu ondan.

Lokantalara, yemekhanelere, aşçı dükkânlarına toptan sebze ve meyve konserveleri alırlardı bu depodan, onun için de on, onbeş kavanozun eksikliği farkedilemezdi.

— Bu kadarcık konserve günlük ıskarta oranını bile doldurmaz, diyordu Atanas.

İçeride birkaç alıcı vardı. Atanas başını sallayarak bize:

— Baylar, sizin siparişiniz hazır, bekliyor, dedi.

— Mutfağı tamir ettik, dedi Slaveyko.

— Hazır mı artık?

Slaveyko kapıya dönerek, evet dedi başını sallayarak. Şık giyinmiş iki kişi girdi içeri.

— Benim adamlar geldi, dedi Slaveyko. Alıp gidelim, iş bekliyor bizi.

Tanımadığım, bugün de kim olduklarını bilmediğim o iki kişi ellerine onar tane kavanoz alıp çıktılar ve tekrar döndüler. Biz ikişer kayısı kompostosu alıp çıktık.

Konserveler Planinets dağevine götürülürdü. Sofya bölgesindeki savaş zincirinin halkası olmaya devam ediyordu orası. Yiyecek maddeleri oraya

gizleniyordu. Oradan tutuyordu bizimkiler müfrezeye giden kayalık yolları.

— İşte sana da, diyerek birkaç kavanoz uzattı Slaveyko, Stefço'ya. Yolluk, dedi. Çok selâm götür arkadaşlara, kardeşim Boris'e. O biraz delişmendir, söyle korusun kendini.

Ayrıldık derhal. Biz Yordan Vodeniçarov'lara doğru yollandık. Slaveyko, Boris'ten söz açtı.

— Korunsun diye başkalarıyla haber yolluyorum. Kendisine doğrudan birşey söyliyemiyorum. Sıkılıyorum. Bana öyle geliyor ki ona «Korun» demek, «Vazgeç» demek olacak.

Gece sakin geçti. Gün gergin ve sıcaktı. Tavan bir fırın gibi kızıyordu. Pencere açık olduğu halde yine ter içinde kalıyorduk. Gazeteyi zamanından önce hazırlayıp sevkiyata teslim etmeyi kararlaştırmıştık. Stanço dede de yardım ediyordu bize, daha ilk horozda gelmişti. Matbaa boyasından kirlenen ellerimizi yıkamadan, peyniri, ekmeği kâğıtla tutarak ayak-üstü yedik öğle yemeğini. Bir uçtan da silindiri çeviriyorduk, lokmamızı çiğneyerek. Slaveyko su şişesini her dikişinde:

— Bu da çorba gibi ısınmış, diyordu.

İlk alaca karanlık kara haberi getirdi. Stefço geldi, ama öyle bir telâşlı hali vardı ki, zor tanıdık kendisini. Çatlayan dudağında kan lekesi vardı.

— Boris... Boris...

Slaveyko, dizdiği harfleri düşürdü elinden. O da, ben de ne olduğunu anladık. «Öldürülmüş» sözcüğü yüzünden okunuyordu Stefço'nun. Yüzü çatılmış, sessiz ve biraz sendeliyerek aramızdan geçip gitti, kapıyı açtı Slaveyko ve:

— Boğulacağız, dedi kısık bir sesle ve eliyle alnından teri sildi. Bir hayli durdu kapı eşiğinde, sonra bana dönerek, sanki bir şey olmamış gibi:

— Devam edelim işimize, dedi. Söz verdik. Ve eğilip başladı harf dizmeye.

«Ne de çetin yürekli insan, dedim kendi kendime. Öz kardeşinin ölümü bile çökertmedi onu. Savaş neler yapmıyor, nelere dayanmıyor devrimciler.»

Gazeteleri paket yapana dek kimse tek bir söz söylemedi. Gazeteleri götürme zamanı geldikten sonra da konuşmadık. Her zaman olduğu gibi paketleri yüklendik ve sokağa çıkınca başka başka yönlere yollandık. Eve geç döndük. Slaveyko tütün içmiyordu, ama sigara almıştı, daha odaya gelir gelmez sigara kutusunu çıkardı, bir sigara yaktı ve sigarayı yarıladıktan sonra derin bir iç çekerek:

— Oradan geçtim, dedi. Kurumuştu artık... kan. Atanas'ın el bombasından kazılan ev duvarını gördüm. Gittiler. Bir kardeşimi daha verdim özgürlük uğruna...

Teselli etmek için birşeyler söylemeye çalıştım, ama Slaveyko kolunu savurarak:

— Bırak, dedi, çok ağır, ama dayanmak gerekli...

Sabaha kadar Slaveyko sigaraların hepsini içti. Ben de gözümü kırpmadım. Bütün bu faciayı gözümün önüne getiriyordum.

«... İskır ve Benkovski sokaklarında bir yerde gizli bir barınakta imiş dördü de, Boris, Atanas Gılıbov, Stefço ve Elena. Boris ile Atanas dağcı kıyafetinde, giysilerinin hepsi de yeni. Sırt çantalarında iç giysileri ile sabun arasında mermiler. Stefço, büyük kente gelen fakir bir köylü çocuğu gibi giyinmiş. Bagajı da alaca bir bohça içinde. Boris çantasını sırtına atarak talimatını vermiş: Atanas ile ikisi önde gidecekler, Stefço arkalarından gelecek, bir belâya çatarlarsa, yardıma koşacak. İşçi

hastanesine doğru yollanmışlar. Orada demiryolu görevlisi kıyafetinde boylu boslu bir adam Boris'i bekliyormuş. Birkaç dakika konuşmuşlar. Demiryolu işçisi gitmiş, onlar da Poduyane hamamının bahçesinden geçerek Regentska sokağındaki köprüye doğru yürümüşler. Üç üniformalı köprüyü bekliyormuş. Boris ve Atanas polisleri görmüşler, ama polisler de görmüş onları. Kanal boyunca Oborişte sokağına doğru yollanmışlar. Polisler gizlice onları izlemiş. Yüz metre kadar gittikten sonra polislerden ikisi duraksamış, üçüncüsü devam etmiş izlemeye. Boris başka sokağı tutma işareti vermiş Stefço'ya. Atanas'la bu işin üstesinden gelebileceklerini sanmış, Oborişte'de köprüyü geçmişler. Polis ter içinde, yorgun argın onlara yetişerek:

— Kimlik belgeleriniz! demiş.

Boris sahte kimliğini gösterip kurtulabilirmiş ama, artık açığa vurulduklarını sanmış ve çekmiş hazır tabancasını. Polis bağırmak istemiş ama, vakit bulamamış bağırmaya, yere sermiş kurşun onu. Boris cesedi atlayıp kaçmış.

Silâh sesi, Antim I okuluna yerleştirilmiş olan hava savunmasını ayağa kaldırmış, yakındaki motörlü ve başka polisler de harekete geçmişler ve Oborişte ile Aleko Konstantinov sokaklarının kesiştiği yerde Boris çember içine alınmış. Polislere ateş açmış, birkaçını yaralamış ve diri diri ellerine düşmemek için sıkmış kendi ağzına tabancayı.

Atanas, Mırfi sokağına kadar gelebilmiş. Duvar boylarınca koşarak bir fıçıcı işliğine dalmış. Ama polisler gözden kaçırmamışlar onu. İşliği sarmışlar, müthiş bir silâhlı çatışma başlamış. Çıkar yol kalmadığını gören Atanas sırt çantasından bir el bombası çıkarıp çekmiş ipini ve uzanmış üstü-

ne. Müthiş bir patlama bastırmış silâh seslerini...« (1)

Bregalnitsa sokağında sakinleşen evin küçük penceresi hafifçe kapanmış. Delço dikkatle bakınmış, alnını silip derin bir nefes almış. Para paketini Elena Argirova'ya bırakabildiği için rahatlamış biraz. Ve o sıcak haziran gecesinde ağaçların ve binaların gölgesinden yürüyerek o sokak, bu sokak, varmış Yordan Vodeniçarov'un evine. Bütün gece uyumamış. Sabahleyin gazeteleri gözden geçirmiş. Öğleye doğru Boris gelmiş. Sevinmiş Delço'nun bu hareketine, hararetle kucaklamış kahramanı. Slaveyko, Stamo, Boris, Delço, hepsi toplanmış.

— Senin bir resmin lâzım bize, demiş Boris, Delço'ya.

Akşamleyin Boris iki sırt çantası getirmiş. Birini Delço'ya vermiş.

— İşte sana bir de tabanca. Bundan böyle senin adın Georgi İvanov Muratov, İhtiman kasabasından tornacı, demiş.

Aynı akşam müfrezeye yollanmışlar.

Visok'daki çarpışmadan sonra Delço arkadaşlarının izini kaybetmiş. Bir hayli gezmiş, dolaşmış, hiçbir partizana raslamamış, müfrezenin izini bulamamış. Sonra kendi köyünden insanlarla irtibata girmeyi kararlaştırmış. Gece vaftiz babasının avlusuna girmiş, çalılığa saklanmış ve sabahleyin bildirmiş kendisini ev sahibine.

Bir ifade, bu karşılaşmayı ve daha sonraki olayları şöyle belgeliyor:

«İsmim Nenko Delçev Mihov. Panagürişte'nin Polbrene köyündenim, şimdi Polbrene belediyesinde hademeyim, yaşım 26.

---

(1) «Düşmanla Bir Çatı Altında» kitabından. Stamo Kerezov...

Halen Sofya'da yaşayan Petır Lulov'un evinde kiracı olarak oturuyorum. Yakında 12.000.000 levayı çalan bizim köylü Delço Tsvetkov Spasov bu sabah saat 5—6 sıralarında odama girdi. Kendisi bizim vaftiz kardeşimiz, baba mvaftiz etmiş. Onu görünce şaştım, çünkü hükümetçe aranıyordu. Bugün kendisini evimde barındırmamı rica etti. Evimde gizleyemiyeceğimi söyledim ve daha önce nerede olduğunu sordum. Bizim avluda otluk, çalılık içinde gizlendiğini söyledi. Yine oraya saklanmasını söyledim ve derhal belediyeye gelip muhtara bildirdim. Muhtar beni, kır bekçilerini evlerinden çağırmaya yolladı. Bekçiler gelince belediye polisini de alarak birlikte oturduğum eve gittik ve az sonra belediyeye getirdiler onu. Bildiklerim bu kadar.»

Sonra duruşma başlıyor. 12 milyon leva eylemiyle ilgili otuz kişi tutuklu. Bu otuz kişiye korkunç işkenceler yapılıyor. Sonra yargılanıyorlar. Delço Spasov, Nestor Andonov ve İvan Bankov ölüme mahkûm ediliyorlar.

Sonra da kurşuna diziliyorlar.

Kurşuna dizilmelerinden sonra ödül aranıyor. Kaymakamlıktan vali beye şöyle bir mektup gönderiliyor:

«Vali bey, ilçem dahilinde bulunan Poibrene köyünden İllegal Delço Tsvetkov Spasov'un yakalanmasında şu kişilerin çok büyük hizmeti olmuştur: Belediye hademesi Nenko Delçev Mihov illegali ele vermiştir, belediye muhtarı Yanaki Gunev, belediye polisi Boris Stoyanov Tsvetkov, kır bekçileri Rayço Georgiev ve Mihail Daşanov illegalin yakalanması için hep birlikte derhal tedbir almışlar ve gayet dikkatli davranarak hiçbir zarar ziyan, kurban vermeden yakalamayı başarmışlardır. Bunu nazarı itibara alarak aynı kişilerin ödüllendirilmelerini rica ederim.»

10

1943 yılının güz mevsimi. Son güzel günlerden bir gün.

Küçük pencere kapalıydı ve buğulanmıştı. Çok sıcak olmuştu içerisi, ama ne pencereyi açmak, ne de kapıyı aralamak kimsenin aklına gelmemişti. Boğazımıza kadar işe daldığımızdan, duymuyorduk sıcağı. Slaveyko kareli gömleğinin yenine alnını siliyor, Stamo da incelmiş boynundan teri alıyordu. Kabarmış damarlar arasındaki derisi hamamdan çıkmış gibi parlıyordu. Öğlen yemeği zamanı geçmişti, ama kimse ne yemeği, ne de dinlenmeyi düşünüyordu. Gazetenin son sayısını yetiştirmeye acele ediyorduk. Birimiz ağır silindiri yuvarlıyor, diğer kâğıt koyuyor, öteki harflere boya sürüyordu. Bir arada Slaveyko doğruldu, elini beline koyup arkaya doğru gerildi.

— Kamburumuz çıktı bu zanaatla allah kahretsin, dedi, sonra da, Grigor, ikişer yüz olsun, diye ekledi.

Parmağımı ıslatıp başladım gazeteleri sayınaya. Birkaç dakika, sanki arkamdan biri kovalıyormuş gibi çok çabuk saydım:

— Üç top olacak, dedim, sanki koşup yorulmuş gibi soluyarak.

— Hazırla, yolla. Dikkat et, bak belli olmasın «mal».

Gazeteleri katladım, sardım ambalaj kâğıdına, kâğıt kınnapla bağladım ve hazırlandım yeniden bası işine katılmaya. Slaveyko:

— Seni fazla alıkoyduk, dedi. Lâzım...

Tamamlamadı sözünü, tavan kapısı gıcırdadı. Slaveyko eğildi, bir gözünü yumarak kapıdaki bir enser deliğinden baktı. Sonra bize döndü, bir gü-

lümseme vardı dudağının ucunda. Anladım, yoktu korkulacak bir şey.

— Vasilka, dedi. Elinde çamaşır dolu leğen.

Vasilka, direklerin arasına gerilmiş ipe çamaşırları sererken Breznik yöresinden bir türkü mırıldanıyordu. Taş basamaklardan aşağı doğru ayak sesleri duyulunca, Slaveyko yarıda kalan sözünü tamamladı:

— Grigor, sen in aşağı, «vazifene» bak, dedi.

— Tam bu sırada mı? dedim. Avukat yok, madam Vena da yatağına uzanmış pufluyor. Sanmam arasın beni.

— Aşırtmayalım. Herşeyin bir haddi olmalı. Bunlar kaprisli insanlar, ne bilirsin aklına neler eseceğini, dedi.

Ellerimi bir beze sildim, üstümü başımı düzelttim, tarandım ve terkettim «matbaayı».

Apartman sakindi, mutfağa Vasilka'nın yanına gittim. Kollarını sıvamış, beyazımsı bir toz ve tel bir süngerle yağlı tabakları yıkıyordu. Beni görünce mırıldandı:

— Köyde sadece yağsız aş, ama bunların evinde, bulaşıklara bak, nasıl yağ içinde.

Belliydi ki, fazla yorgundu, lâfa tutmadım. Avukatın bürosuna gittim. Merak ederek dosyaları karıştırdım biraz, bir boş kâğıt bularak yazı makinesine geçirdim. Henüz «Vita, merhaba!» diye yazmıştım, diğer ana kapının zili çaldı. Hemen sıçradım, yırtıp çöp sepetine atmak için kâğıdı makineden çekip alırken de «Bu zili sadece kodamanlar çalıyor. Kim acaba?» diye düşündüm.

Taraçaya çıktım, parmaklığa iyice tutunarak aşağı eğildim. Kapının görünmesine engel oluyordu balkon.

— Kim o? diye bağırdım.

Ses veren olmadı. Dalga geçiyorlar diye bastım

bizim yörenin küfürlerinden birkaçını. Tam o sırada balkonun altından lâcivert bir subay pelerinin kırmızı yakası göründü. Bir şey saplandı yüreğime. Harbiye bakanı general Rusev yukarı bakmadan avluda yürüyordu ağır ağır. Beni duydu, yağdırdığım küfürler hanımın kulağına ulaşır diye korktum. Ama hemen topladım kendimi, kapının elektrikli açkısını bastırdım. Kapı açıldı. «Yürü, yürü!» diye generalin gür sesi duyuldu. Demek yalnız değil. Yanında kim var acaba?

İkisi basamaklardan ikinci kata, avukatın oturduğu apartman katına çıkarlarken, ben, madam Pupeşkova'nın odasına bir göz attım. Arkasını kuş tüyü yastıklara dayamış, resimli bir Alman dergisini karıştırıyordu. İşi gücü Alman modasını izlemekti. Radyo hafifçe bir Alman dans müziği çalıyordu. Kuvvetli bir parfüm kokusu yayılmıştı odaya. Yaşı gereği yüzü her ne kadar kırışıklanmaya başlamış da olsa, kendinden memnun bir hali vardı hanımın. General Rusev'in geldiğini haber verdim kendisine. Dergiyi attı yatağın üstüne, atladı ve sabahlığını giydi. Sıkılmaktan yüzü kıpkırmızı olmuştu, derip toplanabilmesi için generali biraz oyalamamı söyledi.

Misafiri antrede karşıladım. Pelerini indirdi. Nezaketli, terbiyeli bir uşak olduğumu göstermeye ve en çok da bastığım küfürleri duyup duymadığını anlamaya çalıştım. İyi ki, duymamıştı. Rahatladım. Pelerini astım, döndüğüm zaman arkamda bakanın karısını gördüm. Beyaz bir manto giymiş, gözleri de fırıl fırıldı. İpek şalını, mantosunu alıp astım. Boyalı dudaklarını kımıldatmadan başını eğerek teşekkür etti. Zengin bir parfüm karması kokuyordu. General seyrelmiş saçlarını düzeltti, üniformasını gerdirdi ve:

— Bay Pupeşkov burada mı? diye sordu.

— Temyiz mahkemesinden dönmedi. Sadece hanımefendi evde, dedim.

General küçük sakalını sıvazladı, askerce ökçelerini toplayıp, öne geçmesi için eliyle işaret etti karısına. Misafir odasına doğru yollandılar. Kalın Acem halılarına batıyordu ayakları. Ben de arkalarından gittim. Hanım birşeyler buyurana kadar daima böyle yapardım. Böyle hallerde oda hizmetçisi rolünü oynardım.

Hanım misafirleri kulaklarına kadar sırıtarak bekliyordu. General nezaketle elini alıp öptü. Hanım duyduğu memnuniyetten gözlerini kırpıştırdı, eteklerini biraz daha topladı. Hısımdılar ve ilk defa görüşmüyorlardı ama, yine de heyecandan yüzü parlamaya devam ediyordu. Kadınlar kucaklaşıp öpüştüler.

— Bunca zamanlar bize uğradığınız yok, unuttuk artık birbirimizi. Bakan koltuğuna oturalıdanberi... diyerek sahte bir taşlama yaptı madam Vena.

General gülümsedi ve karşılık vermeden pencerenin yanındaki koltuğa doğru yürüdü. Koltuğun yanında güzel bir saksıda yapraklanmış büyük bir süs bitkisi vardı. İpek perdenin büklümleri koltuğun arkalığına dokunuyordu. General çoktan biliyordu bu evdeki yerini. Karşıdaki koltuğa karısı oturdu. Pupeşkova hâlâ şaşkın şaşkın duruyor, kâh generale, kâh kadına bakıyordu.

— Demek sizi unutmuşum? Ha, ha, ha! Hiç olur şey mi be yeğenim? Nasıl unuturum! Unutmuş değilim ama, olaylar biraz şaşalattı bizi. Tanrı günahlarını affetsin, çar Boris hazretleri ülkeyi en ağır günlerde bırakıp gitti. Bulgaristan'ın yönetilmesi gerekli. Kolay iş değil. Savaş da ayrıca güçlükler yaratıyor.

General beni baştan aşağı süzerek:

— Çocuk, koş arabaya, unutacaktım, koş getir...

Pupeşkova atılarak:

— Ama, Rusev, neye zahmet ettin...

— Boş elle misafirliğe gidilir mi? Sonra çoktan beri de gelemedik bu eve.

Batmakta olan güneşin ışınları altında parıl parıldı siyah makam arabası. Önünde ve ardında bakana eşlik eden iki araba vardı daha. Arabalarda subaylar konuşuyordu, on adım kadar sağda ve solda yaya kaldırımda çifter çifter muhafızlar sigaralarını tüttürmüşler, birşeyler anlatıyorlar, avlunun kapısında sivil polisler birbirleriyle şakalaşıyorlardı. Bakanı koruyordu bunlar.

Bu ajanların süzücü bakışları altında gidip şoförün camını çaldım ve yüksek sesle:

— Bakan yolladı, hediyeyi almaya, dedim.

Şoför «ah» diyerek döndü ve limon rengi gayet göz alıcı bir ambalajı ve kahverengi bandrolu olan bir şişe uzattı bana.

Götürüp verdim generale şişeyi. O, ağır ağır ambalajı sökerek hayranlıkla:

— Almanya'dan, dedi. Özellikle Pupeşkov ailesine getirdim. Göreceksin ne hoş. Almanların dünyada üstünlüğü sadece silâh bakımından değil...

Bu arada avukat girdi. Sanki yıllar boyu birbirlerini görmemişler gibi selâmlaştılar. Pupeşkov omuzunu okşadı Rusev'in, elini bırakmadan biraz geri çekilerek parlak çizmelerinden son yaldızlı düğmesine kadar generali süzerek:

— Göreyim be Rusev, bakan kıyafetini. Şaka bir yana, yakışıyor. Bakan dediğin böyle olur.

— Şereflendiriyor bu sözlerin beni.

— Yağcılık değil, tam öyle. Vena, hani ya, misafirlere ikram yok mu?

Madam, misafirlerin yeni geldiklerini, henüz

merdivenlerin verdiği yorgunluğu gideremediklerini söyledi. Avukat yemek salonuna geçmeyi teklif etti. Pupeşkova zile bastı, Vasilka hemen kapıda dikildi.

— Bak, misafirlere göre hazırla, dedi Pupeşkova, yüksek sesle konuşarak salona geçen ötekilere işittirmeden.

Yemek salonu oldukça genişti, baştan başa camlı büyük bir portalı vardı. Buradaki dar bir kapıdan dar bir koridora, oradan da mutfağa ve hizmetçi kızın odasına geçiliyordu. Servis buradan yapılıyordu.

Dördü de oturup içten konuşmalara başladılar. General sigaralarını araştırdı ve aynı zamanda Alman içkisiyle övünmek için bardak istedi. Gravürlü kristal bardakları getirdim. General tirbuşonu çevirip tıpayı çekti. Hafif bir sesle beyaz bir köpük çıktı şişeden. Bana bir iş kalmamıştı, servis kapısından karanlık koridora çıktım. Hükümet adamlarının olayları nasıl yorumladıklarını, savaşın sonucunu nasıl gördüklerini ve daha birçok sorunları anlamak için çok istiyordum konuşmalarına kulak kabartmaya, onun için biraz aralık bıraktım kapıyı ve duvara dayanıp kulak kesildim.

General «buyurun» dedi, bardaklar tokuşturuldu. Şarap methedildi. Günün sorunlarına geçildi. Pupeşkova ekmeğin kalitesizliğinden, etlerin kartlığından, sebzelerin bilmem nesinden yakınıyordu, hem de onlar saray erkânına ait özel mağazadan alıyorlardı herşeyi, ekmeği ekmek, aldıkları et de taze, körpe etti. General de:

— Savaş, Vena, savaş, diyordu. Alışmalıyız. Savaş bittikten sonra kemerleri salacağız. Kardeşlerimiz Almanlar sanma ki, daha iyi. Büyük ülküler uğruna onlar bugün ekmek yerine patates yiyorlar.

Giderek günlük konulara savaş konusu da katıldı. Pupeşkova sordu:

— Rusev, eşkiyalar (partizanlar) ne oluyor? Türlü şeyler konuşuluyor. Doğrusu ya, saçlarım diken diken oluyor. Aslı olabilir mi bu konuşmaların?

General «şerefe» dedi ve yeniden tokuşturuldu bardaklar. İçtiler ve biraz sustular. Bakan, vereceği cevabı düşünüyordu herhalde. Ben solumayı bile kesmiştim.

— Vena, eşkiyaların tamamiyle yokedilmeleri için planlar hazırlanıyor. Kar başlayınca düşeceğiz peşlerine. Kendine özgü bir hücum olacak bu. Bire dek tepeleyeceğiz. 1944 yılında lâfı olmayacak artık onların.

— İnşallah, dedi madam Vena.

— Emin ol Vena. Devlet bugün eskisinden çok daha güçlü. Saldırıya uğrayan mandra, ateşe verilen belediye, bilmem hangi kır bekçisinin öldürülmesi... bu söylentilerin hepsi uydurma, hepsi saçma sapan şeyler. Herhangi bir deli birşeyler saçmalıyor, insanlar da kapılıveriyor buna. Hitler koskoca Rusya'yı korkuttu, biz bir çiten bitlinin mi hakkından gelemiyeceğiz? Vena, sen bari kapılma bu söylentilere!

Generalin karşısında güvensizlik gösteren karısına canı sıkılan avukat:

— Ben de bunu anlatmaya çalışıyorum ona, dedi, ama o...

Ama Pupeşkova devam ediyordu bakana sorular sormaya. Onu yakın hissettiği için kuşkularını da, Pantev ve Lukov'u öldürmekle burjuvayı ürküten partizanlardan ve tedhişçilerden korkusunu da gizlemiyordu.

— Ya o şeyler, Tsvetan? Bak be Rusev, başka birşey sormak istiyorum. Geçen gün doktor, Tsve-

tana şikâyette bulunmuş...

— Ya, vazgeç, meşgul etme adamı bu şeylerle! dedi avukat hiddetlenerek. Belki de aslı yok. Karı masalı. Biri birşey demiş, bir daha bitirmiyorlar. Biliyor musun, farkına varmadan komünistlere hizmet ediyorlar bu masallariyle.

— E, sen de ama... Yabancı değiliz ya, niçin sormayayım.

— Sor, Vena, sor, diyerek cesaretlendirdi hanımı general.

— Doktor, posta kutusuna bir komünist gazetesi bırakmışlar diye yakınmış Tsvetan'a. Yakında iktidara geleceklerini yazıyormuş komünistler bu gazetede.

Soluğum kesildi. İyice kulak kabarttım. Parti matbaasına da bir hücum hazırladıklarını duyacak mıydım acaba?

İçki şişesi yeniden boşaltıldı. Yeniden tokuşturuldu bardaklar. Ve bütün bunlar programlı bir işkence gibi ağır ağır oluyordu. Saniyeler bile çabuk çabuk geçmiyordu. Bir sandalye gıcırdadı, hafiften öksürdü biri.

— Doğru, dedi general. Başka yerlerden de böyle ihbarlar alıyoruz. Bunlar yabancı ajanların umutsuzluk içinde gösterdikleri son çabalar. Posta kutularına bir bildiri veya bir gazete bırakmakla iktidarı devireceklerini sanıyorlar. Ne kadar gülünç şey.

— Ya nerede basıyorlar bunları?

Basıyorlar! Gerginlikten çatlıyacağım. Ağzım kurumuştu, bakanın tek bir sözcüğünü kaçırmamak için ağzım açık duruyordu.

— Bizim memlekette basılmaları mümkün mü? Akıl, mantık hiç bir suretle kabul etmez bunu Vena. Sadece safdil kimseler inanabilir buna. Komünist fesatçılığı, tahrikçilik, başka birşey de-

ğil! Böyle güçlü bir devlette, kuvvetli ordusu, modern polis ve jandarması olan bir memlekette ihtimal verilebilir mi buna? Komünistler Vitoşa'da bir matbaa meydana getirmeye çalıştılar, ama hükümet hemen enseleyip tilki gibi boğdu. 1939 yılından itibaren komünist matbaalarına son verilmiştir. Herhangi bir yerde yeniden matbaa kurmaya kalkışırlarsa, yine yakalıyacağız.

— Öyleyse nerden alıyorlar bu gazeteleri? diye sordu madam Pupeşkova.

Belliydi ki, bu tür konuşmalar pek hoşuna gitmiyordu generalin. İsteksiz isteksiz cevap vermeye başlamıştı.

— Ruslar gönderiyor. Paraşütle atıyorlar. Çoğunu ele geçiriyoruz, ama bazı paketlerin sızdığı da oluyor. Ve komünistler yaygara koparmak için daha çok Sofya'ya yayıyorlar bunları. Bakın, görün, biz halkın refahı için savaşıyoruz, demek istiyorlar. Ama halk o kadar kör değil, halkı düşünenleri görüyor, biliyor. Onun için de her olanı biteni hükûmet makamlarına ihbar ediyor. Poliste, adsız yurtseverler tarafından yollanmış böyle bildirilerle yığın yığın mektuplar var. Ve biliyor musunuz ne yazıyorlar? «Lânet! Biz hain olmıyacağız, komünistler bunu istiyor,» diyorlar.

Bakan, parti gazetelerinin Rusya'da basıldıklarını anlatırken, «yukarda» Stamo silindiri çeviriyor, Slaveyko da yeni bir yazıyı diziyordu. Bir yük indi sırtımdan. Ama gerginliğim son haddini bulmuştu, başım dönüyordu, birşey duymuyordum artık. Güç halde mutfağa gittim, Vasilka şaştı beni görünce:

— Ne oldu? Neden bu kadar solmuşsun? Allahım! Fena mı oldun, ne var?

Fenalık geçirmediğimi anlaması için hayır, der gibi başımı salladım, sonra musluğun altına uzatıp

iyice ıslattmı başımı. Soğuk suyla serinledim biraz. Doğrulduğum zaman gayet hoş mezeler ilişti gözüme. Vasilka nefis sucuk ve pastırmalardan ince ince doğramış, sıra sıra tabaklara dizmiş, aralarına da incecik kıyılmış soğanla zeytin koymuştu. Ağzımın suyu aktı. Uzanıp almaktan zor tuttum kendimi.

— Al, diyerek buyur etti Vasilka.

— Ya yukardakilere?

— İşte, onlara da var, dedi ve kâğıda sarılı at nalı gibi sucuğu gösterdi. Al götür, hem ekmeksiz yemeyin, ekmek dolapta.

Zil çaldı. Vasilka'yı çağırıyorlardı. Dört tabağı bir gümüş tablaya koyup yemek salonuna gitti, ben de «nalı» cebime soktum, ekmeği sardım ve ayaklarımın ucuna basarak tavana doğru yollandım. Odaya girdiğim zaman arkadaşlar ürktü. Anlaşılan ne diri, ne ölü bir haldeymişim. Soğuk su pek canlandıramamıştı beni.

Slaveyko parmaklarını omuzlarına bastırarak beni sarstı.

— Ne var? Neye yuttun dilini? Konuşsana! dedi.

Derin bir nefes aldım, hâlâ tıkanıyordum. Hazır gazeteleri saymakta olan Stamo doğrularak «ne var?» der gibi bana baktı.

— Rahat rahat çalışın, muhafaza altındayız; polisler, ajanlar sizi koruyor, dedim ve oturdum.

— Polis mi, nasıl polis? diye sordu Slaveyko ciddi ciddi.

— Harbiye bakanı avukatlarda misafir. Evin etrafı üniformalı ve sivil polislerle dolu. Ne dışardan eve, ne evden dışarı kimseyi bırakmıyorlar.

Slaveyko gülümseyerek başını büktü:

— Stamo, bak nerelere getirdik işi? Filov kabinesinin en güvenilir insanları bizi koruyorlar.

Hey gidi dünya, hey. E, anlat bakalım, bakan çoktan beri mi aşağıda?

— Hayır, pek çok olmadı geleli.

Ve ben generalle ilgili herşeyi ayrıntılariyle anlattım. Gerginlikten onun her sözü kafama yerleşmişti. İkisi de gayet büyük bir merak ve dikkatle dinliyorlardı ve herhalde bu durumda işe devam edelim mi, sığınağa mı geçelim, diye de düşünüyorlardı.

— Ya, Stamo iyi yer bulmuşuz.

— Tüh, amma da dalgınım. Sucuk getirdim, unuttum. Buyrun, «fukara» kahvaltısı. Madem Pupeşkova sofralarının fakirleştiğinden yakınıyor bakana. Oysa bakın ne nefis sucuklar eksik olmıyor sofralarından, dedim.

Stamo «nal» ı aldı, ikiye bölüp bir parçasını Slaveyko'ya verdi, başladılar tatlı tatlı yemeye. Ve birden gülüştüler. Neşelerinin kaçtığı seyrek görülürdü onlarda.

— Ne güzel şey bu hayat, dedi Slaveyko. Bak nasıl yere yerleşmişiz! E, ne diyor general, 1939'dan beri komünist matbaalarına son verilmiş ha? Ha, ha, ha! Zavallı generalim!

— Ev muhafaza altında, gelin, temizliyelim bakanı, diye bir teklifte bulundum ansızın.

— Hım! diye şaştı Slaveyko.

— Gebertip kaçacağız. Leşini beklettireceğiz muhafızlara. Onlar anlayıp dinleyinceye kadar biz uçmuş olacağız.

Plan da önerdim: Servis bahanesiyle odaya girip sıkacağım kurşunu kafasına. Dışardan duyulmayacak tabancanın sesi. Duyulsa bile, muhafızlar şeflerinin keyiflenip coştuğunu sanacaklar.

Slaveyko'nun sıcak eli saçlarıma, alnıma dokundu. İvedilik ettiğimi anladım. Bir baba gibi öğüt verdi bana:

— Coşkunsun, darılmıyorum, iyi anlıyorum seni, düşmandan tiksinmenin ne olduğunu biliyorum, fakat...

Böyle bir eylemin çok büyük zarar getirebileceğini anlattı bana. Generalin öldürülmesi evin alt üst edilmesine ve belki matbaanın da ele geçmesine neden olacak. Oysa matbaa, bir faşist bakandan çok daha büyük. Geçici hislere kapılmamak da bir zaferdir.

— Evet, tam öyle dedi Slaveyko ve derin bir nefes aldı. Sık dişlerini. Bizim yaptığımız işler Bogdan Filov'un tüm kabinesinden daha ağır çeker. Onun için de çok büyük para ve çaba harcıyorlar matbaayı bulup ele geçirmek için. General varsın okusun masallarını. Sen git dinle bakalım, daha neler konuşacaklar komünistler hakkında.

Saat 21'lere doğru Rusev ve karısı aşağı iniyorlardı. Bu arada ben yeniden tavana koştum. Son sayı da hazırdı. Paketler bağlanıyordu. Kurye ve yataklara götürüp teslim etmeleri gerekliydi. Baskı makinesini sığınağa yerleştirdik. Tavandakiler giyindiler, melon şapkalarını aldılar ve üçümüz de yollandık aşağı doğru. Ben yukarki sahanlıkta ayrıldım, merdivenlerde onlarla beraber görünmemeliydim. Onlar Mihaylov'un hastaları yerine geçebilirlerdi. Doktorun kapısının önünde birden ikisi de durdu. Niçin durduklarını ilkten anlıyamadım, sonra merdiven parmaklığından avukatı gördüm, başı açık, saçları güzel taranmış, beyaz gömlek ve yelekli idi. Yeleğinin cebinden saatinin altın kösteği sarkıyordu. Ellerini arkasına bağlanmış, ağır ağır basamakları çıkıyordu. Şimdi? Geri dönseler, olmayacak, görecek avukat onları. Tavandan başka da nereye gidebilirler.

Ne olacağını bilemiyordmu. Birkaç basamak kalmıştı karşılaşmalarına. Yerlerinden kımıldamı-

yordu arkadaşlar. Birer elleri ceplerindeydi ikisinin de. Emindim ki, tabancada idi. Kullanmak zorunda kalacaklar mıydı acaba?

Avukat, ansızın karşılaşınca başını kaldırdı, ellerini saldı ve eski bir alışkanlıkla sakalını sıvazladı.

— Baylar, burada mı Doktor Mihaylov? diye sordu.

— Evet, evet, yanındaydık, dedi Slaveyko.

Doktorun hastalarından sanmıştı onları. Herşeyi halletmişti bu. Avukat başını sallayıp teşekkür etti ve geçip gittiler. İkisi yollarına devam etti, Pupeşkov da zile bastı. Az sonra hizmetçi kız çıktı, kibarca içeri buyur etti avukatı. Kapı kapandı, ben de apartmana doğru koştum. «Bu da geçti,» dedim kendi kendime ve derin bir nefes aldım. Birden elimi alnıma götürdüm. Avucum terledi. Ya dedim, şimdi avukat karşılaştığı «hastalardan» söz açarsa?

11

Paketlemeyi bitirdim, sepeti de hazır edip avuçlarımdaki yapışkan baskı boyasının lekelerini dikkatle temizledim. Madam Vena'nın bir âdeti vardı, ellerime bakardı ben çalışırken, boya lekeleri belâ getirebilirdi başıma. Slaveyko'nun yanına dikilip yeni bir yazıyı ne büyük bir çeviklik ve ustalıkla dizdiğine bakıyordum. Dalmışım. Onun kumpasa dizdiği her harfi sesli okumaya başlamışım. Slaveyko bana dönerek:

— Yeni gelin gibi ayakta durma, dinlen dedi. Getir, götür, git aşağı, gel yukarı, çok yorduk biz seni.

İtiraz edecek oldum, ama sıcak ve içtenlik dolu bakışı, sonra Stamo'nun da onu desteklemesi karşısında hayır, diyemedim, kabul ettim dinlen-

meyi. Ve belki de ilk kez uzanmıştım yatağa onlar çalışırken. Slaveyko haklıydı. Gerçekten çok iyi yüklenmiştim o gün. Ve Slaveyko, yeter, dinlen, diye zorlamasaydı, belki yine de dinlenmiyecektim. Yattığım yerden kumpasa dizilen harflerin tıkırtısını dinliyor, baskı boyasının sert kokusunu soluyor ve ikisinin de ellerinden gözlerimi ayırmıyordum. Şaşılacak bir ustalıkla çalışıyorlardı. Çok zayıflamışlardı. Açlık çekmiyorlardı, ama hayat değildi onların hayatı, iş, iş, bazen bir iki saat uyku, bazen de hiç.

Onları seyrederken bir yıl önceki bir geceyi hatırladım. Slaveyko ve kendisi hakkında birşeyler anlatmıştı bana Stamo. Slaveyko tam çıkmak üzereydi, kapıdan dönüp, biraz gecikeceğini söyledi. Biz Stamo ile ikimiz kalınca, başladık öteden beriden konuşmaya. Lâf lâfı açtı, geldik onların gizlilik yaşamına. Gizlilik kuralları buna izin vermiyordu, ama aramızda gizli kapaklı yoktu artık, vergi memurları masalı çoktan açıklanmıştı, özetle, daha çok gizlenecek birşey yoktu. Bana Slaveyko hakkında birşeyler anlatmasını istedim. Anlattı:

...Vane Novanski dedenin beş oğlu, bir de kızı varmış. Açlık çektirmemiş onlara. Karısı ile birlikte sabah karanlığından akşam karanlığına kadar kırda çalışırmış. Ağır ve çetin hayat erken açmış gözlerini oğullarının. Daha Birinci Dünya Savaşından sonra en büyükleri, Nikola ve Pane, dar sosyalistler partisine girmişler. 1923 yılına kadar İhtîman parti örgütünde yüksek bir devrimci niteliği varmış. Gösteriler, mitingler, eylemler düzenleniyormuş. Çetin savaşımların hepsine bu iki kardeş de katılıyormuş. Parti örgütü yanında küçükler grubu da kurulunca, daha küçük kardeşler, Slaveyko ve Boris oraya girmişler. Hemen her ak-

şam parti kulübüne giderler, orada uyanış devrine ait devrimci şarkılar öğrenirler, Çintulov'dan, Slaveykov'dan, Botev'den şiirler okurlarmış Bir Mayıs gösterilerinde küçükler büyüklerin önünde yürürlermiş ve çok kez atlı jandarmaların süngülü tüfekleriyle karşılaşırlarmış.

Nikola ve Pane Eylül ayaklanmasına katılmışlar, ayaklanmanın hazırlanması sırasında Slaveyko ile Boris ise bazı küçük kurye işleri görürlermiş. Bozgun, daha sonra da 1925 yılının kanlı günleri gelmiş. Bir mayıs gününde Uşite denilen mahalde yirmisekiz kişi canavarca öldürülmüş. Pane Novanski'nin cesedi de beraber hepsi bir hendeğe atılmış. Vane dedenin hanesini büyük bir keder kaplamış.

Daha sonra Slaveyko ile Boris Vane dedelerin avlusu önündeki çeşmenin etrafına yirmisekiz söğüt fidanı dikmişler, bu fidanlar öldürülen yirmisekiz kahramana birer anıt olmuş. 1928 ve 1929 yıllarında Stamo, Botevgrad lisesinde öğrenci. Burada yeşilay derneğinde faaliyet gösteriyor, tatil zamanlarında parti örgütünün yardımı ile RMS (İşçi Gençler Birliği) kurmak için gençlik arasında çalışıyor. Öncelikle devrimcilerin ve sempatizanların, Eylül ayaklanmasına katılanların ve ayaklanmadan sonra zarar görenlerin oğullarına ve kardeşlerine yöneliyorlarmış. Stamo, böylece yakınlaşmış Slaveyko ve Boris Novanski ile.

Boris, daha sakin, sessiz, daha mütevazi ve pek atılgan değilmiş, ama Slaveyko herşeye heves eder, çok okur, kasabada yeşilay derneğinde konferanslar verirmiş, atılganmış. 1928 yılının tatil aylarında Stamo sık sık onlara gider, uzun boylu konuşurmuş. Özellikle lisedeki marksist dernekler üzerine imiş konuşmaları. «Eho» (Yankı), «Pogled» (Bakış), «Mladejka Tribuna» (Gençlik Tribü-

nü) v.d. gazeteleri okurlarmış. Emil Zola'nın «Jerminal», Çernişevski'nin «Ne Yapmalı», kitaplarını, Zahari Stoyanov'un Anılarını, Hristo Botev'in şiirlerini, Geo Milev'in «Eylül» ünü, Anton Straşimirov'un «Horo», Anri Barbüs'ün «Çellâtlar» yapıtını okumuşlar.

1929 yılında kasabada ilk RMS örgütü kuruluyor. İhtiman kasabasının savaşımcı gençliği örgütlü bir hayat yaşıyor. Parti ve gençlik örgütünün birer faal üyesi olan Zlatarev kardeşlerin evi bir gençlik kulübü haline dönüşüyor. Aynı yıl, güzün, Slaveyko ve Boris kardeşler Sviştov lisesine kaydolunuyorlar. Orada savaşımcı öğrencilerin ön saflarında imişler.

1930 yılının Paskalya tatilinde Slaveyko bir iki gençle birlikte kasabaya bildiriler yayıyorlar, camiye kızıl bayrak asıyorlar. 1923 ve 1925 kanlı olaylarından sonra kasaba üzerinde dalgalanan ilk kızıl bayrakmış bu. Polis kudurmuş, belediye başkanı ve etrafındakiler kabına sığmıyorlarmış. Araştırmışlar, soruşturmuşlar, ama hiçbir ipucu ele geçirememişler. Öfkelerinden ne yapacaklarını bilemeyerek Dimitır Zlatkov, Georgi Gıdev, Georgi Sopov, Georgi Otaşliyski, Stamo ve birkaç kişiyi daha tutuklamışlar. İşkence etmişler, ama yine de camiye bayrağı kimin astığını öğrenememişler.

1933 yılının Bir Mayıs sabahı kasaba baştanbaşa bildiri ve sloganlarla donatılmış olarak uyanıyor. Savaşımcılar çifter çifter dolaşan devriyelerden korkmamışlar, bu mertçe eylem başarılmış. İnsanlar sokaklara, alanlara çıkıyor, bildirileri okuyup yorumlamalar yaparak konuşuyorlarmış. Atlı ve sivil polisler halkı dağıtıyor, pek çok genç ve remsist polis karakolunun mahzenine tıkılıyor. Lise müdürü Neşo Pazderov tutuklanıyor. Slaveyko'yu da tutuklamışlar ve bir yıl cezaevinde kalmış.

Serbest bırakıldıktan sonra Boris'le birlikte partiye girmişler.

19 mayıs 1943'te askeri bir darbe yapıldı, tüm siyasal partiler dağıtıldı. Parti ve RMS illegalliğe geçiyor. Yurtseverlere askeri darbe, iktidarla daha da kanlı çatışmalar getiriyor.

İşçi Gençler Birliği ilçe komitesi İhtiman kasabasının turistik bahçesinde bir konferans düzenliyor. İl komitesi sekreteri Evgeni Çervenkov da katılıyor bu konferansa, delegelere yeni koşullarla ilgili yapılacak işleri anlatıyor. Yeni ilçe komitesi seçiliyor, Boris Novanski sekreter oluyor. Konferanstan sonra Evgeni Çervenkov ve Stamo Kerezov gece karanlıkta kayboluyorlar, Kostenets ve Dolna Banya köylerinde gençler onları bekliyormuş. Ama...

— Ele verilmiştik, diyerek devam etti Stamo. Kasabaya döndüğüm zaman Boris Novanski, Vera Mutafçieva, Boris Veselinov ve altı yedi kişinin daha tutuklandığını öğrendim. Slaveyko kaçmayı başarmış. İhtiman dağlarına, Sredna Gora dağına sığınmış. Başka çıkar yol yoktu, benim de illegalliğe geçmekliğim gerekiyordu. Kardeşim Vlado ile birlikte başkente gittim, dört ay kadar gizli yaşadık, tehlike atlatılmıştı, tutuklananlar gizli konferans yapıldığını itiraf etmemişlerdi. Slaveyko ile birlikte mahallelerde, ilçe köylerinde gizli toplantılar yapıyorduk, ilerici lise öğrencileriyle bağlantıyı sürdürüyorduk. Birkaç kez tutuklandık, dövüldük. Kovanlık ılıcalarına gidip tedavi gördük. Sonra başladık inşaat işçisi olarak çalışmaya. Eylül ortalarında Stoyan Georgiev Şilar'ın yapısında çalışırken bir gün Slaveyko'nun babası Vane dede geldi bulunduğumuz yere. Telâşlı idi.

— Oğlum, dedi Slaveyko'ya, iki kez oldu belediyeden seni gelip arıyorlar, dedektif mi diyorlar,

ne diyorlar, işte onlar. Nereye savulup gittiğini bilmiyorum, dedim. Biz yine geleceğiz, dediler.

Slaveyko ile birbirimize baktık ve anlaştık. Bu haber ikimize de bir işaretti, herhangi bir olaya benim de adım karışmasın olamazdı, çünkü hep beraber çalışıyorduk. Akşam üzeri insanlar kırdan eve dönerlerken biz yıkanıp paklandık, hazırlanıp terkettik kasabayı. Bir koruya saklandık, karanlık bastıktan sonra da orman fidanlığına doğru yollandık. Yolda Mito Katsarov dedeye rastladık. Anlaşılan ihtiyar ne yol tuttuğumuzu anlamış olacak ki, arabasını durdurdu, otu eşeleyerek içi yiyecek dolu bir meşin çanta ile bir yağmurluk çıkarıp bize verdi.

— Alın bunları ve hiç korkmayın, dedi. Balkan sizi kanadının altına alacak, koruyacak bu soyguncular dan. Onların da sonu gelecek.

Dokuz yıl süren illegal yaşantımız böyle başladı. Sredna Gora dağında iki hafta dolaştık, ne bir bağlantı, ne de kasabadan bir haber. Bir süre sonra Vane dede ve başka arkadaşlarla buluştuk, ama hep böyle sürüp gidemezdi bu. Bir gün Slaveyko:

— Stamo, yaban hayvanları gibi ormanlarda mı dolaşacağız? Canımızı mı koruyacağız sadece? Savaşa katılmalıyız, dedi.

Sofya'ya gitmeyi kararlaştırdık. Georgi Sopov'un (Vılçeto) yardımı ile ilkten ben gittim. Akrabam Nikola Kerezov'la ilişki kurdum. Kerezov, Eylül ayaklanmasına katılanlardandı. (Daha sonra Pazarcık taraflarında partizan olarak öldürülmüştür). Nikola Kerezov beni doğramacı Georgi Çergarov'la irtibatlandırdı.

Kaymakamlıktan bizi niçin aradıklarını öğrendik bir gün. Slaveyko, Muhovo köyünden bir remsiste yasak gazete, bildiri ve başka materyaller ver-

mişti. Gencin tedbirsizliği yüzünden polis bunu öğrenmiş, birkaç kişiyi tutuklamış, bizim adlarımız da geçmiş. Biz artık illegaldik ama Slaveyko, Stoyan Yordanov Pandezov ve benim aleyhimde bir dava tertiplenmesine engel olmadı bu. İddianamede İhtiman ve Muhovo gençlerini örgütlendirmekle, devlete karşı içeriği olan materyaller yaymakla, hükümete karşı konuşulan toplantılar yapmakla itham olunuyorduk. Bana ve Slaveyko'ya gıyabi olarak beşer buçuk yıl, Stoyan Pandezov'a da bir yıl hapis cezası verdiler. Pandezov'u illegallerle bağlantısından ötürü suçluyorlardı. İktidarın eline düşmemek için biz Slaveyko ile artık «ak dünyaya» hiç çıkmamayı kararlaştırdık.

Başlangıçta ağırdı yaşantımız. İllegaller bir değildi, iki değildi. Yardım örgütünün yardımı yetersiz geliyordu. Günde bir övün yiyorduk. Bir aralık genel işçi olarak Napredak kooperatifine yerleştik. Parti ile bağlarımız giderek genişliyordu. İtalya - Habeşistan Savaşı sırasında savaş hakkında bir kitap yazmaya başladık, ama hazırlayıp çıkarana dek savaş bitti, emeğimiz de boşuna gitti.

1936 yılı baharında parti tarafından gizli basın işlerine alındık, ben Rabotniçesko Delo (İşçi Davası) gazetesi matbaasına, Slaveyko da Yardım Örgütünün organı Zaştita (Savunma) gazetesi matbaasına... İşte başladıktan kısa bir süre sonra matbaa bozguna uğradı. Yakayı ele vermeden kurtulabildim. Slaveyko Zaştita matbaasında işine devam etti.

Sonra Vitoşa yeraltı matbaasında çalıştık. Bozgundan sonra, burada. Artık ötesini biliyorsun ..

Yatağımdan kalkıp hazır bildirileri saymaya, listedeki adreslere göre bölüştürmeye başladım. Gece yarısı çoktan geçmişti.

12

Şehrin günlük gürültüsü dindi. Tramvaylar azaldı, araba sesleri daha seyrek başladı duyulmaya. Pencerede durmuş, kentin ışıklarının nasıl söndüğünü seyrediyordum.

Slaveyko ile Stamo geciktikleri zaman beni daima bir endişe alırdı. Onlar dönünceye kadar beklerdim, uyku gelmezdi aklıma. Birkaç kez aşağı kapıya inip Tsar Samuil sokağına bakındım, avluda gezindim, avukatın evinde ses kalmamıştı. Odaya kaç kez girip çıktığımı bilmiyordum artık. İşte yine tavan odasındayım. Pencereyi kapayıp karartma kâğıdını yerleştirdim. Açtım elektrik düğmesini. Odanın aydınlanması ile beraber kapı da açıldı. Tavana ne zaman çıktıklarını duymamıştım. Heyecanlıydılar, selâm vermediler. Sokakta kesilen konuşmaları devam etti:

— Nasıl buluyorsun, iyi adam değil mi, Stamo? Yüreği geniş. En önemlisi de hapislerde yatmış kalkmış. Pişmiş adam. Bizim işlere göre adam. Kendimize yakın bulunduralım onu. Bize gerekli olabilir, dedi Slaveyko. Stamo da:

— Doğru, haklısın, dedi.

Neye sevindiklerini anlamıştım. Dimitır Hristovlara gitmişlerdi.

1941 yılı şubatından beri kader Mitko'yu (Dimitır) oradan oraya atmıştı, ama yoldaşlardan ayırıp koparmamıştı. Düğününden bir hafta sonra belediyeden bir hademe, kapılarını çalıp askerlik ödevini yapmaya çağıran celp kâğıdını vermiş.

Dimitır bir yıl kadar gündüzleri talim yapıyor, akşamları da çara, vatana dua ediyormuş.

1942 yılı sonunda Dimitır yine baba ocağında. Yerler derin karla örtülmüş, rüzgâr soğuk esiyor. Ocak başından pek uzaklaşılacak bir zaman değil.

Ama yemeden olmuyor. Çalışıp ekmek parası çıkarmak lâzım. Ve Mitko demiryollarında vagon temizleyicisi olarak işe başlıyor. Aldomirska sokağında bodrum katında bir odacık kiralıyor ve burasını illegallerin bir barınağı haline getiriyor. Slaveyko ve Stamo sık sık uğruyorlar buraya. İşin pek sıkı olmadığı ve görüşüp konuşma ihtiyacı duydukları zamanlarda buraya koşuyorlar.

Birkaç gün sonra hoşa gitmeyen bir haber getiriyor Mitko:

— Üsküp'e gönderiyorlar beni, diyor.

İki gün Slaveyko ile Stamo eşyasını derip toplamada ona yardım ediyorlar.

— İnsanlara karşı tutum ve davranışlarında dikkatli ol, iyi geçin onlarla, diye öğüt veriyor arkadaşlar ona. Biz (yani parti) faşist hükümetinin işgalci politikasına karşıyız, diyorlar.

Dimitır, Üsküp'ten Sofya'ya sık sık geliyor. Görüşmeler devam ediyor.

— Askerlerle bağlantı kurdum, diye övünüyor Dimitır.

— Moralleri nasıl?

— Sarayın güttüğü politikaya atıp tutuyorlar.

— Bulgaristan'dan armağan götüreceksin onlara.

Dimitır birkaç Rabotniçesko Delo gazetesi, biraz da bildiri alıyor. Bu «armağanları» lokomotifin kömürleri arasına saklıyor. Ve böylece illegal materyaller sınırı aşıp askerlere ulaşıyor.

1943 yılında Dimitır tekrar Sofya'da. Nadejda mahallesinde oda kiralıyor. Buluşmalar sıklaşıyor. Pek çok illegal geliyor buraya. Ama bu ev gizli toplanmalara pek uygun değil. Issız bir yerde. Çok «misafir» kolayca göze batabilir.

— Neye başka bir ev kiralamıyorsun, diyor bizimkiler.

Dimitır boş zamanlarında gezip dolaşıyor, soruşturuyor ve Radomir sokağı 2'de müstakil bir ev buluyor. Ev sahipleri zengin insanlar, başka evleri de varmış, buraya pek uğramıyorlarmış. Eve göz kulak olacak birini ararlarmış.

Matbaada işe başladıktan sonra, yeraltı faaliyetlerine katılmış bulunuyordum ve hemen tüm gizli buluşma yerlerini öğrenmiştim. İş öyle gerektiriyordu. Paketleri, materyal dolu sepeti adreslere ben götürüyordum. Böylece bir gün beni Radomir sokağı 2'ye götürdüler.

Dimitır çok sevindi. Ötekiler günlük haberleri, kupon sistemini, kısıtlamayı konuşurlarken biz çabucak köyden hayır haber sorduk birbirimize, bildiklerimizi anlattık.

Sobanın üzerindeki tencereden buhar kalkıyordu. Elinka, Mitko'nun karısı, bana:

— Herhalde yakında kaçamak yememişsindir, dedi.

— Hayır, yemedim, dedim.

— Size kaçamak ikram edeceğim, dedi.

Ve hafta geçer geçmez Slaveyko:

— Kaçamak yemeye gideceğiz mi? derdi.

Sofradan üzerinden buğu kalkan kaçamağı yerken ne güzel, ne tatlı konuşmalarımız olurdu. Gözlerimiz yaşarırdı gülmekten, aslımıza, özümüze dönerdik. Böyle tutulmuştu mayamız. Varlıklı evin havası zehirlemişti bizi.

Kimi kez Dimitır da vakit bulup bizim odaya gelirdi. Borbardımanlardan sonra Elinka köye gidince, sık sık yanımızda olurdu.

Ve işte bu akşam Slaveyko ve Stamo, Dimitır'lardan dönüyorlardı. Orada, Belopoptsi köyünden Dimitır'ın bacanağı İliya Yordanov'u görmüşlerdi. Bay İliya daha yaşlıydı, erken evlenmiş ve artık üç çocuk babası idi.

1941 yılında orduya sık sık asker topluyorlardı. Bir celp kâğıdı İliya Yordanov'a da geliyor. Hükümet «ulusal çıkarları korumak için» en lâyık gördüklerini gönderirdi. Ama İliya hükümet politikasına ve yabancı topraklara asker yollanmasına karşı propaganda yürütenler arasında.

Kurmaydan bir askerle birlikte kendi bölüklerinden tüm subaylara uyarıcı mektuplar yazıyorlar, faşist iktidarın çıkarlarını korumaya devam ederlerse, karargâhlarının havaya uçurulacağını söylüyorlar. Mektuplar subayların posta kutularına gidiyor. İstihbarat, adamlarını salıyor ve bir gün:

— İliya Yordanov, komutanın yanına.

Komutanın odasında tanımadık kimseler var. Subay öfkeli, komutanın adı lekelenmiş.

— Soyun üniformanı!

— Ama... _

— Alçak! Sen çar ordusundan asker üniforması taşımaya lâyık değilsin. Götürün şunu!

İki çavuş bir de üsteğmen bay İliya'yı bir yük gibi kapalı bir askeri arabaya itiyorlar. Eşlik edenler sert ve hiddetli. Bay İliya anlıyor ele verildiğini.

Araba duruyor. İliya iniyor, bakınıyor. Uzaklarda evler görünüyor. Etraf ovalık, karşıda yaprakları dökülmüş iki söğüt ağacı. Oraya, ağaçlara doğru götürüyorlar onu. Ensesi kilise direği gibi olan bir çavuşun elinde ip, ucu yerde sürükleniyor.

— Dur ağacın yanına! diyor.

Bağlıyorlar onu söğüt ağacına. Üsteğmen sinirli sinirli dolaşıyor önünde. Çıkarıyor tabancayı.

— Anladın mı, işin bitti artık. Sana tek bir kurtuluş yolu var. O da hepsini itiraf etmek, diyor.

Bay İliya'nın korkudan dili tutuluyor. Hiçbir soru ağzını açtıramıyor. Ötekiler gerçekten dilinin

tutulduğuna inanıp çeviriyorlar arabaya onu.

Ve başlıyor bir daha işkenceler, sorgular, askeri mahkeme ve sonunda üç yıl ağır hapis cezası. Bay İliya bu üç yılı Sliven ceza evinde geçiriyor.

Bunu öğrenmişlerdi bu akşam Slaveyko ile Stamo. Gerektiğinde güvenebilecekleri bir adam daha bulmuşlardı. Buna seviniyordu Slaveyko.

Ek sömyayı içeri getirip yatak haline koyduk ve lambayı söndürüp yattık. Gece yarısı geçmişti ama, Slaveyko yatağında bir o yana, bir bu yana dönüyor, uyuyamıyordu.

Sabahleyin uyandığı zaman, ikisi artık bası takımlarını içeri getirmişler, beni uyandırmamak için iki bildiriyi sessizce diziyorlardı.

— Beni neye uyandırmadınız? diye darılacak oldum.

Birbirlerine bakıp gülüştüler. Slaveyko yanağımı makasladı.

— Uyu, uyu! Küçüksün daha, uyu da büyü, dedi.

— Yakalanırsam, küçük gibi mi yargılayacaklar beni?

— Bak, orasını bilmem. Ama herhalde bizimle beraber çekerler ipe. Allah korusun! dedi.

Güneş yükseldi, aşağıda ev sahipleri kalkmamışlardı daha. Tavanda kalıp yardım ettim.

Akşamleyin gazeteler taksim edilirken Slaveyko bana bir gazete verip:

— Bu, demiryolu deposuna, dedi.

Artık biliyordum: Dimitır beni görmeye geldi mi, vereceğim gazeteyi ona. İlkten bilmiyordum gazetenin yollarını, ama çok geçmeden öğrendim. Dimitır gazeteyi bir mektup zarfı büyüklüğünde katlayıp, demiryolu deposunda uygun bir sırada dikkatle bir yere bırakırmış. Sonra bu gazete elden ele geçermiş demiryolu işçileri arasında. Bu gazete ile

de cephede olup bitenler, olayların içyüzü, gerçekler yayılıyormuş.

13

Başkentin üzerine acı bir dumanla karışık koyu bir sis çöktü. Güz yağmurlarından sonra havalar soğudu. Bir sabah ortalığı bembeyaz bulduk. Küçük pencere yarıya kadar kara gömülmüştü, ama oda yine aydınlıktı ve iş yürüyordu, üçbuçuk yıldan beri hep bu çatı altında nasıl yürüdü ise yine yürüyordu.

Bir gün Pupeşkov bana, akşam gazetelerini kaçırma, diye hatırlattı. Doğu cephesinden haberler gittikçe ilginç oluyordu, derhal kapışılıyordu gazeteler. Barakaya doğru yollandım. Dize kadar kar yağmıştı, buz gibi bir yel esiyordu, soğuktan burnumun delikleri yapışıyordu, ama barakanın önünde artık sekiz, on kişi bekliyordu. Ben de yanlarına sokulup onlar gibi olduğum yerde ayaklarımı oynatarak beklemeye başladım.

— Yaman soğuk, köpeği dışarı bağlasan, donup çatlar, Rusya'da olanlar ne yapıyorlar bilmem, dedi orta yaşlı esmer bir adam. Ceketinin bir yeni boştu, sarkıyordu.

— Almanlara gocuk var... dedi başka biri. Değil mi müsadereler... Tamamlamadı sözünü. Hepsi aynı topun kumaşındandı ama, yine de korunmak lâzımdı.

Gazeteleri Pupeşkov'a götürdüğüm zaman hemen alıp radyoyu kapadı. Bu arada karısı da girdi odaya ve bir saatten çok gazeteyi incelediler. Ortalık kararmaya başlamazdan az önce Vasilka'yı haykırdılar, misafirliğe gideceklermiş de, hanımın hazır olmasına yardım etmeliymiş.

Çıkarken madam Vena bana bir sürü iş buyurdu, her zaman söylediği şeyler olduğu için pek dinlemiyordum. Evden çıktıkları zaman bir yük inerdi sırtımdan. Vasilka ile birbirimize bakarak gülüştük. Hanımın can sıkıcı emirleri güldürmüştü bizi. Vasilka el çırparak:

— Biliyor musun ne yapacağım? dedi. Hamur açıp börek yapacağım. Kiracıları da çağırırız, onlar da yer, ne dersin?

Teklif hoşuma gitti. Akıllı bir kızdı Vasilka, akıllı ve iyi kalpliydi, unutmazdı bizimkileri. Son zamanlarda onlar da çoğu konserve yiyorlardı, bir börek ziyafeti iyi gelecek, kuvvet verecekti.

Vasilka böreği hazır edip fırına attığı zaman ben de onları sevindirmek için tavana koştum.

Silindiri birkaç yuvarladım, sayılmış gazetelerden bir paket yaptım ve «börek yanmasın» diye aşağı indim. Tam holü geçiyordum, merdivenin lambaları yandı. Kim acaba? Bu girişten sadece en seçkin misafirler gelirdi. Kapıya yaklaştım ve kulağıma gelen daha ilk sözden belinledim. Ev sahipleriydi. Düşünmeye zaman yoktu, mutfağa koştum. Vasilka ter içinde kalmıştı sıcaktan.

— Böreği, böreği... geliyorlar! dedim ve tepsiyi fırından çıkarıp sobanın üstüne koydum. Kızgın tepsiyi çıplak elle tuttuğum için ellerim yanmış, parmaklarımda kabarcıklar çıkmıştı. Ama bu o kadar korkulu değildi, ev sahipleri böreği görecekler diye çok korkmuştum. Vasilka iyice şaşalamıştı, madam az sonra girebilirdi mutfağa. O anda bir kurtuluş yolu geldi aklıma:

— Ben, dedim, helâya gideceğim, sen mutfağın penceresinden uzat bana tepsiyi.

Helâ mutfağın yanındaydı. Donmuş pencereyi araladım, Vasilka'nın uzattığı tepsiyi alıp kapan-

dım oraya. Sonra yarı çiğ böreği küçük parçalar halinde deliğe atıp suyu çektim.

Boş tepsiyi mutfağa getirdim. Vasilka ateşi söndürmeye çalışmıştı, duman sarmıştı mutfağı. Az sonra Pupeşkova mutfağın kapısına dikildi. Yüzü çatılmış, kırışıklanmıştı.

— Soba niçin yanmış? diye sordu.

Vasilka, elleri önlüğünün altında şaşkın şaşkın kekelemeye başladı. İşi gizleyemiyeceğiz diye ürktüm, ama derhal şöyle birşeyler uydurdum:

— Vasilka, dedim, rica etti, siz yokken su ısıtıp banyoyu temizleyecekti, ama nedense soba tüttü, onun için pencereler...

Pupeşkova'nın yüzü güldü, sanki eline bir kese para tıkmıştım. Yani evi düşünüyormuşuz demek. Memnun memnun gülümsedi ve:

— İyi akıl etmişsiniz, dedi.

Musluğa eğilip elimi yüzümü yıkadım ve gittim bizimkilerin yanına. Onlar şaka ile karşıladılar beni:

— Yahu, sen börek kokuyorsun, dediler.

Olanı biteni çabucak anlattım. Bir hayli güldüler. Ama böreğe, şüphesiz çok üzüldüler.

Biraz daha çalıştıktan sonra yattık. Dışarda rüzgâr şiddetlenmişti. Pencerenin altındaki teneke tıngırdıyordu. Stamo karanlıkta derin bir iç çekti:

— Böyle tiksindiriciydi, o gece de, geçen kış. Hani şu tavan penceresinden... hatırlıyor musun. Slaveyko? Galiba Grigor da karışmıştı bu olaya. Ya, ya. O da hatırlayacak. Ha, Grudi?

— Ne zaman?

— Seni fabrika kapısında beklediğimiz zaman. Hani avukat burada birinin yattığını anlamış. kötü bir duruma düşmüştük, sonra sen bagajını almaya gelerek durumu kurtarmıştın.

— Evet, hatırladım. E, ne olmuştu o zaman?

Stamo'nun yatağı birkaç kez gıcırdadı, anlaşılan daha iyi yerleşerek uzun boylu anlatmaya hazırlanıyordu.

... Yaman bir kış imiş. Soğuktan ağaç, taş çatlıyormuş. Evlerin pencereleri buz tutmuş, başkent sokaklarına ıssızlık çökmüş. Böyle bir akşamda şehrin merkez taraflarında bir yerde bir terzi dükkânından bir adam çıkmış, yıprak paltosunun yakasını kaldırmış, rüzgâr uçurmasın diye de melon şapkasını kulaklarına kadar indirip yollanmış. Samuil sokağına daha bükülmeden boynundaki şalın ağzına gelen tarafı gırç tutmuş. Eski bir alışkanlıkla etrafı dikkatle gözden geçirmiş, donmuş ayakkabılarını bir iki yere vurup silkmiş ve dalmış köşedeki eve. Merdivenin başında yakasını, şapkasını düzeltmiş, üşüyen ellerini ovuşturmuş ve usulcacık başlamış basamakları çıkmaya. Biraz nefes almak için durmuş üçüncü katta. Pirinç bir levha: «Dr. Mihaylov» İhtisasını biliyormuş. Kapının deliğinden içerdeki ışık belli oluyormuş. Demek doktor uykuda değil.

Daha yirmi kadar basamaktan sonra tavanda olacak. Tavan odasının anahtar deliği ışıyor. İçerde insan varmış. Onu bekliyormuşlar.

Paroladan sonra kapı açılmış.

— Haydi be Slaveyko, nerde kaldın? diyerek karşılamış onu Stamo.

Donmuş elleriyle Slaveyko paltosunun iç cebinden bir sürü kâğıt çıkarmış.

— Yeni sayı için materyaller. Getiren arkadaş biraz gecikti. Tehlikeli zamanlar, allah kahretsin. Ama neyse. Yazılar artık elimizde, bu önemli. Ama en mühimi de, iki gün sonra hazır olmalı. Üçüncü gün kuryeler gelecek.

İki gün iki gece hiç durmadan, uyumadan harf

diziyorlar, kâğıt kesiyorlar, basıyorlar. Neno bir aşağı bir yukarı, kimi ekmek yemek getiriyor, kimi ceketinin altına saklayarak gazete götürüyor, kimi yardım ediyor. Gazeteleri, bildirileri sayıp paketliyor.

Silindir son defa geçiyor harflerin üzerinden. Slaveyko keçeyi kaldırıyor, basılan kâğıdı alıp derin bir nefes alarak:

— Bitti en sonra, diyor ve Stamo, bası aletlerini sığınağa taşıyıp saklamaya zaman yok, gezinip durmayalım tavanda, zaten vaktimiz de yok. Yarın sabah erken erken şehirden çıkmalıyız, diye ekliyor.

Gecenin küçük saatleri, şehir uykuya dalmış.

Şafak daha sökmeden kalkıp çabucak giyinmişler.

— Pencereyi açık bırakalım da boya kokusu gitsin, demiş Stamo ve aralamış pencereyi.

Avukatın «erzak deposuna» inmişler, kahvaltı etmişler, biraz da yolluk almışlar ve terketmişler şehri.

Vitoşa dağı bembeyaz görünüyormuş. Dize kadar karla kaplıymış. Planinets dağevine giden patika pek belli olmuyormuş. Savaş yıllarında dağcılar çok azalmış.

Dağevinde günü çalışarak geçirmişler Boris Novanski, Nikola Kerezov, İhtiman «Georgi Benkovski» çetesinin komutanı Marin Doçev buradaymışlar. Pek çok sorun görüşülmüş, ertesi güne de kalmış. Ama biri şehre dönmeliymiş. Ve Stamo dönmüş. Şehre geç vakit, karanlıkta erişmiş. Klementina sokağından avukatın evine bakmış, Pupeşkov'un dairesinde ışık yokmuş, doktorun odasında gaz lambası ışıyormuş. Elektriklerde bir arıza var sanmış Stamo ve sevinmiş buna. Gizlilik sıkıntısı ile «kara kapı» dan girip tavana çıkmış.

Kirişe uzanıp açkıyı aramış, daima bırakılan yerde bulamamış açkıyı. «Belki Neno içerde,» diyerek parola gereğince kapıyı çalmış. Karşılık veren yok. Telâşlanmış. Varıp da suya mı düşecek herşey? Buluşma yerlerinde bekliyorlardır. Beyaz kış gecesinin solgun ışıkları sızıyormuş üç tavan penceresinden içeri. Bunların birinden dama çıkıp, aralık bıraktığımız pencereden girerim odaya, demiş.

Boş bir sandık bulup pencerenin altına getirmiş. Çıkmış sandığın üstüne, pencereye yetişip açmaya çalışmış. Ama pencere donmuş, açılmıyor. Bir denemiş, iki denemiş... olmuyor. Son bir hamle daha... açılmış pencere. Çerçeveye tutunup çıkmış dama, kar üstüne. Rüzgâr esiyormuş, kar kayağan. Emekleyerek, Stamo, damın güney tarafından odanın penceresine geçmiş. Pencere bıraktıkları gibi yarı açıkmış, rüzgâr bir küpeştesinden koparmış ve kırılmış bir kuş kanadı gibi sarkıyormuş. İçerde kar varmış. Ve dalmış pencereden odaya. Çerçeve çatırdamış. Ya duydularsa aşağıda? Doktor hemen gelir ve... Kaçsın mı, kaçmasın mı? Kaçarsa matbaa ne olacak? Bunca emek sarfedilerek, kelleyi koltuğa alarak gerçekleştirilen matbaa? Hayır, kaçmayacak.

Kulağı merdivenlerde, her an ayak sesleri bekliyormuş. Odaya bakıyor, hazır materyaller, dolu sepet, bası takımları orada. Tencereler bile soba üstünde bırakıldığı gibi duruyor, somya da dışarı çıkarılmamış. Vakit yokmuş düşünmeye, bir omuz vurmuş kapıya, kapı açılmış. Hemen sepeti ve diğer materyalleri alıp sarnıcın yanındaki kum dolu iki varilin arasına saklanmış. (Suların kesildiği zaman evinin susuz kalmaması için avukat 750 metre küplük bir sarnıç koydurmuş tavana.) Sonra bası takımlarını da tavan köşelerine gizlemiş. Odayı biraz derip toplamış, ama tencerelerle somyayı bı-

rakmış oldukları yerde. Üstünü başını da biraz temizledikten sonra sakin sakin yollanmış aşağı doğru. Merdivenlerde karşılaşırlarsa, iyilikle olmazsa, deneyecek öbür türlüsünü. Ve hazır etmiş tabancasını.

Sarımtırak, hafif bir ışık görünmüş aşağıda. Geliyorlar! Hizmetçi kızların elinde birer mum. Doktor bağırmış:

— Dur! Eller yukarı!

Askeriye tabibinin elinde silâh, her an tetiği çekebilir. Kızlar Neno'nun dostu «Vergi memurunu» herhalde tanıdılar. Ya durumu güçleştirecek bir söz ederlerse?

— Ne arıyorsun tavanda? Hırsızlığa mı geldin?

— Hayır! Ben Neno'nun dostu. Akşam...

— Dostu! Ya düş önüme. Göreceğiz kimin dostu.

Basamak basamak aşağı yollanıyorlar. Gölgeler duvarlarda kırılıyormuş. Kaçmak aklından bile geçmiyormuş Neno'nun. Sinirleri iyice gerilmiş. Söyleyeceklerinde inandırıcı olması lâzım. İnanmazlarsa, herhangi bir odaya sokacak olurlarsa, girmeyecek. İşte o zaman tabancayı çıkarması gerekecek.

Avukat, dairesinin önündeki sahanlıkta durmuş, elleri hırkasının ceplerinde. Küçük sakalı titriyormuş. Onun elinde de mi tabanca?

— Bay Pupeşkov, tavanda yakaladık bunu. Söylediğine göre Neno'nun...

Stamo, doktorun sözünü keserek:

— Yalan mı söylüyorum? Dostuyum. Şalımı unutmuşum. Köye gidiyorum da, almaya geldim...

— Peki, ya anahtarı kim verdi?

Bu soruya da cevabı varmış Stamo'nun.

— Neno'yu sokakta gördüm. Bir yere gidiyor-

du acele acele, verdi bana anahtarları, bırakırsın, dedi, posta kutusuna.

Avukatın tam başka bir soru yönelteceği sırada «kara kapı» açılmış, biri ayakkabılarından kar silkeliyormuş ve iki elinde türlü şişelerle dolu iki file. Neno görünmüş. Göz göze gelmişler.

— Tanıyor musun bunu? diye sormuş avukat, Neno'ya.

— Evet.

— Ne verdin ona?

Önceden anlaştıkları gibi, aynı şeyi tekrarlamış Neno. Kuşku kalkmış.

— İşte kimlik belgem, bay Pupeşkov, inanmıyorsanız, işte bakın, memurum, beyin sandığı gibi hırsız değilim.

— İşte ô zaman seni aramıştık, diyerekten devam etti Stamo. Hatırlıyor musun, fabrika kapısı önünde bekliyorduk seni? Avukatın, odada senin yattığına, tencerelerin senin olduğuna inanması için buraya gelmen lâzımdı. Neno da öyle şeyler bulup uydurmuştu ki, Pupeşkov kolayca inanıvermişti.

... İkisi de derin derin uykuya dalmışlardı. Sadece ben uyuyamıyordum...

14

Kışın gelip çatmasiyle bombardımanlar da şiddetlendi.

10 ocak 1944'te avukat biraz keyifsiz olarak kalktı uykudan. Üşütmüştü kendini, nezle olmuştu. Sıcak sıcak birkaç çay içti, iki aspirin aldı, ama kurtulamıyordu rahatsızlıktan. Birkaç mendil değiştirdikten sonra:

— Bak, dedi, iste Mihaylov'dan nezle için birşeyler.

Gittim Mihaylov'lara. Birkaç Alman subayına rastladım onlarda. Hastalarla doktor arasındaki görüşmeler sona ermişe benziyordu, sanki Karlova şarap şişesi boşalmıştı. Subaylardan biri, yeşil gözlü ve kula saçlı olanı içkiyi çokça kaçırmıştı herhalde. Yüzü terliyor, gözleri süzülüyordu, ama bozuk bir Bulgarca ile ateşli ateşli konuşuyordu. Sözden çok elleriyle inandırmaya çalışıyordu yanındakileri. Niçin gönderildiğimi usulca söyledim doktora. Topluluktan özür dileyerek odasına geçti ve bir şişe içinde sıvı, kara bir ilâç verdi.

— Burnuna damlatsın, dedi doktor.

Öğleye kadar avukatın etrafından ayrılamadım. Doktora, eczahaneye, şuraya buraya hep onun için koştum. Nezlenin de, aksırığın da çabucak geçivermesini istiyordu avukat. Karısı da etrafında dönüyordu. Vasilka da öğle yemeğini hazırlamaya, zamanında yetiştirmeye çalışıyordu. Hasta, hasta ama erkenden acıkmıştı. Yeleğinin cebinden sık sık saatini çıkarıp bakıyordu ve:

— Vena, sofra hazır mı? diye soruyordu.

Sonunda Vena cevap yerine halının altındaki düğmeye bastı. Vasilka geldi hemen. Hanım:

— Kurun sofrayı Grigor'la, dedi.

Sıcak sıcak yemeklerle masayı hazırladık. Onları çağırmaya gittim, odaya. Tam o sırada sirenler başladı çalmaya. Avukat, Sofya'nın merkezine bomba düşmez kanısiyle telâş etmiyor, sakin görünüyordu.

— Bu kez de unutmadılar bizi. Vena, sonra yeriz, dedi, bana da sofrayı mahzene götürmemi emretti.

Yemek odasından geçtim. Porselen tabaklardan sıcak buhar kalkıyordu. Baharat kokusu iştahımı açtı. Biraz ekmek koparıp mahzene koştum. Lambaları yaktım, duvara dayalı masayı düzelt-

tim, üzerine örtüyü koydum, birkaç kadeh getirip bir şişe konyak açtım. Alarm süresince canları sıkılmasın, eğlenebilsinler diye daima böyle yapıyordum. Geldiler birer birer. Avukat ve karısı yerleştiler masanın başına. Mihaylov da yanındaki subaylarla mahzene indiler. Onlar artık çakır keyiftiler, konyak şişesini görünce daha da arttı neşeleri. Daha kadeh getirip konyak doldurdum. Başladılar şaka etmeye. Kenar mahallelerin ve özellikle endüstri semtlerinin bombalanacağı kanısındaydılar. Hava alarm düdüklerinin çalması bu insanlar için mahzene toplanıp içki sofrası kurmalarına vesile olurdu.

Dilleri çözülünce, ben mahzenden çıkıp doğru yemek odasına koştum. Vasilka'yı da çağırdım. Ev sahipleri çağırıyor sanarak, elleri ıslak ıslak hemen koşup geldi Vasilka, oysa ben onu yemeğe davet etmiştim.

— Bunlar ev sahiplerinin tabakları, diyerek ikircimledi Vasilka.

— Aldırma, yeniden koyarsın onlara! Gel bir kez biz de insan gibi oturup yemek yiyelim.

— Ya gelirlerse?

— Korkma. Ben onlara «bir biberon» açtım. Alarm sonuna kadar emsinler dursunlar.

Uçakların uğultusu duyulana dek çorbayı da içtim, yemeği de yedim. Vasilka masayı sildi, temizledi, tabakları yıkadı. Çorba kâselerini doldurmadı, soğumasın diye. O sırada başladı uğultular duyulmaya ve giderek şiddetlenmeye. Sanki ağır tanklar geçiyordu evlerin damlarından. Mitralyöz ve uçaksavarlar harekete geçti. Vrajdebna ve Bojurişta hava alnlarından uçaklar, kat kat üstün güçlere karşı umutsuz bir savaşa giriştiler. Başka zaman olsa uçaklar şehrin merkezinden uçup geçerlerdi, ama bu kez tepemizde dolanıyorlardı.

Bombalanacağımızı anlıyordum içgüdüyle. Telâşla tavandakilerin yanına koştum. Onlar, burjuvaziden de daha sakin, işlerine devam ediyorlardı. Koşmaktan yorgun, zor nefes alarak:

— Siz burada mı duracaksınız? dedim.

Slaveyko doğruldu. Stamo gülümsedi.

— Başka nereye?

— Aşağı mahzene. Yer bulacağım ben size orada. Avukat anlamıyacak.

— Burada biz daha iyiyiz. Sen ev sahiplerinin dolayından pek ayrılma, bizi düşünme o kadar.

Kandıramadım. Yeniden aşağı inip kapının önüne dikildim. Vasilka da geldi. Diktik gökyüzüne gözlerimizi. Muazzam kara kuşlar birbiri ardından uçup gidiyorlar, tekrar dönüyorlardı. Uğultu dalga dalga geliyordu, kimi daha şiddetli, kimi daha hafifti ama, korkunçtu. Ocak ayının soğuğunda cam gibi parlıyordu gökyüzü. Ayaklarımız altında yer birden sarsıldı. Sveta Nedelâ kilisesi ardında kara bir duman bulutu yükseldi. Avukatın evine elli metreden uzak olmayan Oteçestvo (Vatan) fırınını duman ve muazzam yalınlar sardı. Fırının önünde bekleyen bir tramvayla birkaç kamyon oyuncak gibi döndüler. Doğaüstü bir güç görüyordum. Donup kalmıştım. Bu kadar yakından ilk defa seyrediyordum bombaların yıkıcı gücünü. Vasilka bir çığlık kopardı. Korkarak koştum mahzene. İçerde müthiş bir panik. Yakınlara düşen bir bomba elektriği kesmiş, karanlıkta kalmıştı mahzen. Madam acı acı bağırıyordu. Avukat bitkin bir sesle durmadan:

— Grigor, mumları! Grigor, mumları! diye tekrarlıyordu.

Korkuya rağmen çabuk buldum mumları. Bir kibrit çakıp yaktım. Bir de ne göreyim, Pupeşkova kocasına sokulmuş, korkudan tir tir titriyordu. Al-

man subaylar birbirlerine tutunup eğilmişler, düşecek bir şeyden başlarını koruyorlardı. Mum ışığında ölü rengindeydi yüzleri. Işığı sezince birer birer başlarını kaldırdılar ve gülümsemeye çalıştılar. Bu cansız, zoraki gülümsemelerle gülünç oluyorlardı. Sarsıntılar devam ediyordu.

— Tsvetan, valeryan getir, dedi hanım. O zaman gördüm konyak şişesinin yerde tekerlendiğini ve konyağın yere döküldüğünü. Koşup valeryan ve kesme şekeri getirdim. Hanım birkaç tane aldı. Tehlike kalktığını belirten sirenler başladı çalmaya. Panik, sona ereceği yerde arttı. Klementina sokağında cankurtaran arabalarının canavar düdükleri durmadan çalıyordu. Kadınlar, çocuklar ağlaşıyordu. Subaylar doğruldular, üstlerini başlarını düzeltip yine geçtiler kadehlerin başına. Alarm geçmişti, ama kimse cesaret edemiyordu mahzenden dışarı çıkmaya, hepsi birbirlerine bakıp oldukları yerde duruyorlardı. İlk önce doktor yollandı. Ardından ötekiler de birer birer çıktılar. Vasilka'yı mutfakta buldum. Elini kalbine koymuş, can kan kalmamıştı yüzünde. Ev sahipleri beni ararlarsa, buralarda olduğumu söyleyiver, dedim ve koştum tavana. Oda kapısının önünde kar vardı. Nereden gelmişti bu kar? Birkaç adım daha yaklaşınca şaştım. Tavandan kar yağıyordu. Gözlerimi yukarıya dikince bir de ne göreyim, bir insan kafası geçebilecek kadar bir delik açılmıştı damda. «Birşeyler olmuş burada,» dedim kendi kendime ve yüreğim cız etti. Korka korka kapının rezesini bastırdım. İkisi de içerde birbirlerine bakıp gülümsüyorlardı. Slaveyko, elinde kocaman bir parke taşı tutuyor, evirip çevirip ona bakıyordu.

— Ne var, ne oldu? dedim. Ama hâlâ inanamıyordum felâketin atlatıldığına.

— Yok birşey, dedi Stamo gülümseyerek. Bir-

şey olmadı ama, olayazdı.

— Bir kaldırım taşı, ama öylesine korkuttu bizi... dedi Slaveyko.

Bombaların patlamasından bütün evin sallandığı bir sırada, «kara kargalar» uğuldarken bir gümbürtü olmuş, kiremitler kırılmış, tahtalar çatırdamış ve oda kapısının önüne sert bir şey düşmüş.

— Bomba! diyerek sinmişler bir köşeye.

Bir saniye, iki saniye, patlama yok .. Patlama yok. Herhalde saatli bomba, diyerek solumayı bile kesmişler. Her an tavanla birlikte sokağa uçacaklarını bekliyorlarmış. Sonunda Slaveyko kapıyı aralayınca başlamış gülmeye.

Bir kaza, belâ olmadığını anladıktan sonra indim aşağıya.

Öğleden sonra nispeten iyi geçti. Avukat sık sık çay içiyordu, karısı odadan odaya dolaşıyor, ah vah ediyor, yıllar boyu toplayıp edindiğin, bir gün kül oluverecek, diyordu. Beni, Doktor parkındaki apartmana bir şey olup olmadığını görmeye yolladı.

Akşam üzeri ev sahipleri ciddi bir sorunu görüşüyorlardı. Yakalayabildiğim tek tük sözlerden anladığıma göre Pupeşkov Sofya'dan uzaklaşmaları fikrindeydi. Mal mülk de tatlı ama, can daha tatlı, diyordu. Tasalandırdı bu beni. Onlar Sofya'dan giderlerse, biz ne olacağız? Koşup yukardakilere bildirdim haberi. Onları da düşündürdü bu durum. Bombardımanlardan daha korkunçtu bu şimdi. Sessizce gazeteleri paketleyip bası makinesini sığınağa götürdük. Stamo ile Slaveyko paketleri alıp gittiler. Az sonra döndüler. Gün sıkıntılı, ağır geçti. Akşamleyin çalışma isteği kalmamıştı hiçbirimizde. Ev sahipleri yattıktan sonra biz de söndürdük lâmbayı. Dedik biz de bir akşam herkes

gibi zamanında yatalım. Slaveyko yatağına uzandı, bir dakika kadar sustuktan sonra:

— Avukat Sofya'yı terkederse, işimiz zorlaşacak, dedi.

Konuşmalar yürümedi. Çabuk uyuduk. Derin bir uykuya dalmışım. Tehlike işareti veren alarm düdüklerinin seslerini rüyada gibi duyuyordum

— Grigor, kalk, sana iş açıldı, diyerek uyandırmaya çalışıyordu beni Stamo.

Borazan duymuş gibi fırladım. Slaveyko devam etti:

— Bugün hoşuma gitti, işte yine dönüyorlar. Koş Grigor, koş git aç kapıları ev sahiplerine.

Aşağı indiğim zaman hepsini büyük bir şaşkınlık içinde buldum. Başka zaman tembel tembel adımlıyorlardı mahzene doğru, ama şimdi koşuyorlardı, hem de en gerekli şeyleri bile almamışlardı. Pupeşkova'nın ardından sert bir valeryan kokusu duyuluyordu. Koşup mahzen kapısını açtım, mumları yaktım.

— Tsvetan, şeker, şeker al, diyordu daha kapıdan Pupeşkova. Küçük sandıktan bir avuç şeker alıp avukata verdim.

Sonra telâşlı bir sesle, gidip kapıları yoklıyayım, açık kapı kaldı ise hırsız girebilir, dedim. Benim bu davranışım, evi düşünür görünüşüm avukatın hoşuna gitti:

— Çok iyi, çok iyi Grigor! Git! Git yokla, kilitle bütün kapıları, dedi.

Ama, ben, onların eşyalarından çok, tavandakileri düşünüyordum, onları da mahzene, daha emin bir yere indirmek lâzımdı. Tavan odasının kapısına yetiştiğim zaman, birden gün gibi aydınlandı. Magnezyum alevi yok etti gecenin karanlığını. Parlak bir ışık süzülüyordu tavan penceresinden adaya. Slaveyko ile Stama pencereye dikiniş-

lerdi gözlerini. Uçaklar ışık saçan küçük paraşütler salmışlardı. Gündüz gibi olmuştu ortalık.

— Bombalayacakları yerleri tespit ediyorlar, dedi Slaveyko. Merkezde sağlam yapı kalmıyacak. Varsınlar bombalasınlar!

— İnin mahzene. Haydi, daha çabuk. Kaloriferin yanına yerleştireceğim sizi. Avukat öteki kanatta. Hiç korkmayın. Ben hesabını yaptım, tehlike yok, dedim.

Slaveyko ilkten karşı geldi, ama razı oldu sonra.

Henüz tavan katını inmemiştik, ev sallandı. Yakın bir yerleri bombalıyorlardı. Kapıları, pencereleri açık bırakmıştı Mihaylov. Kapılar çatırdıyor, camlar sanki yere dökülür gibi zangır zangır ediyordu. Bir kadın feryat ediyordu basamaklarda. Hepsi mahzene gizlenmişler, nereye sokulacağını bilemiyordu. Biz onun yanından geçerken boğuk bir sesle:

— Götürün beni de, beni yalnız bırakmayın! diye yalvarıyordu zavallı kadıncağız.

Böyle anlarda ne kadar egoist oluyor insanlar Herkes kendi canını kurtarmaya bakıyor. Bırakıvermişlerdi onu burada. Ama biz nereye götürebilirdik? Tehlikeliydi bizim için.

Dikkatle kaloriferin bulunduğu yere sokulduk. Böylesine korunmaya da gerek yoktu, çünkü korkudan bizi görebilecek durumda değildi ev sahipleri. Stamo beni o kadıncağızı almaya yolladı. Slaveyko önledi:

— Daha önemlisi var, ya bir bomba düşerde evin damını uçurursa?

— Götürelim bası makinesini sığınağa! dedi Stamo.

— Sorun o değil. Masanın çekmecesindeki paralarla tabancaları toplamak gerekli.

— E?

— Grigor, sen daha hızlısın. Koş yukarıya kadar...

Slaveyko sözünü tamamlamadan bir bomba düştü yakına. Ev sarsıldı, kalorifer ocağının demir kapısı açılıp çarptı. Tenekeler, sandıklar tekerlendi, kavanozlar kırıldı. Korkuyu, telâşı daha da arttırdı bu. Madam Pupeşkova bir çığlık kopardı. Bu arada ben çıktım. Yer sarsılmaya devam ediyordu. Uğultu hep öyle dalga dalga geliyordu. Tavana kadar merdivenleri bir solukta çıkmak istiyordum ama, az değildi basamaklar. Merdivenin duvarlarında ışıklar kimi açık sarı, kimi gümüş rengi, kimi de kırmızı kan renginde durmadan değişiyordu. Zor soluyordum odaya girdiğim zaman. Doğru çekmeceye gittim. Kilitliydi. Üstündeki tahtayı koparmaya çalıştım. Bir asıldım, iki asıldım, olmuyor. Lüşmekte olan bir bombanın sesinden korkarak bir daha asıldım. Tahta aralandı. Çekmeceyi çekip tabancaları aldım. Dört tabanca vardı. Hepsini belime soktum. Paraları bir gazeteye sardım. Tam o sırada şiddetli bir sarsıntıdan fırladım. Çekmece yere düştü. Çabucak kendime gelerek çekmeceyi kaldırdım. Ne lâzımsa toplayıp koşarak mahzene indim. Kadın hâlâ merdivenlerde miydi, hatırlamıyorum.

— Başardın mı?

— Evet.

— Bravo! dedi Slaveyko. Övgüsüne mazhar oldum. Bu hususta oldukça cimri idi Slaveyko.

15

Bombardıman devam ediyordu. Avukatın, doktorun ve başkalarının saklandıkları mahzende çığlıklar dinmiyordu. Beni ararlarsa, elleri altında ol-

mak için onların bulunduğu yere geçtim. Kadınlar bir köşede ağlaşıyorlar, bombalardan korunması için allaha yalvarıyorlardı. Avukat somurtuyor, karısına kızıyordu.

— Nerden de uydum senin aklına! diyordu. Evi bırakmayalım, evi bırakmayalım! Ev savaştan sonra da edinilir, yeter ki sağ kalalım. Sabaha çıkabilirsek, görmezsin beni bu evde, diye söyleniyordu.

Onun bu sözleri telâşa düşürdü beni. Çabucak öteki tarafa geçip bizimkilere anlattım bunları. Onlar da endişelendi.

Uçaklar çekilip gitti. Ama alarmın kalkmasından sonra da uzun süre kimse kımıldamıyordu yerinden. Dışarda sokaklarda yine cankurtaran arabalarının acı acı klakson sesleri, ağlaşmalar...

Kalın bir mum yaktım, sönmesin diye elimle koruyarak merdivenleri çıktım. Ev sahipleri de ardımdan yürüyorlardı. Gece yarısı yaklaşmıştı. Yatağa sokulmaya acele ediyordu ev sahipleri. Mumu söndürüp bizimkilerin yanına gittim.

Slaveyko ile Stamo tavana çıktılar. Ben yalnız kaldım. Birden Vita geldi aklıma. Ne oldu acaba? Sağ mı, değil mi, gidip görmeliydim. Tabancayı belime sokup yavaşça sokağa çıktım. Başladım koşmaya. Gözümün önünde de hep Vita, Vasilka'nın kızkardeşi. Zayıfça, düz saçlı bir kızcağız. Okula gitmiyordu. Opalçenska taraflarında bir çocuk yurdunda çalışıyordu. Bir defa Vasilka'ya yardıma geldiğinde Slaveyko bana:

— Bak, elde etmeye çalışalım. Elbet bir gün gerekir, dedi.

Bana yükletilmişti bu iş, çünkü Vita ile yaşıttık, arzularımız aynı idi. Gayet sıkılgan, kapalı bir kızdı Vita. Bir lâf attın mı, kızıl bozul olurdu. Politikadan yana hiç yoktu. Bu da, ondan parti adamı

yapabilmek için çok uğraşmak, sürekli etki altında bulundurmak demekti. İlkten birlikte geziye çıkıyorduk. Biraz salmıştı kendini, açılmıştı. Konuşmaları öyle yürütüyordum ki, sonunda daima politikaya, savaşa, partinin savaşımına getiriyorduk sözü. Bir defa doğrudan:

— Öyle insanlar var ki, mücadele ediyorlar, ama yardıma ihtiyaçları var, dedim.

Gözleri büyüdü, merak ederek sordu:

— Ne ile yardım edilebilir?

— Herkesin imkânı var, dedim.

Daha başka birşey söylemedim, ama bana güvenle ve bir çocuk saflığı ile bakıyordu. Umutlandırdı bu beni. Giderek yakınlaştı Vita bize. Yiyecek kıtlığı günlerinde ablasının yanına gelir, sefertası ile bize sıcak yemek getirirdi. Ekmeksiz kaldığımız günlerde kupon da verirdi bize... Bir kızkardeş gibi yakın hissederdim onu.

Çar Samuil sokağından Nişka'ya doğru yollandım. Karanlıktı, ıssızdı sokaklar. Yaşanılan korku dağılmamıştı henüz. Bir elim tabancada, koştum. Hristo Botev sokağını geçtikten sonra görüntü değişti. Burada gece kan kızılı bir güne benziyordu. Yıkılan evler yanıyor, itfaiye arabalarının çanları çalıyor, çocuklarını ve eşyalarından birazını kucaklamış kadınlar ağlaşıyordu. Yıkıntıları atlayarak, yangınların dolayından koşup gidiyordum ve «acaba sağ mı?» diye sadece Vita'yı düşünüyordum.

Çocuk Yurdu binasının pencereleri ışımıyordu. Karanlığa gömülmüştü bina.

Hızla cama vurmaya başladım.

— Ne var, neye vuruyorsun cama böyle? diye çıkıştı bir kadın.

— Vita!

— Hayır, Vita değil.

— Vita burada mı?

— Burada.

— Çıksın biraz.

Kadın, çıkamaz, geç oldu, dedi. Vita'nın kardeşiyim, dedim, rica ettim, sonunda yalan yardım etti. Az sonra Vita göründü ve ilk sözü Slaveyko ile Stamo'yu sormak oldu. Sesi titriyordu. Tehlikeyi atlattılar, dedim. Ama onu görmeye geldiğimi nasıl söylemeliydim?

Ellerini ellerime aldım ve heyecandan değişen bir sesle:

— Rahat olamadım, koştum seni görmeye, dedim bombalardan...

— Atlattık, Grigor, dedi ve başladı küponunuz var mı, yardıma ihtiyacınız varsa gideyim falan filan diye konuşmaya. Sonra yine sessizlik. Zaman ilerliyordu. Bizimkiler nerede olduğumu bilmiyorlardı, telâş edebilirlerdi, dönmeliydim. Tehlikeyi Vita'nın da atlattığına sevinerek yanağından öptüm kızı. Şaşalayıp geri çekilerek:

— Grigor!

Ellerini sıkarak iyi geceler diledim. Arkamdan kapı kilitlendi. Karanlık pencerelere yakın, bir hayli durdum. Sonra yorgun, ağır adımlarla geri döndüm.

Acele etmiyordum artık. Rahatlamıştım. Matbaaya bir zarar gelmedi, arkadaşlarım ve Vita sağ salimdi, iş yürüyecekti. Tavana çıkarken atlı polislerin tupurtuları geldi kulağıma, Klementina sokağından geçiyorlardı.

Slaveyko ile Stamo pencerede durmuşlardı, görmediler beni. Yangınların alevlerinden kızaran gökyüzüne bakıyorlardı. Stamo:

— Çöllüğe çevirdiler. Birşey kalmadı Sofya'dan, diyordu.

İlk Slaveyko duydu geldiğimi ve:

— Neredeydin? diye sordu biraz azarlar gibi.

Anlattım hepsini. Yüzü değişti. Birbirlerine bakıp gülümsediler. Herhalde endişelenmişlerdi, neler geçmemişti başlarından ama işte, hepimiz sağ salim...

Ertesi gün avukat alışılanın tersine erken kalkmıştı. Dönmemişti sözünden. Sofya'yı terketmeye hazırlanıyordu. Ne yapmalı? Bizimkiler yukarda bildirileri basmaya hazırlanıyorlardı. Slaveyko, gazeteye girecek yazıları gözden geçiriyordu. Hatta gazetenin maketini bile yapmıştı. Kapıdan bu kötü haberi bildirdim.

Yüzleri soldu. Slaveyko'nun elmacıkları titredi, hareketleri asabi oldu, köşeden köşeye sessizce gezindi, sonra odanın ortasında durarak:

— Hayır, buna kesinlikle meydan verilmemeli! dedi.

Stamo başını salladı ve zoraki gülümseyerek:

— Ne, başka bir yere göçmesini mi yasaklıyacağız?

— Hayır, gitsin nereye isterse. Ama biz burada kalmalıyız!

Burada kalmalıyız. İyi, ama nasıl kalabiliriz. Bu bir hayal gibi görünüyordu bana. Avukat giderse, evini bize bırakıp da gidecek değil ya, kapılarını kilitleyip gidecek. Grigor'a da ihtiyacı olmayacak.

Slaveyko devam ediyordu oda içinde dolaşmaya, belliydi ki, bir çare araştırıyordu. Sinirliydi, ellerine yer bulamıyordu, kâh pantolon ceplerine sokuyor, kâh çıkarıyor, arkasına bağlıyordu. Tekrar durdu ve bize bakarak:

— Beş yıldır kediyle fare oyunu oynuyoruz. Beş yıl! Belki de bunun bir sonu gelmiştir artık. Bazan hiç beklenmedik bir sırada çözümleniveriyor bu işler, dedi.

Stamo, elleri ceplerinde dışarı bakıyordu. Belliydi ki, o da bir çıkar yol araştırıyordu. Bana dönerek:

— Git, dolaş ev sahiplerini. Bu iş böyle boşu boşuna düşünmekle olmaz. Git öğren bakalım, ne yol tutacaklar. Ona göre biz de bir çare araştırırız, dedi.

Pupeşkova şaşkın şaşkın dolaşıyordu, kâh bir odaya, kâh öteki odaya giriyor, ne yapacağını bilemiyordu. Sıkıntıdan yüzünde al al benekler çıkmıştı. Avukat durmadan telefonu çeviriyor, bulamıyordu aradığı numarayı. Sonunda buldu:

— A, Rusev, iyi günler. Nasılsın? Sorma, biz Vena ile... Onun için sana telefon açtım. Yolla bir araba. Bankâ'ya kadar gideceğiz. Sonra bakacağız... Sofya'da mı? Asla. El çektim herşeyden. Mala mülke acımayacağım. Mülk edinilir ama, can geri dönmez. Hoşça kal. Bekliyorum.

Telefonu kapatıp sinirli sinirli odadan çıktı. Bavulları avluya çıkarmamı söyledi. Bunlar bavul değil, sanki kurşun dolu sandıklardı. Neler vardı acaba içlerinde? İndirdim avluya. Az sonra, karı koca, ikisi de kalın kış paltolarına bürünmüşler, aşağı indiler. Araba geldi. Binip gittiler Bankâ'ya. Orada tek katlı bir villaya yerleştiler. İki üç gün orada kalacakları anlaşıldı. Bu arada Ribaritsadaki köşke gitmek için bagajlarını hazırlamamı söylediler. Akşam karanlığında Sofya'ya döndüm.

Ertesi gün Vasilka ile başladık bagajları hazırlamaya. İki halı dürdük. İki büyük bavula avukatın kostümlerini ve hanımın entarilerini yerleştirdik, çarşaf, yastık ne söylediserse hepsini topladık. Sonra sandıkla şeker, yağ, konserve v.d. gıda maddelerini hazır ettik. Öğle yemeğini bizimkilerle birlikte yemek odasında yedik. Tasalı idiler, konuşmuyorlardı. Öğleden sonra tekrar toplanarak

bu durumdan bir çıkar yol araştırdık. Ev sahiplerinden habersiz bu evde kalmayı uygun bulduk, önceden yaptırdığımız anahtarlarla açıp kapayacaktık kapıları. Biraz tehlikeliydi, risk vardı bu işte ama, doktor, askerlik tüzüğüne göre Sofya'yı terkedemezdi. O burada olunca, iş biraz kolaylaşıyordu. Akşam üstü tavan odasından aşağı inerken merdivenlerde Mihaylov'larla karşılaştık. Raslantı yardım etti bana.

— Ne var, ne yok? diyerek ilk o söz etti.

— İyi, dedim. Beyefendinin bagajını hazırlıyorum. Terkediyorlar Sofya'yı.

— Nereye gidecekler?

— Ribaritsa'ya.

— Ya sen?

Omuzlarımı kısarak:

— Bilmem, daha düşünmedim. Belki de köye dönerim. Hazırlıyayım ev sahiplerinin eşyalarını da, düşüneceğim ne yol tutacağımı.

Doktor öksürdü, kaputundan bir düğmeyi tutup çevirdi, düşündü düşündü, sonra:

— Bizdeki kızlar gitti. Korktular. İstersen onların yerine alırım seni.

Olur ya da olmaz diye hiçbir cevap vermedim. Susmakla «Düşüneyim,» demek istedim. Daha birkaç sözle teşvik etti beni. Yoldaşlara söyledim. Bu da fena değil, dediler.

16

10 ocak gecesi bombardımanlar başkenti harap etti. Şehrin merkezi ve özellikle Aleksandır Nevski'nin batısındaki mahalleler büyük hasar gördü. Sokaklar yıkıntı dolu, evsiz, yersiz kalan yüzlerce vatandaş, birçok ölü, yaralı. Ahali yığın yığın terketmeye başladı Sofya'yı. Naiplik, bakan-

lıklar, elçilikler Pançarevo ve Çamkoru'ya taşındılar. Alman kurmayları da terkettiler başkenti. Bu telâşlı kaçış vatandaşları daha da tedirgin etti. 300.000'den fazla insan başka yerlerde barınak aradı. Erkeklerin büyük bir kısmının seferber edildikleri de hesaba katılırsa, Sofya büsbütün boşaltılmış demekti.

İşçi partisinin Sofya il komitesi bombardımanlarla ilgili, Sofya'lılara bir bildiri yayınladı. Bizim elimize de geçti bir nüshası. Okuduktan sonra bunu doktora vermeyi de unutmadım.

Karaborsacılara, dolandırıcılara, vurgunculara bombardımanlar yaradı. Yıkılan evlerden eşyalar kaldırılıp satılıyordu. Ne polis, ne asker önleyebiliyordu bu ticareti. Onun için de hükümet sokaklarda dolaşmaları sınırladı, akşamın saat 6'sından sabahın saat 6'sına kadar sokağa çıkma yasağı koydu.

Kızıl Ordu ilerliyordu... Ülkede direniş hareketi genişliyordu... Burjuva hükümeti, Bulgar halkının anti-faşist halk kurtuluş savaşını ezmeyi amaçlayan türlü yasalar çıkarmaya başladı, düşkün elemanlardan, cellâtlardan, azılı halk düşmanlarından oluşturulan Devlet Jandarması adı altında bir askeri polis örgütü meydana getirildi. Polis genel müdürlüğü «devlete karşı ve şüpheli» kişilerin radyolarına el konulması emrini verdi. Daha dürüst kimselerin de sadece Sofya radyosunu dinlemeleri için radyoları mühürlendi.

Sofya'nın merkez kesimine bombardımanlar devam etti. Biz sanki buna alışır gibi olmuştuk. Alarm düdükleri çalmaya başlayınca avukatın «erzak deposuna» sokulur, canımızın istediğini yerdik orada.

Varsın daha sık ötsün bu sirenler de yemeye de zaman kalsın, diyordu Slaveyko kimi kere.

Birkaç bombardıman geçti. Bir raslantı olarak ev hasar görmedi. Ama ne zamana kadar bunun böyle süreceğini kim söyleyebilirdi. Giderek bizde şöyle bir fikir gelişti: Her türlü tehlikeden uzak olmak, daha doğrusu matbaayı tehlikeden uzak bulundurmak için başka yere taşınmalıyızık.

Stamo, sorunu Merkez Komitesine götürmeyi önerdi. Bu işi Slaveyko aldı üzerine. Önerimiz, taşrada bir yere yerleşmekti, ama belirli bir yer de önermiyorduk. Birkaç gün geçti. Bir haber gelmiyordu Merkez Komitesinden. Ta hafta sonunda Slaveyko Merkez Komitesinin razı geldiğini bildirdi.

Ama kolay iş değildi taşınmak. Bizde bir hayli arşiv, para vardı, materyallerin gizlenmesi ve dağıtımı için kurye ve yatak ağı kurulmuştu. Ya Parti Merkez Komitesi ile ilişkiyi nasıl sürdürebilecektik? Türlü planlar kuruyorduk ve sonunda şu karara vardık: İlk önce tavanda gizlediğimiz arşiv, (gazetenin her sayısından, bildirilerden onlarca nüsha, yardım pulları, broşürler, MK materyalleri v.d.) götürülecek. Mitko hepsini götürecekti. Gorna Malina'ya, tabii geçici olarak. Oniki milyondan kalanları en emin yataklara bölüştürdük, belirli bir miktarı matbaaya bıraktık. Dörtyüz bin leva Mitko'ya vermeliydim. Matbaaya da güvenilir bir yer arıyorduk. İlkten Gorna Malina'da Stefço'ların evine yerleştirmeyi düşündük. Babası parti üyesi idi, güvenilir adamdı. Ama Stefço partizandı, polis her an arama yapabilirdi bu evde. Bizim insanların hepsini geçirdik aklımızdan, ne var ki, bunların çoğu polisce şüpheli kişilerdi, ötekilerinin yanında da olanak yoktu. Slaveyko'nun düşünmekten başı ağrımıştı. Yasak saate rağmen çıkıp şununla bununla görüşüyor, ama bir çıkar yol bulamıyordu. En sonra Belopoptsi köyünden Dimitri'nin baraka-

ğı bay İliya Yordanov geldi aklına. Orası en uygun olacaktı.

Bir akşam, sokağa çıkma yasağının başlamasından az önce Dimitır geldi bize. Doğruca gardan geliyordu, üst baş is duman içindeydi, baca temizleyicisine benziyordu. Elinka köye taşınmıştı. Yıkanıp paklanması için mutfağa götürdüm onu, ikram ettim, sonra akşam yemeğini birlikte yedik. Lâf lâfı açtı, sonunda paralara geldik. Dimitır teslim alacak oldu, ben her biri 50.000 levalık sekiz desteyi getirdim, saydı, 500 leva eksik çıktı. Ayrıca ben de saymadım, tavana çıkıp 500 leva daha getirdim. Anlaştık. Mitko ve Elinka un torbasına gizleyeceklerdi paraları. Aramada çoğu torbaları şişlerler, paraları bulamazlardı.

İliya Yordanov'un evini gözden geçirme işi bana verilmişti, ama bay İliya ile tanışmadığımız için Dimitri'nin bana eşlik etmesini rica ettim. Sonra bacanağın bir misafirliği hiç de şüphe uyandırmayacaktı. Dimitır sevindi, zaten köye gitmeyi düşünüyormuş bu günlerde.

17

Pupeşkova'lar Bankadan döndüler. Madam Vena söylediği işleri yapıp yapmadığımızı gözden geçirdi, gördü ki, hiçbiri unutulmamış. Sadece radyoyu unutmuştum, onu da mukavva bir kutuya yerleştirdim. Kalan giysilere nafatlin ektik. Naftalin kokusu sardı bütün evi.

General Rusev bu kez de iki araba yolladı, bir otomobil, bir de kamyon. «Vena, anıt dikmeliyiz Rusev'e. Yardım ediyor, çok iyilikçi adam,» diyordu avukat.

Ağır denkleri, bavulları, sandıkları avluya indirdim. Belim koptu. Ter içinde kalmıştım. Biraz

dinlenmek için bir dengin üzerine oturdum. O sırada Pupeşkova kürk mantosunu giymiş, başında kalpağı, boynunda tilki derisi çıktı geldi, kolonya kokuyordu, sanki kolonya ile yıkanmıştı.

— Grigor, sen Teteven'e kadar bizimle geleceksin. Yerleşmemize yardım edeceksin. Vasilka bizimle kalacak, sen döneceksin. İstersen köyüne gidersin. Savaştan sonra tekrar dönersin bize. Biz Tsvetan'la çok memnunuz senin işinden, bak buna inkâr edemem.

Neler esmiyordu aklıma ve bunlardan biri bizi de, matbaayı da korudu:

— Hanımefendi, son zamanlardaki hırsızlıkları düşünüyorum da, evin insansız bırakılması... Siz belki... ama ben korkmuyorum bombalardan, eve bekçilik edebilirim. Kış ortasında köye gidip de ne yapacağım. Ben çok minnettarım size...

Sözümü tamamlamadım. Madam benim sadakatimden duygulanmıştı, hayran kalmıştı. Elbette, evlerine göz kulak olacak birinin bulunması daha başka idi. Sonra San Stefano sokağındaki apartmanın kirasını da toplayabilirdim. Bana yiyecek parası verdi, evde kalan yiyeceklerden de yiyebileceğimi söyledi. Eve iyi göz kulak olursam, savaşı sona erdikten sonra bana bir de altın saat alacağını vaadetti sonunda.

Hiçbir zaman bu kadar ferahladığımı bilmiyorum. Günlerden beri bizi yoran, çözümlenemeyen sorun çözümlenmiş oldu. Oradan ayrılıp mahzenden yumurta, mutfaktan birkaç ekmek ve üç dört kutu konserve alıp yılbaşı hediyeleri gibi tavana çıkardım. Ben Teteven'den dönünceye kadar yoldaşlar yiyeceksiz kalmasınlar diye bıraktım hepsini oraya.

Çabucak anlattım hepsini onlara. Derin, rahat bir nefes aldılar.

Slaveyko bana, Teteven'den dönüşte Gorna Malina'da inip Dimitırla Belopoptsi köyüne gitmemi söyledi.

Araba geldi. Eşyaları yüklettik. Ben ve generalin yolladığı birkaç asker denklerin üstüne yerleştik ve kamyon tuttu Teteven yolunu. Kaba bir karla örtülüydü ovalar. Soğuktu. Kamyonun üstü açıktı, bütün yol boyunca dişlerimiz takırdadı.

Kışın günler kısalıyor. Geceyi Teteven kasabasında geçirdik. Villada yer vardı ama, askerlerle beraber otelde kaldım.

Ertesi sabah Sofya'ya döndüm. Pupeşkova eve göz kulak olmamı, kapıların hepsini kilitli tutmamı bir kez daha hatırlattı. Savaştan sonra vaadini yerine getireceğini, unutmıyacağını söyledi. Zavallı madam Pupeşkova, savaştan sonra da hep onların borusu ötecek, saltanatları sürecek sanıyordu!

Yana garında şoför mahallinin üstüne vurdum. Kamyon durdu. İndirilen camdan başını uzatan şoföre ineceğimi söyledim ve atladım kamyondan. Daha güzel sarınıp Gorna Malina'ya doğru yollandım. Geldiğime bizimkiler çok sevindi. Annem hep beni düşünmüş bombardımanlar sırasında, ne yaptığımı, korkup korkmadığımı sordu, ama ben Dimitır geldi mi, acaba İliya'ya ne zaman gideceğiz, diye düşünüyordum. Oda sıcaktı. Yolda üşüdüğüm için ısınınca bir uyku bastı beni. Sobada fasuyle tenceresi fokurduyor, iştahımı getiriyordu. Ama ben evde oturmaya gelmemiştim. Çıktım. Babam işliğin kapısı önündeydi. Pantolonuna beyaz beyaz talaşlar yapışmıştı. Bana azarlayıcı bir bakışla:

— Gene mi gidiyorsun? dedi.

— Arkadaşlarla görüşmeye, Sofya'ya değil, dedim.

Alanı geçip doğru Dimitri'lere gittim. Evdeydi.

Ertesi gün bay İliya'ya gitmeyi kararlaştırdık.

Sabahleyin erkenden Belopoptsi köyüne doğru yola çıktık. Dimitır, Slaveyko ile Stamo'dan aldığı matbaa arşivini götürüyordu. Elinka, İliyanın çocuklarına ufak tefek hediyelerle dolu bir sepet taşıyordu. Ben de eller cepte, arkalarından yürüyordum. Soğuk bir yel esiyordu. Kırlar ıssızdı, bizden başka kimseler yoktu karlı yollarda.

Belopoptsi'ye öğleden önce yetiştik. İliya'nın evi köyün kenarındaydı, hatırımda kaldığına göre Çingene mahallesine yakındı. Yakında inşa edilmiş, ama fakirlik yüzünden tamamlanmamıştı. Köpek havladı, ev sahibi çıktı. Kendisi hakkında çok iyi şeyler dinlediğim bu adamı ilk kez görüyordum. Zayıfça, bizden daha uzun, ağır işten biraz kamburlaşmış bir adamdı. Karısı misafirleri ağırlamak için hazırlığa başladı. Elanka ona yardım etmeye gitti, çocuklar utanıp sıkılarak kaçtılar odadan üçümüz yalnız kaldık. İliya'ya, Georgi ile İvan'ın (Slaveyko ile Stamo'yu bu adlarla tanıyordu) selâmlarını söyledim. Yüzü aydınlandı. Nasıl, ne yapıyorlar, iyiler mi, diye sordu. Çok iyi çocuklardır, dedi, sağ esen olduklarına sevindiğini söyledi. İnsan onlardan çok şeyler öğrenebilir, dedi. Ben de kendi kendime, tam anlattıkları gibi adam, ona başvurmakla yanılmadık, dedim. İliya, işte, ne varsa bize ikram etti. Ben sözde merak ettiğimi bahane ederek evini gezip görmek istediğimi söyledim. Odaları, kaça mal olduğunu sordum. Gezip gördükten sonra bu eve matbaanın yerleştirilemeyeceğini anladım. Zemin katında Sofya'dan taşınmış bir aile oturuyordu. Yukarda sadece bir odası hazırdı ve oğul uşak hepsi orada oturuyordu. Öteki odalar tamamlanmamıştı, pencereleri mısır sapları ile kapatılmıştı.

Odaya döndük. Sözü getirdik politikaya. Ben

becerebildiğim kadarınca Rabotniçesko Delo gazetesinde bastığımız haberleri, bildirileri tekrarlıyordum, o da bu bölgedeki partizanlardan, yerel yönetimden söz etti. Bir parti adamı gibi konuşuyordu. Onu dinlerken, matbaayı evine yerleştirmek için şartların bulunmadığına üzülüyordum. En sonunda ona saklaması için bazı materyaller bırakabilir miyiz, diye sordum.

— Sormak mı lâzım! dedi bay İliya kollarını açarak. Bırakabilirsiniz elbette. Ve emin olun, kimse el süremez, yerin dibine batacaklar, dedi.

Fırınlık altında bir yer bulmasını teklif ettim, neden bilmem, bana arası en emin yer olarak göründü. Bay İliya elini kalbine götürüp:

— Bırakın bunu bana, yahu! Nereye ne saklayabileceğimi ben daha iyi bilirim, dedi.

Konuksever ev sahibi kadın bizi ağırladı. Öğle yemeğini yedikten sonra yola hazırlandık. Karanlığa kalmak istemiyorduk. Bay İliya bizi köyün en son evine kadar uğurladı.

— Haydi çok selâm, dedi, İvan'a, Georgi'ye. Onların genellikle kentlerde yaşayanların hali nedir bilmem ama, köyler berbat, hayat kalmadı. Ekmek yok.

— Kuponun var mı? diye sordum.

— Tek tük bulunuyor, kıt kanaat geçiniyoruz, ama iş orada değil. Böyle yaşamak...

— Fırın var mı ekmek almaya?

— Sarantsi'de, oradan alıyoruz.

Bizim insanlar Sofya'dan taşınırlarken kuponlarını partiye bırakırlardı. Ben de bir hayli kupon toplanmıştı. Verdim birazını İliya'ya. Bana nasıl teşekkür edeceğini bilemiyordu. Derin bir iç çekerek:

— Ekmek işi yoluna girdi. Biraz da paracık

bulup çocukların ekmeğini sağlayabileceğim. Ama dert bir değil ki, dedi.

Bende para da vardı, verdim birkaç banknot. İliya, bu çocukta kupon da var, para da var, nasıl olur? diye şaştı.

— Al, al, sıkılma, dedim.

18

En sonra matbaaya yer bulduk. Dimitır Manolov ve daha birkaç arkadaş yardım etmişlerdi.

Dimitır Manolov Merkez Komitesinin teknik yardımcılarındandı, tecrübeli bir adamdı. Doğramacıydı. İki dipli birkaç gardırop yapmıştı, bazı şeyleri gizlemeye çok uygundular. Ertesi akşamı giyilebilecek nemiz varsa güzelce giyinerek birbiri ardınca avukatın evinden çıkıp 2 numaralı tramvayla Orlandovtsi mahallesine yollandık. Buz gibi bir yel esiyordu, kesiyordu bıçak gibi insanı. Todor Aleksandrov sokağı 20 no. da bodrum ve mahzeniyle bir katlı bir ev vardı. Sahibi, hava kuvvetlerinde yedek subay Borislav Pavlov Radev'ti, o sıralarda Sofya garnizonuna seferber edilmişti. Uzaktan evi gözden geçirdik, girip çıkarken insanların dikkatini çekip çekmeyeceğimizi, kovalanırsak nereye kaçabileceğimizi, tek sözle gizliliğin gerektirdiği herşeyi düşündük. Koca beş yıl matbaa ele geçirilememiş, şimdi de ele geçmemeliydi.

— Pencerelerde ışık yok, nerede bu adamın ailesi? diye sordu Stamo yakası kalkık paltosuna büzülmüş olarak.

— Bulgaristan'ın kuzeyinde bir yere taşınmış. Yakınlarda dönmiyecek.

Radev'in avlusu boyuna pek çok tomruk yığılmıştı, bunların ardında ağaç kaplama işliği uğuldduyordu, nedense fabrika diyorlardı buna.

— Güzel, dedi Slaveyko fabrikayı göstererek. Kalabalık arasında gizlenmek daha kolay olur.

Eve döndük, ama iyice donmuştuk. Soba söner gibi olmuştu. Yavaşça mahzene inip biraz kuru odunla kömür getirdim.

Soba tutuştu, ısındık ve başladık matbaayı nasıl taşıyabileceğimizi konuşmaya. Kısım kısım götürmek hem zor, hem de tehlikeliydi, sık sık girip çıkmakla dikkati çekebilirdik. Zaten Sofya'da hırsızlar dolaşıyormuş diye konuşuluyordu.

Sonunda basit bir kızak yapıp matbaayı bir defada götürmeyi kararlaştırdık. Pek büyük değildi bizim matbaa, ama ne de olsa metaldi, ağırdı.

İyi bir hal çaresi bulduğumuz için birden rahatlamış ve susmuştuk. Bilmem nasıl oldu, Slaveyko'nun oradan oraya değişen bakışına ilişti gözüm. Ve öyle sanıyorum ki, derin bir keder vardı bu bakışlarda. Çünkü bu odanın her köşesi, çivisi, penceresi, masası, bir köşedeki örümcek ağı ve en ufak tefek şeyler bile kendisinden bir parça haline gelmişti ve canlı bir kimseden ayrılır gibi keder duyuyordu, ağır geliyordu Slaveyko'ya buradan ayrılmak ve:

— Kaç yıl, oldu a, Stamo? dedi kendi kendine konuşur gibi Slaveyko. Artık hemen hemen sekiz yıl. Ve hep bu hücrede. Duvarlar da, kapılar da islendi bu sekiz yıl içinde. Nice bildiri, nice gazete doğdu burada, ne kadar kalp para, kimlik belgesi, nice pul basıldı burada. Ve şimdi birdenbire bırakıp bitmek...

Stamo da başını iki eli arasına almış, hareketsiz duruyor, belliydi ki, o da üzülüyordu.

Lâmbayı söndürüp yattık. Ama kimse uyumadı. Bir aralık Slaveyko doğrulup yatağa oturdu

— Neden kalmıyoruz burada, Stamo? Korkularından kaçmışlar, diyecek bizimkiler ...

Stamo itiraz etti. Kimin ne diyeceği önemli değil, önemli olan matbaanın çalışabilmesi, dedi. Slaveyko da tamamiyle böyle düşünüyordu. Savaşımda duygusallığa kapılmanın yerinin olmadığını çok iyi biliyordu ve matbaayı düşünerek, taşınırken belki bir belâ olur korkusu ile endişe ediyordu. Bir raslantı, felâkete neden olabilirdi...

Sabahleyin henüz daha aydınlanmadan Slaveyko uyandı ve:

— Haydi, kalkın bakalım, iş bekliyor bizi, dedi.

Mahzende türlü sandıklar vardı. Büyücek birini seçtik, altına iki lâta mıhladık, çaprazlama birkaç tahta da çakarak kızak biçimi bir taşıt yaptık. Kimi büyüklerin avukata getirdikleri Alman içkilerinin boşalmış şişelerinden birkaç etiketi koparıp kızağa yapıştırdım. Evde başka kimseler olmadığı için rahat rahat çalışıyorduk. Kızak hazır olduktan sonra kaldırıp «kara kapı» nın önüne götürdük ve başladık bası araçlarını yüklemeye.

Bir iz bırakmamak gerekli evden çıkarken. «Kızağa» aldıramıyacağımız şeyleri güzelce saklamalıydık. Demir levhayı, iki silindiri, keçeyi, boyaları, bası işleri için gerekli herşeyi yükledik. Üstüne eski bir kilim parçası örttük, daha güzel maskelemek için de üzerine bir keser, bir dizi soğan, biber, birkaç eski kap kacak v.d. koyduk Böylece yükümüz yoksul bir ev eşyasına, biz de Sofya'dan başka bir yere göçenlere benziyorduk.

Biz gaz tenekesine mermileri yerleştirdik. ilk zamanlarda gerekmeyecek olan harfleri, boya şişelerini v.b. ufak tefek eşyaları toplayıp sığınağa sakladık, kimini de kaloriferin bacasına yerleştirdik. Önümüz bahardı, kalorifer yakılmayacak, bacanın tıkalı olduğu anlaşılmayacaktı. Arşivi Belopoptsi'ye götürmüştük, ama o zamandan beri kimi

gazeteden birkaç nüsha, kimi bildirilerden toplanmıştı gene. Onları da kömürlüğe sakladık. Harfler kalıyordu, kızakta yer bulamadık onlara. Sepete yerleştirip Slaveyko ile ikimiz Orlandovtsi'ye götürdük. Tramvayda bize bakıyorlardı, sepet sözde giysi ile dolu idi ama, iki kat oluyorduk kaldırırken. Başkaları da görüyordu ağır olduğunu. Ama bir kazaya belâya uğramadan götürdük.

Kızağı götürmek için uygun bir zamanı beklemek gerekiyordu.

Ertesi gün öğleden önce sokoklarda alaram düdükleri çalan polis ve asker arabaları başladı dolaşmaya. Amerikan uçaklarının yaklaştıklarını bildiriyorlar, halkı uyarıyorlardı. Biraz sonra bir sessizlik çöktü, tramvaylar, arabalar durdu, kimseler görünmüyordu sokaklarda. Az sonra uçaklar uğuldamaya, uçaksavar topları gürlemeye başladı.

Stamo pencerenin başında duruyordu. Slaveyko koltuğa oturmuş, sanki alarm yokmuş gibi, rahat rahat gazete okuyordu.

Yer sarsılıyordu. Kenar mahalleleri bombalıyorlardı. Yine fukaralara oluyordu olan. Stamo telâşlandı: Yeni evimiz yıkılırsa ne yapacağız? dedi.

Bu kez bombardıman yirmi dakikadan fazla sürmedi. Slaveyko kalktı, radyoyu kapadı ve tabancasını çıkarıp:

— Bakın tabancaya, dedi, namlusunda mermi var. Ne olacağı bilinmez.

Biz, alarm daha kalkmadan sokağa çıkardık kızağı. Stamo ipi eline doladı, biz de Slaveyko ile kızağı arkadan iterek Klementine sokağına çıktık. Çabuk kalabalıklaştı sokak. Karınca gibi sanki yerden kaynıyordu insanlar. Herkes bavul, denk, bohça, pazar çantası, tencere... kimi eline ne geçtiyse almış, gidiyordu. Mariya Luiza (G. Dimitrov) sokağı canlanmıştı. Sofya'dan uzaklaşmak için san-

ki herkes gara akın etmişti. Parke kaldırım kalın bir buz tutmuş, cam gibi parlıyordu. Tek tük açılmış yerler de vardı, zor itiyorduk kızağı. Hal'i geçtikten sonra Stamo durdu, ellerini ovuşturdu. Şubat yeli kuduz köpekten daha berbattı. Kulaklarım sızlamıştı soğuktan. Karşı sokaktan bir polis sürüsü göründü, insan selini aşıp sekiz, on adım yakınımızdan geçtiler. Birkaç atlı polis sokağın bir köşesine durmuşlar, gözetliyorlardı. Tramvaylar yürümüyordu.

— Treni kaçıracağız, diye bağırdı Slaveyko, dolaydakiler duysun diye.

Yeniden koşulduk kızağa. Polis Müdürlüğü karşısındaki Aslanlı Köprünün önünde, şişman bir polis, vatandaşlara ve arabalara yol vermeye çalışıyordu. Kanal boyuna sapıp oradan da Orlandovtsi'ye gitmek için köprünün öteki tarafına geçmeliydik .Polis bizden yana arkasını döndüğü zaman sokağı geçip yola devam ettik. Ama tam sapacağımız sırada açılan parkelere kızak kakıldı. Kanal boyunda cereyan olduğu için kar tutunamamıştı. Kızağın tabanları mıknatıs gibi yapıştı kaldı parkeye. İttik, asıldık, çektik... kımıldamıyor. Var gücümüzle bir daha asıldık, bu kez de ip koptu.

— Oldu o, dedi Slaveyko. Hem de en kötü yerde.

Arkadan itmeye uğraştık. Stamo ipi ekledi, tekrar asıldı, ama yerinden kımıldamıyordu kızak. yolu da tıkamıştık. Arkamızda birkaç kamyon bizim çekilmemizi bekliyordu. Polis bize bağırıyor, küfür ediyordu.

— Ulan, ne duruyorsunuz, çekin arabanızı! diye tekrar bağırdı bize polis.

Slaveyko asılmaktan, zordan kızarmış, doğrularak:

— Bağıracağına gel de yardım et; Görmüyor musun, gitmiyor, dedi.

İnanamıyorduk gözlerimize, bize doğru yaklaşıyordu polis. Stamo'nun benzi attı, bir tekme vurdu kızağa. Tencereler devrilmiş, örtü yırtılmış, tek tük belli oluyordu bazı şeyler. Stamo kaşlarını çatarak Slaveyko'ya:

— Hangi şeytan dürttü seni de çağırdın polisi, görmüyor musun örtü yırtılmış? dedi.

Ben dondum kaldım olduğum yerde. Slaveyko elini cebine tabancaya götürdü.

— Ulan, bir bakın kendinize, be, kaya gibisiniz, bir sandığı kımıldatamıyorsunuz! dedi polis ve asıldı kızağa. Yüzü kan gibi kızardı. Biz de dört bir tarafından asılarak kara çıkardık kızağı. Polis:

— Vay anasını! Ne bu be? Kurşun olsa bu kadar ağır olmaz! Barsaklarım kopayazdı! dedi.

— Ne olduğunu görmüyor musun? Başka yere taşınırken ne götürülebilecekse, başkaları gibi biz de götürüyoruz işte, dedi Slaveyko.

Polisten daha çabuk uzaklaşmak için çektik kızağı. Kozloduy sokağında bir yerden biri bana bağırdı:

— Grigor, merhaba!

Baktım, bizim köylü polis. Hakkımda birşeyler biliyor da, dur! derse? Ama tatlılıkla:

— Yük ha? dedi.

— Evet, yük, diye mırıldandım.

Polislerden uzaklaştıktan sonra Slaveyko artık rahatlamış olarak:

— Bildi kurşun olduğunu. Akıllı adamlar bu polisler hey... dedi.

Rüzgâr bizi daha bir hayli haşladı. Borislav'ın evine giden sokağa girdiğimiz zaman kulak kabartıp dikkatle dört bir yana bakındık, kaplama fabrikası uğulduyordu, kimseler yoktu avluda. Sa-

dece rüzgâr damın üzerinden karı savuruyordu. Avlu boyunca giderek evimize girdik. Akşama kadar da «bavulu» açıp dizgi harflerini, kasayı, demir levhayı yerleştirip işe başladık.

Ev sahibi karanlık bastıktan sonra geldi. Bir saatlik ev izni almıştı.

— Nasıl? Uygun mu burası? diye sordu.

— İnsanların olduğu yerde herşey olur, dedi Slaveyko.

19

Gazetenin yeni sayısı için yazıları aldık, ocak ve şubat sayıları, iki sayı birden çıkarılacaktı. Pupeşkov'un evindeki gibi aynı güven içinde işe başladık. Ben burada büsbütün serbesttim, gazeteden başka tek bir işim yoktu. Hazır olanları sayıyor, paketleyip adresliyor, silindirleri çeviriyordum, hatta harf dizmeye bile başlamıştım. Arkadaşlar yoruldukları zaman Slaveyko: «Diz şunu», «Diz şu yazıyı» derdi.

Bu çift sayıya «Yeni Aşamada» başlıklı bir yazı giriyordu. Doğu cephesinde durumun Sovyetler yararına değiştiği, bu yüzden ve Balkanların savaşa sürüklenmesinin kaçınılmaz olacağı bildiriliyordu bu yazıda. Alman emperyalistlerinin bir üssü olan Bulgaristan savaş alanı olacak. 300'den fazla vatandaşımızın ölümüne sebep olan bombardımanlar bunu doğrulamaktadır, bunlar ateşe doğru sürüklenmemizin bir basamağıdır, denliyordu. Ülkeyi ulusal bir felâketin uçurumuna getiren Bojilov-Doço Hristov hükümeti yeriliyor, savaşımın yeni bir aşamaya, mitinglerden, gösterilerden mevcut koşullara göre silâhlı çatışmalara kadar götürülmesi öneriliyordu.

«Mekanik hesaplamalardan kaçınılarak, güç

oranının kimi köyleri, ilçe merkezlerini, demiryolu istasyonlarını alma olanağı verdiği takdirde, alınan yerlerde Vatan Cephesi egemenliği kuruyoruz»... «Şüphesiz, böyle ciddi eylemlerimizle biz halkın, ordunun büyük bir çoğunluğunu kazanmakla beraber, dost milletlerden ve özellikle Sovyetler Birliği'nden gerçek yardım göreceğiz,» deniliyordu bu yazıda.

Gazetenin bu sayısında «Sağcı Oportünizme Amansız Savaş», «Fazarcık Çeteleri Dimdik Ayakta» ve daha başka yazılar vardı. Tsola Dragoyçeva'nın «Vatan Cephesi, Biçim ve İçeriği, Hedef, Ödev ve Araçlar» başlıklı yazısı baş yeri almıştı.

Şubat başlarında bir akşam Slaveyko bizden sonra gelmişti eve. Üstü başı kar içindeydi. Boynundaki şalın ağzına gelen tarafı, kaşları kırçlanmış, Donak Dedeye benzemişti. Şaka ederek:

— Donak Dede, sefa geldin evimize. Armağan getirdin mi bize? dedim.

— Donak Dede hiç boş elle gelir mi? diyerek masaya küçük bir paket bıraktı, sonra üstünden karı silkip soyundu, üşüyen ellerini ovuşturdu, tekrar paketi eline alıp anlaşılmaz bir gülümseme ile Stamo'ya baktı ve:

— Biliyor musun, en önemli şeyi, bizim yardımcının erginliğini kutlamayı unutacaktık! dedi ve göz kırptı bana.

Can adamdı Slaveyko. Ben unutmuştum yaş günümü, o belki de ne zaman askere alınacağımı öğrenmek istiyordu. Şubatta 18'i tamamlayacağım, demiştim.

Slaveyko paketi açtı. Kutunun içinde üç tane «buse tatlısı» vardı .Benim en sevdiğim tatlı idi. Bir zamanlar pastanelerin vitrinlerinde gördükçe ağzımın suyu akardı. Çok duygulandım.

— Grigor, senin şerefine tatlılayalım ağzımızı,

dedi. Başka ne alabilirdim, bilmiyorum. Bu savaş yıllarında herşeyin var, evin de var, soban da var, ekmeğin de var, polisin gözdağı da var, E, onsekiz değil mi? Ergin. (Slaveyko biraz düşündü, yüzündeki gülümseme kayboldu.) Ergin demek, artık evlenebilirsin, haklarını kendin kullanabilirsin demek, ama bizim için bir de: Ceza yasalarının her maddesi, her fıkrası, her noktası artık tutuyor, demek. Pek kârın yok bu işte. Erginliğine ermeseydin daha iyi olurdu, dedi.

Gülüştük. Benim sağlığıma birer bardak su içtik. Sonra, sağlık, başarı, zafere ulaşma dilekleri...

Öz oğlu gibi seviyordu beni Slaveyko.

Bir aralık ikisi birbirlerine baktılar, anlaştılar ve Slaveyko elini iç cebine götürdü. Bir tabanca çıkarıp avucunda oynatarak ve gülümseyen gözlerini de bana dikerek:

— Artık erginsin, taşıyabilirsin bunu, dedi. Ve unutma ki, bu tabancayı bizimkiler yolladı, bu tabanca için...

— Devleti Koruma Yasası, diyerek fikrini devam ettirdim.

— E, madem ki yasayı da öğrenmişsin, herşey yolunda demek. Güle güle kullan! Böyle derler değil mi?

Şubat sonunda başladık gazeteyi basmaya. Cepheden gelen haberler gücümüze güç katıyor, biz de durup dinlenmeden çalışıyorduk. Birkaç gece sırasiyle üç dört saat uyku uyuduk. O da uyku değil, şekerleme idi. Boya kokusu başımıza vuruyor, ama durmuyorduk.

20

Felâket! Yakın tanıdıklar, arkadaşlar tutuklanmıştı!.. İlk anda inanasın gelmiyor, çünkü iste-

miyorsun öyle olmasını. Ama hemen anlıyorsun ki, ateş bacayı sarıyor. Ne kurtarılabilecekse, kurtarmak lâzım, diyorsun. Tıpkı yangında olduğu gibi, alabileceğini alıp uzaklaşıyorsun ateşten. Ele verilme hallerinde de izini kaybettirip saklanırsın. Yolları çoktur illegalin. Ama polis, jandarma, hatta, para canlısı ve siyasal körler gibi pek çok düşman peşine düşerler. Ama savaşta gizlenemezsin, ayılar gibi kış uykusuna dalıp baharı bekleyemezsin. Sürekli olarak yolda olmalı, yandaşlarla buluşmalı, risklere, tehlikelere ve arkadaş kaybına rağmen savaşmalısın...

Orlandovtsi'de emin bir çatı altındaydık ama, ara sıra avukatın evine de uğradık. Ben evin tek «sahibi» olduğum için gözkulak olmak gerekiyordu buraya. Fakat başka birşey endişelendiriyordu beni burada, gerekli bir buluşmayı kaçırabilirdik.

Fırtınalı bir şubat gününde bizimkiler beni buraya sığınaktan boya almaya yolladılar. Üşütmemek için güzelce giyinip iki tramvayına atladım.

Gizliliğin icabı ilkten Ermeniye uğradım. Tutumundan evin etrafında polislerin dolaşıp dolaşmadığını anlıyacaktım veya saf yürekli olduğu için uyarmada bulunacak, ben de tavana çıkmaktan vazgeçip başka bir sokağa sapacaktım.

—İyi günler, diye selâm verip üstümden karı silktim. İçerde teneke soba gürül gürül yanıyordu. Camlardan buzlar sökülmüştü.

Elinde çekiç, büyücek bir çerçeve üzerine eğilen Ermeni, gözlüklerinin üstünden baktı. Beni tanıyınca aldı gözlüklerini ve:

— A be çocuk, nerelerdesin? Baban dermansız kaldı seni ararken.

— Babam! Acaba ne var, niçin arıyor beni?

— Beklesin, gitmesin bir yere, gene geleceğim, dedi. Anladın mı?

Sobada ellerimi ısıtıp çıktım. Tam dış kapının kilidini açarken, arkamda kar gıcırdadı. Dönüp baktım, o, babam, traşı uzamış ve telâşlı görünüyordu. Şaşkınlıkla hoşbeş etmeyi unuttum, sadece yol verip içeriye buyur ettim. Elleri gocuğunun ceplerinde ağır ağır basamakları çıkıyordu. Mutfağa girdik.

— Öğle ymeeğini yedin mi? diye sordum.

— Hayır, dedi yarım ağızla.

Köyden boş elle gelmesi beni daha da düşündürdü. Telâş edilecek birşeyler olmasaydı, anam en azından bir parça ekmek koyardı torbasına. Soramıyordum. O da konuşmuyor susuyordu. Ancak birkaç yumurta pişirip sofraya oturduğumuz zaman:

— Seslenesin diye sana birkaç kere haber yolladım, sesini çıkarmadın. Dedim gelip göreyim bakalım neredesin, ne yapıyorsun, nasılsın. Zamanlar biliyorsun...

Belki insanlar gelip aramışlardır beni ama, nerede bulsunlar, son zamanlarda seyrek uğruyordum avukatın evine.

Babam birkaç kez yutkundu. Ağzını şapırdatarak yiyordu ve düşünceliydi. Birkaç lokma yedikten sonra gözlerini bana dikerek:

— Baylovo'da bir olay oldu, sana söylemeye geldim. Bogdan Spasov'u öldürdüler, hani partizandı, işte o Bogdan'ı, dedi. Köye karısını almaya inmiş dağdan, diye konuşuluyor. İyi ama, polis bunu sezmiş. Bogdan'la beraber daha bir partizan varmış, genç bir çocuk. Silâhlı çatışmada Bogdan'ı öldürmüşler, çocuğu yakalamışlar. Allah bilir ne kadar işkence etmişler, söyletmişler çocuğa herşeyi. Kimlerle alış verişi varsa tanımış çocuk hepsini. Ve hepsini de tutuklamışlar. İliya Yordanov'u da tutuklamışlar.

Birden başım döndü. Babam, Belopoptsi köyünden İliya Yordanov'u tanıyordu, biliyordu onlara gittiğimizi. Ne diyeceğimi bilemiyerek:

— Yemek soğuyacak, yiyelim de, konuşuruz, dedim.

O sanki duymamıştı.

— Georgi Patamançe'yi de tutukladılar, dedi.

İşte babam, böyle zamansız, bunun için aramıştı beni. Biz üç kardeş, üçümüz de Georgi ile arkadaşlık ediyorduk, dosttuk. Babam, o tutuklanınca bizi de tutuklarlar diye düşünerek, gelmiş haber etmeye. Bizim yeraltı çalışmalarımızı bilmiyordu ama, nelerle uğraştığımızı, partinin yürüttüğü savaşımdan uzak durmadığımızı seziyordu. Ben doğrudan:

— Bak baba, dedim. Bizi yakalamıyacaklar. Bizim bağlantılarımız var, zamanında haber verecekler ve geçeceğiz illegalliğe. Benim için hiç korkma.

Babam biraz rahatladı, anlaşılan, oğlunun pek tehlikeli bir durumda olmadığına inanmıştı. Bizim taraflarda partizanların eylemlerini, halktan nice destek gördüklerini, yöneticilerin kötülüklerini, soyguculuklarını v.d. anlatmaya başladı. Nasıl kıt kanaat geçindiklerini anlattı. Akşam üzeri Poduyane garına kadar uğurladım onu. Trenin gelmesine daha vardı ve küçük bir aşçı dükkânına uğrayıp yemek yedik. Uğurlarken yine:

— Bana hiç tasalanma, dedim. Nasıl olsa yolunu buluruz. Biz burada emin yerdeyiz. Kimse dokunamaz.

Döndüm Orlandovtsi'deki odamıza. Babamın uyarısını söyledim. Bu haberi apaçık bir endişe ile karşıladılar. Babama neler söylediğimi dinledikten sonra Slaveyko:

— İyi teselli etmişsin babanı, dedi. Polisin

planlarını önceden öğrenebilirsek iyi, ama ansızın enselenirsek...

—Enselenmeyiz, dedim.

Durumu değerlendirmekle geçti o akşamımız. Bizden uzak değildi tehlike. Ne yapacağımızı düşünmeliydik. Georgi dayanamayıp da adımı söylerse, mutlaka arayacaklardı beni. İliya Yordanov bir ip ucu verirse çorap sökülecekti.

— Sorun ciddi, diyordu Slaveyko. Bu işe Grigor'un adı karışırsa, avukatın evi göz altına alınır. İyisi mi, artık gitmiyelim Klementina taraflarına.

Şüphesiz, gizlilik içinde de duramazdık. Sorunun nasıl geliştiğini izleyebilmek için Gorna Malina köyü ile daha sıkı bağlantı kurmak gerekiyordu.

Mitko'yu, Dimitır Hristov'u buldum, anlattım ona hepsini. Gün aşırı, iki akşamda bir buluşmayı kararlaştırdık. İlk buluşmada anladım ki Dimitır, Gorna Malina'lı Georgi Aleksov'la irtibata girmiş. O da demiryollarında çalışıyordu.

İki hafta kadar ben kimi iki tramvayın son durağında, kimi başka yerde Dimitır'la buluşuyordum. İlkten polis, tutuklamalara devam ediyordu, sonra azaldı, kesildi bu tutuklamalar. Ve o sonuca vardık ki, çorap sökülmemiş, tehlikede değiliz. şimdilik çemberin dışında kalıyoruz.

Dimitır bir görevle Üsküp'e gitti. Biz de tekrar başladık avukatın evine gelip gitmeye. Ama bir akşam...

Babam bir dereceye kadar anlamıştı durumu. Bogdan'ın öldürülmesinden sonra yakalanan genç partizan işkencelere dayanamamış, nerede kimlerle buluştuğunu, kimlerle iş tuttuğunu anlatmış, tüm tanıdıklarını ele vermiş. Bay İliya Yordanov da unutulmamış. Ama biraz daha başka olmuş onun ele geçmesi.

... Onu aradığımıza, ona güvendiğimize sevin-

miş bay İliya. Verdiğimız parola sayesinde partizanlarla ilişki kurmuş. Başlamış onlara yardım etmeye. Ama artık geç. Bir sabah şafak sökerken karısı dürterek:

— İliya, dışarda birşeyler oluyor. Çık da bak. Mahallede köpekler hırsıza ürür gibi ürüyorlar. Haydi kalk! demiş.

İliya çabucak giyinmiş, kasketini başına koyup avluya çıkmış. Bir de ne görsün! Sokaklar polis, asker dolu, komşuların evleri etrafında dolaşıyorlar. «Kuşatma!» diyerek ayakları kesilmiş. Onun avlusuna da girecekler, arayacaklar her yeri. Ve o zaman aklına gelmiş mahzen kapısının arkasına bıraktığı arşiv paketleri. Hep düşünürmüş nereye saklayacağını, hep de ihmal edermiş.

— Gidin şu avluya, demiş komutan onun avlusunu göstererek. Donmuş kalmış.

— Bay İliya dürüst adam. Ne arayacağız orada, demiş biri ve geçip gitmişler. Ama yüzü ter içinde kalmış bay İliya'nın. Tehlikeyi atlattık mı acaba? dermiş kendi kendine. İnanamıyor, bu bir düş olmasın, diyerek gözlerini ovuşturuyormuş. Buz gibi de ter döküyormuş.

Akşamı zor bekelmiş. Aramalar bir sonuç vermemiş, polis ve askerler alaca karanlıkta çekip gitmişler. O zaman bay İliya paketleri alıp mısır saplarından bir yığının arasına saklamış, saklamış ama, bir kem göz de görmüş onun bu hareketini.

Birkaç gün geçer geçmez köy yeniden kuşatılmış. Bu kez onu yatağından kaldırmışlar. İliya Yerdanov sen misin, partizanlarla ilişkin var mı? gibisinden kısa bir sorgu. İliya inkâr ediyor. Tekmeler, küfürler... ve tıkıyorlar İliya'yı kara bir polis arabasına. Az sonra araba Gorna Malina belediyesinin önünde duruyor. Başkaları ile birlikte onu oradan Novoseltsi polis dairesine götürüyorlar Bu-

rada Elinka, bay İliya'ya 1000 levalık bir banknot vermeyi başarıyor.

Tutukluları bir odaya alıyorlar. Karşısında bacanağı Georgi Petkov, eski atlı polis çavuşu. şimdi polis subayı. Bacak bacak üstüne atmış, kaşlarını çatık, sigarasını tüttürüyor, kötü kötü İliya'ya bakıyor. Sigarasını bitirine dek de yerinden kımıldamıyor. Sonra sandalyesinden kalkıp ceketini düzeltiyor, bir kadife parçası ile güzel parlatılmış çizmelerinden tozu alıyor ve ellerini beline koyup:

— E, bu hale mi getirdi seni komünist dostların? Muhtar olacağını sanıyordun, öyle aldatıyorlardı seni değil mi? Çok bekleyeceksin! Madem buraya düştün, belki beklemeye de ömrün yetmez, diyor. İliya susuyor. Öteki adımlayarak:

— Sen nesin? diye soruyor.

— Bulgar, diyor İliya.

— Ulan, kurnazlık mı edeceksin. Ne sorduğumu anlıyorsun. Beri gel!

Henüz ikinci adımı atmadan sert bir tokat iniyor İliya'nın sol tarafına. İkinci, üçüncü... Ağır yumruklar, tekmeler...

— Herkesin içinde bizi rezil edeceksin. Göstereceğim ben sana komünistliği!

Yumruklardan İliya'nın dişetleri kanamış. Tükürmeye cesaret edemiyor, yutuyor kanlı tükürükleri.

— Suçlu değilim... diye mırıldanıyor.

— Suçlu değilsin, işte tabanca çek vur kendini!

Sonra birden insafa gelerek, duygulanarak öğüt vermeye başlıyor İliya'ya:

— Bana bak bacanak, benden sana bir öğüt. Ne bilirsen, gizleme, söyle, çünkü çocuklarını babasız kalabilir. Ne bekliyorsun bu çıplak komünistlerden. Hiçbir şeyi gizleme. Ben «yukarı» aldatılmış,

diyeceğim, namuslu, dürüst adam diyeceğim...

Birçok kadının başına kara başörtüsü bağlamış olan cellât, sadist binbaşı Stoyanov da katılıyor işkence etmeye.

Yüzleştirmeler, itiraflar, ifadeler... Ve bir ipucu.

Emniyet Müdürlüğünde Geşev, İliya'nın üstünde bulunan eşyaları gözden geçiriyor. Bunlar arasında 1000 levalık bir bankınot.

— Sözde fakirsin, ama bunca para var üzerinde. Nereden bu para? diye soruyor Geşev.

— Elinka verdi.

— Elinka. Kim bu Elinka?

— Karımın kızkardeşi.

Sorgu, dayak ve itiraf: Parti arşivi ile dolu iki paketi Dimitır Hristov, Elinka, bir de genç, üçü getirmişler onun evine.

Geşev ellerini ovuşturuyor. Çorap başladı sökülmeye. Elinka'nın tutuklanması için acele bir telefonogram yazdırıyor bayan sekreterine. Paketleri aldırmaya adam yolluyor.

Birkaç saat sonra Elinka sorguya çekilmiştir. Sır vermemeye çalışıyor ama, insanı dişsiz, başsız bırakabilen gaddarların eline düşmüştür. Dayanamıyor, söylüyor:

— Bizimle birlikte İliya Yordanov'lara gelen çocuğun adı Grigor. İvan'ı, Georgi'yi o tanıyor..

— Nerede çalışıyor?

— Klementina sokağında avukat Pupeşkov'un yanında.

Geşev telefonu kaldırıyor. Hareketleri sinirli. Bunca zamandan beri aranılan İvan'la Georgi'yi, diğer adları Malço ve Koca olan, başına bunca dert açan bu komünistleri yakalama heyecanı içindedir. Siyasi Şube müdürü başbakana «komünist partisinin ağzını kapayacağına» bizzat söz vermişti. Oy

sa başbakanlar değişiyor, o hâlâ bu «ağızın» nerede olduğunu keşfedemiyordu. Ama şimdi ipin ucunu ele geçirdiğini sanıyordu ve asla bırakmıyacaktı.

— Kim? «A» şube müdürü mü? Derhal yanıma.

Acele bir plan yapılıyor: Avukatın evi kuşatılacak, kim bulunursa hepsi tutuklanacak.

Bay Pupeşkov'un evinde komünistlerin yuva kurabileceklerine hâlâ inanamıyordu Geşev, ama mademki ip uçları var, polis bunları yoklamaya zorunludur.

Biz bütün bunlardan habersiz, etrafımızdaki suların tekrar durulduğunu sanarak rahat rahat işimize bakıyorduk.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Baskın

Son sorguda tüm sorular gizli matbaa etrafında dönüp dolaşıyordu.

Bilmiyorum, tek bir basımcı tanımıyorum, diye cevap veriyordum. Her inkârın ardından da...

Sonra:

Bundan bir milyon altıyüz bin levanın hesabı da aranıyor, denildi.

1

Slaveyko, bası boyasından leke kalmasın diye ellerini eski bir gazeteyle ovuşturdu. Geniş alnına düşen perçeminin altında damarı kabarmıştı. Gözlerinin etrafındaki ince ince kırışıkları yeni farketmiştim. Uykusuzluktan göz kapakları kızarmıştı. Pencereleri karartılmış olan odada gaz lambasının ışığında birkaç gecedir gazeteyi çıkarmaya çalışıyorduk durmaksızın. Üçümüzün içinde en çok acele eden Slaveyko idi. Bir iki saat ya uyur, ya uyumazdı. Kompas ve harflerin üzerine eğilmiş, durmadan çalışırdı. İncecik bir ter dökülürdü yüzünden. Ama gazete hazırdı artık.

— Boğulacağız, dedi Slaveyko ve açtı pencerenin kanatlarını.

Taze bir hava girdi dışardan. 1944 yılının baharı, martın daha ilk günleriyle gelmişti. Lodos rüzgârından damlarda karlar eridi, su olup gitti. Ağaçlar tomurcuklandı.

Slaveyko, pencerenin önünde gerindi ve elleri böğründe derin derin temiz hava aldı ciğerlerine.

Başarılan bir işin verdiği rahatlık vardı yüzünde.

— Yine bahar... dedi biraz düşünceli olarak. Kaç kez bahar geldi geçti o zamanlardan beri, Stamo? İyi dayandık, adamakıllı dayandık... Öyle gibime geliyor ki, bu son olacak. Artık tavanlara sokulup insanlardan kaçmıyacağız, eş dosttan uzak yaşamıyacağız.

Batmakta olan güneşin eğik ışınları yüzünde oynasıyordu, tunç gibi olmuştu yüzü.

Gözlerini yarı yummuş, uzaklara bakıyordu Slaveyko, sanki geleceği, uğruna herşeyini verdiği ve canını da fedaya hazır bulunduğu geleceği görüyordu. Sesinde bu geçen dokuz yılın gizlilik acıları ve aynı zamanda da, çok önemli dakikalarda halkının refahı uğruna ateşe girmekten, devrimci olmaktan duyduğu gurur seziliyordu.

Temiz havanın verdiği dinçlik ve neşe ile Slaveyko pencereyi kapadı, odada biraz dolaşıp gömleğinin düğmelerini iliklemeye başladı.

— Gidiyor muyuz? diye sordu Stamo ve hazır gazetelerden son paketi bağladı.

— Erken. Bekliyelim güneşin batmasını.

Aksam karanlığı bastıktan sonra Slaveyko ile Stamo pardesülerini giydiler, melon şapkalarını başlarına geçirdiler ve göz kırptılar birbirlerine, yani bası işçileri, polislerin bile selâm duracakları bey kılığına girdiler, demek istiyorlardı şaka ederek. Çıkarken Slaveyko bana dönerek:

— Tabancan var artık. Nasıl kullanacağını biliyorsun, öğrettik. Gerektiği zaman çok çok düşünme, cek, dedi.

Sol tarafa, kemerimin altına soktum tabancayı. Gazete paketlerini alıp çıktık. Stamo bana şaka yollu:

— Sen bizim özel muhafızımız olacaksın, dedi.

İkisi beraber, ben de onların ardından yürü-

yordum. Her zamankinden daha emindim, çünkü tabanca belimde idi.

Ocak ayındaki bombardımanlardan sonra başkentte insanlar seyreldi. Bu daha tehlikeliydi bizim için, ama yine de gün aşırı akşamları kimi yazı almak, kimi hazır materyalleri teslim etmek için belirli yerlere giderdik.

Sokağa çıkma yasağı saatine biraz daha vardı. Tramvay durağına yakın bir yerde bir arabacıya rastladık. Kafayı çekmişti, neşeliydi. Tramvayda arka kapıya yakın durduk, paketleri de öyle koyduk ki, gerekirse hemen alıp atlıyabilecektik. Slaveyko cebinden bir gazete çıkarıp, güya okurmuş gibi üzerine eğildi, ama gözleri dışarısını kolluyordu. Birbirimizi tanımıyor gibi davranıyorduk. Hal'e yetişmezden önce Slaveyko:

— Boş, rahatlıkla manevra edilebilir, dedi.

Anladım. Tramvay kalabalık değil, eğer polis bir girişimde bulunursa, ateş edilebilir ve kargaşalıkta kaçılabilir, demek istiyordu.

Sveta Nedelâ kilisesi önündeki meydanda indik. Kilisenin güney tarafında, kestanelerin altında atlı polisler duruyordu. Hep öyle ardarda yürüyerek yanlarından geçip Klemantina sokağına saptık. Arkamıza takılan yoktu, ama geçtik Pupeşkov'un evini. Yüz adım kadar gittikten sonra Çar Samuil sokağında döndük. Etrafa bir göz atıp tehlike olmadığını görünce eve girdik.

Avukattan sonra doktor da terketmişti Sofya'yı. Bombardımanlardan sonra İçişleri Bakanlığından memur da gitmişti. Sadece tek başına yaşayan Ermeni, mum ışığında çerçeveciliğine devam ediyordu.

Sanki evin sahibi imiş gibi anahtarı çevirdim.

Slaveyko:

— Oyalanma ,daha çabuk, bakarsın bir yerden düdükler ötüverir, dedi.

Birkaç günden beri kapıları, pencereleri açıp evi havalandırmamıştım, pis hava geliyordu içerden. Slaveyko gazete paketlerini mahzenin basamaklarına bırakalım, dedi. Bunları ertesi gün taşraya yollayacaktık, tavana çıkarıp saklamak boşuna zahmet olacaktı, sonra bizden başka bu eve girip çıkan da yoktu.

Slaveyko eşyalara, duvarlara bir göz gezdirdikten sonra bana dönerek:

— Anlaştık değil mi? Bu akşam Vita'yı bekliyorsun. Yarın sabah da Savka arayacak seni. Buluşun da, sonra bakarız... dedi.

Köye gitmişti Vita. Birkaç gün önce bir mektupla bugün döneceğini bildirmişti. İşte onu da, Savka Popyordanova'yı da beklemek lâzımdı. Savka matbaanın yardımcılarından ve Merkez Komitesi ile irtibatçılarındandı, geçici olarak Üsküp'te idi. Telgraf almıştık ondan. Yeni taşındığımız evi bilmiyordu, burada, avukatın evinden arayacaktı bizi. Onun için burada kalmak gerekiyordu bu gece.

— «Erzak deposundan» birşeyler alacağız mı? diye sordu Slaveyko.

— Almalıyız, hep açlık çekecek değiliz ya, dedi Stamo. Avukat savaştan sonra tazelesin.

Avukatın mahzeni daima yiyecekle dolu idi, ama bizimkiler açgözlülük etmediler, sadece ikişer konserve ile biraz zeytin aldılar. Onları Çar Samuil sokağından yana kapıya kadar uğurladım. Gözden kaybolana dek arkalarından baktım. Bombardımanlardan beri sokak lâmbaları yanmaz olmuştu, çabuk kayboldular gözden. Ansızın bir polis düdüğü duyuldu. Acaba Slaveyko ile Stomo'yu takip mi ediyorlardı?

Kapıyı kilitleyip misafir odasına geçtim, Vazo-

dan eskimiş bir su kokusu geliyordu. Pencereyi araladım. Almanların «başarılarını» öğrenmek, son haberleri dinlemek için radyoyu da açtım. Ama henüz haberler başlamıştı, dış kapının zili çaldı. Vita gelmişti, yasak saatler başladığı için koşarak gelmiş, yorulmuştu.

— Merhaba, misafir kabul ediyor musun? diye sordu gülümseyerek.

— Senin gibi misafirlere kapım her zaman açık, diyerek elini sıktım.

— Niçin karanlıktasın?

— Ötekilerle işim olmasın diye. Polis karakollarında olmaktansa burada olmak çok daha iyi. Haydi gir, sorma çok.

Mutfağa yerleştik. Pencereleri karattım, perdeleri çektim, kapıyı da kilitledim.

— Seni burjuvalar gibi ağarlıyacağım, dedim gülümseyerek. Tavaya biraz tereyağı koyup birkaç yumurta kırdım. Kilerden çeşitli turşular ve nefis yiyecekler getirdim. Kilerin kapısını kapamayı unutmuşum. Kilerin küçük bir penceresi vardı, kapı açık kalınca içerde ışık olduğu görünürdü sokaktan.

Vita yıprak paltosunu soyunmamıştı, yeni farketmiştim bunu ve:

— Soyun, soyun, çıkar paltonu, sıkılma, rahat ol, dedim.

Gülümseyerek paltosunu soyunmak için sandalyeden kalktı ve tam bu sırada zil çaldı. Vita ile birbirimize baktık, aklımıza kötü birşeyler gelmediği için yollandım kapıyı açmaya. Dimitır Hristov gelmişti.

— O, Mitko, nasılsın? dedim.

— Efendin gibi acele ediyorsun, bekle gireyim de ondan sonra sor, dedi.

Mutfağa kadar kol kola yürüdük, çok yakın

hissediyorduk birbirimizi, aynı sefalet içinde yetişiyorduk, bir köydendik, benden ve ağabeyim Neno'dan önce Dimitır da bu evde beylerin kahrını çekmişti.

Elinka, Gorna Malina'ya taşınalıdan beri daha sık uğruyordu yanıma. İki kardeş gibi alışmıştık birbirimize, Dimitır çok iyi yürekli bir çocuktu, köylü sıkılganlığını yitirmemişti, az birşeyden kızarıverirdi. Ağzından lokmasını verirdi arkadaşı için. Çok namuslu, dürüst bir insandı.

Vita ile el sıkıştılar ve başladı özür dilemeye.

— Karım burada değil, yalnız da evde canım sıkıldığı için sana geleyim dedim. Senin de misafirin varmış...

— Tam sırasında geldin, diyerek yemeğe buyur ettim. Buyurun yeyin, acımayın burjuvaziye, dedim.

Vita, Breznik yöresinde partizanların eylemlerinden, jandarmaların, Doço Hristov'un Toplum gücü haydutlarının zulmünden, canavarlıklarından söz etti. Ağızdan ağıza dolaşırken partizanların eylemleri efsaneleşmiş. Ne kurşundan, ne hapisten, ne ateşten, hiç bir şeyden korkmaz olmuş halk.

— Partizan olmak büyük şan şeref, dedi Dimitır derin bir iç çekerek.

Omuzlarımı kısarak, herhalde orası için değiliz, burada da iş görüyoruz, sen demiryollarına yardım ediyorsun, ben avukatın evini koruyorum, dedim ve göz kırptım.

Dimitır gizli parti işi ile uğraştığımı biliyordu. Ama tavandaki matbaadan, benim Merkez Komitesinin yayınlarının basımına katıldığımdan haberi yoktu, bilmiyordu bunları.

— İvan, Georgi nasıl?

— İyidirler. Zor geliyor onlara ama, nasıl ol-

sa, savaşın sonuna kadar dayanacaklar, dedim. Madem ki gerilemeye başladı Almanlar, uzun sürmez artık.

Zil sürekli olarak çaldı. Saata baktım, dokuzbuçuk. Kim olabilir bu vakit? Bizimkilere bir hal olmuş olsa, onlar burasını asla açıklamazlar. Avukat? Hayır, sokağa çıkma yasağını bildiği için böyle geç saatlerde Sofya'ya dönmez. Başladı bir şüphe kurdu içimi kemirmeye ve alışkanlığın gereği bir korunma tedbiri olarak derhal söndürdüm lambayı. Karanlıkta kaldık, göz gözü görmüyordu. Bir çatal düştü tabağa.

— Dur yahu, niçin söndürüyorsun lambayı, diyerek kalktı yerinden Dimitır.

— Belki de ışıktan ötürü zil çalmışlardır, dedim sükunetle.

Birkaç dakika sessiz geçti. Bakmaya yollandım. Merdivenin ilk sahanlığında ayakkabılarımı çıkarıp çorapla yürüdüm. Zili çalmaya devam ediyorlardı. Türlü şeyler geliyordu aklıma. Karanlıkta el yordamı ile duvar boyunca basamak basamak iniyordum. Kapıya yaklaştım, parmaklarımın ucuna basarak doğruldum ve kapının üstündeki eşkenar dörtgen biçiminde tenteneli küçük pencereden baktım. Ayaklarım kesildi. Üniformalı ve sivil polisler dolaşıyordu dışarda. Koca bir sürü. Üçü kapının önünde durmuştu. Biri durmadan zili bastırıyordu. Arkamı duvara verip ne yapacağımı düşünmeye başladım. Kapıyı açsam mı acaba? Hayır, açmıyacağım! Daha iyi sabaha karşı, ortalık aydınlandıktan sonra açarım. Ben kararımı vermeye çalışırken dışardan şöyle bir konuşma işittim:

— Komutanım, pencerelerden birinde biraz önce ışık vardı, sonra söndü. Küçük bir pencerede.

«Kilerin penceresi» ,dedim kendi kendime.

Polis şefi, kalın ve boğuk bir sesle:

— Tsar Samuil sokağından yana da muhafız koyun. Evin tüm pencereleri, tavan pencereleri, hepsi dikkatle gözetlensin, dedi. Kaçmaya teşebbüs edene...

— Başüstüne!

— Namussuzlar! Kapıyı açmamakla kurtulacaklarını sanıyorlar. Kurtulsunlar göreyim, kurtulabilirlerse! diye konuşuyordu kendi kendine polis şefi.

Sessizce merdivenlerden geri döndüm. Sözlerini hatırladım Slaveyko'nun. «Polisin elinden zor kaçılır, diyordu Slaveyko. Bazan insan kendi hatası yüzünden polisin eline düşer, kimi de ihanet yüzünden. Polisin eline düşmemek iyi, ama düştün mü de, kendini yoklamış, denemiş olursun.»

Hiçbir şey bu kadar zor gelmemişti bana bu akşam merdivenleri çıkmak kadar. Ağır bir yük vardı omuzlarımda, düşünmekten başım çatlıyordu. Ele geçme mi vardı, yoksa rastgele bir yoklama mı idi bu? Hayır, yoklama değil, konuşmalarından anlaşılıyordu ki, ele verilenleri yoklamaya gelmişlerdi!

Vita ile Mitko'ya gerçeği açıklamayı erken buldum. Enine boyuna düşünmek istiyordum her şeyi.

— Birşey görmedim, diyerek teskin ettim onları. Dışarısı çok karanlık. Herhalde Petre idi. Ara sıra uğruyor. Ama onsuz da olur bu akşam.

Petre, avukatın yanındaki bir memurdu. Az ücret alırdı, ama yine de köle gibi çalışırdı. Ondan söz açıldığı zaman yoldaşlar «eğilen boynu kılıç kesmez» diyen, ezilse de, hakkını aramaya korkan takımından, derlerdi dalma.

— Yok öyleyse lambayı, dedi Dimitır.

Şaşaladım, ama derhal:

— Belki bir belâ gelir başımıza, karanlıkta yatalım, dedim. Dışardan görülürse, cezası büyük,

zor öderiz.

Dimitri'yi hizmetçi odasına, Vita'yı da çocuk odasına yerleştirdim. Kaldım yalnız başıma. Banyoya girdim, bir iskemlenin üzerine çıkıp küçük pencereden dışarı baktım. Manzara müthişti. Polis dolu idi Tsar Samuil sokağı. Klementina sokağındaki köşeden eve kadar ikişer ikişer dolaşıyorlardı. Zor indim iskemleden. Büyük bir korku içinde dayadım arkamı hamamın soğuk duvarına. Korkudan titriyordum. Ne yapayım? Yanımda 7/65 mm bir tabanca ile beş mermi vardı. Cebimden çıkarıp elime aldım. Bir an güvenli hissettim kendimi. Sonra bıraktım tabancayı. Silâha mı sarılacağım? Boşuna. Ben bir kurşun atarsam, onlar onbeş, yirmi atacak. Hayır, çıkış yolu değildi bu. Kurşunu kendime sıkarsam, işkencelerden kurtulmuş olacağım. Ya Dimitır, Vita ne olacak? Onlar da gele gele bu akşam geldiler! Yeniden koydum tabancayı belime, ne olursa olsun, diyerek dışarıda leş kokusu almış canavarlar gibi dolaşanlara kapıyı açmaya karar verdim.

Hamamın penceresi biraz aralık kalmış, gıcır gıcır ediyordu rüzgârdan. Gece yarısı idi, anlaşılmaz konuşmalar geliyordu uzaktan. Sonra atların nal sesleri duyuldu, giderek kayboldu. Bu korkulu sessiz dakikalarda komşu evin damından uğursuz bir baykuş sesi duyuldu. Çocuk odasına doğru yöneldim. Evi nasıl bir ateşin sardığını misafirlerimin bilmeleri lâzımdı artık.

— Vita, uyuyor musun? diye sordum.

— Grigor, sen misin?

Yavaşça kapıyı kapadım. Vita yataktan sıçradı. Bir önsezi ile mi, ne idi, anlamadım, onun da uykusu kaçmıştı. Ben türlü düşüncelerle bir kararsızlık içinde idim, ne diyeceğimi bilemiyordum.

— Vita, çok kötü bir şey... dedim titrek bir

sesle.

— Ne var, ne olmuş?

— Daha yavaş! Ve yatağa yaklaşarak: Polis evi kuştamış. İlkten söylemedim, ama artık gizlemek boşuna, dedim.

Vita yatağa oturarak:

— Şimdi? dedi umutsuz bir iç çekerek.

— Onun için geldim. Polisin elinden kaçamıyacağız. Yakalayacaklar, dövecekler, bu artık yüzde yüz. Mesele, arkamızda başkalarını da sürüklemiyelim. Anlıyorsun değil mi? Bu akşam birlikte oluşumuzun yararı olacak. Gençlik, delikanlılık, diyeceğiz. Başka, kesinlikle hiçbir şey!

Böylelikle Vita'yı kurtarmayı düşünüyordum. Serbest bırakılınca bizimkilere haber verecekti.

— Derhal köye ve Üsküp'te ağabeyim Neno'ya telgraf çekersin. Benim ağır hasta olduğumu, hastanede Toşko'nun yanında bulunduğumu yazarsın. Unutmıyacaksın, değil mi? dedim.

Vita, yatağında donup kalmış, olanı sanki hâlâ anlıyamamıştı.

— Peki, dedi uykuda gibi.

Banyoya gittik. Polis evi gözetlemeye devam ediyordu.

Sabaha karşı saat beşe doğru yeniden başladılar zili çalmaya. Zilin sürekli çalması korkumuzu arttırdı. Sadistlerle karşılaşma saati gelmişti. Dimitri'nin odasına doğru yollandım. Ona da bildirmek lâzımdı. Habersiz yataktan kaldırılınca, uykulu, neye uğradığını bilemiyecekti. Yorgun, ağzı yarı açık derin derin uyuyordu. Tatlı uykusunu bozmak gerektiği için üzüldüm. Hafifçe dürttüm omuzunu. «A» diye mırıldanarak öteki tarafına döndü. Ben yine dürtükleyerek:

— Kalk! dedim daha yüksek sesle.

Gözlerini açtı, ağır ağır kalkıp oturdu ve or-

talık ağarmış mı diye pencereye çevirdi başını.

— Neden bu kadar erken uyandırıyorsun? diye sordu öfkeli öfkeli ve yeniden ovuşturdu gözlerini.

— Polisler evi kuşatmışlar, dedim doğrudan. Açın kapıyı, diyorlar.

Yerinden fırladı. Omuzundan tutup oturttum. Sadık ve namuslu bir arkadaştı Dimitır, ama biraz gevşekti. Henüz polis dayağı yememiş, ezilmemişti.

— İşin kötü yanı şu ki, kaçıp kurtulamıyacağız. Ne yapsak enseleyecekler. Kurtuluşa çare yok. Mesele, ne yapacağımızı, sorguda ne diyeceğimizi kararlaştıralım, dedim.

Bu peşin psikolojik hazırlık gayet gerekliydi. O biraz sakinledi. Düşünüp taşındık, neler konuşacağımızı kararlaştırdık.

Odadan çıktım. Yalnız kalmak istiyordum. Ceplerimi yokladım istemiyerekten. Soğuk demir dokundu elime. Tabanca! Çıkardım. Gizlemek lâzımdı. Avukatın odasına girdim. Bakındım. Döşek altına saklasam? Hayır, pek uygun değil. İyi bir arama yaparlarsa bulacaklar, avukat buraya tabanca saklamaz deyip, işi anlıyacaklar. Gardıroba ilişti gözüm. Orası en emin yer. Açtım, kostümlerden birinin iç cebine bıraktım tabancayı. «Sana emanet ediyorum bay Pupeşkov» dedim kendi kendime üzülerekten, hiç deneyememiştim tabancamı. Sabahın saat altısına doğru yavaşcacık merdivenleri indim, yavaşca dış kapıya anahtarı geçirdim ve yeniden açayım mı, döneyim mi? diye düşündüm. Büktüm anahtarı.

2

Kapıyı ittiler. Vakit bulamadım çekilmeye. Makineli iki tüfek göğsüme dayandı. İki kişi dir-

seklerimi tutup kollarımı arkaya büktüler. Taktılar kelepçeyi bileklerime.

Uzun, zayıf bir polis şefi yığılan polislerin arasından yol açarak bana yaklaştı. Ardında olan da, sonradan öğrendiğime göre Novoseltsi kaymakamı imiş. Çok geçmeden zayıf olanın da il polis şefi olduğunu anladım.

— Kimler var yukarda? diye sordu sert sert.

Kelepçeler bileklerimi sıkıyor. Acıyı hafifletmek için dişlerimi sıkarak kollarımı büktüm.

— İşittin mi, sana soruyorum? diye bağırdı kuduz gibi il polis şefi.

— Dimitır Hristov, köydeşim. Dostum. Bir de Vita Stoilova, avukatın evinde hizmetçi Vasilka'nın kızkardeşi. Akşam misafirliğe geldiler. Vita... köyden...

— Başka kimler var?

— Yok başka... Sadece biz...

— Yalan söylüyorsan delik deşik ederim kafanı! Kattılar beni önlerine. Bilinen bir taktik. Eğer bizden, arkadaşlardan biri varsa, ateş edemesin diye. Zor çıkıyordum basamakları. Ele mi verilmiştik, yoksa bir yoklama mı idi bu? Pek inanamıyordum yoklama olduğuna. Yatak odasına soktular beni.

— Arayın odaları. Bu çatı altında kim varsa, tutuklayın. Direnen olursa... Ve tabancası ile gösterdi ne yapmak gerektiğini polis şefi.

Polisler başladılar odaları dolaşmaya. İl polis şefi üst cebinden küçük bir liste çıkardı. Okuyor ve bana bakıyordu. Sordu:

— Malço ve Koca nerede?

Malço ve Koca! Demek rastgele bir yoklama değil bu, ele verilme var bu işte!

— Tanımıyorum böyle kimseler, dedim dişlerimi sıkarak telâşımı belli etmemek için.

— Ya bay Georgi ve bay İvan?

Çok ileri gitmişler. Bu bir şüphe değil, ele verilmeydi!

— Atın kelepçeyi, dedi yer altından gelir gibi bir ses.

Bileklerimin acısı kayboldu, ama en büyüğü, en korkunç olanı, yüreğimde olan acı kaldı.

— A? diyerek kendime geldim. Unutmuştum cevap vermeye. Ne sormuştu bu sadist bana? Ha, evet... Hatırladım, arkadaslarımı soruyordu.

— Onları da tanımıyorum, dedim.

Şef kızdı. Tabancasını savurup kafama vurdu. Bağıracaktım, zor tuttum kendimi, sadece elimi götürdüm vurulan yere. Sıcak bir sıvı bulaştı parmaklarıma. Avucuma baktım, al kan. «Başlıyor...» ve sıktım dişlerimi. «Döverlerken sık dişlerini ve başka şeyler düşün,» diyordu Slaveyko.

Polis şefi kapıyı açıp bir polis çağırdı. Ökçeler birbirine vurdu:

— Buyurun komutanım!

— Aradınız mı evi?

— Evet komutanım. Bir erkekle bir kadından başkasını bulamadık.

— Götürün! diyerek geniş adımlarla odadan çıktı. Sesi bir iki kez daha duyuldu, sonra duyulmaz oldu.

Paltomu almak için izin istedim polisten, çünkü çimento üstünde titriyeceğimi biliyordum. Hayret! İzin verdi. Hizmetçi odasına girdim. Kuru erik gördüm bir kâsede ve doldurdum ceplerimi.

Aşağıya yalnız Dimitri'yi indirdiler. Limon gibi sararmıştı yüzü. Ne kadar demek istiyordum: «Dimitır, kardeş, sık dişlerini!» Ama polisle çevriliydi etrafımız.

Başkentte gün başlıyordu. Başlarını yaklıları içine almışlar, tramvaya binmek için Sveta Nedelâ

meydanına doğru acele eden insanlar durup, korko korka ve acıyarak bize bakıyorlardı. Polislerden biri «Herkes yoluna!» diye bağırdı. Klementina sokağını geçip Graf İgnatiev sokağına doğru yollandık. Dimitır önümde gidiyordu. Uykusuzluktan gözleri kızarmış, öfkeli dört polis götürüyordu bizi.

Birşeyler söylemeye çalıştım Dimitri'ye, fakat polisler duyup ayırdılar bizi, bir polis girdi aramıza.

Yolda Savka geldi aklıma. Gerçekten gelip de yukarı çıkayım derse? Evi gözetlemek için polis koydularsa, mutlaka yakalanacak. Ele verildiğimizden artık şüphem yoktu, Slaveyko ve Stamo'yu acaba yakalayabilmişler miydi? Çorap söküğü belki de onlardan başlıyordu. Ama hayır, bu imkânsızdı. Dokuz yıl gizlilikten sonra öyle kolay kolay teslim olacaklardan değildi onlar.

Önümüzde giden polisler bir hana girdiler, biz de onların ardından saparak taş basamaklardan çıkmaya başladık. Polis ve sivillerle karşılaşıyorduk. Cehennemin dizi olan Emniyete değil de, İl Polis Dairesine götürüldüğümüzü anladım.

İki büyük elektrik lâmbası ile aydınlatılmış bir koridorda durdurdular bizi. Gizlice birbirimize baktık Dimitır'la. Çok korkmuş gibi görünüyordu Dimitır, herhalde benim görünüşüm de ondan farklı değildi. Polislerden biri karşıdaki odaya girdi, sonra kapıyı açıp:

— Gir! diye işaret etti.

Dimitır'la birlikte yollandık, fakat durdurdular.

— İlkten sen, diyerek beni gösterdiler.

Esmer, gür kaşlı, kırışık dudaklı, yeşilimsi gözlü, süs kordonları sarkmış bir polis subayı beni baştan aşağı süzdü. Yaşıma hayret etmiş gibiydi, anlaşılan, yaşlı başlı, büyük bir komünist bek-

liyormuş.

— E, anlat bakalım gerçeği, diyerek başladı subay parmaklarıyle büroya vurarak. Ama «insancıl» görünme çabası çok sürmedi. Kin, nefret büründü gözlerini. Canavar bakışlarını bana dikmiş daha üç dört sivil polis vardı odada, yeni farketmiştim onları.

— Susuyorsun. Zor geliyor.

Subay kaşının birini oynattı ve doğrularak:

— Öyleyse ben yardım edeceğim. Belopoptsi köyünden İliya Yordanov adında birini tanıyor musun?

Başım uğulduyor, gözlerim kararıyordu.

— Hayır, tanımıyorum.

— Belopoptsi köyüne gittin mi hiç?

Dolaysız cevap vermekten kaçınmaya çalıştım. Bu biraz yardım edecekti bana kendime gelmeye.

— Büyük annem oradan. Gittiğim oldu Belopoptsi'ye.

— İliya'ya uğradın mı hiç?

— Hayır.

— Subayın dişleri gıcırdadı. Öfkeli öfkeli:

— Getirin! diye emretti.

Sanki kapının ardında tutuyorlarmış gibi derhal getirdiler bay İliya'yı. Adamakıllı döğmüşler. Yere bakıyordu, ben ise gözlerinden birşeyler anlamayı o kadar çok istiyordum. İtiraf etmiş mi, etmemiş mi...

Sorgu devam ediyordu:

— Tanıyor musun bunu?

Bay İliya'nın itiraf etmediğini sanarak hiç ikircimlenmeden:

— Hayır, görmedim hiç... dedim.

— Sen? diye sordular İliya'ya.

— Bacanağım Dimitır Hristov ve baldızım Elinka ile bize geldiler. Birlikte öğle yemeği yedik.

Gizli materyal getirdiler. Bana dedi ki. .

Anlaşıldı. Ne bilirse, söylemiş.

Polis subayı parmaklariyle büroya vurmaya devam ediyordu. İliya sustuktan sonra subay kolunu savurdu. Götürdüler İliya'yı. Kapı henüz kapanmadan ajanlardan biri bana yaklaşarak sert bir yumruk indirdi kafama. Ayaklarının dibine yığıldım. Kimi tekme ile, kimi yumrukla ötekiler de atıldı üzerime. Ne kadar sürdü, hatırlamıyorum. Sadece kafamı korumaya çalışıyordum ellerimle. Gürültüyü bastırmak için radyoyu açtı subay. Yüksek sesle eskimiş marşlar veriliyordu radyodan. Ve yine dayak. En sonra:

— Götürün! dediler.

Giysilerimden tutarak odadan bir çuval gibi sürüklediler beni. Koridorda çimento yere bırakıp, kalk, diye bağırıp tekmelediler. Kalkmaya çalıştım, kalkamadım. Tekmeler devam ediyordu. Doğrulduğum zaman ödüm patladı: Yüzleri beyaz duvara dönük, atlar gibi sıralanmış tutuklular. Kurşuna dizme duvarı. Ürperdim, tüylerin diken diken oldu. Ben içeri götürülürken koridor boştu. Nedir bu insanlar? Niçin burada tutuluyorlar? Ne yapacaklar onları?

— Dikil şuraya! dediler bir yer göstererek.

— Duvara dön! dedi başka biri.

Duvarın beyazlığından gözlerim kamaştı ilk dakikalarda. Eklemlerim sızlıyor, kulaklarım uğulduyordu. Yediğim dayağın dalgınlığı devam ediyordu. Bir ara kulaklarımın uğultusu yavaşladı, nalçalı ayak sesleri başladı gelmeye. Nöbet bekliyorlar, getiriyorlar, götürüyorlardı. Arkadaşların dediği gibi «değirmen» insan öğütüyordu, evini barkını kıyamayan kişileri eritiyordu. Sonra «değirmenciler» kayboldu. Tek bir'şey düşünüyordum, dayanabilmek. Gücüm yetecek miydi, dayanabile-

cek miydim acaba? Yarı baygın bir halde başkalarını da sürükleyecek bir söz kaçırmıyacak mıydım acaba?

— Grigor! Hey, Grigor! diye bir ses geldi öteden.

Korka korka başımı çevirdim. Koridorda ne polis, ne de ajan vardı. Sesin geldiği tarafa döndüm. Birinin ötesinde bay İliya duruyordu.

— Artık herşeyi biliyorlar. Direnirsek daha çok dövecekler... Ne bilirsen...

Tuzak! Sille bekler gibi dişlerimi sıkıp başımı çevirdim. Dinlemek istemiyordum onu. Nasıl da güvenmişiz böyle bir adama? İyi ki matbaayı yerleştirmedik onun evine. Daha da kötü olacaktı şimdi.

— Grigor...

Arkamızda bir polis sağa sola yürüyordu, sonra kayboldu. Ajanlar geldi. Birer birer çekip aldılar bizi. Koridor boşaldı. İkimiz için mi düzenlenmişti bu sahne, yoksa başkaları da mı vardı böyle bizler gibi?

Kare biçiminde bir odaya götürdüler beni. Daha kapıdan başladılar lâstik coplarla. Vurulmadık yer kalmadı vücudumda. Öldürünceye kadar döveceklerini sanıyordum. Ama coplar birden durdu. Dinlenmeleri lâzımdı. Uzun süre demir bir çemberde sıkılmış da şimdi salınıyorum gibi hissediyordum kendimi. Boyun damarlarımda sanki elektrik akımı dolaşıyordu, ağzım kan olmuştu.

Sorgu öğleden sonra geç vakte kadar sürdü. Gün batarken beni buradan alıp kara bir kamyonete bindirdiler. Motor hızlandı, ben tahta sıranın üstünde sarsılıyordum. İçerde dört polis vardı. Vita ve Dimitri'yi bir daha görmedim.

3

Kamyonet durdu. Ağır bir demir kapının önünde klakson acı acı çaldı, kapı açıldı, araba yeniden hızlandı, ama sadece birkaç metre giderek durdu. Polisler kamyonetin kapısını açıp kabaca beni çektiler.

Yere değil, betonun üzerine bastım. Pencerelerinde demir parmaklık ve tel örgülerle yüksek sarı bir bina ile çevrili çokgen biçiminde küçük bir avluda bulunuyorduk. Tepemde mavi bir bulut parçası görünüyordu. Daha bilmiyordum nerede olduğumu. Her yandan buz gibi bir soğukluk esiyordu.

Kahverengimsi bir kapı gösterdiler bana. Tel örgü ile sarılı taş bir merdiven çıkıyordu döne döne yukarıya. Issızlaşmış bir şatonun kasvetli sessizliği. Herşey, burada insan olmadığını, olsa da, işkenceden, dayaktan dillerinin tutuludğunu gösteriyordu. Rüyada gibi yürüyor ve hep anlamaya çalışıyordum nereye getirildiğimi. Polis Müdürlüğünde olduğuma şüphem yoktu. Önceleri tasarladığım gibiydi herşey. Ve birer birer basamakları çıkarken hep şu dolaşıyordu kafamda: «1925 yılında Geo Milev, Hristo Yasenov burada öldürüldüler... 1925 yılında burada...»

Belli ki, durum ciddi. Yoldaşlardan dinlemiştim, ancak hayatları parti Merkez Komitesi gizinden bir düğüm olan kimseler geçiriliyordu bu cehennemden. Bildiri dağıtanların, toplantı yapanların karakollarda, kaymakamlıklarda ezilirdi kemikleri. Hayır, ben Merkez Komitesi düğümlerinden değildim. Anlaşılan, sorumlu arkadaşlara götürecek bir sözcük kopartmaya çalışıyorlardı benden.

Nalçalı ayak sesleri kulağı yoruyordu. Hep ay-

nu şey yakıyordu beynimi: «1925 yılında...»

— Buradan, diyerek dürttü polis.

Boş bir odaya götürdüler beni, bir iskemle ile örtüsüz küçük bir masadan başka birşey yoktu bu odada. Yüzü iyi yürekli bir insana benzeyen orta boylu bir polise teslim ettiler. Bu üniformayı siyasi kanısından ötürü değil de, geçim derdi nedeniyle giymişe benziyordu. Gözlerini kırpıştırarak beni baştan ayağa bir süzdü. sanki gençliğime acıyordu... Bir süre bana baktı, sonra iskemleyi çekip masaya eğildi. İri, yamık yumuk harflerle «liste» diye yazıp bana dönerek sordu:

— İsmin?

Söyledim. Adımı ağır ağır yazdı, eli titriyordu, her harfi yazarken dudakları kımıldıyordu, belli ki zorluk çekiyordu harfleri yazmakta.

— Nerelisin?

— Gorna Malina'lı.

Yeniden sıktı kalemi. Sonra gözlerini kırpıştırarak bana acıyor gibi baktı. Alt dudağı sarkmıştı, bilmem neden, ha şimdi tatlı bir söz söyler diye bekledim. Ama kendini toplayarak görevine uygun soğuk bir sesle:

— Demek, Gorna Malina'lı! Batak.

Hayret! Arama taramayı üstünkörü yaptı polis. Üzerimde neler bırakılabileceğini bilmiyordum, ama saatımı almadı, ceplerimi de pek aramadı. Ciddi bir arama taramadan korkuyordum, çünkü nasıl bilmem, düzeltmeler yaptığımız o paralardan birkaç banknot kalmıştı yanımda, bulmuş olsalardı, iş daha da sarpa saracaktı. Polis listeyi yazdıktan sonra beni başka, büsbütün boş bir odaya yerlestirdi. Bu bomboş oda daha da sıkıntılı idi. Duvarda tek bir çivi, az çok oyalayabilirdi insanı.

Polisin ayak sesleri dindikten sonra paraları çıkardım, beşeryüz levalık dört banknottu bunlar.

Ne yapayım bu paraları? Küçük küçük yırtıp atsam! Ama nereye atacağım? Pencere kapalıydı, odada gizleyecek bir yer göremiyordum. Rahat değildim, yeniden ciddi bir arama tarama yapacaklar gibime geliyordu. Ansızın aklıma şöyle bir şey esti, paltomun astarının içine saklamak. Çabucak astarın bir köşesini azıcık söktüm, bankınotları katlayıp büktüm, soktum astarın içine. Ovalayıp ezdim, iyi, hışırdamıyor, ele vermiyecek beni.

Yalnız bırakmadılar beni uzun süre. Hantal bir sivil gelip geç önüme, dedi. Koridordan beni sigara dumanı dolmuş bir odaya itti. Masanın arkasında orta yaşlı dazlak kafalı bir sivil adam oturuyordu. Kafasındaki birkaç tel uzun saçı güzel taranmıştı. Birkaç ajan daha vardı odada. Şefleri bir yığın kâğıt üzerine eğilmiş, yazmaya devam ederken, onlar da dikkatle beni süzüyorlardı.

— A, burada mısın? dedi şef sanki geldiğimi görmemiş gibi. Yabancı etiketli sarımsı bir kutudan bir sigara çıkarıp birkaç kez masanın üzerine vurdu sigarayı, sonra ağzına götürdü, ama yakmadı. Herşeyi yavaş yavaş, tembelce, ukalâca ve sükunetle yapıyordu. Anlaşılan ağır davranmalar da işkencelere giriyordu. Neler bildiklerini, benden ne istediklerini anlamak için sorgunun daha çabuk başlamasını istiyordum, ama o, ağır ağır sigarasını ağzının bir yanından öbür yanına değiştiriyordu, sonra yaktı, çekip dumanını üfledi. Ajanlar, emrine amade, bekliyorlardı.

— Malço ile Koca nerede? diye sordu ansızın dazlak kafalı. Tütünden sararmış dişleri kürek gibi genişti.

Omuzlarımı kıstım.

— Tanımıyorum onları, dedim.

Şef kahkaha ile güldü ve ardından hemen değiştirdi yüzünü.

— Tanımıyorsun ha? İyi düşün!

Aynı cevabı tekrarladım. İtiraf etmediğim için kızdı, sinirli sinirli sigarasını küllüğe bastırıp ezdi ve:

— Getirin öbürünü! dedi.

Ajanlardan biri çıktı. Şef başka bir sigara çıkardı, ama yakmadan önce emrini değiştirdi:

— Götürün! Ayrı ayrı sorguya çekeceğim, dedi.

On adım bile gitmemiştim, koridorda küfürler duydum, baktım. Dimitri'yi tekmeliyorlar. Zor duruyordu ayakta. Yüzünde çürükler, ağzının etrafında kurumuş kan lekeleri vardı, saçları karışmıştı. Çenesinin bir yanı, göz kapakları şişmişti.

— Mitko...

Sesim boğazımda kaldı. Karşılaşıp geçtik. Aynı odaya çevirdiler beni. Dayadım arkamı duvara. Zavallı Dimitır, ne kadar da çok dövmüşler adamcağızı! Bana merhamet mi edecekler sanki! Köşeden köşeye adımladım, kapının yanında durup kulak kesildim. Hiç ses yok... Sorgu mu, yoksa... Karanlık bastı. Duvarlar karanlığa gömüldü. Her an beni çağırmalarını bekliyordum, sadece iki soru ile geçip gitmezdi bu iş...

Aldanmamıştım, tekrar alıp götürdüler. Şefin odasının önünde Dimitri'yi gördüm. Morga ceset götürüyorlar gibi sürüklüyorlardı. Başı sarkmış, ağzından kan akıyordu. Şefin odasına girdiğim zaman yeni sigara yakıyordu dazlak kafalı. Bir iki çekti, öksürdü ve:

— Demek, Malço'yu da, Koca'yı da çok iyi tanıyormuşsun. Berabermişsiniz. Dimitri'nin düğününde. Gara kadar uğurlamışsın onları. Sonra odana almışsın. Şimdi Orlandovtsi'de oturuyorlar...

Belopoptsi'ye bay İliya Yordanov'lara gitmeden önce Dimitır'la 2 tramvayının son durağında

buluştuk. Ben, gizli matbaanın bulunduğu sokaktan geldim. Dimitri'nin arkası dönüktü bana, görmemişti hangi sokaktan geldiğimi. Acele de ettiğimiz için buralarda neye dolaştığımı sormamıştı.

— E, ne diyeceksin şimdi? dedi şef.

Dimitri'nin itirafına rağmen, ki artık şüphe yoktu bunda, ben sözümden şaşmadım, ne Koca, ne Malço tanımıyorum, nerede oturduklarını da bilmiyordum.

Dazlak kafalı sandalyeden kalktı, bana yaklaştı, gök gözleriyle sert sert bakarak birden bağırdı:

— Bana yalan söylüyorsun ha?

Aynı anda da şakağıma bir yumruk indirdi. Ayaklarının dibine devrildim. Dayak atıcı ajanlar da bunu bekliyordu, başladılar beni tekmelemeye, göğsümü çiğnemeye. Kafama, karnıma, nereme rastgelirse vuruyorlardı.

Yeniden tıktılar hücreye. Uzun süre kımıldayamadan yerde yattım. Her yerim sızlıyordu, en çok da çenelerim acıyordu. Konuşmaya çalıştım, olmuyor, konuşamıyorum. Bu çok korkuttu beni. Yavaş yavaş duvara doğru emekledim. Küçük penceredeh hafif bir aydınlık giriyordu içeriye. Akşam karanlığı basıyordu. Dışarda hava taze, temiz olmalıydı, ama burada pek pisti, belirsiz bir koku vardı. Doğrulmaya çalıştım. Ve kapı tekrar açıldı. Çık, diye bağırdı ajan. Kalkamıyorum, dedim. Bir tekme indirdi uyluğuma. Zar zor kalktım.

— Kalkamıyorsun ha? Çok kalkacaksın sen daha! dedi sert sert.

Götürüldüğüm oda pek geniş değildi. Uzunca bir masanın etrafına polis ajanları oturmuştu, yazılı kâğıtlar vardı hepsinin önünde. Küllükler izmaritlerle dolmuştu. Girdikten sonra gözleri bana dikildi hepsinin. Anlaşılan bekliyorlarmış. Benim

sayemde daha esaslı birşeyler öğrenmek istediklerini çok iyi anlıyordum. Onlara göre ben saf bir çocuktum. Slaveyko ve Stamo'yu arıyordu onlar, Merkez Komitesinin matbaasını meydana çıkaracak bir ip ucu almaya çalışıyorlardı benden.

Beni iyice süzdükten sonra, kendi aralarında fısıldaşmaya başladı ajanlar. Kafam uğulduyor, hiçbir şey tutamıyordum. Odanın iki penceresi Mariya Luiza sokağından yana idi. Dışardan tramvay, otomobil sesleri geliyordu, sokak lâmbaları ışıyordu, günlük yaşamı süruyordu başkentin. Masanın ardında tıraşlı, parfümlü tıknaz bir adam oturuyordu. Geşev!

— A, buyrun, diyerek karşıladı beni. Bak bak, ne kadar da genç! Aldatıldığına inanmak lâzım. Yazık etmişler gençliğine. Ya, öyledir bu komünistler, acımazlar, atarlar ateşe insanı. Biz onların tuzağına düşen bazı vatandaşlara yardım etmek istiyoruz. Senden çok şey isteyecek değilim. Sadece Malço ile Koca hakkında bildiklerini söyle. Nereden tanıyorsun, ne iş yapıyordun onlarla, bunu söyle. Yine tekrar ediyorum, seni yanıltmışlar, aldatmışlar, büyük büyük konuşmuşlar sana. Ama işte bak, görüyorsun sonu nereye varıyor tuttukları yolun.

Geşev kalktı, ellerini arkasına bağlayıp oturanların dolayında gezinmeye başladı. Konuşmamı bekliyordu. Birkaç dakika geçti. Ben susuyordum. Nereden başlıyayım? En tecrübeli polisin eline düşmüştüm. Ağzım kurumuştu, yutkunmaya çalıştım, acıdan yutkunamadım. Ve bu acı kurtardı beni. Kekeleyip gevelemeye başladım. Konuşmaya başladığımı sanarak Geşev sevindi, ama kekelemekten konuşamadığımı görünce polislere kızdı beni bu hale getirmişler diye ve birşey anlıyamadı sözlerimden. Öfkeli öfkeli:

— Onuncu hücrede yalnız bırakılsın! dedi.

4

Yalnızdım... İki laf etmeye, teselli aramaya bir kimse yoktu yanımda, ama iyi bir yanı vardı bunun da, ne yapacağımı düşünebilecektim. Öyle sanıyorum ki, bu gece beni yalnız bırakmamış olsalardı, aralıksız sürdürselerdi sorguyu, ellerinde itiraf da bulunduğuna göre, birşeyler kaçırabilirdim ağzımdan. Ama bu geceki yalnızlık kurtardı beni.

Odada kerevet yoktu, sadece kuru tahta, köşede de kokmuş bir kova vardı. Dayadım arkamı soğuk duvara. Sık ve kalın parmaklık vardı pencerede. Üşüyordum, hâlâ derip toplayamıyordum aklımı. Tavan odasında paketlerle gazete bulmuşlardı, İliya itiraf etmişti. Dimitır, Slaveyko ile Stamo'yu tanıdığımı açıklamıştı, onların Orlandovtsi'de son tramvay durağı taraflarında bir yerde oturduklarını artık öğrenmişlerdi. Ben ne diyebilirdim bu hal karşısında? Acele birşeyler düşünüp uydurmak lâzımdı, çünkü her an sorguya çekebilirlerdi beni. Koridorda polis nöbet tutuyordu, tütünden boğularak öksürüyor, zaman zaman da hücrelerin göz deliğini açıp nizama uyulmasını uyarıyordu. Bir ses duyunca sıçrıyordum. Gece yarılarına doğru bir komşu hücrenin kapısını çaldı sert sert. Tutuklu, tuvalete götürülmesini istiyordu. Polis bir kalay çekti ona, izin vermedi.

Daha sabah olmadan planımı kurmuştum artık. Polisin bildiği şeylerin hepsi giriyordu bu plana: Dimitır Hristov'un düğününde kendilerini vergi memuru olarak tanıtan iki bayla tanıştığımı, bende iyi izlenimler bıraktıklarını, daha sonra Sofya'ya işe geldiğimde bir gün sokakta rasgele buluş-

tuğumuzu, bana ne işte olduğumu, nerede oturduğumu sorduklarını anlatacağım. Bay Pupeşkov'larda dediğimi, beni eve kadar getirdiklerini ve bütün bunların güpegündüz olduğunu söyliyeceğim. Hayli bir zaman geçtikten sonra yağmurlu bir akşam üzeri Pupeşkov'larda kapının zili çaldı, hizmetçi kız bana iki memur seni arıyor, dedi. Baktım, aynıları. Basamaklarda durup konuştuk, sonra konukseverlik göstermek için tavan odasına buyur ettim onları. Geç olmuştu. Yağmur dinmemişti. İkisinden birinin:

— Amma da yağmur! Dinmeye niyeti yok. İliğimize kadar ıslanacağız.

Diğerinin de:

— Telâş etme, açıkta değiliz ya, burada kalıveririz bu gece, dediğini. Benim de:

— Elbette, ne olacakmış, insan değil miyiz, halden anlarız biz, dediğimi.

Başka defalar da buluştuğumuzu, Vitoşa'ya gittiğimizi, gitgide dost olduğumuzu ve bana misafirliklerini sıklaştırdıklarını söyleyeceğim.

Evin kuşatıldığı akşamı da şöyle anlatmayı kurdum: Gelip iki paket bıraktılar, tramvaylarda taşımamak için ertesi güne kadar burada bir yere koymamı rica ettiler. İçlerinde gizli, yasak birşeyler olacağına ihtimal vermezdim, onun için de saklamamıştım, mahzenin basamaklarına bırakıvermiştim paketleri, diyecektim.

Sorguda tabancadan söz olmamıştı, demek, buldularsa bile, avukatın sanmışlar. Kurduğum bu plan yeni yeni ayrıntılarla gitgide genişletiyordum. İyice anlıyordum ki, buldukları ip uçları düğümleniyordu bir yerde, bende düğümleniyordu. Düşünmeden bir lâf kaçırırsam matbaa da, Slaveyko da, Stamo da hepsi ele geçirilecekti. Başkalarıyle de bağlantım vardı benim, kuryeleri, matbaanın

yardımcılarını tanıyordum, birçok buluşma yerlerini, evlerini, kâğıt depolarını biliyordum, yardım pullarının kimlere verildiği, sonra o milyonlar benden saklanmıyordu. Polis bütün bunları öğrenirse. Hayır! Düğüm kesinlikle çözülmemeliydi!

Benim söyliyeceklerim arasında Neno'nun adı hiçbir yerde geçmiyordu. Çünkü peşin bir sözleşme yoktu aramızda, çelişkileri hemen belirecekti. Sonra çok büyük saygım vardı ona, matbaanın tavana yerleştirilmesinde her türlü tehlikeyi, riski göze alarak büyük katkısı olmuştu onun, ne pahasına olursa olsun, korumak istiyordum onu.

Uyanık olarak sabahladım. Sırtım, üşümüş, buz gibi olmuştu. Neden bu kadar soğuk olduğunu anlamak için dönüp baktım. Duvarda büyük bir leke vardı. Helâdan nemlenmişti duvar, pis pis de kokuyordu. Duvarlarda dolaştı gözlerim. İlkten bir takım çizgiler gördüm, sonra yazılar ve merakla okumaya çalıştım. Biri iğne ile kuyu kazar gibi ya bir çivi, ya kibrit çöpü ile Hristo Smirnenski'den şu mısraları oymuştu duvarın sıvasına:

«Ben bilmiyorum bu dünyaya niçin geldiğimi, ama niçin öleceğimi biliyorum.»

Bu sözler beni dinçleştirdi. O sıkıntılı yalnızlık kayboldu. Benden önce bu hücreden yüzlerce remsist ve devrimci geçmiş. Prangalar, dayak çökertmemiş onları, vazgeçmemişler savaşımdan. Hayır, savaş sona ermiş değil. Burada da devam edilecek savaşıma.

Sabaha karşı polis kapıyı açtı ve başını uzatarak:

— Haydi, dedi ve alıp götürdü beni sorgu odasına.

Tutuklandığımın ertesi günü bizimkiler beni avukatın evinde aramayı düşünmüşler, hem Vitanın, Savka'nın gelip gelmediklerini, geldilerse ne

haberler getirdiklerini öğreniriz, demişler. Vita'ya yıkatmak için bir çıkı da kirli çamaşır getirmişler. Slaveyko'da anahtar vardı, kapıyı açıp girmişler.

Polis başkentte tanınmış bir avukatın evinin komünist yuvası olabileceğine ihtimal vermediği için gözcü koymamışlar. Slaveyko ve Stamo odada kimseyi bulmadıkları için kirli çamaşırlarla birlikte şöyle bir pusula yazıp bırakmışlar: «Grigor, geldik, seni göremedik. Çamaşırları bırakıyoruz, kız yıkasın. İşimiz var, gidiyoruz, yine arıyacağız.» Ve çıkıp gitmişler.

Aynı sabah Ermeni, Ribaritsa'da avukata telgraf çekmiş. Avukat da gelmiş. Evinde neler olup bittiğini analmak için naip Mihov'u ve general Rusev'i aramaya çıkmış. Çıkarken kapıyı sürgüleyip cümle kapıdan çıkıp gitmiş. Slaveyko'daki açkı da sürgülediği kapının açkısı idi.

Üsküp'ten gelen Savka, trenden doğruca beni aramaya gelmiş. Bulamayınca Ermeniye sormuş.

— Tutukladılar, demiş Ermeni.

Gizli çalışan bir kimse için bu kadarı yeter.

Slaveyko dönüp dönmediğimi yoklamak için tekrar gelmiş eve. Kapıyı açmaya çalışmış, anahtar dönüyor ama, kapı açılmıyor. Vita ile içeri kapandığımızı sanarak iğneli bir pusula yazmış: «Geldim, ama siz içeri kapanmışsınız. Sevişen insanlara darılmam. Sağdıcınız olacağım.» Siyasi itibarının düşeceğinden korkan avukat şaşkınlık içinde birşey farketmemiş odalarda, pusulaları da görmemiş. Üçüncü gün polis yeni bir arama yapmış evde, pusulaları bulmuş. Ve eve gelip gitmelerin devam ettiği sonucuna varılmış ve gözcü koyup tuzak kurmuşlar. Avukat dönüp gitmiş Ribaritsa'ya. Yeni arama sırasında polis yemek kitabının içinde sepetçi işliğinde kâğıtların depo edildiği Georgi Pçelarov'dan bir mektup bulmuş. Mektup Kotel'-

den gönderilmiş. Bu mektup polisi Bratya Miladinovi sokağı 22'ye Lambi Krıstev'in işliğine yöneltmiş. Lambi matbaanın yardımcılarından biri idi, sadık ve iyi bir yataktı. Ajanlar işliğe işçi olarak yerleşmişler ve işliğin sahibine, Malço ile Koca gelince bildirmesini söylemişler ve başlamışlar beklemeye.

Avukatın evindeki olayla ilgili Emniyetin mart ayı raporunda şöyle deniyor: «Bu ayın 10'unda Klementina sokağı 10'da 14 haziran 1943'te Delço Tsvetkov Spasev tarafından çalınan 12 milyon leva olayına adları karışan gizli komünist eylemcileri «İvan» ve «Georgi» ile ilişkileri olan Novoseltsi ilçesi Gorna Malina köyünden Grigor Georgiev Stoiçkov ve aynı köyden Dimitır Hristov Georgiev tutuklanmışlardır. Grigor Georgiev Stoiçkov'un evindeki aramada iki top baskı kâğıdı ve 700 kadar da Rabotniçesko Delo gazetesi bulunmuştur.»

Ertesi gün sorgudan sonra ellerim kelepçeli olarak beni avluya çıkardılar. Kapalı bir kamyonet dışarda bekliyordu. Motoru işliyordu. Kamyonetin yanında birkaç ajan sigara içiyor ve aralarında fısıldaşıyorlardı. Avlu karanlıktı, henüz başlamıştı şafak sökmeye.

— Bin! emrini verdi ajanlardan biri.

Kamyonette göz gözü görmüyordu, iki tahta sırayı zor farkettim. Birine, iki ajanın arasına oturdum, ötekine de diğer iki ajan oturdular. Avluda nöbetçi polis kamyonetin kapısını kapattı, kamyonet yollandı. Nereye götürüyorlardı beni?

Giderek gözlerim karanlığa alıştı, taşlı yolda büyük süratle giden kamyonette ajanların sallanan siluetlerini farketmeye başladım. Karşımda oturanlardan biri bir kibrit çıkardı çaktı ve eliyle sönmekten koruyarak sigarasını yaktı. Kibrit ışı-

ğında görebildiğim yüz titizdi, korkunçtu. Ama konuşmaya başladığı zaman daha korkunç göründü bana:

— Yaman bir komedi oldu geçen gün! dedi. Çavuş üç kez hep gözlerini nişan alıyordu ötekinin, ama bir kez bile vuramadı, hep alnına raslattırıyordu. Ama ben gözledikten sonra tam gözünden vurdum. Gül gibi açıldı göz, kana boyandı. İşte, dedim, komünistler böyle vurulur. Maharet bu, tam hedefe! Tebrik etti beni ama, onuruna dokundu çavuşun.

Yüreğim cızlamıştı korkudan. Belki beni de kurşuna dizmeye götürüyorlardı, belki aynı sadist, gözlerimi vurmak için yarışma düzenleyecek, sonra da gururlanıp övünecekti. Belki de... Ama ne de olsa, kimseyi ele vermedim. Kurşuna dizerlerse, yarın öbür gün işkenceye dayanmayıp da itiraf edip yakınlarımın, arkadaşlarımın katili olmak tehlikesinden kurtulmuş olurum. Ancak polisin eline düşenler, polis işkencesi bilenler bilir bunu.

— Benim metodum daha etkili, dedi sağ yanımda oturan. Ben komünistleri baş aşağı bağlayıp burun deliklerini kanatıyorum. Şişle, şiş batırarak.

Kamyonet durdu, birden hepsi sarsıldı, ben de tutunamayıp sol yanımda oturana çarptım. Bir kalay çekip tabancasının namlusu ile itti beni. Bakındım, 2 no.'lu tramvayın son durağında, Orlandovtsi'de idik. Düşünmeye vakit yoktu, iteleyerek bir işletmeye götürdüler beni, bileklerimden kelepçeyi söktüler. İşletme sahibi şaşkın şaşkın bakıyordu, ajanlar kendi evlerinde gibi davranıyorlardı. Sol yanağı nişanlı boz pardesülü ve melon şapkalısı:

— Burada oturacaksın, dedi ve vitrinin arka-

sında bir iskemle gösterdi bana. Oturup gözlerini dört açacaksın. Malço ve Koca'yı gözetleyeceksin. Dikkat et, aldatırsan, şu karşıki maşatlıkta, haçlar arasında bulursun kendini!

İskemleye oturdum, bileklerimdeki şiddetli sızıyı hafifletmek için ellerimi dizlerime koydum. Slaveyko ile Stamo'yu yakalamışlar da beni denemek mi istiyorlar, yoksa benim aracılığımla yakalamak mı istiyorlar? diye boşuna yoruyordum kafamı. Ne olursa olsun, susmaya kararlıydım.

Güneş doğdu. Maşatlığın avlusu boyundaki ağaçların uzun uzun gölgeleri göründü. Insanlar tramvay durağına geliyor, kısa aralıklarla gelen tramvaya atlayıp gidiyorlardı. Slaveyko ile Stamo görünecekler mi, diye bakmaktan gözlerim acıdı. Görünce kendimi tutabilecek miyim, belli etmiyecek miyim acaba? Zaman akıp gidiyordu. Arkamda ajanlar oldukları yerde kımıldıyorlar, sinirleniyorlardı. İşte, şu sokaktan gelecekler, diyordum kendi kendime. Borislav Radev'in evi sokağın biraz ötesinde, matbaa orada. Belki şimdi ikisi de çalışıyor, kendilerini bekleyen tehlikeyi akıllarından bile geçirmiyorlardır... Şurada, şu ağaca yakın köşede de Dimitır'la buluşmuş, selâmlaşıp tramvaya atlamıştık. Ötede... Her evi, her ağacı, her bir köşeyi biliyordum bu sokakta.

Ajanlar sinirli sinirli sigaralarını çekiyorlar, dumandan ve devamlı olarak bakmaktan gözlerim sulanıyor ve acıyordu. Yassılanmış gibi görüyordum dışardan gelip geçenleri.

Ve birden (haykırdım mı, belinledim mi?) Slaveyko ve Stamo köşede göründüler, her zamanki gibi pardesü ve melon şapkaları ile, Tramvay durağına doğru saparak duvar boyunca yürüdüler. Sakindiler ve her zamanki gibi Slaveyko şendi ,konuşuyordu, gülüyordu, gözlerimi ayırmıyordum

onlardan, o zaman neler düşünmüştüm, düşündüm mü, yoksa o an içinde sadece tavan odasında geçen o eşsiz günler mi geçmişti aklımdan, şimdi pek hatırlamıyorum. Ancak, ajanlar yüzümde bir değişiklik gördüler mi acaba, diye telâş ettiğimi biliyorum. Ama onlar sigaralarını tüttürmeye, sinirli sinirli konuşmaya devam ediyorlardı. Slaveyko, bir eli cebince, ara sıra tramvayın gelip gelmediğine bakıyordu, ama yoktu, görünmüyordu. Ben tramvayın bir an önce gelmesini, alıp onları götürmesini istiyordum, çok korkuyordum heyecanım belli olacak diye.

— E? Yok mu? diye sordu ajanlardan biri bana dönerek. İyi aç gözünü! Kaçırır, görmezsen, düşün gerisini...

Var gücümü toplayıp sakin ve ilgisiz görünmeye çalışıyordum. Ajan, duymadığımı sanarak, kulağıma söyler gibi eğildi. Tütün ve bozuk diş kokuyordu.

— E?

— Hayır, yok, geçmediler. Bakıyorum.

Tramvay geldi, aldı yolcuları gitti. Rahat bir nefes aldım. Avuçlarıma baktım, ter içindeydi.

— Gözlerini aç! dediler tekrar.

Ama artık tamamiyle rahatlamıştım. Bizimkilerin sağ salim olduklarını, davaya hizmet etmeye devam ettiklerini görmüştüm, edindiğim manevi güç fiziksel güce dönüşüyordu, polisin elinde olduğumu, işkence gördüğümü unutmuştum.

Vitrin önünde öğlene kadar tuttular beni. Ajanların canı sıkılmış, durdukları yerde duramıyorlar, geziniyorlar, sigara üstüne sigara yakıyorlardı. Belli ki, umutlarını yitirmişlerdi artık. En sonra biri:

— Tak kelepçeleri, dedi.

Taktılar kelepçeleri bileklerime. Kara kamyo-

net yan sokaktan gelip yeniden aldı götürdü bizi bir yere.

Polis müdürlüğünde derhal sorguya çektiler beni. Birkaç kişi durmadan soruyordu:

— Basıcılar nerede?

— Tanımıyorum öyle kimse.

— Malço ve Koca nerede?

— Tanımıyorum onları...

— İliya'ya neler verdin?

— Hiçbir şey.

— Ya, hiçbir şey, bilmiyorsun demek? dedi kaytan bıyıklı, sıçan gözlü biri. Ya okuma yazma biliyor musun?

Böyle bir soruyu niçin sorduklarını anlamıyor ve susuyordum.

— Söyle, okuma biliyor musun?

— E... biliyorum.

— Oku öyleyse! Uzattılar gözlerime, üzerinde «Ben hepsini biliyorum» yazılı bir cop ve sesli okumamı istediler.

— «Ben hepsini biliyorum,» diye okudum.

— Söyle, madem biliyorsun.

— Ne söyliyeyim...

İndirdiler copu sırtıma. Nereme rast gelirse, başladılar hepsi. Sonra ellerimi, ayaklarımı bir demir sırığa bağladılar, uçlarını birer sandalyeye koydular. Baş aşağı sarktım. Kan beynime doldu, boğazım daraldı.

— Çıkar şunun çoraplarını, dedi biri.

Çoraplarımı çıkardılar ve başladılar coplarla tabanlarıma vurmaya. İlkten dayanılmaz gibi acıyordu ayaklarım, sonra pek duymamaya başladım. Kendimden geçmiş gibiydim, uykuda gibi duyuyordum sesleri.

— Vur! Acıma böylelerine!

Ve durup dinlenmeden vuruyorlardı. Ben ne

ölü, ne diri.

Bir saatten fazla sürdü bu dayak. Bağladıkları demirden söküp bıraktılar beni yere. Tüm vücudum ateş gibi yanıyordu, erimiş balmumu gibi hissediyordum kendimi.

— Kalk!

Doğrulmaya çalıştım, olmuyor, el ayak tutmuyor. Zor halle dizlerim üstüne kalkabildim.

— Eşşoğlueşşek! Doğrul!

Ve topuklarıma bastılar. Sızıdan inledim.

— Taşıyacak daha. Madem acıyı duyuyor, az gelmiş demek.

— E?

Bu, «Söyle!» demekti.

Birşey bilmiyorum, demek istedim başımı sallayarak.

— Yazsın ifadesini.

Bir denk gibi kaldırıp masanın başında bir iskemleye bıraktılar beni. Kâğıt, kalem ve mürekkep hokkası vardı masada. Benden önce kimbilir ne kadar insan bandırmıştır kalemi bu hokkaya, ama kaçı yazmıştır doğruyu? Burada doğruyu yazmak, hain olmak demek. Bandırdım kalemi hokkaya, bir damla mürekkep çok dokunaçlı mavi deniz yıldızı gibi yayıldı kâğıda.

Elim titriyordu, eğri büğrü, okunaksız yazıyordum. Hâlâ kendime gelemiyor, düşünemiyordum. Dolayımdakiler durmadan mırıldanıyor, doğruyu yazmazsan boylayacaksın öbür dünyayı, diye tehdit ediyorlardı. Uzun süre baş aşağı kaldığım için başım dönüyordu.

Bir satır daha yazdım, ama ancak iki yaprak düşürebildim. Gecen gece onuncu hücrede neler duyduysam onları yazdım.

Bitirince bırakıp bıraktım kalemi.

— Acele [illegible] bitirmek için... Komünistlerle

işlerin öyle iki kâğıda sığacak kadar az değil.

Daha fazla yazacağım birşey yoktu. Yine dayak. Ve sürüklediler hücreye...

— Haydi, alışma yatmaya!

Gözlerimi açtım. Yeniden sorgu odasında. Demek bayılmışım. Bu kez dayakçılar başka, yorgun değil. Uzun boylu, at kafalı biri masadan bir kâğıt alıp bana gösterdi.

— Bu senin mi? diye sordu. Al, devam et öte doğru. Yaz, diyorum sana!

Daha üç yaprak doldurdum. Aynı şeyleri daha ayrıntılı yazdım. İmzaladım. Yazdıklarımı okumadan yine dayak.

Dayak yemek ve ifade vermekle geçti bütün gün. Akşam üzeri hücreye kapadılar. Yeniden yalnızdım, yeniden kendimi toparlayıp düşünmeliydim, biraz kuvvet toplamalıydım. Ama nasıl, verdikleri bir parça kuru ekmekle nasıl kuvvet toplarım? Uykusuz, telâşlı bir gece daha. Sabaha karşı helâya götürdüler. Koridorda bir ajan kolumda saati görmüş, bağırdı:

— Ulan, saat neyine senin.

Atıldı üzerime, birkaç yumruk ve saatimi alıp, savuldu gitti.

5

Kapıdaki göz deliğinden biri yavaşça:

— Çocuk, birşeye ihtiyacın var mı? diye sordu.

Provokasyon. Döndüm arkamı kapıya.

— Ben, dedi, Vlado, Aprilovo köyünden. Korkma. Hemşeriyiz. Babanı tanıyorum. Ben...

Hatırladım. Böyle bir polis vardı Aprilovo'dan. Ama tanımıyordum. Kulak asmadım. Çekilip gitti.

Yeniden yalnızdım odada. Örtüm yoktu. Kuru yere büzülür, paltomu örtünürdüm. Ama uyumaya

vakit yoktu burada: Dayak, sonra ifade yazmak, hücreye gelince de neler söylediğini, nerede yanıldığını, bundan sonraki sorgularda neler konuşacağını düşünürsün. Polis Müdürlüğüne ilk olarak giriyordum, tutukluların şifreli haberleşmelerini bilmiyordum, ama işitmiştim tıkırtı ile anlaştıklarını. Yumrukla birkaç kez duvara vurdum. Hayret! Cevap verdiler. Ama ben, ne benim vuruşlarımın ne demek olduğunu biliyor, ne de verilen karşılığı anlıyordum. Tekrar vurdum ve tekrar karşılık aldım. Dedim herhalde «bizimkiler» ve bu kadarla da bitti «haberleşmemiz» Çekilip paltomun üstüne oturdum, başımı avuçlarıma dayayıp Slaveyko'yu, Stamo'yu düşündüm. Aklımdan da çıktıkları yoktu, en ağır işkenceler sırasında bile onları düşünürdüm. Acaba Dimitri ne oldu? Artık yüzyüze getirmiyorlardı bizi...

Ya Vita? Kurtulabilmiş miydi acaba itlerin elinden? Bizimkilere, Neno'ya haber verebilmiş miydi? Ne pahasına olursa olsun, ağabeyimi korumaya kararlıydım, verdiğim ifadelerde adını anmadım hiç, karıştırmadım onu bu işlere, ama Vita, Dimitır acaba bir lâf kaçırmıyacaklar mı? Yeniden endişeler, yeniden kuşkular...

Koridorda ayak sesleri duyuldu. Benim bulunduğum onuncu hücrenin kapısı önünde durdular. Kapı açıldı, iki polis kapıya dikildi, haydi, dediler. Kalktım. Kara kamyonet avluda uğulduyordu. Dört ajan tekrar beni kamyonete aldılar. Yine mi Orlandovtsi'ye?

Bu kez avukatın evine getirdiler. Apartmana girdik. İçerde saçsız dört sivil polis vardı, şendiler. Rakı kokuyorlardı. Ev sahibinin dolaplarını karıştırmışlar, çakırkeyiftiler. Benimle gelenler astılar suratlarını.

— Götür bizi tavana, dedi biri.

Merdivenleri çıkıyorduk. Slaveyko ve Stamo geliyordu gözümün önüne, ellerinde birer top gizli materyal, ayaklarının uçlarına basarak merdivenleri iniyorlar. Ben avukatın kapısının önünde gözcülük ediyorum. Sonra Slaveyko avucunu öpüp üflüyor, bu, materyallere uğurlu yol demekti. İşte Dr. Mihaylov'un dairesi, işte bir leğen dolu ıslak çamaşırla iki kat olmuş Vasilka.

— Nerede yatıyordunuz? diye sordu.

Tavan odasını gösterdim.

— Onlar da mı?

— Evet.

Ajanlar dikkatle gözden geçirmeye başladılar. Biri başını kaldırıp kiremitlere baktı, başka biri ayağının ucu ile merteklere vurdu, kof mu, değil mi, anlamak istiyordu herhalde. Gizlice sığınağa doğru bir göz attım. Acaba buldular da, şimdi beni mi yokluyorlardı? İşte kullandığımız merdiven. Sığınakta gizli gazeteler vardı, matbaa takımları vardı, boya vardı. Mermi de vardı. Ajanları dikkatle izliyordum, sığınağa doğru yöneldikleri zaman ödüm koptu. Biri ayağını merdivene koyup durdu, bir sigara yaktı. Ben ne ölü, ne diri. Ajan sigarasını bir iki çektikten sonra:

— Tavan gibi tavan, yarıp avukatın da tepesine mi çıktı bunlar! Şeflerin varsayımları. Boş şeyler. Haydi, dedi.

Merdivenleri çabuk indik. Kamyonet bizi Bratya Miladinovi sokağına götürdü ve Lambi Krıstev'in işliğinin önünde durdu. Öğleden sonraki saatlerdeydi. Bir kalabalık vardı dışarda. İçerde de az değildi insanlar, şaşkın şaşkın dolaşıyorlar, temizliyorlardı. Ne vardı, ne olmuştu acaba, bir felâket mi gelmişti bizim yatağın başına?

Dışarda polisler oradan geçenlerin durup birikmelerini önlemeye çalışıyorlar, kalabalığı dağıtma-

ya uğraşıyorlardı. İçerde şişman bir fotoğrafçı resim çekiyordu, arkasında şık giyinmiş birkaç adam duruyor, iki Çingene çocuğu da paçavra ile döşemeyi silip temizliyorlardı. Ben girdikten sonra bıyıklı bir ajan beni gösterip:

— Verin buna bir paçavra. dedi.

Eğildim. Döşeme ıslaktı, temizdi. Ama tahtaların aralıklarında pürüzlü yerlerinde kan izleri gördüm. Başım döndü, elim ayağım kesildi, elimde ıslak paçavra, dizüstü böyle dururken biri bir tekme vurdu:

— Temizle, durma! dedi.

Kimin kanı idi bu kan! Arkadaşlardan kimin canına kıydılar ama? Slaveyko? Stamo? Lambi? Hangisi gitti acaba? Paçavrayı buz gibi suya batırıp tahtaları siliyordum, gözlerim nemleniyor, başım uğulduyordu. Tekmeler eksik olmuyordu, ama pek duymuyordum artık.

Arkadaşların kanına bu zorunlu saygısızlığın ne kadar sürdüğünü hatırlamıyorum. Konuşulanları hayal meyal duyuyordum.

Götürdüler tekrar Polis Müdürlüğüne beni. Bir ceset gidiydim. Kapadılar hücreye. kokmuş kovanın yanına. Düşünmeye bile mecalim kalmamıştı.

Birkaç kez daha sorguya çekildim. Dayak, ifade, her defasında da aynı şeyleri tekrarlıyordum. Lambi Krıstev'in vulganize işliğinde neler olmuştu acaba? Kimi yakalamışlardı? Kimi öldürmüşlerdi? Aklımdan gitmiyor, rahat bırakmıyordu bu düşünce beni.

Son sorguda tüm sorular gizli matbaa etrafında dönüp dolaşıyordu. Bilmiyorum, hiçbir basımcı tanımıyorum, diye cevap veriyordum. İnkâr ettikçe de dövüyorlardı, ayaklarıma, kafama, nereme rast gelirse vuruyorlardı. Ayaklarımın altı ka-

barmış, kanamıştı. Öğleden sonra birkaç saat böyle devam etti. Akşam üzeri sorgu odasına altın gözlüklü şişman bir adam girdi. Seyyar ustaların çantalarına benziyordu elindeki çanta. Sadece başı ile selâmlayıp çantasını masanın yanına bıraktı, gözlüğünü düzelti ve kime? diye sordu. Beni gösterdiler.

— Uzat elini, dedi.

Uzattım. Avucumu yokladı, çantasından bir aygıt çıkarıp, küçük camından bir hayli baktı. Parmaklarıma renksiz bir sıvı sürdü ve tekrar baktı o camdan. Yarım saat kadar sürdü bu. Evirdi çevirdi, en sonunda topladı aygıtlarını çantasına.

— E? diyerek ilgilendi ajanlar.

— Hiçbir belirti yok, dedi ve gitti.

Anladım, matbaada çalışıp çalışmadığımı saptamak istiyorlardı. İyi ki, son günlerde gazete etrafında teknik işlerle uğraşıyordum, harf dizmiyordum. «Belirti yok» sözü beni destekliyordu, yani matbaa ile bir ilişiği yok demekti. Ama dayaktan kurtarmadı.

Onüç martta on sayfadan fazla ifade yazdım. Bir sayfa yazıp imzalıyordum, dayaktan sonra yine yazıyordum, ajanlar döverken yoruluyor, yüzleri ter içinde kalıyordu. Gece saat ona doğru iyice yoruldular ve «aklını başına topla, düşün,» diyerek bıraktılar.

Ondört martta erkenden tekrar aldılar beni hücreden. Koridorda lâmbalar sönmemişti henüz. Doğruca Geşev'in odasına götürdüler. Geşev büyük bir masanın arkasında oturuyordu. Muhteşem bir küllükte sigara tütüyordu. Geşev koltuğa dayanmış, eliyle saçlarını düzeltiyordu. Kıvançlı, memnun bir görünüşü vardı. Güler yüzle karşıladı beni.

Masada bir takım şeyler vardı, bir göz attım,

ayaklarım kesildi. Tabanca ve mürekkep damlasından lekeli bir mendil, bunlar Slaveyko'nundu. Mendilin yanında Vatan Cephesi Programı ile bir bildiri duruyordu. Kâğıdın boş bir yerinde elinizden kaç bildiri geçtiğini yazmıştı Slaveyko. «Bu itin eline nasıl geçmiş bunlar?»

Geşev sigarasını aldı, arkasına dayandı ve hafifçe gülümseyerek beni baştan aşağı süzdü. Devamlı olarak sigarasını çekti, külünü silkti ve:

— Yaklaş, yaklaş. Biz de insanız, dedi.

Yaklaştım. Geşev masadan bir kimlik belgesi aldı ve bana vererek:

— İşte, Slaveyko bizim yanımızda, dedi, hep öyle soğuk bir tebessümle. Hiçbir şey gizlemedi, söyledi, itiraf etti hepsini.

Slaveyko'nun ellerinde olduğuna, üstelik bir de herşeyi itiraf ettiğine asla ihtimal veremezdim. Yakalanmış da olsa, tek bir şey bile itiraf etmez. Bana da bunu öğretmiyor muydu? Ama ona ait o eşyaların bu itlerin eline nasıl geçtiğine akıl erdiremiyordum. Ama kararlıydım: Slaveyko yakalanmış bile olsa, hatta burada bile bulunsa, hiçbir şey söylemiyeceğim, kimseyi ele vermiyeceğim.

— İnat etmek boşuna, dedi Geşev sükunetle. İtiraf etmek senin çıkarına...

Cevap verdim:

— Madem bu Salveyko herşeyi söylemiş, benden ne istiyorsunuz? Tanımadığım bir insan hakkında ben ne söyleyebilirim? Mademki kendisi burada ona sorun, dedim.

Polis Müdürlüğü siyasi şube şefinin sanki damarına bastım. Yerinden sıçrayıp sert bir yumruk indirdi çenelerime.

— Bana komünist inatçılığını göstereceksin, senin ben...

Kurt, attı üstünden koyun postunu.

Odada sinirli sinirli dloaştı Geşev. Birkaç kez sigara kutusunu açıp kapadı, ama alıp yakmadı. Telefon çalıyordu, telefonu da kaldırmadı. Ben patlayan dudağımı bastırıyordum avucumla. Parmaklarıma kan bulaştı.

Birkaç dakika sonra Geşev bana yaklaşarak sordu:

— Bay Pupeşkov'un evinde bulunan bu gazeteler ne?

Dudağım patladığı için zar zor konuşmaya çalışarak:

— Oradan geçerlerken bir bagaj bıraktılar. Paketlerde ne var bilmiyordum. Bunu ifademde yazdım, dedim.

Geşev dinlemiyordu. Zile bastı, kapı derhal açıldı ve birkaç ajan içeri girdi.

— Söyletin! dedi onlara.

Mademki Geşev bu kadar kızıp öfkelenmişti, demek Slaveyko'yu ele geçirmemişler. Yakalarlarsa, benimle neye uğraşacaklar? Bundan sonraki birkaç saatlik işkenceye ancak bu düşüncenin verdiği kuvvetle dayanabildim.

6

Bugün de bırakmadılar, koridora, Geşev'in odasının önüne çıkardılar beni. Yedi, sekiz kişi birer adım ara ile dizilmiş duruyorlardı. Beni de bu sıraya katacaklar sandım, ama ajan:

— İyi bak bunlara, dedi.

Aralarında ancak birini, cellâtlardan birini tanıdım. Ajan devam etti:

— Tanıyor musun bunlardan birini?

Cellâtı gösterdim. Ajan somurttu:

— Başka?

— Öbürlerini tanımıyorum, dedim.

Getirdiler beni tekrar hücreye. Biraz sonra kapı açıldı ve küfürler basarak ittiler birini benim yanıma. Şapkasız, kısa boylu bir adam. Kulaklarının etrafına doğru uzamış favorileri vardı. Bırakıldığı yerde bakındı kaldı. Susuyordu. Biraz sonra eliyle alnına vurarak:

— Vay anasını! Nasıl durulur burada? Ve bohçasını hücrenin bir köşesine bırakıp üstüne oturdu ve başladı hayıflanmaya. Issız bir adaya düşmüş tıpkı bir Robenson Kruzo idi. Ama aslında öyle miydi acaba?

Hiç ilgi göstermedim. Yirmi dakika kadar geçti, hep susuyordu. En sonra ben:

— Vukuatın ne, arkadaş? diye lâf attım.

— Bırak ulan. Ufak bir alış veriş yüzünden kemiklerim çürüyecek burada. Zamanları görüyorsun. Biri yanıltı, karıştırdı bir işe beni... Ya sen ne sebepten?

İşin temiz olmadığını anladım, cevap vermedim. Saf görünüp polisin bildiklerini, yani ifademde söylediklerimi anlatmayı düşündüm, ama henüz erken, daha sonra dedim kendi kendime.

Bu tanımadığım adam yere kirli bir örtü yaydı, üzerine bağdaş kurdu, torbasını açıp yemek yedi. Sonra başladı türlü türküler söylemeye. Arada bir de başımdan geçenleri, dostlarımı soruyordu. Kurnazca davranıyordu, ama ben artık sütten ağzım yanmış yoğurdu üfleyerek yiyordum. Bu «şen adam» bütün gece uyumadı, hep yaptığına pişman oluyor, kahırlanıyor, oğluna, uşağına acıyordu. Bir ara ağzı durdu, horuldamaya başladı. Ben de uyur gibi yaptım, ama göz ucuyla da izliyordum onu. Anlaşıldı, horuldaması yapmacıktı. Hiç kuşku yok ki, tuzak hazırlıyorlardı bana.

İkinci günü benim hücre arkadaşımı aldılar ve bir daha görmedim onu.

Alarm düdükleri çalmaya başlayınca biraz ranatladık. Tüzüğe aykırı da olsa, polisler bombardıman korkusundan savulup saklanırlardı. Biz de birbirimizle konuşma olanağı bulurduk. Pencereye tırmanıp tanıdığımızın adını haykırırdık. Komşu hücrelerin pencerelerinden karşılık verenlerle konuşur anlaşırdık. Böylece ben Dimitri'nin üst katta olduğunu, Elinka'nın da aynı katta, sağ tarafta, merdivenlerin yanında bulunduğunu öğrendim. Georgi İvanov'un da burada olduğunu anladım. Ancak Vita hakkında birşey öğrenemedim.

İtirafta bulunmasına rağmen Dimitır bana göre namuslu, dürüst bir yoldaştı, şu veya bu nedenle işkenceye dayanamamış, itiraf etmişti. Polis Müdürlüğündeki canavarların eline düşüp de dayanmak kolay iş değildi.

Sonradan öğrendim ki, Vita kurtulmuş. Bütün bir hafta devam etmiş sorgusu. Aynı cevabı veriyormuş: «Onlara gittim, çünkü arkadaşlığımız var... çünkü biz ikimiz...» ve başka hiçbir şey söylememiş. Ve en sonunda inanmışlar, serbest bırakmışlar. Polis Müdürlüğünden çıktıktan sonra Merkez Postanesine koşup Üsküp'te Neno'ya ve Aprilovo'da öğretmen Angel ağabeyime birer telgraf çekmiş. Postaneden çıkmış, ama bir yanlışlık olur, telgraflar yerini bulmaz korkusu ile tekrar dönüp «Toşko hastanede» diye birer telgraf daha çekmiş. Dileğimi yerine getirmekten duyduğu rahatlıkla Vita köye gitmiş.

Angel'i Aprilovo'da bulamadıkları için telgrafı oradan köye yollamışlar. Babam almış. Okunaklı olmadığı için babam tahsildara gidip okutmuş. Tahsildar da heceleye heceleye okumaya çalışmış ama, tam okuyamamış. Bir hastadan söz ediliyor, demiş ve babama:

— Bay Georgi, Toşko adında bir kimseniz var

mı, yakın, akraba? diye sormuş.

— Hayır, yok, bilmiyorum, demiş babam.

— Öyleyse, oğlunuz bir belâya uğramış. Tutuklanmış.

Tahsildar solcu değildi, ama dürüst, namuslu bir insandı. Muhtara ya da polise gidip ihbarda bulunmamış köyde kimseye birşeyler söylememiş.

Babam çarıkları çekip, tutmuş başkentin yolunu.

Telgraflardan biri Neno'ya da varmış. Çok iyi anlamış Toşko'nun hastalığını ama, belirli değil herşey. Üçümüzden hangimiz «hastalanmış», matbaa mı ele verilmiş, biz mi yakalanmışız? Belli değil. Sıkıntılı günler geçirmeye başlıyor. Çünkü her an tutuklanabilir.

O arada bulunduğu bölüğün kuryesi hastalanmış ve komutan vekâleten Neno'ya vermiş bu görevi. Her gün boş çantayı boynuna alıp Bulgaristan'dan haberlerle dolu getirmek için postaya gidermiş. Ve her gün de kaçmak için planlar kuruyormuş. Ama nereye kaçacak, nereye gidecek, tanıdığı bir bölge değil, ne yolları biliyor, ne insanları tanıyor. Bir gün gelen mektupların adreslerini gözden geçirirken Novosel emniyetinden gönderilen bir mektup geçiyor eline. Neno kuşkulu. Bulunduğu bölükte Novosel taraflarından kimse yok ondan başka. Mektuplarla çantayı alıp dönmüş. Yolda biraz ikircimledikten sonra mektubu açmış. Polis müdürü komutana asker Neno Georgiev'in komünistlerle ilişkisi olduğunu, kardeşinin komünist olduğu için tutuklandığını ve sürekli olarak göz altında bulundurulması gerektiğini bildiriyormuş.

Neno mektubu yırtmış, parça parça yapıp atmış, rüzgâr savurup götürmüş parçaları. Böylece hakkımda belirli bir haber öğrenmiş.

Bizim taraflı polis Vlado kapı deliğinden bana birkaç kez daha seslendi. Bana cesaret veriyordu, ama hâlâ güvenemiyordum ona, çünkü türlü alçaklıklarını görüyordum polislerin.

7

İki polis kollarıma girip ifademi yazdığım odadan sürükleyip çıkardılar beni. Ayakta duramıyordum, ezilmişti bacaklarım ve sanki iğne batırmışlardı tabanlarıma. Polisler beni kapıdan içeri ittiler, yüzükoyun yere, kuru tahtaların üstüne kapandım. Ağzımdan kan geldi. Vücudum kâh titriyor, kâh yanıyordu. Ne kadar yattığımı hatırlamıyorum. Bir ara nerede olduğumu anlamak için başımı kaldırdım, paltomun yanında alaca bir torba ve yıprak bir de örtü gördüm. Bu torba bizim, anamın torbası, örtü de bizim. Bir defa bir kor parçasından torbanın kenarı yanmış, sonra anam onu beyaz yün ipliği ile örmüştü. İşte aynı torba! Buraya nasıl düşmüş? Bizden biri gelmiş olmalı, başka kim getirebilir? Yakın bir kimsemmiş gibi sarıldım torbaya. Yüreğim coştu, gözlerim yaşardı. Anamı teselliye vakit bulamamıştım, tek bir söz söyleyememiştim. Çok üzüntü, çok dert açtım zavallı anama... Beni affet anacığım, darılma bana!

— Şşşt! diye bir ses geldi kapıdan. Sanki suç üstü yakalanmış gibi ürktüm. Anlaşılan kendi kendime mırıldanmışım. Bazan ufak tefek şeyler verdikleri kapı deliğinden Vlado'nun gözlerini gördüm.

— Köyden. Baban verdi. Ben bıraktım içeri. Ye de biraz canlan. Örtüyü de altına döşe, dedi.

Vlado çekildi, çizmelerini birbirine vurarak birine selâm durdu, öteki çekilip gittikten sonra tekrar geldi kapıya.

— Bugünlerde köye gideceğim. Sizinkilere söyleyecek birşeyin varsa...

Dudaklarım titreyerek rica ettim:

— Sadece iyi, sağ olduğumu ve yakında geleceğimi söylersin, dedim.

Buradan ne zaman çıkacağımı nerden bilecektim, ama teselli etmeliydim ihtiyarları.

— Peki, dedi Vlado ve gitti.

Torbada ekmek, tuz, biber, suda pişirilmiş yumurta ve bir kalıp da peynir vardı. Çok sevinmiştim bu yiyeceklere ama, en çok örtüye sevinmiştim. Bunca günden beri ilk defa altıma bir şeyler koyacaktım. Birkaç kat yapıp yere serdim, büzüldüm üstüne. Gün gidiyor, akşam yaklaşıyordu. Sarımtırak bir ışın demeti kapının yarısını aydınlatıyordu. İlk defa farkına varıyordum, çam tahtasından yapılmıştı kapı. Kırılabilirdi. Ama daha nice kapılar vardı!

Vlado yine geldi kapıya. Sadece başını salladı ve gülümsedi. Ben Nena'ya haber yollamak niyetiyle kapıya yaklaştım. Üsküp'e telgraf çekmesini isteyecektim, çünkü Vita'yı hâlâ hücrelerden birinde kapalı sanıyordum. Ama kapının yanında birden aklımı başıma topladım. Bir polise bu kadar güven olur mu? Döndüm, anamın yolladığı örtüye yüzükoyun yattım.

On dakika kadar bile geçmemişti, aldılar beni hücreden. Yeniden götürdüler Geşev'in yanına. O yine sakin bir tavır takınmıştı. Belli belirsiz bir gülümseme seziliyordu dudaklarının ucunda. Yalnız değildi odasında.

— Kimse girmesin, dedi ajana.

Kapı kapandıktan sonra Geşev sandalyeden kalkıp gezinmeye başladı ve bir hayli gezindi.

— Neler verdin Dimitır Hristov'a? diye sordu.

— Ekmek, yağ.

— Başka?

— Başka, bilmiyorum. Sadece yiyecek.

Geşev tekrar oturdu. Çekmeceden sert bir leylak esansı çıkarıp burnuna götürdü. Anlaşılan, üstüm başım kirli, pis koktuğum için bastırmak istiyordu bu kokuyu. Kalınca bir dosyayı açtı, çeşitli renk ve büyüklükte birkaç sayfa çevirdi, sonunda sinirli sinirli kapayıp kalktı. Gözleri bana dikildi.

— Ekmek ve yağ, ha? diyerek elleri arkasında, pencerenin önünde durdu.

Parmakları kâh açılıyor, kâh yumuluyordu. Döndü, masasına doğru yürüdü ve zile bastı. Odaya tipik bir memur kılığında ince bıyıklı, genç bir sivil polis girdi.

— Öteki, şu paralarla olan girsin, dedi Geşev.

«Şu paralarla olan girsin.» Bu ne demekti? Kimi yakalamışlardı acaba? Yoksa psikolojik etki yapmak için bir numara mıydı bu?

Sonra derhal değiştirdi verdiği emri:

— Bırakın, getirmeyin, dedi.

Bacak bacak üstüne attı, arkaya dayandı, başparmaklarını beyaz kareli lâcivert yeleğinin koltuklarına soktu ve başladı öteki parmaklarını oynatmaya. Alt dudağını ısırıyor ve gülümsüyordu, gözlerini de benden ayırmıyordu. En sonra ağzı açıldı:

— Bakalım şu senin tanıdıklarının çaldıkları iki milyon leva hakkında ne diyeceksin. Daha doğrusu iki değil de, 12 milyondu onlar, ama on milyonuna zamanında el koyduk. İki milyonu sizin komünist partisinde kaldı. Bu iki milyonu da yavaş yavaş topluyoruz. Komünistler o 400.000 levayı da harcayamadılar, şu senin...

Başım döndü, ama tuttum kendimi. Geşev sustu, ama göstereceğim tepkiyi izlemeye devam edi-

yordu. Yine çıkardı esans şişesini.

— Şimdi iyi dinle ve anla ki, bizden, polisten hiçbir şey gizlenmez. Sen, birinin öğüdü üzerine Gorna Malina'ya götürmesi için Dimitri'ye 400.000 leva vermişsin. Dimitri dikkatle saymış paraları, 500 leva eksikmiş, tam olması için sen ona bir bankınot daha vermişsin. Ve Elinka un çuvalına saklayacak olmuş paraları, öyle mi?

Ayrıntılar şaşırtıcı idi. Kendimde değildim, Geşev nefes aldırmıyordu bana.

— E, anladın mı ki, gizlemek anlamsız. Tanımayı ne kadar çok geciktirirsen, senin zararına. Daha ucuz kurtulmak için gizleme, söyle ne bilirsen, itiraf et hepsini.

Ve başladı Geşev bana ahlâk dersi vermeye: Gençmişim, yanıltılmışım, geleceğimi düşünmeliymişim... Bense şöyle bir cevap vermeyi kuruyordum: «Bir alış verişle ilgili teslim etmek için verdiler paraları bana. Ben onları vergi memurları olarak tanıyordum, hiçbir şeyden şüphelenmemiştim...»

Geşev çelik kasaya gitti. Kasanın üzerinde çiçekle dolu büyük bir vazo vardı. Anahtarı soktu ve çevirmeden önce bana:

— Dön yüzünü duvara, dedi.

Duvara döndüm. Arkamda kasanın kapısı yavaşça açıldı.

— Dön bu tarafa! dedi.

Ve sekiz deste para attı masanın üstüne. Sonra destenin birini alıp gözlerime doğru uzattı. Aynı deste idi, üzerindeki kâğıda Slaveyko kaç bankınotun «düzeltildiğini» yazıp çizmiş, hesaplamıştı.

— İşte o dörtyüz bin leva! Görüyorsun, aldatma, yalan yok. Şimdi senden bir milyon altıyüz bin levanın nerede olduğunu anlamak istiyorum.

Omuz salladım. Umursamaz göründüm. Buna

çok kızdı Geşev. Yaklaşıp elinin tersi ile sert bir tıkat vurdu yüzüme, ardından birkaç tokat daha, yüzüm yandı. Geşev çekildi masanın arkasına. Kapı açıldı şişman iki ajan göründü kapıda. Geşev onlara:

— Bundan bir milyon altıyüz bin leva aranıyor, komünistler kandırmış, susuyor. Siz de bülbül gibi söylemeyi öğretin ona, dedi.

Alıp götürdüler, ittiler bir odaya beni. Yüzükoyun yere düştüm. Kalkmaya çalışırken bir çizmeli üstüme bastı, çıtır çıtır etti kemiklerim, sızıdan bayıldım. Bir sadist gülüşü koptu. Polisler başka idi bu defa, göğüs bağır açık, saçları karışık dört kişiydiler. İkisi kepçe suratlı, biri kısık omuzlu, kısa boyunlu, dördüncüsü de uzun boylu ve patlak gözlü idi.

— Milyoner sen mi? diye sordu alaylı alaylı kısık omuzlusu. Milyonere benzemiyorsun. Boşuna itham etmiş olmasınlar seni ha? Haydi kuzum, başla. Anlat şu binlikleri bize.

— Olmayacak şeyler istiyorsunuz benden. Bilmiyorum.

Birkaç tokat, yumruk, tekme, cop. Dayanamayarak ofladım. Bir el saçlarımı yakalayıp asıldı. Canımı çıkarıyorlardı saçlarımla birlikte. Ayaklarıma vuruyorlar, parmaklarıma vuruyorlar, tırnaklarıma vuruyorlardı. Dayanamamış bayılmıştım.

Gözlerimi açtığım zaman oda boş göründü bana. Az sonra birbiri ardınca yine geldi cellâtlar. Ayılmamı bekleyerek dinlenmişler. Sigara dumanı dolmuştu içerisi. O patlak, kurbağa gözlü olanı sakız çiğniyordu. Yeniden sorgu:

— Paralar nerede?

— Bilmiyorum.

Ve tekrar dayak. Dövülürken, bir an kendimi

tavan odasında, Slaveyko ile paraların numaralarında «düzeltmeler» yaparken gördüm. Hayır, dayanmalıyım, öleceğim ama, itiraf etmiyeceğim.

— Tıkalım hücreye de, akşama yine, dedi cellâtlardan biri. Söylemiyecek mi, söylemiyecek mi, dili öyle bir çözülecek ki, bülbül gibi ötecek.

Gerçekten attılar beni hücreye. Yere serilmiş, ellerim uzanmış bir halde uyuklar gibi kendimden geçiyordum. O anda alarm düdüklerini duydum. Dışarda çizmeli ayak sesleri, sonra bir sessizlik başladı, ama çok sürmedi, uzaktan uçak uğultuları gelmeye başladı ve gitgide şiddetleniyordu, sanki anam kulaklarımın dibine çıkrığı koymuş da habire çeviriyordu. Makineli tüfek sesleri duyuldu. Biri kapıya vuruyor gibi geldi bana.

— Hey, Grigor, nerdesin?

Dimitır! Beni arıyor, pencereye tırmanmamı istiyordu, ama ben yerimden kımıldayamıyordum. Elim ayağım tutmuyordu.

— Grigor!

Haykırıyordu Dimitır.

— Hey, Grigor, diri misin, ölü müsün?

Ne ölü, ne diri. İnsan olmaz artık benden. Darılmıyorum Mitko'ya, acele etmiyorum onu kınamaya, çünkü belki ben de dayanamam.

Alarm geçti. Polisler yeniden başladılar koridorda dolaşmaya. Biri kapı gözünden baktı:

— Bu ölmüş galiba! dedi.

— Ölmez, dili çözülmeden ölmez, dedi öteki.

Daha bir hayli dayak yedim paralardan ötürü.

Sonradan öğrendim ki, dörtyüz bin levayı almak için Geşev kendisi gitmiş Gorna Malina'ya. Hiçbir muhasebe defterine geçirilmeden yeşil kasada durmuş paralar. Dokuz Eylülde ise kasa boş bulunmuş.

8

Otuz mart. Artık yirmi gündür sorgudayım. Yirmi gündür pis hücrenin kuru tahtaları üstünde tekerleniyorum, vücudumda sağlam yer kalmadı, ama moralim daha sağlam.

Dışarısı gerçek bir bahardı. Gökyüzü bulutlardan arınmış, masmaviydi. Hava sıcaktı. İlk kez sorguya götürülmemiştim. İşkencelerden, sıkıntıdan gayet bitkin bir haldeydim, ama yatmak istemiyordu canım ve bir hasta gibi yavaş yavaş bir köşeden öbür köşeye, pencereden kapıya doğru yürüyordum. Okumak için hiçbir şey yoktu. İki lâf etmeye de tek bir insan... Polis Vlado da görünmüyordu. Korkuyordum ondan ama, yine de burada olmasını istiyordum, insan sesi işitmek istiyordum.

Canavar düdükleri çalmaya başladı. Yine alarm, yine bombardıman tehlikesi, koridorda yine ayak sesleri. Kendimi avutmak için uçakların uğultusu henüz duyulmadan pencereye tırmandım. Demir parmaklığa güzelce tutunup dizlerimle de duvara dayandım ve haykırdım:

— Hey, Mitko, nerdesin?

Dimitır cevap verdi. Dünkü sorgudan lâf ettik. Slaveyko'yu, Stamo'yu sormaya devam ediyorlar, nerede oturduklarını soruyorlar bana, nerede oturduklarını bilmiyorum ki, ne diyebilirim onlara. Neno'yu karıştırmaması için bir kez daha rica etim. Slaveyko ile Stamo ile buluştuklarını söyleme, dedim.

Söylemiyeceğine teminat verdi bana Dimitır.

Paralar için beni gaddarca dövdüklerinden yakındım. Benden daha bir milyon altıyüz bin leva istediklerini söyledim.

Uçaklar üstümüzde dönmeye başladılar, uğul-

tuları konuşmamıza engel oldu. Alçaktan uçuyorlardı, zangır zangır ediyordu binanın pencereleri. Uçakların uğultusuna top sesleri de karıştı. Pencerede asılı durmaktan kollarım kopmuştu. İnip bir köşeye büzüldüm. Ellerim hâlâ titriyordu. Ve o anda bina sarsıldı, pencere gıcırdadı, ben yere kapaklandım, «Eyvah, gittik!» dedim. Az sonra başımı kaldırdım, gözlerim acıyor, boğazım gıcıklanıyordu. Toz dolmuştu boğazım, gözlerim. Korktum boğulacağım diye. Mendilimi çıkarıp ağzımı, burnumu kapadım, bir elimle de hücreyi dolduran toz bulutunu dağıtmaya çalışıyordum. Bina sallanıyordu. Belli ki bombalar yakına düşüyordu. Komşu hücrelerde kapılara vuruluyordu. Toz artık yere çökmüş, oda biraz aydınlanır gibi olmuştu. Pencereye doğru baktım, aklım durdu. Demir parmaklık kopmuş, camlar ufalanmış, tavanın altından büyük bir sıva parçası yere dökülmüş, kapıdan bir tahta parçası kopmuş, koca bir delik açılmıştı. Şaşırmış, ne yapacağımı bilemiyordum. Mendilimi topladım, kapıya gidip açılan deliği elle, tekme ile daha da genişlettim ve çıktım koridora. Karşıki duvarın yanında bir bomba parçası gördüm. Pencerede durmuş olsaydım boylayacaktım öbür dünyayı. Niçin duruyorum diye kızdım kendime, merdivenlere doğru yürüdüm, ama birkaç adım gittikten sonra döndüm. Yalnız başıma nereye gideceğim! Benim bulunduğum kattaki hücrelerin kapılarına doğru yürüdüm. Bereket, kilitler kapılarda asılı ve kilitli değildiler.

Onüçüncü hücrenin kapısının önünde durdum, Georgi İvanov - Patamançe bu hücredeydi, rezeyi bastırıp kapıyı açtım. Georgi alık alık bana bakıyor, gözlerine inanamıyordu.

— Çabuk ol! diye bağırdım.

İlk anda örtüsünü almak için eğildi, ama kuça-

cağımızı düşününce bıraktı. İçerde başka biri daha vardı. Diğer hücrelere gidip birincisini, ikincisini açtık. Bunlardan çıkanlar da ötekilerini açıyorlardı. Koridor tutuklularla doldu. Bakındık ve çok konuşmadan merdivenlerden aşağıya, kapıya gittik. Avluya çıktık. Patamançe benimle birlikte koşuyordu. Avlunun kapısı da kilitli değildi, kapıda nöbet tutan polis de kaçmıştı. Kimse kalmamıştı cezaevinde. Burada sağlam sığınak bulunmadığı için alarm sırasında polisler Yedinci şubeye kaçıyorlarmış.

Yolunda gidiyordu herşey.

Bulair sokağına çıktık. Kimimiz güneye, kimimiz kuzeye dağıldık. Kapıdan elli metre kadar ötede bir otomobil park edilmişti. Aramızdan biri haykırdı:

— Durun, otomobille kaçacağız. Benim şoförlüğüm var.

Bu haykıran, kemikli ve biraz kamburca bir adam, otomobilin kapısını açıp direksiyonun arkasına yerleşti, motoru çalıştırmaya uğraştı, motor bir iki gürüldedi, ama, yanmadı. Adam sinirli sinirli uğraşıyor, zaman yitirmemeye çalışıyordu ama, olmuyordu. Üstümüzde uçaklar devam ediyorlardı dolaşmaya. Ara sıra patlayan bombalardan yer sarsılıyordu. Mitralyöz ve top sesleri eksik olmuyordu. Dışarda çok daha iyi seziliyordu ölüm senfonisi. Arabanın çalıştırılması gecikti. Grup seyreldi, herkes bir an önce izini kaybettirmek istiyordu. Ben, Georgi'yi çekerek:

— Haydi, biz de kaçalım, ne bekliyoruz, bu adamın arabayı çalıştırabileceği yok, dedim.

— Nereye gideceğiz?

— Benim tanıdıklarım var başkentte. İrtibata gireceğiz, onlar bizi gizliyecek. Ötesi kolay. Slaveyko ile Stamo'yu düşünüyordum öncelikle.

— Mitko, biz unuttuk onun kapısını açmayı!

Koştuk geri, merdivenlerden dördüncü kata. Koridora geldiğimiz zaman biraz nefes aldık, zaten ne kadar gücümüz vardı bizim! Talihsizlik işte, kapı da kilitli. Georgi kilide asıldı, ben de tutup asıldım, zorla açmaya çalıştık ama, olmadı. Hiç olur mu? Ama öyle sıkışık bir anda düşünemiyorduk.

— Vur, tekmeyle, diyordu Georgi.

İçerden kimse ses vermiyordu. Dimitır duyınuyor muydu? Georgi kapının göz deliğini açıp baktı ve şaşkınlıkla geri çekildi. Birşey sormadan, ben de gözümü deliğe yaklaştırıp baktım. Mitko sırtüstü uzanmış, boynu bir tarafa bükülmüş yatıyordu, başının altı kan olmuştu. Yakına düşen bombadan pencerenin demir parmaklığı parçalanmıştı. Georgi ile birbirimize baktık. Bir yoldaş kaybının büyük acısı, kederi vardı gözlerimizde. Georgi'nin dudakları kımıldadı. Ağlamaya vakit yoktu. Elinka'nın kapısını gidip açalım, dedik. Bulunduğu hücre merdivenlerin yanında idi. Kapının deliğinden baktık sağ idi. Georgi ile kapıya bir iki omuz vurduk. İçerden Elinka da yardım ediyordu, ama ancak küpeştelerden biraz aralayabildik, başka hiçbir şey olmadı, olanaksız.

— Ha biraz daha, ha biraz daha! diyordu Georgi.

Birbiri ardınca birkaç silâh sesi. Korktuk. Koştuk aşağı kata doğru. Geldik Georgi'nin hücresine. O girdi içeri, ben devam ettim koridorda. Tam onuncu hücrenin önüne yetişmiştim, koridorun kapısı duvara çarptı. Elinde iki tabanca, benzi kaçmış bir ajan kapıya dikildi.

— Dur! diye bağırdı. Niçin çıktın?

— Hücrenin tavanı döküldü. Tozdan durulmuyor, boğulacağım içerde. Biraz nefes almaya çıktım koridora.

Ajan hücreye baktı, gördü yalan olmadığını.

— Dur burada, ben gelinceye kadar, dedi.

Kattaki hücreleri dolaştı, tutukların kaçtıklarına öfkelenmiş, polislerin fareler gibi kaçıştıklarına kızmış, durmadan küfrediyordu.

— Borbardımanlar, dedim, devam ediyor, niçin indirmiyorlar bizi mahzene?

Üçüncü ve dördüncü kattan küçük bir grup topladılar ve götürdüler bizi mahzene doğru. Öteki polisler de canlanmışlar, meydana çıkmışlardı. Vlado'yu gördüm, üst kattan geliyordu. Merdivenleri inerken Vlado bana yaklaşıp kulağıma:

— Sana çok önemli bir haber, Mitko ölmüş. Tüm suçu at onun üstüne. Dayaktan kurtulursun, diye fısıldadı.

Böyle birşey benim aklımdan geçmemiş değildi, ama pek düşünmemiştim. Vlado'dan böyle bir teklifin gelmesine sevindim. Demek devletin adamı olanlar bile faşistlerle beraber değil. Bu çok iyi.

Mahzende Elinka'yla görüştük. Polisler şaşaladıkları için serbestçe fısıldaşabiliyorduk. Kimin neler itiraf ettiği anlaşıldı. Daha sonraki sorgular için bu çok yararlı idi.

Elinka'nın üzülmemesi, moralinin bozulmaması için Dimitri'nin öldüğünü söylemedik.

— Mitko'ya yükle hepsini, o, ne de olsa, erkek, taşır, dayanır, dedik Elinka'ya.

Elinka «nasıl olur», «bilmem» der gibi boyun büküyor, ürkek ürkek bize bakıyordu. Savaş bunu gerektiriyor, suçu daha dayanıklı olana yüklemek gerek, diyerek Georgi ile inandırmaya çalıştık onu.

— Peki, dedi Elinka. Dudakları kurumuş ve çatlamıştı.

9

Mahzende bizi akşamın altısına kadar tuttu-

lar. Başka polis ve askerler geldi. Bizi avluya çıkardılar, dörder dörder sıraya dizip hayvan sayar gibi saydılar. Asker ve polislerin bekçiliğinde Polis Müdürlüğünden çıktık. Sofya Merkez Hapishanesine geldiğimizde ortalık kararmıştı. Adlarımız okunarak yoklama yapıldı. Eskiden çok kez bu korkunç cezaevinin yanından geçerken, «buraya düşersem bir gün bile dayanamam,» diyordum. Bakalım dayanabilecek miyim?

İçersi karanlıktı, ışık yoktu, adlarımızı polis cep feneri ışığında heceleye heceleye okuyordu

Sonra döne döne giden merdivenlerden yukarı çıkardılar bizi. Durdurdular. Demir kapılar açıldı.

— Girin!

Koridor zifiri karanlıktı, korka korka basıyordu tutuklular. Ezici soğuk bir hava esiyordu. Hiçbir söz, ses, fısıltı yoktu, sanki bu sessizlik içinde geçmişle ve tüm iyi şeylerle vedalaşıyorduk. Bir kimse derin bir iç çekerek:

— Burası sekizinci şube. İdama mahkûmların şubesi, dedi.

Yüreğim cız etti. Bombalardan gitmedik ama, kurşun... Bu gece ya da yarın sabaha karşı götürüp dizecekler kurşuna.

Birbiri ardından kapıları kapanıyordu hücrelerin. İkişer, üçer kişi tıkıyorlardı hücrelere. Grubun azaldığı anlaşılıyordu ayak seslerinden. İki kişi kaldık, iyi ki, diğeri Georgi idi.

— Siz buraya, dedi gardiyan. Hücre de dipte idi. Polis arkamızdan kapıyı hızla kapatıp kilitledi. Ayak sesleri uzaklaştı. Sıkıntılı, derin bir sessizlik başladı. Hücrenin ortasında dikilmiş, susuyorduk. Bir ara ellerimi uzatarak duvarları yoklamaya çalıştım. Parmaklarım buz gibi demir kapıya dokundu. İdamlıkların hücresinde olduğumuza ben de inandım.

Bir saat kadar geçti, biz hep ayakta duruyorduk. En sonra tahta yataklara oturduk. Yavaş yavaş saldık kendimizi. Konuştuk. Gece yarısına doğru koridorda ayak sesleri duyuldu. Bir değil, iki kişiydiler ve bizim hücreye doğru yaklaşıyorlardı. Kapının önünde durdular.

— Götürecekler bizi, dedi Georgi bitkin bir halde. Bu kadarmış kardeş, ne yapalım!

Karanlıkta bir el, anahtar deliğini bulmaya çalışıyordu. Anahtar şırakladı, kapı açıldı ve ittiler yanımıza birini daha. Bu tanımadığımız kişi bir ceset gibi yere yığıldı ve ağır ağır inledi.

— Of, var mı kimse burada? dedi sekiz, on dakika kadar sonra.

«Polisin adamı,» diye geçti aklımdan. Georgi kolumu bastırıyordu, aynı şey geçmişti onun aklından.

— Benim, korkmayın, ben, Asen Çarıkçıev...

Çarıkçıev adı yabancı değildi bize. Ama hâlâ korkuyorduk şantajdan. Sakına sakına başladık konuşmaya. Kemiklerini ezmişlerdi. Zor nefes alıyordu, doğrulmaya takati yoktu. Yardım edip tahta yatağa yatırdık. Konuşurken anladık ki, o da kaçabilmiş, sağ salim şehrin merkezinden geçmiş, ama, Malaşevtsi semtlerinde bir yerde bir talihsizlik eseri polis müdürlüğünden bir ajana raslamış. Ajan bisikletle imiş ve tanıyormuş onu.

— Nereye? diye sormuş ajan.

— Polis Müdürlüğünü bombalıyorlardı, ben de... Anlatmaya çalışmış Asen. Dön, demiş ajan. Yolda bisikletli ajanın sağ tarafında yürüyormuş. Kaçmayı düşünmüş, fırsat kolluyormuş. Sonunda fırsatını bulup bir iki yumruk indirmiş ajanın çenesine ve kaçmış. Kaçmış ama, uzaklara gidememiş, yakalamışlar, ezmişler kemiklerini.

— Bir, iki yumrukla olmaz bu işler, dedi Ge-

orgi, kafasını kırıp ezmeliydin bir kaldırım taşı ile.

— İkinci kez elime düşerse, bileceğim ben ne yapacağımı, ama...

Konuşurken sabahladık.

Birkaç gün güneş görmedik. Polisler sık sık kapı deliğinden gözetliyorlar, gözdağı veriyorlardı bize ama, idamlıkların şubesinde olanlar tehditlere aldırış eder mi?

Yemeğimiz sadece fasulye çorbası idı, o da fasulyesiz fasulye çorbası. Kaşık vermiyorlardı, çay içer gibi içiyorduk. Sonra da başlardı bağırsaklarımız guruldamaya.

Polis Müdürlüğünden gelenlerin hepsini bir gün bagajlariyle beraber çıkarıp ambar gibi bir yere götürdüler. Orada Beşinci polis şubesinden de tutuklular vardı. Baylovo'lularda da görüştük. Bu ambar gibi yerde büyük bir sarnıçtan buhar çıkıyordu. Solgun, cılız bir polis, kurula kurula grubun önüne geçti, herhalde gestapoculardan öğrenmişti böyle kasılmayı. Bizi gözden geçirip ince sesiyle:

— Soyun. Anadan doğma... Göreyim sizi Çabuk, daha çabuk! diye bağırdı.

Bizi buharla boğacaklar sandık, ama daha eski mahpuslar, giysilerimizi, dediler, tütsüden geçirecekler. Demek yakında bizi idam etmeye niyetleri yoktu.

Soyunduk. Hepimiz birer iskelettik. Eğe kemiklerimiz birer birer sayılıyordu. Derimizdeki çürüklerle de yaban eşeğine benziyorduk.

Bıyıklı bir adam sarnıcın kapısını çekti, buhar sardı her yanımızı. Polis:

— Atın giysilerinizi sarnıca, diye emretti:

Don, gömlek, palto, pantolon, çorap... kimin nesi varsa attı sarnıca. Georgi altına başka birşey giymeden taşıdığı gocuğunu gizlemeye çalıştı ama,

olmadı. Polis gördü ve sertçe aldı elinden, attı sarnıca.

— Haymana. Hâlâ dikkafalısın, dedi.

Paltomu attıktan sonra astarının içindeki paralar aklıma geldi. Ama üzülmedim, çünkü harcama olanağı yoktu.

Tütsü işi yirmi dakika kadar sürdü. Sonra o bıyıklı adam sarnıcı açtı, yine buhar oldu her yanımız. Yaklaşıp giysilerimizi aramaya başladık. Bu benim değil, bu kimin, benim, senin, elden ele atıyorduk.

Giyinirken Georgi yanımda içini çekti:

— Tüh yazık! dedi. Ziyan oldu gocuğum.

Görünce güleceğim geldi. Büzülmüş, bir yumak gibi olmuştu gocuk. Kirpiyi andırıyordu. Georgi düzeltmeye uğraştı ama, olmuyor, tüyleri dökülüyordu. Öfkelenip attı sarnıcın altına kirpiyi.

İkinci haftanın sonunda avluya çıkardılar bizi. Kare biçiminde küçük bir avlu idi bu. İlk kez çıkıyordum buraya. Görünürde düşünceli, umutsuz insanlara benziyordu mahpuslar, ama sadece görünürde, çünkü hepsinin yüreğinde bir arslan yatıyordu, yenilmez bir inanç vardı hepsinin yüreğinde. Gezinirken onlara bakıyordum: Yaşlısı vardı, genci vardı, esmeri vardı, kulası vardı, çeşitliydi. Bu korkunç hapishanenin taş duvarları arasına kimin çoktan, kimin yakında girdiği yüzlerinden belli oluyordu. Polisler izliyordu ama, onlar yine de birbirleriyle birşeyler görüşüp konuşmaya, fısıldaşmaya meydan buluyorlardı. Kimler yakalanmış, soruşturma nereye varmış, duruşmalar ne zaman yapılacak, avukatları kimler v.d. fısıldaşırlardı.

Saçlarımızı traş ettiler ve bıraktılar bizi koridorda gezinmeye. Daha ilk gün orta boylu, yaşlı, saçları büsbütün ağarmış biri bana doğru yaklaştı. Uzun süre hücrelerde kuru tahtaların üzerinde

tekerlendiği belliydi ama dinçti, hatta neşeliydi bile.

— Çocuk, ne iş yaptığını bilmek istemiyorum, neler tanıdığını öğrenmek istiyorum. Sana yardım etmeliyiz. Bizde usul böyle. Burada arkadaş arkadaşa kardeşten daha üstün...

Omuzlarımı kıstım, ama saldım kendimi. Sezdim ki, bu, parti idi. Kimdi bu adam, nereden di, bu güne dek de öğrenmiş değilim, ama anladım ki, O her yerde, O, sarsılmaz, yenilmezdi.

Bu tanımadığım adam beni dikkatle dinliyordu. Sonunda, soruşturma sırasında nasıl davranacağımı söyledi, bazı öğütler verdi bana. Avukatım var mı, yok mu, diye sordu, duruşmada muhtemelen kendimi savunmak için hazırlamaya çalıştı beni. Ben, hiç yargılanmadan kurşuna dizileceğimiz kanısındaydım o zaman, ama yine de dinliyordum onu. Konuşmaları inandırıcı idi, tecrübeli bir adamdı, her yönden ele alıyordu sorunları.

Hücreye cesaretlenmiş olarak döndüm.

Görüşmelere izin verilmiyordu, ama ayda bir mektup almaya ve yollamaya izin verirlerdi. Bu, ne de olsa, az çok bir umut ışığı idi.

Ognyanovo'lu Stamen Stamenov ve Osoitsa köyünden Pavel Andreev'le tanıştım.

Aşağı yukarı ben yaşta idi Stamen. Şakacıydı, gizlilik hayatından güldürücü olaylar anlatırdı bize. Hristo Botev teknik okulunda öğrenci iken RMS'e üye olmuş. Daha o zaman kendi yöresinde bir sektör yönetiyor, Çavdar müfrezesi partizanlariyle irtibat kuruyor, müfrezenin havarileriyle buluşuyor, gizli toplantılara gidiyor, partizanlara erzak ve silâh topluyor. Ama 1944 yılının şubat ayında bir baskında ele geçiyor ve tıkıyorlar kendisini belediyenin mahzenine.

Yerli yöneticiler Stamen gibi birinin yasa dışı

eylemlerini kendilerine bir leke sayıp gaddarca dövüyorlar.

Stamen tatlı konuşurdu ve bizbize kalınca etrafını sarar, önceden anlattıklarını tekrar anlattırırdık.

Bir defa şöyle birşey anlattı bize:

— Novoseltsi polis şefi kudurmuş gibiydi, bizi bayıltıncaya kadar dövdüler, kendisi de sadece «Ortaklarınız kimler, kimlerle çalışıyordunuz? Öteki RMS üyelerini arıyoruz, onları söylemeden kurtuluş yok size!» diyordu. Epeyce dişlerimi sıktım ama, birşeyler söylemek gerekliydi. Saydım tüm zengin çocuklarının adlarını, oysa bu kopillerin RMS'in varlığından bile haberleri yoktu. Polis şefi sevindi ve tutuklanmaları için talimat verdi. Tutukladılar bu «remsistleri», ama ne bok oldukları anlaşılınca olan bana oldu. Eşek sudan gelinceye kadar dövdüler. Yediğim dayağın haddi hesabı yoktur.

Bir gün avluda gezinirken Pavel geldi yanıma. Yediği dayaklardan sakatlanmış, biraz topallıyordu.

— Delikanlı, nerelisin? diye sordu.

Söyledim.

— Ben Osoitsa'dan. Bak sen, demek hemşeriyiz!

Gizli birşeyler sormak istediğini sezdim. Yanılmamıştım.

— Angel Stoiçkov'u tanıyor musun?

Şimdi de Angel'in başına mı bir hal gelmişti, diye korktum.

— Tanıyorum, niçin sordun?

— Hemen. Onunla dostuz da, ondan.

Sustum. Gerçekten mi tanışıyorlar? Biraz gezindikten sonra:

— Angel ile biz kardeşiz, dedim.

Pavel çok sevindi:

— Ya, bak sen! Yakınlarıyle insan cehennemde bile buluşuyor. Angel çok iyi bir arkadaş.

Pavel benden birkaç yaş daha büyüktü. Angel'in kardeşi olduğumu öğrenince sakınmaz olmuştu benden ve sık sık kendinden söz ediyordu.

... Aileleri Neguşevo köyünden Osoitsa köyüne göçmüşler. Fakir olmalarına rağmen babası okutmak istiyormuş ve Sofya'da makine teknik okuluna yazdırmış onu. Burada Pavel parti gerçeğini görmüş, okulda İvan Radanov ve Penü Genov Katsarov'la, oturduğu Reduta mahallesinde de Delço Çolakov ve başkalariyle ilişki kurmuş ve başlamış bir daha buluşmalar, toplanmalar, bildiri ve gizli kitap yaymalar. Sonra askere gidiyor, gizli eylemlere katılıyor, yakalanmalar oluyor, o, bir tesadüf eseri ele verilmiyor.

1943 başlarında partiye üye oluyor ve partinin öğüdü üzerine tankçı tugayına giriyor. O sıralarda teknikler aranıyormuş bu tugaya. Parti ödevi yerine getirilmiş oluyor ve belirli bir süreden sonra saptanan bir parola ile onu buluyorlar ve başlıyor bir daha tehlikeli işler: Bekçi, silâh deposundan işçi elde edip mermi, silâh aşırmalar, Çavdar müfrezesinden partizanlarla buluşmalar v.d... Onu Sofya'dan Samakov'a yolladıkları zaman Pavel orada kimya mühendisi Penço Plaçkov'la irtibata girmiş. Zırhlı kamyonla partizanların yanına gitmeyi düşünmüşler. Ama irtibat kesiliyor, 24 mart 1944'te Pavel tutuklanıyor. İstihbarat şubesinde yeniden sorgu yeniden işkence...

— Dayak sonrası en ağırı, en zoruydu, diye anlatıyordu Pavel. El ayak tutmaz olana dek döverler, sonra atarlardı hücreye. Ve başlardı içim suya yanmaya. Ama su vermezdi köpekler. Yanımızda Georgi Karagözov adında bir arkadaş vardı,

helâdan su alıp getirirdi bize. Kırlangıçlar gibi ağzı ile bize su taşırdı...

Stamen Stamenov'la Pavel Andreev'i dinledikçe cesaretim, kuvvetim artıyordu.

10

Akşam yemeğinden sonra hücrelerin önünde koridorda gezinmeye bıraktılar bizi. Çimento koridorda nalın sesleri kulakları tırmalıyordu. Mahpuslar ikişer kişi, üçer kişi dolaşıyor ve fısıldaşıyorlardı kendi aralarında. Dışarda insanı kırlara bayırlara çeken bir bahar vardı. Karanlık basıyordu ama, bombardımanlar nedeniyle lâmbalar yakılmıyordu. Bir aralık gardiyan koridorun demir parmaklı kapısını açıp haykırdı:

— Dikkat, dikkat! Ulan, susun biraz!

Fısıldaşmalar kesildi. Gardiyan öksürerek boğazını temizledi ve:

— Georçi Pçelarov, Dimitır Hristov (1) ve Grigor Stoiçkov derhal kalem odasına gelsinler! diye haykırdı.

— Grigor, birşeyler yapmış olmayasın? diye sordu Pavel.

— Hiçbir şey yapmış değilim. Herhalde bir polis oyunu olmalı, dedim.

Biz, üçümüz gardiyanın ardı sıra gittik, mahpuslar hücrelerine çekilmeye başladılar.

Kalem odasının önünde gardiyan kapının yanıbaşına durup bizim girmemizi bekledi ve:

— İşte, istediğiniz o üç kişi bunlar, dedi.

Gözlüklü, köse bir adam çelik kasadan bazı şeyler çıkarıp masaya koydu ve:

---

(1) İsimler bir raslantı. Bu Dimitır Hristov'un Polis Müdürlüğünde ölen Mitko ile hiçbir ilgisi yoktur.

— Bunlar kimin ise, alsın, dedi.

Ben cep mendilimle saatimi aldım. Ötekiler de kendilerine ait olan şeyleri aldılar. Gözlüklü devam etti:

— On dakika sonra bagajınızla birlikte avluda! Anlaşıldı mı? Haydi, çabuk!

Yüreğim başladı tup tup etmeye, gece nereye götürecekler bizi? Sorguya mı? Mahkemeye mi? Başka bir cezaevine mi? Ne bileyim.

Hücreye döndüğüm zaman, arkadaşlarım, güya şeflerle ilişkim varmış da şimdiye dek gizlemişim diye şaka yollu taş attılar bana. Ama eşyamı topladığımı görünce, nereye diye telâşla sormaya başladılar. Nereye götürüleceğimi bilmiyordum ki, söyliyeyim. Örtüyü ve paltomu elime alarak hücrenin ortasına dikildim. Derin bir sessizlik. Hiçbirimizin yarını belli değildi, yüreklerimiz kan ağlıyordu. Pavel, gözyaşlarını gizlemek için başını çevirmiş, beni kucakladı. Georgi ile de kucaklaştık. O ancak «Cesaret, Grigor!» diyebildi. Heyecandan boğuluyordu.

Koridorda yürüyor ve sanki hapishaneyle de vedalaşıyordum. Hücrelerde gürültü vardı, biri nalınla kapıya vuruyordu. Boşuna, kimse açmayacak ona kapıyı. Hapishanede yaşam devam ediyor, bizi götürüyorlar...

Avluda birkaç polis bizi bekliyordu. Bagajımı sağ elime, Dimitır'a da sol eline aldırdılar.

İki polis boş kalan ellerimizi tutup bir kelepçeye bağladılar. Pçelarov şanslı çıktı, kelepçede yalnızdı. Bizi hazırlarlarken araba geldi, aynı polislerle bindik. Yolda onlar da susuyor, biz de susuyorduk. Araba bozuk bir yoldan gidiyor, şoför kime sövdüğü anlaşılmadan basıyordu kalayı. Karanlıktı, hiçbir şey görünmüyordu.

Araba birden durdu. Polisler atlayıp kapının

iki tarafına dikildiler. İnin, dediler bize, denıeselerdi de, inecektik, çünkü alışmıştık, kamyonet durdu mu, inmek gerekti...

Bizden biraz ötede demiryolu hatları uzanıyordu, uzaktaki bir lâmbanın hafif ışığından parıldıyordu raylar. Hattın birinde kapalı vagonlardan bir tren vardı. İki lokomotif durdukları yerde paf puf ediyordu. Nerede olduğumuzu anlamaya çalışırken bizden birkaç hat ötede bir yolcu terni durdu. Bir polis daha geldi yanımıza, anlaşılan bekliyormuş bizi.

— Hazır, dedi o.

— İşte bunlar, dedi bizi getiren polisler.

Rayları atlayıp geçerken Şeker fabrikasının garında olduğumuzu anladım, demek henüz Sofya'da idik.

Bizi polislerle bir kompantımana yerleştirdiler. Boş kalan bir yere de bir yolcu oturdu. Bütün tecrit edilmediğimize sevindik.

Tekerleklerin tekdüze tıkırtısı uyku getiriyordu. Polislerden biri uyukladı, ama diğerleri uyanıktılar. Kompartımanda ışık oldukça hafifti. Gözgöze gelmemek, fısıldaşmamak için birbirimize sırtımızı dönerek oturmamızı istediler. Arkamı dönerken kolum büküldü, kelepçe derimi sıyırdı. Bir ara polislerden biri, can sıkıntısından olacak. devleti yıkmak istediğimizden ötürü bizi kınamaya başladı. Boşuna iş, dedi bana, akıllı bir çocuk olsan, yazık etmezdin kendine, memur da olabilirdin, maaş alır güzel güzel yer, içer, giyinirdin. Bu dünyada en iyi yol, daima iktidar partisi ile beraber olmaktır, dedi.

Bir saat kadar sonra Pernik garına vardık. Gerginlikten dudaklarım çatlamıştı, suya yanıyordum. Gardaki çeşme, vagonun tam karşısında şırıl şırıl akıyordu. Dayanamadım, polise sordum:

— Biraz su içemez miyiz?

Somurttu, yerine daha iyi yerleşti ve dışarı bakıp:

— Mahpusa ne verilirse, onu yer içer, dedi

Kompartımandaki yolcu söze karıştı:

— Mahpuslar insan değil mi, bay çavuş?

Polisler kendi aralarında konuştular, biri camı indirdi, ensesine kadar saçlı, ağzında sigara, elleri ceplerinde bir gence haykırdı:

— Hey, delikanlı, al doldur şu şişeyi çeşmeden, senin gibi birine.

Dışardaki delikanlı sigarasını dudağının bir yanından öbür yanına değiştirip:

— Mangiz verirse olur, bir leva.

Polis bunu bekliyordu, ısrar etmedi, oturdu, ceplerini karıştırıp sigara aradı. Tren hareket etti. Azğım daha da kurudu.

Gece, tekerlekler traklıyor, içim yanıyor. Nereye götürülüyoruz? Lokomotif bütün hızıyle koşuyor, camın ötesinde ters yöne kıvılcımlar uçuyor. Komşu kompartımana yetişen kondoktör:

— Radomir garına yaklaşıyoruz. Kim inecekse hazır olsun! diye uyardı.

Polisler kalktı, «alın bagajlarınızı, hazır olun,» dediler bize.

Burada inen yolcular şehre giden yolu tuttular. Bizi demiryolu boyunca götürüyorlardı. Raylarda trenin tıkırtısı devam ediyordu. Son vagondaki semafor feneri küçüle küçüle kayboldu. Hava nemliydi. Dimitır önümde gidiyor, ara sıra sendeliyordu. Sendeledikçe de kelepçe asılıyor, bileğimi acıtıyordu, deriyi sıyırtıyordu. Dişlerimi sıkıp dayanıyordum. Çakıl ve traverslerden zor yürüyorduk. Nereye götürüyorlardı bizi? Kurşuna mı dizecekler? Biraz geri kalacaklar, sonra ateş edecekler arkamızdan, yığılacağız rayların üstüne, sonra

lokomotifin tekerlekleri kıyacak bizi. Ve böylece dava da bitecek: Kaçmışlar, trenin altına atmışlar kendilerini! denecek.

— Amma da karanlık gece, ha! dedi polis.

Ağaçlar hafif nisan yelinden hışıldıyor, ortalık ot, nem kokuyordu.

On dakika kadar sonra polisler geri kaldı. Dimitri'ye asıldım, kaçalım diyecektim, ama daha o anda tereddüt ettim. Birbirimize bağlıyız, nereye kaçacağız. Daha yavaş yürümeye başladık. Her an arkamızdan ateş edilmesini bekliyorduk, her adımımızı son adım olarak düşünüyorduk.

— Buraya kadarmış... diyerek derin bir iç çekti Dimitır.

Sinirlerim son haddine dek gerildi. Kalbim hızla çarpmaya başladı.

Polislerin nalçalı çizme sesleri yeniden duyuldu çakıllı yolda. Arkama dönüp baktım, üç sigara ateşi yanıyordu. Polislerden biri boğulurcasına öksürdü.

Yüz adım kadar sonra önümüzde biri haykırdı:

— Dur! Kim o?

— Yabancı değil. Biz, dedi polisler.

Alçak bir kapıya yaklaştık. Tek bir pencere ışımıyordu. Dışarda insanlar vardı, polislerimizle selâmlaştılar.

— Başka mı getiriyorsun? diye sordular karanlıkta.

— Biteceği yok bu tayfanın. Günden güne artıyorlar.

Binaya götürdüler bizi. Bir polis kapıyı açtı, kibrit çakıp odayı gösterdi bize. Bir yerden sökülüp atılmış bir kapı gördüm kibrit ışığında. Duvarlarda gölgelerimiz oynaşıyordu.

— İşte kerevet, dedi polis yerdeki kapıyı göstererek. Ve kapadı kapıyı.

Biz, Dimitır'la biraz ayakta durduk, sonra başladık «kerevete» yerleşmeye. İçersi havalandırılmamıştı, sidik kokuyordu, küf kokuyordu, bozuk yemek kokuyordu, kusacağım kalkıyordu.

Gün doğmadan uyandık ve biraz bakındıktan sonra demiryolu polis karakolunda olduğumuzu anladık.

Güneş ağaçların üstüne yükseldi, camlara vurdu, yanımıza bir gelen yoktu hâlâ. Saat onbire doğru bizi ayakyoluna götürmeleri için kapıya vurduk. Uykudan gözleri şişmiş polislerin canı sıkıldı vakitsiz uyandırmışız diye.

Biraz temiz hava alınca, bizi biraz dışarda bırakması için çavuşa rica ettik. «Bir şartla, bahçeyi çapalarsanız olur,» dedi. Kelepçeyi söktüler ve bıraktılar bizi bahçeyi çapalamaya. Akşam, yemeden yattık, bu sabah kahvaltı etmedik, çapa sallamaya kuvvet yoktu bizde ama, ne yapalım, zar zor çapalamaya çalışıyorduk. Bizi beklemeye bırakılan armut gibi sarı benizli bir polis ara sıra:

— Çalışacaksanız çalışın, ölü gibi yapmayın kendinizi, tıkarım içeri, diyordu.

Öğleden sonra kelepçe yine takıldı bileklerimize ve sürdüler bizi ters yöne, Radomir garına doğru.

Trenin kalkmasına birkaç dakika kala gara yetiştik. Yolcular parmakla sayılacak kadar azdı.

«Sofya - Simitli» yazılıydı vagonlardaki tabelalarda.

Bir kompartımana yerleştirdiler bizi Lokomotif hareket düdüğünü henüz çalmadan, polis cep defterinden bir yaprak koparıp iri harflerle «Yasak» diye yazdı ve iliştirdi kapının camına. Sonra oturup bir sigara yaktı. Rahatını sağlamıştı.

Yeniden belirsiz bir yolculuk. Dışarda güneş batıyordu.

11

Simitli'den Drama'ya götürdüler bizi. Drama hapishanesi Bulgar ve Yunanlılarla dolu idi. Büyük bir başarısızlık olmuş, eylemcilerden, yardımcılardan, şüpheli kişilerden pek çok insan toplamıştı hükümet. Çoluk çocuğu ile bütün aileler vardı, ilerici hareketle, gizli işlerle hiçbir ilişiği olmayan kriminal tiplere de rastlanıyordu.

Burada ilk defa olarak eve bir mektup yazmayı düşündüm. Cılız, yüzü sivilceli, kır saçlı bir mahpusa, mektubumu gönderebilmek için bana yardım etmesini rica ettim. Belliydi ki, eski mahpuslardandı, özgür dünya ile bağlantı yollarını bilir, demiştim. Bozuk bir Bulgarca ile bu işin çok sakıncalı olduğunu söyledi bana, ama bir elilik gösterdim, aldı ve:

— Bulacağız yolunu, hazırla mektubu, dedi.

Bizimkilere sağ salim olduğumu yazdım. Nerede bulunduğumu bildirmedim, çünkü yarın bir allah bilirdi nerede olacağımı. Mahpus zarfı giysisinin altına soktu.

Ertesi gün daha tan yeri ağarırken bizi yeniden trene bindirdiler. İncir bahçeleri, küçük küçük tütün tarlalarının kıyısından gidiyorduk.

Kompartımanda polislerle bizden başka bir kimse yoktu. Yerde yağlı kâğıt parçaları, ekmek kırıntıları, ayakla ezilmiş izmaritler, çöpler vardı. Hava pisti, ama polisler pençereleri açmak için söz bile ettirmiyorlardı. Trenden atlarız diye korkuyorlardı, oysa pek olur iş değildi bu. Bunlardan biri, kuru ve sararmış parmaklı olanı tüfeğini bacakları arasına alıp sık sık sigara yakıyordu. Daha da berbat oluyordu hava tütün dumanından.

Georgi büzülmüş, uyukluyordu veya uyuklar gibi yapıyordu. Polisler yüksek sesle konuşuyorlar-

dı, sonra birden sustular ve inene dek seslerini çıkarmadılar. Çıkımı koltuğuma aldım, bir elimle de Dimitri'yi çektim.

Bu küçük garda yalınayak, üstü başı yırtık pırtık birkaç çocuk el açıp dileniyorlardı. Polislerin önünde bizi ellerimiz kelepçeli görünce, biri bağırdı:

— Hey, bakın daha getiriyorlar. Hem ne kadar da genç bunlar! Hele biri...

Polisler görünüverince çocuklar kaçıştılar. Tren gitti, bizi köyün üst tarafında bir bayıra doğru götürdüler. Aşağıda söğütlüğün arasında Mesta nehri görünüyordu. Etraf yeşilliğe gömülmüştü. Hava daha sıcaktı burada, çiçek açmamış ağaç kalmamıştı. Taşlı, dar bir patikadan gidiyorduk. Bayırı çıktığımız zaman yüksek bir taş duvar göründü gözümüze, üzerinde bir insan boyundan daha uzun demir kazıklar vardı, bunlara da dikenli teller gerilmişti.

Pek geniş değildi giriş kapısı. Polisler kapıdaki nöbetçi ile anlaşmaya çalışırlarken biz çabucak herşeye bir göz attık. Avluda on kadar bina vardı. Belliydi ki, eski bir kışla, toplama kampına dönüştürülmüştü. Duvara birkaç adım bir yerden kireçle çekilmiş bir çizgi vardı, herhalde içerde olanlara bu çizgiyi geçmek yasaktı, bu sınırı aştın mı, kurşunu yedin, demekti.

— Yürüyün komutanlığa, diyerek önümüze geçti polis.

Komutanlık binası en küçüğü idi. Sonradan öğrendiğime göre, komutanlıktan başka, toplama kampını koruyan polislerin dairesi de bu binada idi.

Kâtip, kamburlaşmış bir adam masaya bir karış eğilmiş, kimin nereli olduğunu, adını, hangi hapishaneden geldiğini ve daha başka formaliteleri

yazıyordu. Benim sıram da geldi. Nereli olduğumu söyleyince, kâtip gözlüğünü indirdi, sıçan gözü gibi küçük gözlerini kırpıştırarak:

— Sen, dedi, polisin öldürülmesine katılmışlardan olmayasın ha?

— Hayır, dedim, bilmiyorum nasıl polis?

— Ulan, enselendikten sonra hepiniz kendinizi melek gösteriyorsunuz. İnsan öldürüp sonra başlıyorsunuz kıvranmaya: «Ben değilim, istemiyordum, başkası yaptırttı!»

Sonradan öğrendim ki, Gorna Malina'da bir polisi öldürmüşler, başka birini de ağır surette yaralamışlar. Kâtip beni mutlaka bu illegallerden biri sanmış.

Komutan, orta boylu, kılığı kıyafeti yerinde, parfümlü, apaçık bir kinle karşıladı bizi, kısaca buradaki düzeni, rejimi tanıttı, beyaz çizgiyi aşanların veya kaçmak girişiminde bulunanların leşlerini kargalar gagalayacak diyerek bize gözdağı da verdi.

Daha aynı gün öğrendik ki, Velko Halaçev ve Dobri Curov kaçtıktan sonra kampta çok sıkı tedbirler alınmış.

Eski sürgünler bizi çabucak sardılar, «dış» dünyadan haberlere susamışlardı, işlerin nasıl gittiğini, tutuklamalar sürüyor mu, devrimciler, ilericiler asılıp kesiliyor mu, partizan hareketi genişliyor mu ve özellikle Doğu cephesinden «daha taze» birşeyler öğrenmek istiyorlardı. Rabotniçesko Delo gazetesinin son sayısından haberleri bellemiştim, anlattım.

Sonraki günlerde kampı tanıyıp geçmişini öğrendim. Ünlü bir kamp.

Burada hayat oldukça ağırdı. Günde 200 gram kara ekmek verirlerdi. İçi sakız gibi sünerdi. Et verilmezdi. Sadece etsiz çorba ile beslenirdik. Ay-

da bir koli kabul etmeye izin verilirdi ve koli ile gelen yiyecekler birlikte yenirdi. Şüphesiz bu ek yiyecekler birkaç lokmalıktı ve bize güç kazandıran bu değil, aramızdaki dayanışma idi, ağır koşullara dayanabilme gücünü bu dayanışma veriyordu bize.

Nerede bulunduğumu bildirdiğim ilk mektubumu yazdım. Üç haftadan fazla bir süre geçtikten sonra bir gün kamp şefinin yanına çağırdılar beni.

Üç tane mektup gelmişti bana, ama geniş omuzlu, kartal burunlu ve pis yeşil gözlü kamp nöbetçisi, üçünü de almaya hakkım olmadığını, sadece birini alabileceğimi söyledi. Üzülerek annemden gelen mektubu istedim. Gülümseyerek mektupları yelpaze gibi göğsüne doğru kaldırdı, adresleri görünmüyordu. Hangisini alayım, hangisi annemden? Hiddetten titriyordum, ama ne yapabilirdim, çektim birini. Annemin mektubu idi.

12

Bir gün, 12. hücrede Patamançe ile birlikte olan, Polis Müdürlüğünden birlikte getirildiğimiz Georgi'nin Kotel kasabasından olduğunu öğrendim. Sepetçi işliğini partinin ihtiyaçlarına bırakan arkadaş da Kotel'dendi, matbaa kâğıtlarını o işlikte tutuyorduk biz. İllegallerden orada geceleyenler de olurdu. İyi sözler dinlemiştim onun hakkında, ama kendisini görmemiştim.

Bir defa Georgi ile biz bize kalınca sordum:

— Kotel'den olduğuna göre Medarov adında birini tanıyor musun?

Georgi bana bakarak:

— Pçelarov olmasın? dedi.

Yanıldığımı anladım. Evet, Pçelarov. Georgi

gülümsedi ve biraz düşünüp:

— Pçelarov benim, dedi.

— Bilsen ne kadar dayak yedim senin için! Ve kısaca anlattım ona Geşev'in sorgularını, onun mektubu ile Slaveyko, Stamo ve benim aramda bir ilişki bulmaya çalıştığını.

Georgi canlandı, belliydi ki, anılar onu heyecanlandırmıştı. Slaveyko'yu, Stamo'yu sordu. Nerede, ne halde olduklarını elbette, bilmiyordum, ama polisin eline düşmediklerinden emindim. Polisin eline geçmiş olsalardı, yüzleştirirlerdi bizi. Georgi'ye bir defa Geşev'in odasında Slaveyko'ya ait eşyalar gördüğümü, ama buraya nasıl düştüklerini bilmediğimi, Lambi Krıstev'in işliğinde gördüğüm kan lekelerini ve bunları bana nasıl temizlettiklerini anlattım.

Georgi ile daha sık görüşüp konuşmaya başladık. Sonraları başından neler geçtiğini öğrendim.

Fakir bir terzinin oğlu imiş, ortaokulu bitirdikten sonra babası onu sepetçi okuluna yazdırmış. Bir süre sonra, Georgi Marksist derneklere giriyor, anarşistlerle tartışıyor, mücadele ediyor, sol yayınları okuyor, yayıyor. 1925 yılında Ruse şehrinde stajda. Orada sosyal demokrat derneğine üye oluyor, sonra şehir komitesinin kontrol şurasına giriyor.

İyi yıl sonra Georgi denizci oluyor. Daha sonra Tatarlı sokağında Çingenelerin yanında sepetçilik yapıyor, lise öğrenimine devam edebilmek için özel kurslara devam ediyor. Ekonomik bunalımın derinleştiği yıllarda lisenin son sınıfına ulaşıyor. 1931 yılında yazın bir mülteci grubu ile Türkiye'ye gidiyor. Yabancı ülkede, ama kendi yurdunu düşünerek partiye üye oluyor. Gizli çalışmalar, toplantılar, buluşmalar ve... başarısızlık. Arkadaşları tutuklanıyor. Bir raslantı olarak kurtuluyor, ko-

nutu değiştiriyor, yeni gittiği konutta da kaydını yaptırmıyor.

Sovyetler Birliği'ne gitmek için yol arastırıyor, ama başaramıyor. Başka bir çıkar yol bulamayınca 1933 yılında güzün gizli yollardan sınırı aşıp tekrar yurda dönüyor.

Ve bir daha hayat hikâyesinde sepetçiliği, başkentin IV bölgesinde MPOR sekreterliği, Graf Ignatiev sokağı 20'de küçük bir mağaza sahibi, İL. parti bölgesinde tekniker, gizli parti materyalleri kuryesi, Nikola Georgiev, Nikola Usenliev v.b. irtibatçı v.d. sıralanıyor.

1938 yılına kadar böyle devam ediyor.

— Bir gün Nikola Georgiev bana Dondukov bulvarındaki sepetçi işliğine iki turistin geleceğini söyledi, dedi Georgi. Gelenler Slaveyko ile Stamo idi, tanımıyordum o zamana kadar. Slaveyko çantasını açıp sarılı birşeyler çıkarmaya başladı. «Salam değil, ama daha değerli salamdan. Dikkat et, kem gözlere ilişmesin, sonra kimse kurtaramaz seni,» dedi. Yasak materyaller vardı. Dağıtılmaları gerekliydi. Sonra parola ile gelenler alıp giderdi. Elena Argirova gelirdi, Savka Popyordanova ve başkaları gelirdi. Kimileri getirir, kimileri götürürdü. 1942 başlarında askere çağırıldım. Kavala'ya gidecektim. Gitmezden önce açkıları verip: «Bu işliğin sahipleri sizsiniz, karım sadece formalite gereği burada bulunacak,» dedim onlara.

Altı ay durdum kışlada. Döndüm. Temmuz ayında Yordan Katranciev'le (Stanço dede) bağlantı kurduk. Katranciev yarı legaldi. Bazan kendi evinde yatmaması gerekiyordu. Ona galeride küçük bir yatak hazırlamıştım, orada yatıyordu.

Öbür yıl başında işliğe bir yazı teksir makinesi ve bir top da kâğıt getirdiler. Makineyi mahzene yerleştirdik. Altı ay geçer geçmez beni tekrar

askere çağırdılar. Pantev'in öldürülmesinden sonra Sofya'da sıkı güvenlik tedbirleri alınmıştı. Karımı taşraya yolladım. İşliğin açkılarını onlara, ikisine bıraktım.

10 ocak 1944'te terhis olundum. Dönerken Sofya'dan geçerek onlarla görüştüm. Slaveyko, kardeşi Boris'in öldürülmesinden çok üzgündü.

Bir defa, birkaç günlüğüne Kotel'e gittim. Slaveyko, birşeyler varsa, Lambi Krıstev'in vulkanize işliğinde, İvan'a diye yazıp bildirmesini söylemişti.

Yazdım. Daha sonra da tutuklandım.

Burada, Pupeşkov'ların evinde, yemek kitabının içinde polislerin bulduğu mektubun aynı mektup olduğunu okuyucuya hatırlatmak isterim.

... 11 mart, yıl 1944. Kar erimiş, toprak yellenmiş, bahçede otlar yeşerip sıklaşmış. Şeftali ve kiraz ağaçlarında tomurcuklar açılmak üzere. Georgi Pçelarov turist elbiselerini giyinerek şehir dışında geziye çıkıyor. Bir pastanenin önünde tanımadık iki kişi duruyormuş. Yaklaştığı zaman hemen üzerine atılıp, arama tarama yapmışlar. Bir tabanca bulmuşlar belinde sokulu. Georgi bu tabancayı 1941 yılında Nikola Usenliev'den almış

Sorgu falan yok. Evini de aramışlar. Sonra Dondukov bulvarındaki sepetçi işliğine gelmişler. Yasak yayınlar, mermiler, bizim orada tuttuğumuz matbaa kâğıtlarını bulmuşlar. Oradan Polis Müdürlüğüne götürmüşler Georgi'yi.

Sorgular, ağır işkenceler başlamış. Hiçbir şey bilmiyormuş.

Georgi İvanov (Patamançe) ile bir hücreye kapamışlar onu. Bombardıman sırasında onlara kapıyı ben açmıştım.

Bir gün toplama kampında:

— Yeniler geliyor! Yeniler geliyor! diye bağırıştılar.

Bu, yeni sürgünler getiriliyor, demekti. Hepimiz dışarı koştuk. Yeni sürgünlerin gelmesi dış dünyadan birşeyler öğrenmek için tek olanaktı. Gelenlerin etrafını sardık. Soruyorduk. Ansızın tanıdık biri ilişti gözüme. İlkten ürküp çekildim. On adım kadar çekilir çekilmez biri adımı haykırdı. İyi tanıdım bu sesi, duymak istemiyordum, nefret etmiştim ondan. Yeniden işittim adımı, dönüp baktım, kalabalığın arasından bir el uzanıyordu bana doğru. İliya Yordanov'tu bu. Döndüm, beni daha fazla aramamasını söyledim tersleyerek. Eski sürgünlerden biri beni bir yana çekerek neden böyle kaba davrandığımı sordu. Anlattım, ama doğru bulmadı, kınadı beni, olabilir polis yollamıştır, ona karşı dikkatli olmalısın, dedi.

Sonraki günlerde ona karşı tutumumu değiştirdim. Gerçek yararına şunu söyliyeyim ki, bay İliya toplama kampında iyi davrandı ve bizim bütün kuşkularımızı dağıttı.

Son zamanlarda komutan, herhalde olayların gidişatından olacak, biraz «insancıl» olmuştu. Komutandan yıkanıp paklanmak, çamaşırlarımızı yıkamak için zabıta eşliğinde aşağıdaki ırmağa kadar inmeye izin vermesini istedik. Razı oldu. Irmak boyunda, Sovyet askerlerinin artık Romanya topraklarında olduklarını öğrendik. Herhalde yakında Bulgaristan'a girecekler. Az kalıyordu, ama sabrımız tükeniyordu, dayanamıyorduk. Sürekli açlığa dayanılmıyordu. Bir sayvan altına indirilmiş çürük patateslerden çalıp kapmaya çalışıyorduk. Bir kez arkadaşlar ırmak boyunda bir karayılan tutmuşlardı. Kapriel Kaprielov soyup pişirmiş ve tatlı tatlı yemiştik. Başka bir gün domuz ahırının ardındaki çöplükte ölü bir domuz enceği gördük. Sinekler üşüşmüştü leşe ama, dedik domuz pirzolası yiyeceğiz. Temizledik, çamaşır yıkadığı-

mız kazanda kaynattık domuz enceğini, çünkü yoktu başka kapkacak ve doya doya yedik.

Buraya getirildiğimiz zaman, sürgünler yirmi kişi var yoktu, çok geçmedi, ikiyüzelliyi aştık Temmuz ortalarına doğru ikişer, üçer kişi başladılar serbest bırakmaya ve yeniden azalmaya başladık. Ağustos başlarında büyük bir grubun serbest bırakılacağı konuşuluyordu. Kim olacak bu talihliler? diye bütün gece uyumuyorduk.

Bir gün öğlen kampanası çaldı. Ben grup nöbetçisiydim. Karavanayı aldım. Bakır, kalaysız bir karavana idi, iyice temizlemeden bırakılınca, yeşilimsi, zehirli bir küf tutardı. Çorbayı aldım, taslara doldurup arkadaşları bekledim. Ama gelen yoktu. Neden gelmiyorlar diye anlamaya gittim. Alana dizilmişlerdi. Beni görünce kimileri el sallayıp haykırdılar:

— Gel, gel, sen bizim gruptasın. Serbest bırakıyorlar bizi.

İnanamıyordum, bu işte bir yanlışlık var gibime geliyordu. Gerçekten benim adımı da işittiniz mi? diye sordum birkaç kere, ama yanlışlık yoktu, yarın serbest oluyorum!

Yol parası yoktu herkeste, ama böyle bir sırada sadece kendini düşünür mü insan? Sevincimiz ortaktı, paramız da ortak. Kimde ne kadar varsa, veriyordu. Gruptan tek bir kişi parasız kalmadı.

Bindirdiler bizi açık yük vagonlarına. Bir polis koydular yanımıza. Özgürlüğümüzün geri verilmesinden duyduğumuz sevinç sonsuzdu. Sofya'ya kadar yolda hep devrimci şarkılar söyledik.

Ve hâlâ da bir düş gibi geliyordu bu bize. Sofya'ya yetiştik, ama inanamıyorduk düşmanın pençesinden, kampın sıkı rejiminden kurtulduğumuza. Serbest bıraktılar bizi ve ayrıldık, memleketine giden treni beklemesi lâzımdı herkesin.

Sofya'nın merkez garı bombardımanlardan hasar gördüğü için askeri rampadan kalkıyordu trenler. Oraya yetiştiğimiz zaman bizim tarafa olan son tren gitmişti. Geceyi başkentte geçirmek zorundaydım. Şehrin merkezine doğru yürüdüm. Yüz adım kadar gittikten sonra terkedilmiş tahta bir baraka gördüm. Karanlık basıyordu. El yordamı ile barakaya yerleştim. İçerde atılmış tahtalar vardı. Topladım, tahtaların üstüne yatıp paltoma sarındım. Derhal uyudum. Herhalde geceyarısına doğru idi, sert ayak seslerinden uyandım. Gözlerimi ovuşturarak küçük pencereye yaklaştım. Askerler geçiyordu. Korktum, kuşatma yapacaklar sandım. Kimliğimi gösterir tek bir belge yoktu elimde, yakalarlarsa, yeniden başlayacaktı sorguya çekmeler, işkenceler, belki toplama kampına bile yeniden gönderebilirlerdi. Bir aralık bulup kaçmaya hazırlandım.

Ama askerler gara doğru uzaklaştılar.

Sabaha kadar uyumadım.

Trende köydeşlere rastladım. Onlardan Angel ağabeyimin hapiste olduğunu öğrendim. Bu haber beni telâşlandırdı. Eve mi gitsem, yoksa başkente dönüp bizimkileri mi arasam ve illegalliğe geçsem diye tereddüde düştüm. Büyük şehirde izimi kaybettirebileceğim. Ama sonunda köye gitmeye karar verdim. Angel, Neno ve diğer arkadaşlar ne oldu, gidip anlamalıydım. Ne diye korkacaktım, toplama kampından kaçmış değildim, yasal yollarla serbest bırakılmıştım.

Eve geldiğim zaman kimseyi bulamadım. Orağa gitmişlerdi bizimkiler. Köpek beni tanıyamadı, havladı. Boş odalarda biraz dolaştım ve tarlaya gitmeye karar verdim. Evden çıkarken babamla karşılaştım. Birşeyler almaya geliyordu eve, tekrar dönecekti. Beni görünce dayanamadı, ağladı. Sakin-

leştikten sonra Angel'i sordum. Babam bizim gizli çalışmalarımızı pek bilmiyordu, kısaca cevap verdi:

— Nedenini bilmiyorum. Gelip aldılar, götürdüler. Uzun süre bir haber alamadık ondan. Günün birinde hapisten haber etti.

... Patamançe'nin tutuklanmasından sonra Angel için tehlike artmış. «Dağa çıkacağım,» demiş ve Çavdar müfrezesinin havarisi Blagoy Bonkov (Koço) ile buluşmuş. Blagoy onun öğretmen arkadaşı, gayet yakını. Yarı legalliğe geçmesini salık vermiş ona Blagoy. Ararlarsa, o zaman gidersin partizanların yanına, demiş. Çünkü müfrezenin de köylerde güvenilir kimselere ihtiyacı varmış.

Angel kabul etmiş bu öğüdü, yarı legalliğe geçmiş. Okul müdürü Grigor Botev'in rızası ile hastalık bahane edilerek tedaviye gidiyormuş gibi köyü terkedip Köstendil'in Lozno köyüne varmış. Orada asker arkadaşı Marin Rizov'u aramış. Marin köyde değilmiş, askere çağırılmış. Ana babası ağabeyimi misafir etmişler ve on gün kadar kalmış orada. Dönüp gelmiş. Polis aramamış onu. Durumu değerlendirerek partizanlarla, yataklarla buluşmayı sürdürmüş, ama Eleşnik manastırının civarındaki silâhlı çatışmadan sonra müfreze ile irtibat kesilmiş, bağlantı kurulamamış.

Daha sonra Koço ve Goşo adında bir partizan, Aprilovo'dan illegallerle bağlantı kurmuşlar ve Gaytanevo köyüne yakın bir değirmene gizlenmişler. Ama ele verilmişler orada. Goşo'yu canlı ele geçirmişler, işkenceye dayanamamış, yatakları ele vermiş. Ve böylece yumak başlamış çözülmeye.

Polisler Goşo'ya «şükran borcunu» unutmamışlar. «Âlicenaplık» göstererek çeşmeden su içmesine izin vermişler. Ama daha ilk yudumunu iç-

meden, arkasından iki el tabanca sermiş Goşo'yu yere.

Gorna Malina, Aprilovo ve Stolnik'ten tutuklananlarla büyük bir yeraltı faaliyeti iddianamesi düzenlenmiş. Mahkeme henüz kararını vermemişti, tutuklular Sofya Merkez Hapishanesinde yatıyorlardı.

Babamdan öğrendim, Angel Sofya'ya gönderilmiş, hatta gidip görmüş bile onu hapishanede.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Beyaz Bahar

Dostlarımız yetişti. Sevinçle karşıladık onları, kucakladık.

Özgürlük geldi! Biz o zamanlar gençtik, dinçtik, coşkunduk. Yarına ait emellerle doluydu yüreklerimiz. Uyuyamıyorduk. Ama Slaveyko aramızda değildi artık...

1

Sabahı pencere önünde karşıladım. Tekirin mırıltısı, ahırda ineklerin böğürmesi, avluda tavukların gıdaklaması, tozlu sokakta arabaların tıkırtısı, çocukluk yıllarımdan bildiğim bütün bunlar içimi ferahlatıyordu. Ama şimdi sevincim iki misliydi, çünkü özgürdüm! Bu bir tuzak bile olsa, nereye gideceğimi, nasıl insanlarla buluşacağımı görmeleri için bir polis düzeni bile olsa, ben özgürüm! Ama yine de gizli faaliyetçi tetikte olmalı, her yapacağı işi iyi düşünmeli. Üstelik, Angel dehapiste, diyordum.

Ayak üstü kahvaltı edip evden çıktım. Canım sıkılıyordu evde, anam beni gördükçe Angel ağabeyime yanıp yakılıyordu. Ama nasıl teselli edebilirdim, nasıl hafifletebilirdim üzüntüsünü?

On kadar arık inek sokaktaydı. Beyazımsı bir toz şeridi, tozdan ağarmış kiremitlerin üstüne konarken bir yoldaşın evine doğru gidiyordum. Yolda Georgi İvanov'la (Patamançe) karşılaştım. Kucaklaştık ve birlikte yürüdük.

O denli anılarımız vardı ki! Serbestçe görüşüp konuştuk ve geldik en önemlisine: Bundan sonra ne yapacağımıza. Köyde parti örgütünün nüvesi dağılmıştı, öğretmen Paunitsa Georgieva yoktu, Doktor Ançev'in karısı Mariyka yoktu, Angel ağabeyim ve daha birçokları yoktu, müfreze ile bağlantılar kesilmişti. Partizanlarla bağlantı kurmak için ayrı ayrı çalışacak olduk.

Nüfus kâğıdı çıkartıp Sofya'ya gittim. Gardan Klementina'ya kadar yaya gittim. Avukatın evinin önünde istemiyerekten durdum. Kimlerin girip çıktığını görmek için biraz bekledim. Ev ıssızdı. Yalnız o küçük dükkânda gözlüğü burnunun ucuna inmiş Ermeni çerçeve işine devam ediyordu. Uğramaya karar verdim.

Konutları dolaştım. Kimseleri bulamadım. Günlerden cumartesiydi.

Ertesi günü Neno'yu görmeye gittim. Beni sağ salim görünce çok sevindi. Evde olanları sordu ve hemen gizli çalışmalara getirdi sözü. Başımdan geçenleri ona kısaca anlattım.

— İllegaller ne âlemde? diye sordum.

Neno başını eğdi, yutkundu, sustu. Anladım ki birşeyler olmuştu. Zabıta geçti yanımızdan, Neno selâm durdu ve iç çekerek:

— Slaveyko hakkında, belki de duydun... dedi.

En kötüsünü seziyordum, ama hâlâ inanmak istemiyordum ve solumayı keserek bekledim.

— Öldürdüler, dedi Neno üzülerek. Geşev çok sevinmiş.

— Ya Stamo?

— Onun izi de pek belli değil. Yalnız Çavdar müfrezesine gittiğini öğrendim, ama onun gitmesinden az sonra, mayıs ayında müfreze ağır günler yaşamış. Bazıları ölmüş. Belki de...

Slaveyko artık sağ kalanlar arasında değil. Nasıl olmuş bu böyle? Böyle can bir adam nasıl olmuş da düşmüş onların eline? Nasıl? Nasıl?

Geceyi amcamlarda geçirdim. Ertesi gün bir arkadaşla irtibata girmeye çalıştım, ama yine boşuna. Köye döndüm. Georgi de bir iş yapamamıştı.

Eylül ayının ilk günleri güzeldi. Haberler de iyi idi. Sonu geliyordu. Başlangıcı da...

6 eylülde Sovyetler Birliği, Bulgaristan'a savaş açtı. Bir, iki gün sonra Rusların burada olacakları tamamiyle belliydi. Biz de onları gerektiği gibi karşılamaya karar verdik. Georgi, Stoyan Gatov, Angel Cambazki ve ben, terzi Georgi Krıstev'in dükkânına toplanırdık. Georgi orduya dikiş dikmek için seferber edilmişti, subay elbiseleri dikiyordu. Bu üniformaların zırhları için kullanılan kırmızı kumaştan bir bayrak dikmeyi kararlaştırdık. Georgi bize yardım edecek oldu. Ama salt bayrak az göründü bize, bir de gara zafer takı yapmayı düşündük.

Bir akşam kapandık terzi dükkânına. Terzi bayrağı dikiyor, biz sessizce bakıyorduk. Az sonra bayrak hazır oldu, sadece bir sırığa takılması kalmıştı. Kaldırıp dalgalandırdık. Bundan daha büyük bir sevinç olamazdı, ben şarkı söylemeyi hiç beceremediğim halde, toplama kampında öğrendiğim «Eylülcüler» şarkısını tutturdum.

Ötekiler de bana eşlik ediyordu:

«Tuna üstü kararırken
Balkan uykuya dalıyor...»

Karanlık basmıştı. Ayrılmadan önce yarın sabah kimin çam dalları, kimin arabaya yükleyip gara iki mertek getireceğini kararlaştırdık. Zafer takı bir an önce yapılmalıydı.

Tak işine geldikten sonra slogan sorunu da çıktı ortaya. Biri, okul salonundaki perdeden ke-

ser, yağlı boya ile yazarız, dedi.

— Perdeyi kesersek, sonra müsamerelerde ne yaparız? dedi Gater.

Ben gülümseyerek:

— Biz iktidara geldikten sonra perde işi kolay, herşey olacak, dedim.

Nimetlere birden ulaşılmayacağını, birden bolluğa erişilemiyeceğini kısa sürede anlamıştık, ama o zaman sonsuz bir şevk, bir coşkunluk vardı bizde.

Kararlaştırdığımız gibi de yaptık. İndirdik perdeyi, şeritler halinde ölçüp biçtik, çektik makası. Parçaları birbirine ekleyip sloganı yazdık.

Ertesi gün, 8 eylülde erkenden yola çıktık. İki merteği götüren araba önümüzde gidiyordu, biz de kimimiz çam dallarını yüklenmiş, kimimiz şeridi, kazmayı, küreği almıştık.

Gara kadar bir kilometre kadarlık bir yol vardı. Yetişir yetişmez işe koyulduk. Angel Cambazki bana:

— Grigor, başla şu akşamki şarkıya, dedi.

Hiç nazlanmadan, başladım söylemeye:

«Tuna üstü kararırken
Balkan uykuya dalıyor...»

İlkten pek beceremiyorlardı ama, sonra güzel güzel katıldılar bana.

Direkleri diktik, çam dallariyle süsledik, sloganı da gerdik ve işte tren de garda durdu. Hep birden mertçe bir «ura» diye bağırdık. Ama trenden birkaç yolcu indi. Merak ederek ne yaptığımızı sordular. Anlattık. Onlardan ilk grubun Vitinya'dan geçeceklerini öğrendik, ama nasıl öğrenmiştik, bilmiyorum. Niyetimizden vazgeçmedik, gittik. Yana garına. Akşama dek bekledik. Ortalık karardı, misafirler gelmedi. Sofya'dan gelen trene bindik, biletimiz yoktu. Koridorda «Eylülcüler» şar-

kısını, sonra Botev'in şarkılarını söyledik. Treni devrimci bir hava sardı. Yolcular coşuyor, «Yaşasın özgürlük!», «Yaşasın devrim!» v.d. diye bağırıyorlardı. Ben her ne kadar pek beceremesem de, durmadan şarkı söylüyordum, var sesimle, coşarak söylüyordum, özgürlüğü o zaman içtenlikle bekleyen herkes gibi ben de yürekten söylüyordum.

Gorna Malina'da trenden indik, köyden başkaları da vardı. Bir grup halinde devrimci şarkılar söyleyerek köye girdik. Köyün ortasında bir özgürlük toplantısı yaptık, peşin hazırlanmış değildik ama, çok heyecanlı olmuştu bu toplantı.

— Bayrağı, bayrağı verin! diye haykırdı biri.

Ve bayrak başlarımızın üstünde dalgalandı. Sonra terzi dükkânının üstüne kaldırdık bayrağı. Angel Cambazki konuştu.

Yarın hepimiz zafer takına! sözü ile toplantı sona erdi.

Böyle gecelerde hiç uyku girer mi göze! Odanın içinde geziniyor, dışarı çıkıp saatlerce dolaşıyordum. Erik ağacının altında durup, avlunun alt tarafından geçen derenin şırıltısını, söğüt ağaçlarının hışıltısını, kurbağaların seslerini dinliyor ve artık gelen özgürlük günlerini düşünüyordum. Nasıl olacaktı acaba bu yeni yaşam? Özgürlük tam nasıl gelecekti? Nesi değişecekti insanların?

Sabahı, yeni hayatın başlangıcını hiçbir zaman bu denli büyük bir sabırsızlıkla beklemiş değildim.

Güneşin ilk ışınları bizi gar yanında buldu. Öğleden önce, saat on sıralarında lokomotifin düdüğü çaldı.

— Geliyor! diye bağırdık hemen hepimiz bir ağızdan. Özgürlüğe, zafere özlem dolu bir sesti bu.

Tren yavaşlayıp durdu. Pencerelerden başlar

uzanıyor, tanımadığımız kimseler el sallıyorlardı. Trende bir bayram sevinci, bir canlılık vardı.

— Bitti artık! Yaşasın Vatan Cephesi! Yaşasın devrim! sesleri yükseliyordu.

Bu kez de yoktu onlar... Tren bizim emekçilerle, başkentten dönen köylü ve işçilerle dolu idi.

Bir hayli yolcu indi.

— Grigor! diye haykırdı tanıdık bir ses.

Baktım, Angel geliyor. Belinde tabanca, omuzunda tüfek, hemen koşup sarıldım. Gözleri yaşararak beni bir hayli kolları arasında tuttu.

Heyecandan boğuluyor, sorduğu şeylere zor cevap veriyordum. Onunla birlikte hapse düşen Mariyka Ançeva ve diğerleri de trenden indiler.

Sevincini nasıl dile getireceğini bilemiyordu Angel.

— Sofya'da artık iktidar bizim, zafere erdik kardeş, erdik, diyordu.

Bunlardan daha coşturucu, daha heyecanlı söz yoktu. Uğruna kan dökülen, canlar feda edilen gün, zafer günü en sonunda gelmişti.

— Al, koy şunu beline! dedi Angel ve birtabanca uzattı bana. Aldım, dolu mu, değil mi, baktım ve avucumda sıktım. Savaş devam ediyor, gibime geliyordu.

Toplu halde köye doğru yürüdük. Tarlalarda insanlar vardı, ne var, ne oldu, diye soruyorlardı ve öğrenince işi gücü bırakıp geliyorlardı bizimle.

— Yerli faşistler iktidarı teslim etmeye yanaşmayabilirler, diyerek uyarıda bulundu Angel.

Bize toplanmayı kararlaştırdık. Georgi Aleksiev geldi, Angel Cambazki geldi, Georgi Krıstev, Simeon Gıstev, Angel, ben, v.b. toplandık.

— Arkadaşlar, diye hitap ederek söze başladı ağabeyim. Belediyeyi almalıyız. Belki kolay olur, ama burnundan ilerisini göremeyen herhangi biri

direnişe de yeltenebilir, bir belâ çıkabilir. Tabii, böylesine bağışlayacak değiliz!

Görev bölümü yaptık, kimilerimiz belediyeye girecek, kimileri koruyacak, kimileri de belirecek güçlüklerin üstesinden gelecek, bir nevi vurucu ekip gibi.

— Bana göre... dedi Cambazki, ama tam o sırada anam girdi içeri.

— Georgi, belediyeden bir adam seni arıyor, dışarda bekliyor, dedi babama.

«Sezmişler,» dedim kendi kendime; adam yollamışlar yoklamaya ya da şantaj yapmaya. Acele etmeliyiz, serikanlı olmalıyız, dedi biri.

Babam döndü.

— Belediyeden bir adam. Teslim olacaklarını söyledi...

Ura, diye bağırdık. Ama aramızda daha soğukkanlıları da bulundu ve:

— Tetik durun! Erken daha, ne olur ne olmaz, diyerek uyarıda bulundu.

Evden çıkıp belediyeye gittik. Planı unutur gibi olmuştuk. Belediyenin kapısına geldiğimiz zaman hepsi silâh elde bağırarak içeri daldılar. Bana:

— Dikkat et! Yukarıda silâh sesleri başlarsa, kimseyi kaçırma. İyi aç gözünü! dediler.

Diken üstünde gibiydim. Her an silâh sesi, kapıdan çıkıp kaçmaya yeltenecekleri bekliyordum. Hükümet devirmelerinde olduğu gibi olacak sanıyordum. Ama içerde hiçbir gürültü yoktu. Pencerelerden biri açıldı ve Georgi:

— Dokunma kimseye, bırak gitsinler, diye bağırdı bana.

Eski yöneticilerden iki kişi çıktı. Dalkavukça sına başlarını sallayıp selâm verdiler bana. Korkudan yüzlerinin rengi kaçmıştı. Yan sokağa sapana dek dönüp dönüp bakıyorlardı, arkalarından ateş

ederim diye korkuyorlardı herhalde. Halkı soyan, halka çalım satan o belediye başkanı yoktu artık. Gülmekten alamadım kendimi.

Bizimkilerden biri aşağı inerek yanıma geldi ve:

— Tellal nerede oturuyor? diye sordu.

Omuz kaldırdım, bilmiyordum. Köyden çıkalı çok olmuştu. Aynı adam başka bir yere koştu, az sonra döndü. Durdurup sordum:

— Ne yapıyorlar yukarda?

— Danışıyorlar.

— Tellalı ne yapacaksın?

— Toplantı yapacağız. Öyle karar aldık. Halkı çağırıp toplantı yapacağız. Sen ayrılma buradan!

2

Tellal sokaklarda bağırdı:

— Kadın erkek tüm vatandaşlar köy meydanına gelsinler! Toplantı olacak. Vatan Cephesinden temsilciler konuşacak!

Köylüler birer ikişer toplanıyor, aralarında türlü şeyler konuşuyorlardı.

Meydan doldu. Bayramlarda bile bu kadar kalabalık toplanmazdı. Belediyeden yeni iktidarın temsilcileri geldiler. Toplantıyı Angel Cambazki açtı ve sözü Angel ağabeyime verdi. Ağabeyim Vatan Cephesinin programı hakkında konuştu, sonra bir kâğıttan on kadar ad okudu. Bu, Vatan Cephesi komitesi, köyün yeni iktidarı idi. Halk, «Yaşasın Vatan Cephesi! Ura!» diye bağırdı. Meydan inledi. Konuşmacıların sesleri halkın coşkulu sesleri arasında kayboluyordu. Akşamın geç saatlerine kadar meydanda canlılık devam etti.

Belediye binasında, kızıl bayrak dalgalanıyordu. Ben merdivenlerden inip çıkıyor, kendime ağır-

lık vermeye çalışıyordum ama, beceremiyordum, hep aynı idim, çocuktum, yapmacıklara, gösterilere yabancıydım.

Güneşin batmasından önce Vatan Cephesi Komitesi oturuma toplandı. Toplum kuvveti üyelerinden silâhların alınmasına karar verildi. Silâh taşıyanların listesini yaptık. Belediyenin silâhları artık bizim elimizde idi, hiçbir direnişle karşılaşmadan hepsine el koymuştuk, ama yeterli değildi bu. Devrimcilerden, remsistlerden, partinin sempatizanı olarak bildiğimiz dürüst köylülerden ikişer kişilik karakollar teşkilâtlandırdık. Gençlerden Kiril Nedkov, Metodi Stefanov, Radko Simeonov, Tsvetan Grozdanov, Stoyan Gatev, Georgi İvanov ve daha başkaları bu göreve çağırılmışlardı.

Halk egemenliğinin bekçiliğinde ilk gece. İlk muhafızlık. Hiçbir zaman unutmıyacağım o saatleri. Patamançe ile devriyeleri yoklama görevini yüklenmiştik. Kulak kesilmiştik, daima tetikteydik. Tüm varlığımızla halk egemenliğini korumaya, her türlü saldırıya karşı koymaya hazırdık.

O gece neler neler konuşmuyorduk. Georgi ile! Ortalık sakindi. Köpekler bile ürümüyordu. Huzur ve sükûn içindeydi heryer. Bunca beklemeden sonra halk ilk kez rahat rahat nefes alıyordu.

Bütün gece uyumadığım halde, ertesi günü belediye başkanının odasındaydım. Telefon çaldı, Vatan Cephesi üyelerinden biri telefonu kaldırdı. Öteki uçtan bir ses haber ediyordu:

— Alo... burası Aprilovo. Doganovo köyünden ajan Vasil yanında bir askerle Gorna Malina'dan geçecekler. Aldığımız ihbara göre Gorna Malina ile Belopoptsi arasında bir yere bir çanta dolusu mermi ve silâh gömmüşler. Mutlaka çantayı arayacaklar. Novoseltsi'den yola çıktılar. Yakalayın. Dikkat edin, çünkü silâhlıdırlar.

Arkadaş sabırsızlık göstererek dinliyor, eli titriyordu. Zor duruyordu, silâhı kavrayıp koşmaya hazırdı.

— Grigor, meseleyi duydun, dedi bana. Başkalarını da al, gidin yakalayın bu alçakları; Ama, uyarıda bulunulduğu gibi, dikkatli olmak gerekli. Unutma ki, can çekişen canavar en tehlikelisidir.

Paslanmış bir tüfek aldım. Güvenilir bir silâh değildi, ama tereddüde meydan yoktu. Çabucak örgütlenip evlerin arkasında yerlerimizi aldık. Yol, köyün ortasından geçiyor, ikiye bölüyordu köyü. Tetikte bekliyorduk. Bu benim düşmanla ilk silâhlı karşılaşmamdı.

Sabırsızlıkla, telâşla bekliyor, her geçen yolcuyu izliyordum. Diğerleri de aynısını yapıyordu.

İşte! İki bisikletli, görünürde iki masum yolcu. Askerin omuzunda makineli tüfek. Dolu olduğunda şüphe yok. Giderek hızı yavaşlatıyorlar. Mutlaka muhtemel bir saldırıya hazır bulunmak istiyorlar. Sivil olanı toparlak yüzlü, gür saçlı, siyah kostümlü, beyaz gömlekli. Ürkek, çünkü durmadan başını çeviriyor öteye beriye. Birkaç metreye kadar yaklaştılar. Arkadaşlara işaret verdim başımı sallayarak. Tam karşımıza geldikleri zaman bir ağızdan haykırdık:

— Dur! Kımıldama!

Ürkerek durdular. Asker, omuzundan tüfeği indirmeye çalıştı ama, gecikti.

— Durun yahu, biz görevli olarak yola çıktık. Bizim...

Sivil olan bizim onlara tesadüfen rastladığımızı ve «görevli» olduklarını söylemekle korkacağımızı sandı.

— Ulan, melek numarası yapmayın, eller yukarı! diye bağırdım.

Makineli tüfeği ve sivil olandan iki tabancayı

aldıktan sonra:

— Görevli ha? Bitti sizin göreviniz Doganovo'lu ajan, dedim.

Ajanın yüzü aktoprak gibi oldu, elleri titremeye başladı, bisikleti bıraktı ve uzandı yere, tozların içine.

Gökyüzü alçalmıştı, daha iri görünüyordu yıldızlar. Uykuya dalan köy mavimsi bir karanlığa gömülmüştü. Bizler o zaman gençtik, dinçtik, coşkunduk. Yarına ait emellerle dolu idi yürekleriniz. Uyumuyorduk, ekmek atmıyorduk ağzımıza. Sanki özgürlük doyurup sulamıştı bizi.

İşte, bu gece de avluda durmuş, yıldızları seyrediyorum. Bunlar ilk kez öptüğüm tabancanın sapındaki yıldızı hatırlatıyor. Gönlüm sevinç dolu. Ama bir gölge düştü bu sevince, dostlarımız geçmedi bizim takın altından, göremedik onları. Ve ne zaman göreceğiz?

Bir öküz arabası geçti sokaktan. Arabada bir kız şarkı söylüyordu, devrim şarkısı. Şarkılar dönüyordu insanlar arasına, şarkılarla beraber daima hayat da döner gelir... Araba geçti gitti. Köy uykuya dalmış, Samanyolu doğuya bükülmüştü. Bir uçak gürültüsü sessizliği bozdu. Ama bu uğultu artık ürkütmüyordu. Köy gelecek sevinçli günleri bekleyerek uykuya devam ediyordu.

Sabahleyin yeniden duyuldu motor sesleri. Bu kez şoseden geliyordu sesler. Köy canlandı. Sofya'ya doğru gidiyordu Sovyet askerleri.

Öğretmen Todorov'un bize geldiği günlerde bana anlattıklarını hatırladım. Küçüktüm henüz, okula yeni başlamıştım, ama merakla dinliyordum onu. Öğretmen gittikten sonra mahalle çocuklarını toplar, onlara o çocukların öykülerini anlatırdım. Bir defa belediye zabıtası bizi duvarın dibine gizlenmiş görünce, birşeyler kurduğumuzu sana-

rak görünmeden yavaşça yaklaşmış. Anlatmayı bitirmemiştim ki, sol kulağına asıldı biri, kulağım acıdı, bağırdım, bir de baktım, köy jandarması. Yuttum sipsiyi.

— Nereden öğrendin bu masalları! diyerek bana çıkıştı.

Çocuklar kaçıştılar. Ben yalnız kaldım.

— Kim soktu kafana bu bulamaçları ha? Sovyet Rusya'yı öveceksin ha? Seni haymana seni! diyor ve iyice asılıyordu kulağıma.

Ne suçum var, anlamıyordum. Bildiklerimi, öğrendiklerimi anlatıyordum çocuklara... Öğretmenim yalan mı söylüyordu?

— Haydi defol eve! Çocukları topladığını bir daha görürsem, kafanı koparırım! dedi.

Akşamleyin öğretmen Todorov'a anlattım bunları. Todorov başını salladı, gülümsedi ve:

— Aldırma oğlum. Jandarma gelecekten korkuyor. Ama korksa da, korkmasa da gelecek o, gelecek! dedi.

O zaman pek anlıyamıyordum bunları.

Sabah oluyordu.

— Onlar! Onlar! Sofya'ya doğru gidiyorlar! diye bağırışıyorlardı sokakta.

Koştum beledi,eye doğru, arkadaşların çoğunu orada buldum. Herkes nasıl karşılayacağız, diye soruyordu. Güneş yükseldi, erkenden kızdırıyordu, sıcak olacaktı gün. Artık büyük bir grup meydana toplanmıştı. Herkesin elinde birer çiçek demeti vardı. Mariyka Aneva poğaça da getirmişti, uzaktan gelen değerli konuklar tuz ve ekmekle karşılanırdı, eski bir gelenekti bu. Pirdop-Sofya şosesine gittik. Köyden çıkıp tarlaların yolunu geçtikten sonra tankların, arabaların uğultusu daha çok duyuluyordu.

— İşte, işte! diye bağırdık bir ağızdan. Şarkı

sesleri yükseldi.

Türlü arabalar, tanklar geçiyordu yoldan, arkalarından beyazımsı bir toz kalkıyor, ağaçların yapraklarına, kuru otlara konuyordu. Biz şosenin iki tarafında durup beklemeye başladık. O andaki hislerimizi dile getirmek güç. Resimden değil de, canlı olarak ilk defa görecektik onları!

Birkaç ağır zırhlı araba geçti önümüzden. Hepsinde beyaz boya ile «Vatan Uğruna, Berlin'e.» diye yazılar vardı. Az sonra bir cip göründü, ardından zırhlı arabalar. Aneva ileri atılıp cipi durdurdu. Yüzleri, üniformaları tozlanmış subaylar indi cipten. Ama bizi en çok hayrette bırakan subay üniforması ile bir de kadının inmesi olmuştu. İlk kez görüyorduk subay kadın. Herkes şaşmıştı, dudak ısırıyorlar, gözlerini ondan ayırmıyorlardı. Mariyka Aneva misafirlere tuz, ekmek ikram etti, biz, çiçek demetlerini verdik. Ardından kucaklaşmalar, öpüşmeler... Aneva «kızkardeş» diyerek subay kadına sarıldı. Kadının mavi gözleri yaş doldu. İkisinin de sevinç gözyaşlariyle doldu gözleri.

Kafile durmuş, subaylar, erler yere inmişlerdi. Bu âdeta bir mitingti. Konuşmacılar da vardı, herşey vardı.

Ve yeniden uğuldadı motorlar. Az sonra gözden kayboldular.

Köyde bütün gün hep bundan söz ediliyordu.

3

Bir kulüp meydana getirdik. Gençler bütün gün geç saatlere kadar burada zamanlarını geçiriyorlardı. Şarkı söyleniyor, olaylar yorumlanıyor, halka yardımda bulunmak için ekipler kuruluyordu.

Bir de şarkı ekibi kurduk. Devrim şarkıları

söylüyordu bu ekip. Bir gün, öğleden önce prova sırasında bir genç yanıma gelerek:

— Dışarda, otomobille gelen bir arkadaş, seni soruyor. Görüşmek istiyor seninle, dedi.

O zamanlarda otomobiller seyrekti. Otomobille ancak büyük adamlar, tepeden olanlar gelebilirdi. Herhalde bir yanlışlık olsa gerek, dedim kendi kendime.

Meydanda bir cip durmuştu. Toz içinde kalmıştı. Cipin yanında siyah kostümlü, kasketli biri geziniyordu. Ellerini arkasına bağlamış ve sanki adımlarını sayıyordu. İlk anda tanıyamadım, ama biraz yaklaşınca ayaklarım yerden kesildi. Kendimi tutamayarak haykırdım:

— Bay Georgi!

— Artık bay Georgi değil, Stamo.

Yıllarca görmediğim bir babaya sarılır gibi sarıldım, kucaklaştık. İkimizin de gözleri yaşardı

— Grudi, erdik bu günlere! dedi.

Slaveyko'yu sormaya cesaret edemedim. Stamo saçlarımı okşuyordu. Şoför bize bakıyordu arabadan. Herhalde iki kardeş sanıyordu bizi.

— Avukatı gidip görmeliyiz, dedi Stamo biraz sakinledikten sonra. Matbaa arşivini, harfleri ve ne kaldı ise toplayalım. Merkez Komitesine teslim edeceğiz. Hazır mısın?

Giyinip kuşanmak gerekti. Bize gittik. Stamo, anamla konuşurken ben briç pantolonumu, ceketimi giydim, kayış kemerle tabancamı takındım ve Stamo'ya göz kırparak:

— Madem Vena'nın yüreciği oynayacak beni görünce. Bakalım ne halde bulacağız onu? dedim.

Tozlu yolda yel gibi gidiyordu cip. Arkamızdan toz, bulut gibi kalkıp mısır dolu tarlaya yayılıyordu. Stamo arkaya dayanmış, sakin sakin camdan bakıyordu. On yıllık bir illegal yaşamdan son-

ra ferahladığını hissediyordum.

— Ne yazık ki, Slaveyko yok artık aramızda, dedi bir ara sanki kendi kendine. Bugüne bari erseydi...

— Ne oldu Slaveyko? diye sorabildim. Yüreğim yanıyordu.

Stamo bir süre sustu. Gözleri camda, dışarı bakıyordu. Bana öyle geldi ki, gözlerini gizliyordu benden. Ama benim de dolmuştu gözlerim. Erkekler çoğu gözyaşlarından utanırlar, sıkılırlar. Ama Slaveyko gibi bir arkadaşa ağlamamak elde değil. Stamo başını sarstı ve konuşmaya başladı.

Pupeşkov'ların mutfağında tavuk yediğimiz bir akşam yemeğini hatırlattı bana. Slaveyko. Kotel'den Georgi Pçelarov'tan gelen bir mektubu okumuştu. Yemek kitabının içine koyuvermişti ve sonra bu mektubu oradan almak hiç birimizin aklına gelmemişti. Benim tutuklandığım gün gelip bana bir pusula bırakmışlar, sonra polis bulmuştu bu pusulayı. Bir gün Slaveyko kapının içerden kilitli olduğunu görerek bana şaka yollu birkaç satır yazı yazmıştı, ki okuyucu bunları artık biliyor.

Georgi Pçelarov'un mektubu Geşev'in masasında duruyordu, sandalyesinin ardında yerde de Rabotniçesko Delo gazetesinin son sayısından bir paket vardı. Yazılı ve sözlü kimbilir ne denli emirler vermişti Geşev, matbaayı meydana çıkaracaklara ne büyük ödüller vaadetmişti o zamanlarda. Ama günler geçiyor, bir sonuç elde edilmiyordu. Bir ipucu yakaladığı kanısındaydı artık.

Bu pişkin polis takvime bakıyor. İki gün, iki gece geçmiş, yeni hiçbir şey yok. Grigor, Dimitır, Elinka, Georgi Pçelarov ve başkaları artık elinde, ama elebaşıları yok. Matbaa da ele geçmiş değil. İçişleri bakanına, komünistlerin matbaası yok edilmiştir, diye bu kez de mi rapor veremiyecek?

Zile basıyor.

— Birinci şubeden müfettiş Lüben Abaciev gelsin, diyor.

— Yeni bir haber?

— Yok.

— Allah allah. Bu sefer de mi kaçacaklar elimizden? Bu kez de mi meydana çıkaramıyacağız hepsini?

Geşev yorgun. Umutlarını yitirmeye başlıyor.

— Birinci şube polislerinden Dimitır Çobanov'la Vladimir Kovaçev derhal gelsinler.

Matbaayı ele geçirme operasyonunu Geşev kendisi yürütecek oluyor, ertesi günü gazeteler şanını şöhretini ortalığa koyacaklar, tecrübeli bir polis olarak kendisini övecekler, şerefine naiplik ziyafet verecekler sanıyor.

Çağırdığı istihbaratçılar elpençe divan duruyorlar.

— Bratya Miladinovi sokağı 22'de vulkanizasyon işliğine gidip, oradakileri getireceksiniz. Göreviniz iki illegal kişiyi yakalamak. Bir kısa boylu, takma adı Malça, öbürü orta boylu, lâkabı da Koca. Dğerlerine söyledim, size de söylüyorum, işliğe gelenlerin hepsi tutuklanmalı. İstisnasiz diyor.

Sabahtan verilen talimatlar yanlışmış. Sadece tasvir edilenlere benzeyenlerin tutuklanmaları söylenmiş. O şimdi düzeltiyordu bu hatayı...

Cip tozlu yolda uçuyordu. Birkaç askeri arabayla karşılaştık. İki üç yerde askerlere rastladık. Uzaklarda bir yerde mavimsi boz bir sise gömülmüş başkent görünüyordu. Çok yolumuz vardı daha.

Yeniden sordum:

— Ya Slaveyko ne oldu?

— Aynı sabah, dedi Stamo, Slaveyko erkenden kalktı, giyindi ve elinde şapkası pencerenin

yanına durdu. Oldukça hoş bir bahar sabahı idi o sabah. Gelecek kış evlerimizde olacağız, diyordu. Zaferin yaklaştığını seziyormuş.

Nerelerde kaybolduğunu anlamak için Slaveyko, Pupeşkov'lara gideceğini, bazı yerlere uğrayıp materyallerin yollanıp yollanmadığını denetleyeceğini söyleyip çıktı.

Biraz sonra çıkmak için hazırlandım. Ev sahibi bir lâstik pençeyi yaptırmamı rica etti.

Aldım ev sahibi Radev'in lâstiğini, götürdüm Lambi'ye. Telâşlı gördüm ustayı, içerde tanımadık iki «müşteri» vardı. Ne biçim müşteri olduklarını sezdim. Ama bozmadım, tuttum kendimi.

Lâstiği verdim ve mümkün mertebe acele olmasını istedim. Olur, dedi Lambi. Çıktım dükkândan. Tehlike var! Slaveyko'yu, Grigor'u diğer arkadaşları uyarmak gerekli. Ve koştum. Avukatın evindeki merdivenleri bir solukta çıktım Zile bastım. Tekrar, tekrar çaldım zili. Birkaç kez parolayı verdim. Boşuna. Neden kimse çıkmıyor, nerede kaldılar, yakalandılar mı, Slaveyko nerede olabilir? Binbir çeşit soru geliyor aklıma. Alışkanlıkla sıktım cebimdeki tabancanın sapını, sanki bu evdeki sessizlikten intikam almaya hazırlanıyordum. Ses verin, duvarlar, ses verin! diye bağırasım geliyordu.

Tekrar koştum, Slaveyko'yu hemen bulmalıydım.

Stamo'nun Lambi Krıstev'in işliğinden çıkmasından sonra ajanlar yeni talimat almışlar: İçeriye her ayak basan tutuklansın.

Öğleye kadar Slaveyko bir kaç yer dolaşmış. Küçük bir mahalle aşçısında yemek yemiş ve Lambi Krıstev'in yanına uğramaya karar vermiş. Lambi'nin aracılığı ile birkaç irtibatçımız vardı. Materyal için, mektup için çoğu kez ben de gitmiştim

oraya. Slaveyko, Lambi'yi öyle bir halde bulmuş ki, ne diri, ne ölü. Ajanlar daha çokmuş. Slaveyko işi anlamış. Ama onlar da bu «müşterinin» aranan-lardan biri olduğunu sezmişler ve atılmışlar üzerine.

Slaveyko kendini tutmuş, gayet kibarca ajanlara, böyle kaba hareketler size yakışmaz, yanılıyorsunuz. Ben dürüst bir vatandaşım. Nüfus kâğıdımdan göreceksiniz, demiş ve kimlik belgesini çıkarmak için elini iç cebine götürmüş. Başına neler geleceğini anladığı için hemen kararını vermiş: Kimlik belgesi yerine tabanca!

— Evet, baylar, siz yanılıyorsunuz! diyormuş.

Ve çekmiş tabancayı ama, eli boyunbağına dolaşmış, kaçırmış kurşunu.

Böyle başlamış. Ve saplanmış kafasına bir kurşun.

Kara bir kamyonetle götürmüşler cesedini Polis Müdürlüğüne.

Sonra Geşev ve müdür şu iki mektubu imzalıyorlar:

Askeri Mahkeme
Savcılığına - Sofya

13. III saat 15 sularında Bratya Miladinovi sokağı 22 numarada Lambi Krıstev'in işliğine Polis Müdürlüğünce çoktan beri aranmakta olan «İvan» adiyle tanınan tehlikeli bir komünist militanı geldi.

Yapılan arama taramada üzerinde İvan Georgiev Tomerov, Sviştov kasabasında işçi adıyle sahte bir kimlik belgesi, Sovyet yapısı bir tabanca, altı mermili bir şarjör, sekiz merml ile bir yedek şarjör, ceplerinde de ayrıca 26 merml, ocak, şubat 1944 tarihli Rabotniçesko Delo gazetesi, Vatan Cephesi Milli Şurasının Bulgaristan halkına şubat 1944 tarihli bildirisi v.b. materyaller bulunmuştur.

Olayla ilgili soruşturmaya devam ediliyor. Sonuç arzedilecektir.

Emniyet Müdürlüğü Birinci
Şube Müdürü
Sayın İçişleri Bakanına -
Sofya

Rapor

Sayın bakan, gizli polisin izlemesinden sonra bu ayın 13'ünde silâhlı bir çatışmada tehlikeli komünist militan Slaveyko İvanov Novanski öldürülmüştür. Parti adı «İvan» diye bilinen Novanski İhtiman kasabasında doğmuş. Çavdar partizanlariyle ilişki kurmuş, 12.000.000 leva devlet parasının çalınmasına katılmıştır. Hırsızlık komünist partisinin talimatiyle yapılmış, yakalandıkları zaman bu paranın ancak 10.000.000 levası bulunmuştu. «İvan» la irtibatı olan komünist eylemcilerinin soruşturmasında, bulunamayan 2.000.000 levanın 400.000 levasını İvan'ın Gorna Malina köyüne yolladığı saptanmıştır.

Sayın bakan, tehlikeli komünist Slaveyko İvanov Novanski'nin yakalanıp zararsız hale getirilmesine ve yakın arkadaşlarının tutuklanmasına katılan tüm polisleri ödüllendirmek için böyle hallerde öngörülen 50.000 leva ödülün verilmesini dilerim. Ödül, Emniyet müdürünce hazırlanan ve tarafımdan onaylanan listeye göre dağıtılacaktır.

Saygılarımla.

Polis Müdürü
A. Kazarev

658/11.IV.1944

Bir polis verdiği ifade ile Slaveyko'nun öldürülmesini belgelemiştir. Okuyucuya ilginç olabilir:

«O sırada Radivoev kapının iç tarafında durmasını söyledi Metodi Vasev'e, kendisi ve diğer ajanlar bizim yanımıza, tezgâhta iskambil oynayanların yanına geldiler. Bundan iki, üç dakika sonra «Eller yukarı» diye Metodi Vasev'in sesini duydum. O anda hepimiz dönüp baktık ve ben Geşev'in tarif ettiği illegal «Malço» ya tamamiyle uygun birini gördüm. Elinde tabancasını illegale çevirmiş olan Metodi Vasev'in «eller yukarı» demesi üzerine bu kişi oldukça sakin olarak ellerini paltosundan çıkarıp sağ elini paltosunun sol iç cebine götürdü ve boğuk bir patlama oldu. Sonra tabancasını çıkarıp Vasev'e yöneltti. O anda ben, Deyan Deyanov ve diğerleri onun elinden silâhı almak için üzerine atıldık. Deyan Deyanov'la ikimiz tabancayı tutan elini yakaladık, ateşlemesi boşa gitti. Biz elindeki tabancayı almaya uğraşırken ajanlardan biri üzerimize atıldı ve biz illegalle birlikte yere devrildik. Elinden tabancayı almayı başardık ve o anda başka bir tabanca patladı. Doğrulduk. Tabancası bende idi. Ne oldu sorusuna Petır Radivoev: «Geberttim onu,» dedi. Baktım, illegal, kafasından vurulmuştu.»

Stamo hikâyesini sürdürdü:

— Ertesi sabah bir battaniye alıp Radev'e:

— Akşama beni bekleme. Avukatın evinde kalacağım. Slaveyko uğrarsa, orada olduğumu söylersin, dedim.

Radev garip garip bana bakarak:

— Cenazeye benziyorsun, dedi. Yüzün sarı balmumu gibi, gözlerin kızarmış... Yat, uyu, dinlen. Sonra git nereye gideceksen.

Ama uyku tutmuyordu beni.

Pupeşkov'ların evinde merdivenlerin ilk basamağına geldiğim zaman elimi daha serbest oynatabilmek için battaniyeyi koltuğuma yerleştirdim,

sağ elimi de cebime, tabancaya götürdüm ve bu kez basamakları ağır ağır çıkacak oldum. Serinkanlı olmak, yorulmamak lâzımdı. Yavaş yavaş basamakları sayıyor, seni bulacağımı, Slaveyko'nun nerede kaldığını, niçin haber vermediğini senden öğreneceğimi umut ediyordum.

Pupeşkov'ların zilini çaldım. Bir süre ses veren olmadı. Dönüp bir kez daha çaldım, kapının ardından hafifçe fısıldaşmalar duyar gibi oldum. Kapının deliğinden baktım, içerde sanki insan var gibi geldi bana. Grigor biriyle içerde, şimdi açar kapıyı, diye düşündüm. Belki Slaveyko da var, bana şaka yapmak istiyorlar, dedim. Böyle düşünüyordum ama, tabancayı da boşlamıyordum. Biraz bekledim, ama kapı açılmıyordu. Tekrar sürekli olarak zile bastım, elimi de tabancadan ayırmıyordum. Kapı aralandı. Dört tanımadık kişi göründü. Bunlar «ajan» dedim içimden. Ne yapmalı? Çekmeli mi tabancayı? Ajanlardan biri kısa boylu, kemer burunlu, mavi gözlü idi, sırtında kareli palto, başında da bere vardı, tabancasını bana yöneltmişti. Diğer üçü aynı boyda ve siyah paltolu idiler, yüksek memura benziyorlardı. Ellerini ceplerinde tutuyorlardı.

Kısa boylusu gözlerini bana dikerek:

— Kimi arıyorsun? diye sordu.

— Pupeşkov benim avukatım. Davadan ötürü geldim. Duruşmadan önce görüşmek istiyordum onunla. Yarın...

— Bu battaniyeyi ne yapacaksın?

— Ben köydenim, burada kimseyi tanımıyorum, icabederse bir park sırasında...

Bu arada da tabancayı çekeyim mi, başka bir yol mu seçeyim, diye düşünüyordum, örneğin battaniyeyi yüzüne atıp kaçmak ama öbür üçü nasıl hareket edecekler?

Yavaşça battaniyeyi koltuğumdan elime indirdim. Bu arada kısa boylusu ötekilere dönerek, göz işaretiyle ne yapalım? demek istedi. Ötekiler henüz bir işaret vermeden önce beni içeri davet ettiler. İçeriye girmek kapana girmek demekti, tabanca beni ele verecekti, sahte kimlik belgem şehirli olduğumu gösteriyordu. İçeri girecekmişim gibi yaptım, kolay kaçabilmek için merdivenlerin tam karşısında yer aldım ve vurdum battaniyeyi ajanın eline. Düşürdü elinden tabancasını. Derhal dönüp aşağı koştum. Ajanlar şaşaladılar, ama çabucak kendilerine gelip başladılar arkamdan ateş etmeye. Kurşun az önce bulunduğum yerde duvara saplandı. Aşağıdaki sahanlıktan ben de ateş ettim. Herhalde silâhlı bir çatışma gerekeceğini sanmış olacaklardı ki, biraz durakladılar, sonra bağırdılar:

— Dur, seni anasını...

Ben merdivenlerden aşağı doğru koşuyordum. Arkamdan birkaç kez daha ateş ettiler, ama ben artık sokağa fırlamıştım. Klementino'ya çıktım. Tramvay geliyordu. Vatman çanı bir iki kez sert sert çaldı, ama geçebildim önünden, yarım adım var yoktu bana, kalacaktım tekerleklerin altında. Vatman basıyordu küfürü arkamdan, biri de: «Yakalayın!» diye bağırıyordu.

Ben olay yerinden mümkün olduğu kadar uzaklara kaçmak için var gücümle koşuyordum

Ajanlar anlaşılan benim Klementina bulvarına çıkmaya cesaret edemeyip, Tsar Samuil sokağına kaçacağımı sanmış olacaklar ki, o yana koşmuşlar...

E, sonra da gizli yollardan Çavdar müfrezesine gittim. Yeni kurulan bir ekibe politkomiser seçtiler beni. Eleşnik manastırının yanındaki savaşta dağıldık. Yalnız başıma bir hayli dolaştıktan sonra Sofya'ya döndüm. Buradan tekrar müfreze ile

irtibata girmeyi düşünüyordum. Ama parti başkentte kalıp başka bir matbaa kurmamı istedi. Hazırlığa başladık. Harf, kâğıt, boya, insan... herşeyi yoluna koymak üzereyken, beklenen gün geldi, kavuştuk özgürlüğe. İşte Grudi, böyle geçti günler. Sen anlat şimdi!

Zaman kalmadı anlatmaya. Pupeşkov'ların evinin önüne gelmiştik. Şoför frene basıp arabayı durdurdu. Biz Stamo'yla indik. Avukatın oturduğu evin pencerelerine baktım, perdeler inikti. «Kara» girişin basamaklarından tavana çıktık. Merdiveni koydum, Stamo sığınağa girdi. Gazeteleri, kullanılmamış kâğıtları, mermileri, boya şişelerini v.b. iki koca bavula sığabilecek yük çıkardık. Birkaç defada hepsini götürdük arabaya, tek canlıya rastlamadık.

(Orlandovtsi semtindeki matbaaya gelince, akıbeti şu: Slaveyko'nun öldürülmesinden ve Stamo'nun Çavdar müfrezesine gitmesinden sonra, kaplama fabrikasının avlusuna depo edilen tomrukların arasına gizlenmiştir. 1944 yılında yazın işçiler bulmuşlar, sonra da polisin haberi olmuş.)

Gitmemiz gerekliydi ama, eski ağalarımı görmek istiyordum. Stamo gülümsedi ve «peki, git,» dedi.

Apartmanın kapısının önündeki sahanlıkta durup kendime biraz çeki düzen verdim: Kızıl gömleğimi, kızıl boyunbağımı düzelttim, başımdaki mavi asker kepimi kaşımın üstüne indirdim, mavi briç pantolonumu, ceketimi düzelttim ve bastırdım zilin düğmesini. Bir dakika kadar sonra ayak sesi duyuldu, üşene üşene adım atıyordu biri. Kapı açıldı, gelen madam Pupeşkova idi. Hayretten gözleri faltaşı gibi açıldı. Ben de şaştım, hanımefendiyi bu kılıkta ilk kez görüyordum: Kirli bir önlük, kollar sıvalı... Aş kokusu sinmişti üstüne. Önceleri

yemek kokusu duyunca, burun kıvırıyor ve «Kapayın kapıyı, bütün evi mutfağa çevirdiniz,» diye bağırıyordu.

Kibarca selâm verdim:

— İyi günler, hanımefendi!

Pupeşkova şaşkın şaşkın duruyordu. Beni içeriye buyur etmeyi bile akıl etmedi. Davet edilmeden girdim, yabancısı değildim ya bu evin? Mutfağa girdim. Tahtanın üzerinde iri iri doğranmış soğan vardı. Hanımın gözleri neden yaşarmıştı, anladım ve gülümsedim. Pupeşkova arkamda durmuş, hıncını bastırmaya çalışıyor ve yakınıyordu:

— Sen ve biraderin nasıl rezil edebildiniz evimizi? Size kendi evlâdımız gibi güvenmiştik. Oysa siz nelerle uğraşmışsınız! Beyin itibarını düşürdünüz, bütün Sofya'ya rezil ettiniz, lekelediniz bizi.

— Üzülmeyin, hanımefendi. Ne yaptıysak, halk adına yaptık, zafer için, daha güzel bir yaşam için yaptık.

Pupeşkova dudak büktü. Nefretini zor gizliyordu:

— Görürüz bir süre sonra, zaferinizi! dedi.

«Ya, dedim kendi kendime, hanım bir fırtına kopmuş da geçip gidecek, benim yerime de başka biri gelip ona hizmetçilik edecek sanıyor. Çok bekleyeceksin hanımefendi, beklerken de öleceksin!»

Söylediklerini duymamış gibi devam ettim:

— Hiçbir kötülük etmiş değiliz size hanımefendi. Görevimizi hakkiyle yapıyorduk, şikâyet edemezsiniz, ne bir şeyinizi çalıp kapmışızdır, ne de emeğimizi kıskanmışızdır.

Görülüyordu ki, kendi tasasına düşmüş, beni dinlemiyordu. Tekerleğin geri dönmiyeceği önsezisi sarmıştı onu ve durup durup şunu söylüyordu:

— Büyük leke vurdunuz bizim beyin alnına. Rezil ettiniz evimizi!

Dinlemedim onu. Kibarlık gereği bir «esen kalın» diyerek çıkıp gittim Stamo'nun yanına.

— Ne oldu, hediyeni verdi mi? dedi Stamo arabaya oturduğumuz zaman.

— Ya, neden hatırlatmadın? Tüh, yazık! Gitti altın saat! dedim.

Gülüştük bir hayli.

Matbaa materyallerini Merkez Komitesine teslim ettik. Oradan çıkmadan önce biri Stamo'yu çağırdı. Ben de gittim arkasından. Bir odada birkaç erkekle orta yaşlarında bir kadın vardı. Stamo'yu çağıran adam, kadını göstererek:

— Tanışıyor musunuz? diye sordu. Stamo, başını salladı, tanışmıyorlarmış.

— Gazetenin başyazrı Tsola Dragoyçeva.

Kadın gelip Stamo'yu kucakladı. Dragoyçeva, Stamo kucaklaştılar. Slaveyko yoktu... Boynu bükük duruyordum, anılar içimi kor gibi yakıyordu...

Dışarı çıkıp rastgele bir tarafa yürüdüm. Bayram havası sürüyordu. Büyük binaların pencerelerinden kızıl bayraklar sarkıyor, duvarlarda sloganlar okunuyordu. Özgürlüğün geldiğini gösteriyordu herşey. Sokaklar insan doluydu, şendiler, neşeliydiler. Çoğu uzun süredir bu olayı beklemişti, şimdi gözlerine inanamıyorlardı.

Sokaktan sokağa dolaşıyordum. Aksakov sokağında taksi arabaları barakasının önünde durdum. Önceleri Stefço çalışıyordu burada. Tanrının «adaletine» isyan eden, tevekkülü bırakarak silâhı kavrayıp dağa çıkan Stefço, daha sonra partizan müfrezesinde çete komutanı olan Stefço, bugüne eremeyen Stefço çalışıyordu burada...

Anılar köye götürdü beni. Belediye binasında dalgalanıyordu bayrağımız. Partizanlar balkondan indiler, siyasî mahkûmlar, sürgünler döndü...

Ama dönemeyenler de vardı. Stefço da dönemeyenler arasındaydı. Şehit olduğunu biliyorduk, ama mucizeye inanmaya hazırdık, umudumuzu yitirmiyorduk. Hafta geçti. Bir akşam muhtarın odasında Georgi İvanov (Patamançe) ile ikimiz Samokov kentine gidip Stefço'nun ölüm nedenlerini öğrenmeyi kararlaştırdık.

Ertesi günü öğleye doğru trene bindik ve zaferin verdiği başdönmesi ve gençlik benliği ile birinci mevki kompartımanlardan birine yerleştik. Tren hareket etti. Stolnik garında kondoktör gelerek bize çıkıştı, kompartımanı terkedin, dedi. Ben meydan okurcasına tüfeği dizlerime koydum. Kondoktör ürkerek, «affedersiniz,» deyip terketti kompartımanı ve Sofya'ya dek de uğramadı yanımıza.

Samokova nasıl gidebileceğimizi bilmiyorduk. Kentin kıyısına çıkıp beklemeye başladık. Ama hiçbir araba geçmiyordu.

Akşam üzeri BMV marka bir araba göründü, siyah bir araba, şef arabası. Herhalde Alman değildiler, ama ne de olsalar, durduracaktık. Yolun ortasına durduk. Ben elimi kaldırdım. Makineli tüfek elimdeydi. Araba durdu. Şoförün yanında saçlarına ak düşmüş sivil bir adam vardı. Kılığı kıyafeti saygı telkin ediyordu.

İzin beklemeden arabaya girip arkaya oturduk.

— Sür Samokova! dedi Georgi.

Araba hareket etti. Virajlar sık sık. Sivil adam sigaranın birini söndürmeden diğerini yakıyor ve susuyordu.

Samokov'da doğruca kaymakamlığa gittik. Kaymakam yoktu. Ortalık iyice kararmıştı. Koridorda bir sıraya oturup beklemeye başladık. Yirmi dakika kadar sonra kaymakam geldi. Ne maksatla geldiğimizi anlattık ona, ama bizi pek dinlemeden

Samokov'a neyle geldiğimizi sordu. BMV ile geldiğimizi söyledikten sonra kaşlarını çattı. Meğer arabadaki sivil Sovyet istihbaratçısıymış, biz onu yolundan alıkoymuşuz.

Bizi makineli tüfeklerle görünce neler düşünmüştü acaba? Ama herhalde durumu bizden çok daha iyi anlıyordu.

Sözü, gelişimizin nedenlerine getirdik. Kaymakam orman bekçisini tutukladıklarını ve Stefço'nun sonu hakkında ondan birşeyler öğrenebileceğimizi söyledi.

Kaymakamın odasına korkudan bitmiş birini getirdiler. Kılığından fakir olduğu belliydi. Üç, dört çocuğu varmış. Sorduk soruşturduk, ilkten ağır gidiyordu sorgu, ama yavaş yavaş gerçeği öğrendik.

Müfrezenin izini kaybettikten sonra Stefço kendi başına dağlarda dolaşmış, yataklara hiçbir türlü inemiyormuş, çünkü jandarmalar, polisler, Doço Hristov komandoları köylerde giriş yerlerini tutmuşlar, bekliyorlarmış, tuzak kuruyorlarmış. Bir gün nasılsa Stefço dağdan inip yakın bir köye doğru yollanmış.

İşte o zaman, bu orman bekçisi onu görmüş. Bir tümseğin ardına gizlenip yaklaşmasını beklemiş. Stefço'yu daha yakından görünce, bu partizandır, demiş ve doğrularak:

— Dur! Eller yukarı! diye haykırmış.

— Dur yahu? Ne var? demiş Stefço.

— Kimsin, necisin?

— Neci, dağcı!

— Göster kafakâğıdını.

Stefço elini iç cebine götürüp çekmiş tabancayı. Kurşun bekçinin sol kolunu yaralamış. Bekçi o denli korkmuş ki, ateş etmeyi bile unutmuş. Ama işin asıl korkunç yanı bundan sonra. Stefço ikinci

kez çekmiş tetiği, ama ateş almamış tabanca! Bekçi kendine gelip ateşlemiş ve daha ilk kurşunda yere sermiş kurbanını. Dirilir korkusu ile de birkaç kurşun daha çekerek delik deşik etmiş gövdesini.

Ve inmiş ödülünü aramaya...

Üzüntü içinde taksi arabaları barakasının önünde duruyordum. Karşı binadaki açık bir pencereden kızıl bir bayrak sallanıyordu. Yel hafifçe dalgalandırıyordu kızıl bayrağı. Bir öğrenci kız duruyordu pençerede, herhalde lisenin ilk sınıflarından bir öğrenci ve tatlı, ahenkli bir sesle bir şiir okuyordu:

«Baharım benim, benim beyaz baharım,
Kavakların üstünden uçup gidiyorsun...»

İnsanların beyaz baharı yerdeydi artık...

—

SON

HABORA KİTABEVİ YAYINLARI

ROMANLAR :

SAVAŞTA BİRLİK (S. Tsanov)	90.—
SENİ HALK ADINA ÖLÜME MAHKÛM EDİYORUM (M. Gribçeva)	125.—
YAŞADIM DİYEBİLMEK İÇİN (M. Gribçeva)	60.—
HALK İSYANI (E. Stanev) /2 cilt/	160.—
ÖLÜMSÜZLER (V. Andreev) /2 cilt/	100.—
PARTİZAN (G. Karaslavof)	60.—
PARTİZANIN KIZI (E. Koralof)	75.—
PARTİZANLAR ÖLMEZ (G. Stoiçkov)	70.—
PARTİZAN SIBI (N. Draganov)	20.—
PARTİ SIRRI (M. Marçevski)	30.—
ÖZGÜRLÜK SAVAŞI (M. Marçevski)	60.—
BÜYÜK MÜCADELE (S. Daskalof)	100.—
KORKAK TİTRER, CESUR SAVAŞIR (T. Çonos)	50.—
YOLDAŞ KİLKİN (V. Zarev)	tükendi—
SEVDA GELİN (G. Karaslavof)	tükendi—
TATULA (G. Karaslavof)	tükendi—
HAYATA DÖNÜŞ (G. Karaslavof)	tükendi—
HİÇBİRİ DÖNMEDİ (A. Semerciev)	tükendi—
ÖZGÜRLÜK SAVAŞINDA DÜŞENLER ÖLMEZ (V. Andreev)	tükendi—
SAVAŞIYORUZ KAZANACAĞIZ (İ. Hacımarçev)	tükendi—
NONKA'NIN AŞKI (İ. Petrov)	tükendi—
TUTKU (D. Dimov)	tükendi—
DARBE (L. Stoyanov)	tükendi—
DEMİR PARMAKLIKLAR (N. Gançovski)	tükendi—
KARDEŞ EVİ (F. Erdinç)	50.—
ALİNİN BİRİ (F. Erdinç)	50.—
MEHMET (Z. Yamaç)	60.—
İNSANLIK UĞRUNA (B Polevoy)	tükendi—
İSYAN (B. Traven)	tükendi—
ZAMANE DELİKANLISI (R. Debray)	6.—
SOKAKTA HARP VAR (Kemal Ahmet)	5.—

İNCELEMELER :

B.H.C. İÇ ve DIŞ POLİTİKASI (Todor Jivkov) 10.—
SOSYALİZM ve DÜNYADAKİ GELİŞME
(Todor Jivkov) 10.—
İYİ KOMŞULUK VE İŞBİRLİĞİ YOLUNDA
(Todor Jivkov) 5.—
BARIŞ VE İŞBİRLİĞİ (T. Jivkov) tükendi—
SEÇMELER (T. Jivkov) tükendi—
İNGİLİZ—TÜRK İLİŞKİLERİ (L. Jivkova) 40.—
REEL SOSYALİZM BİLİMSEL SOSYALİZMİN
SOMUT-TARİHSEL MADDİLEŞTİRİLMESİ
(A. Lilov) 25.—
MAO ZEDUNG'TAN SONRA PEKİN'İN DIŞ
POLİTİKASI (J. Sarandeva - E. İvanov) 30.—
BULGARİSTAN HALK CUMHURİYETİNDE DEVLET
DÜZENİ (B. Spasov) 60.—
MAOCU PARTİ ÜZERİNE (Z. Zahariev) tükendi—
HALK CUMHURİYETİNE DOĞRU (G. Dimitrof) 40.—
GEORGİ DİMİTROF (P. İgnatof) tükendi—
YÜZ YAŞINDAKİ DELİKANLI : BULGARİSTAN
(D. Ceyhun) 10.—
GÜLDEKİ ŞAFAK (K. Özer) 20.—
BULGARİSTAN'DA EĞİTİM (H. Kıyafet) 10.—
GÜZEL İŞÇİLER (B. Habora) 10.—
BİR KOOPERATİF P. A. P. Z. K. (B. Habora) 10.—
FAŞİZMDEN SOSYALİZME KOPRİVŞTİTSA
(B. Habora) 10.—
YASAK KİTAPLAR (B. Habora) 6.—
MİLLİYETÇİ CEPHE (N. Sel) 10.—
AMERİKAN KOMÜNİST PARTİSİ (A. Angın) 7.50
FİDEL CASTRO KONUŞUYOR (L. Lockwood) 15.—
ZİRVE KONFERANSI Moskova, 1969 10.—
MARKSÇI AÇIDAN KAPİTALİZMİN ANALİZİ
(A. Nesimi) 6.—
Merhaba Komşu (Bülent Habora)

ŞİİRLER, OYUNLAR, SENARYOLAR :

HAYDUT OTU (L. Levçev)	30.—
SAVCI (G. Cagarov)	15.—
SON ŞİİRLERİ (N. Hikmet)	30.—
HAVA RAPORU (W. Söllner)	7.50
GÜLKILIÇ (İ. Emin)	4.—
YAŞADIĞIMIZ GÜNLERİN ŞİİRLERİ (K. Özer)	7.50
AĞIT (S. S. Gör)	4.—
ŞİİRLERLE SİNEMA (A. Özgüç)	3.—
SEÇMELER NOBEL 1986 (N. Sachs)	5 —

167

HABORA
kitabevi

125 Lira